

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Факультет української філології
Кафедра української мови та методики її навчання

**СТИЛІСТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**
(Теоретичні основи стилістики. Художньо-виразові
засоби мовлення)

**Навчально-методичний посібник
для студентів-філологів
закладів вищої освіти**

Укладач: І. І. Коломієць

Умань
2019

УДК 811.161.2'38 (075.8)

С 80

Розглянуто та рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини, протокол № 15 від 25 червня 2019 р.

Рецензенти:

Корольова В. В. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Розгон В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Торчинський М. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Хмельницького національного університету.

С 80 Стилїстика української мови (Теоретичні основи стилїстики. Художньо-виразові засоби мовлення) : навчально-методичний посїбник для студентів-філологів закладів вищої освіти / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-тет української філології, К-дра української мови та методики її навчання; уклад. І. І. Коломїєць. – Умань : Візавї, 2019. – 240 с.

Укладений посїбник має на метї висвітлення та закрїплення теоретичних засад стилїстики, з'ясування сутї основних лїнгвостилїстичних понять і категорїй, вироблення у студентів умїнь та навичок розпїзнавання та аналізу виразально-зображальних засобів мови, майстерного використання стилїстичних прийомів створення образностї та пїдсилення виразностї мовлення у рїзних сферах та ситуацїях спїлкування.

Посїбник вміщує програму навчальної дисциплїни «Стилїстика української мови», узагальнений теоретичний матерїал, тематику та плани практичних занять до роздїлів «Стилїстика української мови як лїнгвістична наука й навчальна дисциплїна», «Художньо-виразові засоби мовлення», питання для самоконтролю, орієнтовні тестовї завдання, комплекс вправ і завдань для аудиторної, домашньої роботи та самостїйного опрацювання, пїдсумкового контролю, список основної та додаткової навчальної лїтератури, перелїк індивїдуальних навчально-дослїдних завдань.

Пропоноване видання також включає предметний покажчик метамови стилїстики, схеми і таблицї до курсу стилїстики української мови.

УДК 811.161.2'38 (075.8)

© Коломїєць І. І., 2019

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	4
ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ.....	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТИЛІСТИКИ. ХУДОЖНЬО-ВИРАЗОВІ ЗАСОБИ МОВЛЕННЯ (ФОНІКА. ТРОПІКА. ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС).....	11
ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КУРСУ	11
Тема 1. Стилїстика як лїнгвїстична наука і навчальна дисциплїна.....	11
Тема 2. Стилїстична система української лїтературної мови.....	28
Тема 3. Фоностилїстика та її одиниці.....	46
Тема 4. Лексичнї засоби виразностї мовлення: стилїстичнї ресурси лексико-семантичних груп та слїв їншомовного походження.....	66
Тема 5. Художньо-образнї засоби виразностї (тропїка, поетичний синтаксис).....	83
ПРАКТИЧНИЙ БЛОК.....	113
Практичне заняття № 1. Стилїстика як лїнгвїстична наука і навчальна дисциплїна. Стилїстична система української лїтературної мови.....	115
Практичне заняття № 2. Фоностилїстика та її одиниці (фонографїчнї засоби виразностї мовлення).....	119
Практичне заняття № 3. Стилїстика лексико-семантичних груп та слїв їншомовного походження.....	121
Практичне заняття № 4. Образно-тропїчнї засоби як лїнгвостилїстична категорїя.....	123
Практичне заняття № 5. Стилїстичнї фїгури як об'єкти власне стилїстичного синтаксису.....	124
Практичне заняття № 6. Контрольна робота.....	125
КОМПЛЕКС ВПРАВ І ЗАВДАНЬ.....	127
КОНТРОЛЬНА ПЕРЕВІРКА СТИЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК.....	178
САМОСТІЙНА РОБОТА.....	211
ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА.....	214
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	219
ДОДАТКИ	225

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою викладання дисципліни є підвищення загального мовного рівня студентів. Навчальний курс безпосередньо пов'язаний із проблемами функціонування мови в суспільстві, науковим обґрунтуванням правил організації мовних одиниць залежно від вибору типів мовлення у різних сферах суспільної комунікації, питаннями вдосконалення культури усного й писемного мовлення.

Курс «Стилістика української мови» передбачає оволодіння студентами стилістичною системою української мови та стилістичними нормами літературної мови, тобто глибоке, усвідомлене вивчення мовцями стилістики ресурсів і функціональної стилістики; вироблення вмій і навичок визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів; ознайомлення зі стилістичними прийомами і способами використання мовного матеріалу відповідно до умов і цільової настанови; вироблення вмій оцінювати стилістичні можливості (потенціал) мовних засобів; закріплення стилістичних навичок за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту; оволодіння текстотворенням в усіх функціональних стилях, підстилях і жанрах; піднесення культури творчого, професійного і щоденно-побутового мовлення; розвиток мовного чуття і мовного смаку.

Основні завдання курсу стилістики сучасної української мови зосереджуються у двох її планах: теоретичному, що зводиться до розв'язання основних проблем, які постають перед стилістичною наукою, і практичному, що торкається питань вмілого, майстерного використання виражальних засобів мови у різних сферах та ситуаціях спілкування. Успішне розв'язання теоретичних завдань стилістики дасть основу для вирішення її практичних завдань.

У результаті вивчення курсу студенти повинні **знати**:

- напрямки, аспекти і методи дослідження стилістики, її структуру;
- основні поняття і категорії стилістики (понятійний апарат: стиль, стиль мови і стиль мовлення, конотація, стилістичне значення, стилістичні засоби, експресивність, стилістичні норми тощо);
- основні принципи і критерії класифікації та внутрішньо-жанрової диференціації стилів;

- витоки, формування і становлення функціональних стилів української літературної мови, основні етапи їх розвитку;
- систему стилів сучасної української мови, їхні мовностильові особливості, співвідношення функціональних стилів і форм мовлення, процеси взаємодії стилів та їх цілісність;
- норми сучасної української літературної мови, як усного, так і писемного мовлення, не припускати змішування мов;
- стилістичні ресурси мови (стилістичний інвентар мови) та закономірності функціонування мовних одиниць усіх рівнів у межах кожного зі стилів;
- співвідношення в стилістиці української мови національно-специфічних стилістичних рис та інтернаціональних, співвідношення онтологічних і власне стилістичних проблем.

Виразально-функціональний аспект мовних одиниць залежить від їх матеріальної природи, мовної якості, тому з розвитком і поглибленням знань про мовні одиниці, їх системні якості розширюються й уточнюються знання про їх стилістичні ознаки і можливості.

Внаслідок вивчення дисципліни студенти повинні **вміти**:

- визначати мовленнєву системність стилів української мови, що утворюється в процесі мовленнєвої діяльності з мовного матеріалу під дією позамовних чинників;
- розкривати закономірності функціонування української мови в різних сферах суспільного життя та ситуаціях спілкування;
- аналізувати мовні явища з функціональної точки зору, виділяти і визначати стилістичні якості мовних одиниць усіх рівнів у текстах різних стилів на тлі міжстильових, стилістично нейтральних мовних засобів;
- визначати жанрово-стильові та мовні ознаки текстів;
- помічати й оцінювати стилістичні ефекти в тексті та виявляти стилістичні засоби, за допомогою яких вони досягаються;
- досконало володіти стилістичними прийомами та способами використання мовних ресурсів залежно від комунікативної ситуації;
- свідомо добирати найдоцільніші фонетичні, лексичні, фразеологічні та граматичні засоби в усному та писемному мовленні відповідно до задуму, стилю й експресивно-емоційної спрямованості висловлювання;
- грамотно, стилістично мотивовано моделювати тексти у межах заданого стилю та жанру;

- виконувати стилістичний аналіз тексту різностильової приналежності;
- диференціювати стилістичні помилки і виправляти їх, редагувати тексти;
- достатньо й доречно застосовувати стилістичний матеріал на уроках рідної мови та підвищувати культуру мовлення школярів.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

1. Стилїстика: змїст і завдання дисциплїни. Методи лїнгвостилїстичних дослїджень.
2. Основнї поняття і категорїї стилїстики.
3. Структура стилїстики. Теоретичнї й практичнї аспекти лїнгвостилїстичних дослїджень.
4. Стилїстика у системї лїнгвістичних дисциплїн. Взаємодїя з їншими науками.
5. Загальнї положення вивчення стилїстики в шкїльному курсї української мови. Особливостї вивчення стилїстики у старшїй школї.
6. Стилїстична система мови. Взаємодїя експресивних та функцїональних стилїв.
7. Колоритно-стилїстичнї рїзновиди мови.
8. Проблемнї питання функцїонально-стильової диференцїацїї української мови (подїл на структурно-функцїональнї стилї). Короткї вїдомостї з їсторїї розвитку стилїв.
9. Стиль як основне поняття стилїстики (стиль мови і мовлення). Основнї критерїї визначення функцїонального стилю.
10. Мовленнєво-функцїональна специфіка офїцїйно-дїлового стилю. Взаємодїя з їншими стилями.
11. Структурно-функцїональнї та стилетвірнї особливостї наукового стилю. Взаємодїя з їншими стилями.
12. Мовностилїстична своерїднїсть публїцистики: жанровї рїзновиди, взаємодїя з їншими стилями.
13. Художнїй стиль як особливий рїзновид мови й мовлення.
14. Розмовно-побутовий стиль як найдавнїший рїзновид мови і мовлення.
15. Конфесїйний стиль мови і мовлення, його мїсце і роль у стилїстичнїй системї.
16. Епїстолярний стиль як окрема функцїонально-стильова органїзацїя мови.
17. Функцїональнї стилї у шкїльнїй практицї вивчення рїдної мови.
18. Проблеми фоностилїстики. Евфонїя як галузь фоностилїстики.

19. Фоніка як галузь фоностилістики. Засоби звукової організації тексту (інтонація, звукоповтори) та їх стилістичні можливості.
20. Звукопис тексту, фоносемантичні зв'язки. Явище звукосимволізму.
21. Засоби експресивної графіки (пунктуаційні та друкарські знаки увиразнення).
22. Евфонія та фонографічні засоби увиразнення тексту в шкільному курсі вивчення української мови та літератури.
23. Унормованість як ознака української літературної мови. Норми усного літературного мовлення, стилістичні норми, їх вивчення у шкільному курсі рідної мови.
24. Лексико-граматичні норми. Їх опрацювання у шкільному курсі.
25. Загальна характеристика лексичної стилістики. Функціонально-стилістичне розшарування словникового складу української мови.
26. Полісемія, омонімія, паронімія, прийоми реалізації їх стилістичних потенцій.
27. Синонімія, антонімія, прийоми реалізації їх стилістичних потенцій.
28. Стилiстична характеристика загальноповживаної лексики. Стилiстичні можливості іншомовних слів.
29. Номінативні та стилістичні функції вузькоспеціальної лексики (за сферою уживання).
30. Лексика активного і пасивного складу у стилістичному аспекті.
31. Стилiстичні функції експресивно-емоційної та розмовно-просторічної лексики (лексика усного мовлення).
32. Лексика писемного мовлення (книжна лексика) та її функціонально-стилiстична характеристика.
33. Лексичні засоби стилістики в шкільному курсі вивчення рідної мови.
34. Тропіка та її системний характер. Лінгвістична природа тропів.
35. Лексико-граматичне вираження та специфіка уживання тропів у різних стилях. Тропи в системі шкільних дисциплін.

36. Фразеологічне багатство мови: крилаті вислови, афоризми та їх різновиди. Фразеологія та її стилістичні можливості у шкільній практиці викладання рідної мови.

37. Стилiстичнi прийоми iндивiдуально-авторського використання фразеологічних засобів мови (контамінація, трансформація та їх різновиди).

38. Функціонально-стильова диференціація фразеологічних засобів мови.

39. Експресивні якості розмовної та художньої фразеології. Стилiстичнi функцiї фразем.

40. Стилiстичний пiдхiд до питань словотвору: афіксальна стилістика, стилістика морфем. Роль словотвірного афікса у слові, типи взаємодії афікса з коренем. Стилiстична диференцiацiя засобiв словотвору.

41. Стилiстичнi групи морфем. Стилiстичнi властивостi суфіксації. Безафіксні утворення.

42. Префіксальні утворення та їх стилістичні завдання.

43. Основоскладання, словоскладання, подвоєння слів та їх стилістичні можливості. Стилiстичнi засоби словотворення в шкiльнoму курсi вивчення української мови.

44. Поняття морфологічної стилістики, стилістичний аналіз морфологічних форм і категорій. Морфологічні засоби стилістики на уроках рідної мови.

45. Самостійні частини мови та їх форми у стилістичній сфері (стилiстичнi особливостi використання). Вигук як національно-специфічний засіб мови.

46. Стилiстика службових частин мови. Модальні слова, слова категорії стану та їх стилістичне призначення.

47. Стилiстичнi властивостi граматичної категорії роду (прийоми взаємозаміни). Клична форма іменників.

48. Стилiстичнi властивостi граматичної категорії числа (прийоми взаємозаміни). Власні та загальні назви, їх стилістична спроможність.

49. Словозмінні паралелі різних частин мови та їх стилістичні якості. Засоби вираження міри якості у різних стилях.

50. Стилiстичнi аспекти дієслівних форм і категорій.

51. Питання стилістичного синтаксису. Вивчення явищ стилістичного синтаксису у шкiльнoму курсi української мови.

52. Порядок слів у реченні. Експресивні способи вираження членів речення.

53. Стилiстична своєрiднiсть модальних речень (розповiднi, питальнi, спонукальнi та окличнi). Стилiстика односкладних та неповних речень.

54. Стилiстика ускладнених речень. Стилiстичнi можливостi однорiдних, вiдокремлених членiв речення, звертань, вигукiв, вставних i вставлених одиниць.

55. Стилiстичнi явища у структурi складного речення.

56. Перiод та його рiзновиди. Стилiстичнi функцiї перiодичної мови.

57. Пряма мова та iншi способи iндивiдуалiзацiї мови в контекстi. Монолог. Дiалог. Полiлог.

58. Стилiстичнi фiгури як об'єкти власне стилiстичного синтаксису. Рiзновиди мовностилiстичних фiгур думки: анафора, епiфора, анепiфора, епанафора, градацiя, амплiфiкацiя, асиндетон, полiсиндетон, – особливостi побудови, сфера вживання та функцiональне призначення.

59. Риторичнi фiгури, парцеляцiя, лейтмотив, рефрен, елiпс, замовчування, повтор, тавтологiя, плеоназм як особливi синтаксичнi конструкцiї художнього та публiцистичного мовлення.

60. Перiод зародження й становлення стилiстики як науки: основнi напрями дослiджень.

61. Мовознавча спадщина вiтчизняної стилiстики середини ХХ столiття.

62. Лiнгвостилiстичнi погляди вiтчизняних мовознавцiв останньої чвертi ХХ ст.

63. Актуальнi питання сучасної лiнгвостилiстики.

64. Сучаснi постатi українських лiнгвостилiстiв.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТИЛІСТИКИ. ХУДОЖНЬО-ВИРАЗОВІ ЗАСОБИ МОВЛЕННЯ (ФОНІКА. ТРОПІКА. ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС).

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ КУРСУ

Тема 1. Стилїстика як лїнгвїстична наука і навчальна дисциплїна.

**1. Змїст і завдання курсу. Методи лїнгвостилїстичних
дослїджень.**

2. Основнї поняття і категорїї лїнгвостилїстики.

**3. Структура стилїстики. Теоретичнї й практичнї аспекти
лїнгвостилїстичних дослїджень.**

**4. Стилїстика у системї лїнгвїстичних дисциплїн. Взаємодїя
з їншими науками.**

Мета: сформулювати загальнї положення стилїстики як лїнгвїстичної науки; визначити теоретичнї засади курсу, розкрити суть основних лїнгвостилїстичних понять і категорїй; з'ясувати мїсце і роль стилїстики у свїтлї досягнень сучасної лїнгвїстичної галузї знань.

**1. Змїст і завдання курсу. Методи лїнгвостилїстичних
дослїджень.**

Визначення стилїстики об'єднується вихїдними поняттями «стилї» та «виразовї засоби мови» і трактується як вчення про виражальнї засоби та їх використання у рїзних стилях і колоритах мови й мовлення.

Стилїстика – як галузь лїнгвїстики вивчає принципи використання рїзнорївневих мовних засобів залежно від особливостей сфери спїлкування, функціонально-стильових рїзновидїв мови й мовлення.

Лїтературознавча стилїстика – роздїл науки, що вивчає всї елементи стилю художнього твору, стилю письменника, стилю певного лїтературного напрямку, течїї; водночас чїльне мїсце займає розгляд особливостей композицїйної побудови твору, мотивїв творчостї тощо.

Лїнгвостилїстика як наука і навчальна дисциплїна дослїджує і вивчає:

- функціонально-стильову систему лїтературної мови в її сучасному станї та дїахронїї (стилї мови й мовлення, їх пїдстилї, жанрову диференцїацїю та структурну органїзацїю, експресивнї та їндивїдуальнї стилї, колоритно-стилїстичнї вияви);

- стилїстичнї ознаки мовних одиниць усїх рївнїв (стилїстичний їнвентар мови);

- особливості використання стилістичних засобів для експресії інтелектуального, емоційного та естетичного змісту мовлення;

- а також показує комунікативно-виражальні можливості мови, її багатство і красу.

Методологія стилістики – найзагальніше вчення про методи, способи пізнання й використання усталених у стилістичній системі мови стилістем (функцій мовних одиниць), науково-філософське їх осмислення, потрактування, пояснення.

Об'єктом дослідження стилістики виступає фонологічна, лексико-фразеологічна, граматична, стилістична системи мови, тобто система стилістем (одиниць усіх мовних рівнів від фонем до речення) з властивими їм функціями. *Предмет стилістики* – комплекс лінгвістичних знань про об'єкт стилістики, тобто знань про різнорівневі мовні одиниці та закономірності їх функціонування у різних стилях мови.

Стилiстика має своїм завданням:

– окреслити основні поняття лінгвостилістики;
– встановити витoki, формування й основні етапи розвитку функціональних стилів української літературної мови;

– розробити визначальні принципи і критерії класифікації, внутрішньожанрової диференціації стилів;

– вивчати, виявляти й оцінювати стилістичні ресурси мови в усіх її підсистемах (фонетиці, лексиці, фразеології, граматиці) та способи добору, поєднання і використання мовних одиниць для створення типового стилю, певної стилістичної сфери, колориту;

– виробляти і подавати наукові рекомендації, спрямовані на культурне, вмiле, майстерне використання виразових можливостей мови (мовних засобів) у різних сферах суспільних стосунків відповідно до умов і цільової настанови.

Основне *практичне значення* стилістики полягає у піднесенні культури мовлення суспільства, розвитку мовного чуття, естетичного смаку мовців.

Стилiстика оперує певними *методами* дослідження свого предмета (мовного уживання рівневих одиниць).

Метод стилістичного експерименту. Полягає у творенні тексту із певною стилістичною метою (настановою) шляхом добору, змін слова або словосполучення, ряду підстановок, наприклад синонімічних: *говорити – розмовляти, розповідати, казати, промовляти; гомоніти, балакати, теревенети; лебедіти, мовити, ректи* тощо. Цей прийом передбачає порівняння мовних засобів за їх емоційним забарвленням, експресивністю, стилістичною вмотивованістю. На зразок: дібрати до

сучасних слів *боротьба, військо, ворота, говорити, долоня, золото, іде, лице, лоб* тощо архаїчні відповідники та побудувати зв'язне висловлювання на історичну тематику, використовуючи їх зі стилістичним завданням.

Метод зіставлення (ідентифікації). Його суть полягає у застосуванні до вже готового тексту з метою розуміння вмотивованості вибору, смислової доцільності слова, чи його художньо-естетичної ефективності. Визначається засіб, найефективніший вираз, що задовольняє комунікативно-інтелектуальні, естетично-емоційні критерії авторського вибору. Наприклад: *По двору тихо походить старий веселий Рогволод: дружина, отроки, народ кругом його во [у, в] златі [золоті] сяють* (Т. Шевченко), – застарілі форми слів підтримують суцільний колорит архаїки, давнини тексту; *Вранці Марко до наймички Ручки простягає І мамою невсипуцу Ганну називає* [величає] (Т. Шевченко) – стилістично нейтральна лексема зберігає узвичаєний, невимушений тон оповіді; *Лихо моє чубатеє* [чубате], *ніхто мене не сватає* (Н. тв.) – повна нестягнена форма сприяє збереженню ритмомелодики народного вислову.

Структурно-статистичний метод. Суть його полягає у визначенні кількісних характеристик мовних явищ; на підставі встановленої частотності вживання окремих елементів мови виникають певні стилістичні висновки. Відтак на основі кількісних підрахунків встановлено, що в науковому стилі переважає іменниковий характер висловлювання; у нижче наведеному тексті мовною домінантою постають архаїчні компоненти (старослов'янізми), створюючи колорит урочистості, патетики, монументальності: *Возз'єднайтесь, браття мої, Прекрасная доле! І у Бога в предпокоях Сотворіте коло. Возлюбітесь, содружіться Й пренизьенько вклоніться* (Авторське).

Метод семантико-стилістичного аналізу. Розкриває смислову і стилістичну своєрідність мовленнєвих засобів та закономірності їх використання; сприяє розумінню досліджуваної системи виражальних одиниць з точки зору їх значення, особливостей уживання одного і того ж явища мови в різних стильових різновидах з неоднаковими функціями (номінативними, стилістичними тощо). Так, стильове забарвлення книжного, поетичного, рідше розмовно-просторічного характеру властиве афіксальним утворенням на зразок: *виконання, визнання, пізнання, формування – жадання, зітхання, кохання, милування – шарпання, забування*, а також пор.: *шовінізм – наплювізм, мистецтвознавство – хвалькознавство, ідеологія – брехологія, тупологія* тощо; визначальна роль афіксів у вираженні різних почуттєвих відтінків слова простежується на прикладах: *дідунь, дідусь – дідуган, дідисько*, – де афікси забарвлюють конотацією оцінно-

позитивного (відтінок прихильності, ласкавості, пестливості) чи негативного (збільшеності, згрубілості) характеру; *мирний* – *сумирний*, *мудрий* – *премудрий*, *давній* – *прадавній*, *з'єднати* – *воз'єднати*, – значення цих слів за допомогою виділених морфем набуває додаткового стилістичного забарвлення піднесеності, урочистості; *вітер* – *павітер*, *синь* – *просинь*, *зелень* – *пазелень*, *молодь* – *памолодь*, – у цьому разі афікси надають словам виразно поетичного звучання; *антикорупційний*, *гіперчутливий*, *інтерконтинентальний* – слова із високим ступенем забарвлення книжності, сухості, офіційності, що відповідно впливає на функціональну активність та стильову закріпленість типових мовних одиниць. Використання цього методу дало можливість виділити та описати стилістичні ресурси мови, охарактеризувати функціональні стилі, мовні засоби їх вираження.

2. Основні поняття і категорії лінгвостилістики.

Поняття «стиль» вживається як термін у літературі, мовознавстві, архітектурі, інших науках. Щодо *мовного, словесного стилю* є багато визначень:

- різновид, видозміна літературної мови, що характеризується мовними засобам, які найкраще відтворюють завдання спілкування залежно від умов і ситуації);
- манера мовного вираження у різних сферах, умовах, формах спілкування (усній і писемній);
- мистецтво слова.

У галузі стилістичних досліджень розрізняють мовний стиль та функціональний.

Мовний стиль, з точки зору теоретичної стилістики, – історично сформований, суспільно усвідомлений різновид загальнонаціональної літературної мови, який відрізняється принципами добору, організацією мовних засобів і самими мовними засобами відповідно до сфери суспільних стосунків. Це сукупність мовних засобів, що зумовлюється змістом, метою, характером висловлювання.

Функціональний стиль – різновид мовлення з властивими йому лексико-фразеологічними, морфолого-синтаксичними засобами, використовуваний для реалізації однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу. Оскільки мова, функціонуючи у різних сферах суспільного життя, набуває типових стильових ознак, то стиль мовлення визначається як певна система використання мовних засобів, з яких формується кожен зі стилів мови з метою реалізації її суспільних функцій. Функціональний стиль співвіднесений із певною сферою суспільно-виробничої діяльності мовців і має свою сферу використання, призначення, ознаки і мовні засоби. Розрізняють такі основні

функціональні стилі: *епістолярний, конфесійний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовно-побутовий, художній.*

Стиль індивідуальний (ідіостиль) – своєрідність мовлення індивіда, особлива манера його мовної діяльності. Це поняття стосується насамперед стилю майстра слова і залежить від творчої індивідуальності автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності та їх оцінки. Індивідуальний авторський стиль трактується як системність мовно-виразових засобів окремого письменника, діяча культури чи іншого індивіда, яка вирізняє, виділяє його мову з-поміж інших мовців, робить її унікально втіленою в його творах. Категорія індивідуального стилю створюється насамперед функцією повторюваності й закономірності, яка формує естетичне організуюче ядро кожного ідіостилу. Індивідуальне світосприйняття зумовлює витворення особливого мовного світу. Специфікою цього терміна в сучасній лінгвістиці є те, що він тісно переплітається з такими поняттями як *мовна картина світу, мовна особистість, образ автора, світогляд автора.*

Ідіолект – сукупність формальних і стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія мови (індивіда), що пояснюється віком, фахом, місцем проживання, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини тощо; тобто неповторне, оригінальне мовне використання системи засобів та форм словесного вираження, зумовлене індивідуальним баченням світу, яке, у свою чергу, формується під впливом ряду факторів – епоха, соціально-історичний контекст тощо. У письмовому мовленні ідіолект виявляє риси ідіостилу.

Стиль експресивний – різновид мови, що сформувався за ступенем експресії думок і почуттів, емоцій і настанов на досягнення цілей і мети незалежно від сфери діяльності. Це співвідношення таких засобів мови, які викликають у співрозмовника почуття піднесеності, урочистості (*високий стиль*), або становлять нейтральну інформацію, звичне спілкування (пор. *середній стиль, нейтральний*), чи орієнтовані на досягнення ефекту іронії, зневаги (пор. *низький стиль*).

Колорит – загальне забарвлення (тональність, реєстр) висловлювання, орієнтоване на суб'єктивно-оцінне сприймання, на потребу викликати певні асоціації, відповідний настрій, емоції у читача / слухача. Накладається на функціонально-мовні стилі і проявляється в них більшою чи меншою мірою. Види колориту: *хронікальної інформативності, урочистості, офіційності, інтимності-ласкавості, гумору, сатири, іронічності, фамільярності, народнописаності, невимушеної розмовності, вульгарності.*

Стилістична система мови – сукупність стилів мови й мовлення, підстилів, жанрових різновидів, колоритно-стилістичних виявів,

експресивних та індивідуальних стилів у їх взаємодії та взаємозв'язках, а також мовностилістичні засоби, способи та прийоми їх використання.

Мовна норма – сукупність загально визнаних мовних засобів, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі і є ознакою розбудованої стилістичної системи літературної мови. Мовна норма звичайно співвідноситься з рівнями мовної структури, але не ототожнюється з ними. Виділяють орфоепічно-акцентуаційні, лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні та стилістичні норми сучасної української літературної мови.

Стилістична норма – сукупність мовних засобів, які характеризуються частотністю щодо різних стилів і мають потенційне стилістичне (емоційно-оцінне, експресивне) значення, відповідне певному функціональному різновиду мови. Вони регулюють доречний вибір слова чи синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу. Наприклад, стилістична немотивованість й функціональна невідповідність уживання виділених фрагментів усувається дотриманням стилістичних норм, доцільним використанням слів та виразів: **На високому рівні** (замість *якнайкраще, чудово*) *пройшли зимові канікули* чи *Доповідач балакав* (замість *інформував, повідомляв*) *про підготовку до нового навчального року*, а також: *Перед нашими вченими, конструкторами, дизайнерами непочатий край* (замість *багато, не злічити, широкі горизонти*) *наукових пошуків* тощо. Пор.: *Обидві сторони уклали двосторонній договір про співпрацю* (офіційно-діловий стиль) – *Вони домовилися, що будуть допомагати один одному* (розмовний, художній); *Вони обмінялися інформацією* (книжне мовлення, офіційне спілкування) – *Вони розповіли один одному про останні новини* (розмовне мовлення, невимушене спілкування). Основна ознака стилістичної норми – наявність варіантних співвідношень.

Стилістична помилка – порушення функціональної доцільності, що виражається в недоречному використанні мовного засобу в певному контексті і призводять до зниження експресивності та емоційності мовлення. *Види стилістичних помилок*: стилістичні огріхи, пов'язані з недостатнім оволодінням ресурсами української мови; стилістичні помилки, що засвідчують недостатньо розвинене мовно-стилістичне чуття; помилки, які відбивають порушення норм функціональних стилів. До першої групи помилок належать: недостатній словниковий запас; незнання української фразеології; немотивовані повтори у вузькому контексті одного і того ж слова або спільнокореневих слів; плеоназми і тавтології, що зневиразнюють мову; вживання штампів і слів-паразитів; немотивоване послуговування нелітературною лексикою; одноманітність у побудові речень; відсутність необхідних образних засобів тощо. 3-поміж помилок, що підтверджують недостатньо розвинене мовно-

стилістичне чуття, виокремлюємо такі: немотивоване вживання експресивних засобів, штучна образність: невиправдане в певному контексті використання епітетів або невмілий їх вибір та накопичення; надмірний гіперболізм і емоційність; створення надуманих метафор, невдалих порівнянь; поєднання різностильової лексики, унаслідок чого виникає стилістична несумісність слів, виразів, зокрема немотивоване вживання розмовної або книжної лексики; немилослівність: збіг голосних і приголосних звуків, – вживання поряд або повтор однакових звукосполук, невикористання фонетичних варіантів службових та повнозначних слів. Широке і немотивоване використання в одному функціональному стилі мовних засобів, притаманних іншому (наприклад, надуживання канцеляризмами і термінами), порушення стильової єдності – третій вид стилістичних помилок. Стилістичні помилки диференціюють на фонетико-стилістичні, лексико-стилістичні, граматико-стилістичні і власне стилістичні.

Конотація – «прирошення смислу»; додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації. Конотація протиставляється денотації як предметно-логічному компоненту значення. Супровідні семантичні та стилістичні відтінки знака (слова, словосполучення чи виразу), що накладаються на його предметно-поняттєвий аспект в процесі комунікації, служать для вираження різних експресивних, емоційно-оцінних забарвлень і можуть надавати висловлюванню певного тону, колориту (урочистості, фамільярності тощо). Узуальна конотація – загальна конотація мовних одиниць, яка усталилася в мові, є загальнозрозумілою і загальноживаною (конотація традиційна книжна чи пісенна, живомовна). Оказіональна конотація – рідковживані, здебільшого авторські новотвори, що виникли на основі незвичних і маловідомих для більшості мовців суб'єктивних асоціацій. Саме явище конотації лежить в основі тропів.

Стилістичне значення (маркованість, стилістичне забарвлення, стилістичний струм) – оцінні, емоційно-експресивні (власне стилістичні) та функціональні (стильові) ознаки, які обмежують використання мовних одиниць певною сферою і таким чином несуть стилістичну інформацію; додаткове до лексико-граматичних значень слів і виразів, один із видів конотації. Типи стилістичного значення: аксіологічне (оцінне), емотивне (емоційне), образно-експресивне, функціональне. У широкому розумінні об'єднує *стильове* і *власне стилістичне значення*. Стилістичні співзначення (відтінки) мовних

одиниць, що накладаються на їх основне предметно-логічне значення, надають висловлюванню характеру урочистості, піднесеності, поетичності, книжності, просторічності, згрубілості тощо. Наприклад, слова виразно розмовного характеру *швендяти*, *тинятися* мають основне значення «ходити, рухатися», а додаткове, супутнє значення – «без будь-якої мети, без причини».

Стилістичні засоби – елементи мови, здатні виражати стилістичну інформацію: експресивно-оцінну, експресивно-емоційну, функціонально-стильову (наприклад: *завидючий*, *ненависний*, *патлатий*, *страшений*, *лагідний*, *любий*, *личко*, *матуся*; *виклик*, *запис*, *опис*, *чинити опір*; *варнякати*, *верещати*, *діжка*, *збіжжя*, *колотнеча*, *лепетати*, *макітра*, *начиння*, *прання* тощо).

Стилістема – окрема мовна одиниця (від фонем і до тексту) з властивою їй стилістичною функцією, з актуалізованим потенціалом конотативної семантики, що сприяє досягненню ряду зображально-виражальних функцій.

Стилістична парадигма – 1) схема (модель) семантико-стилістичних відношень, що відображають наявність чи відсутність стилістичних значень (конотацій) та їх інтенсивність; стилістична парадигма має вигляд: *пейоризація* – *стилістична нейтральність* – *меліоризація*; 2) клас мовних одиниць, що протиставляються за семантико-стилістичним відношенням, але за певною ширшою, загальнішою ознакою об'єднуються, складають єдине ціле (наприклад, суфікси здрібнілості, зменшеності-пестливості та збільшеності-згрубілості опозиціонують за ознаками «позитивна – негативна конотація», однак об'єднуються за спільним стилістичним значенням суб'єктивної оцінності).

Виразність – комунікативна якість усного або писемного мовлення, здатність словесної форми привертати увагу, викликати інтерес до висловлюваного, впливати на емоції та почуття мовців. Виразність включає в себе *образність* мовлення, яка передбачає вживання слів і словосполучень у незвичному, метафоричному значенні, що дає змогу образно, художньо відтворювати дійсність. До мовних засобів виразності належать насамперед засоби художньої образності (образотворчі), такі як звукове оформлення тексту, інтонація, логічний (фразовий) наголос, тропи і фігури поетичного мовлення, стилістично різномірні лексичні й граматичні одиниці, а також нелітературні форми функціонування мови, якщо вони вживаються усвідомлено й доцільно, оживлюючи, а не спотворюючи мовлення. Виразальні засоби можуть бути образними й необразними, що залежить від стилю мовлення. Виразність мовлення досягається за таких умов: самостійність та оригінальність мислення, інтерес мовця до того, про що він говорить чи

пише, добре знання мови, розвинуте мовне чуття. Виявляється в умілому доборі мовних засобів, умінні користуватися ними й побудові таких висловлювань, які б привертали особливу увагу співрозмовників. В основі виразності мовлення лежить деяка незвичність, новизна, своєрідність

Образність – якість виразного мовлення, що характеризується використанням художніх засобів; властивість слів, словосполучень вживатися у незвичному, метафоричному значенні й передавати не лише абстрактно-логічну, понятійну, а й конкретно-чуттєву, емоційно-оцінну інформацію, що дає можливість майстерно, художньо-образно відтворити дійсність. Визначається як стильова ознака переважно художнього стилю мовлення, також може бути притаманна розмовному й публіцистичному мовленню.

Експресивність – виразно-зображувальна якість мовлення, інтенсивна (підкреслена), піднесена виразність; здатність мовної одиниці передавати експресію, властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виразальних засобів мовець передає своє ставлення до повідомлення та адресата. Засобами експресивності є образна манера викладу, його емоційність. Експресивності мовлення сприяють виразово-зображальні особливості мови, що виявляються у фонетичних, лексичних, граматичних засобах (звукопис, експресивна лексика, тропи, стилістично марковані афікси, використання однієї граматичної форми чи категорії у значенні іншої, зміна порядку слів, стилістичні фігури тощо) з постійним дотриманням почуття міри. Експресивність переважно пов'язана з різними видами оцінок й емоціями суб'єкта мовлення і виступає засобом увиразнення тексту. У вузькому ж розумінні ототожнюється з одним із конотативних відтінків семантики мовних одиниць поряд із емоційністю, оцінкою і функціонально-стилістичною забарвленістю.

Експресія – лінгвостилістична категорія, яка породжується образністю і є завжди оцінною; особлива виразність, підкреслена почуттєвість мови. Мовленнєва експресія виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, збільшення впливової (діючої), вражаючої сили вислову, надання йому особливої мотивованої піднесеності, яскравості, що підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача або читача. Певна експресія властива усім стилям, навіть науковий стиль визначається експресивним забарвленням сухості, книжності, що досягається добором відповідних мовних засобів.

Експресема – мовна одиниця з підкресленим виявом яскравості та незвичності зображуваного, або посиленням, інтенсифікованим

вираженням різної гами характеристичних, оцінно-емотивних відчуттів (*сила-силенна, черемха мрій, фонтан бузку*). Це всі засоби мови – фонетичні, лексичні, граматичні, власне стилістичні, – які роблять мовлення яскравим, впливовим і функціонально завжди перебувають поза межами мисленнєво-почуттєвої нейтральності. Така властивість мовного знака деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу слухача.

Функція – динамічна характеристика значення, спосіб його існування, роль у побудові та функціонуванні мовної одиниці. На відміну від значеннєвості функціональність має певну спрямованість, завдяки ній одиниця мови стає для мовця осмисленою.

Стилістична функція – роль мовного знака, що сприяє досконалості, доречності, адекватності мовлення і сприймання; зображально-виражальна роль, цілеспрямоване призначення слів і виразів, обумовлені ідейно-змістовою інформацією та своєрідністю стилю автора. Її суть полягає у з'ясуванні: з якою метою і для досягнення яких цілей використовуються виражальні засоби мови.

Стилістичний аналіз тексту – з'ясування особливостей мовного стилю (підстилю), його стилетвірних ознак, а саме: сукупності таких фонетичних, лексичних, фразеологічних, граматичних одиниць, що формують цей стиль, увиразнюють мовлення. Стилістичний аналіз розкриває особливості стилю в його загальних рисах, залежність мовної структури від жанрової специфіки, комунікативних настанов та цілей висловлювання, використання мовних засобів відповідно до ідейно-тематичного, творчого задуму автора (останнє стосується насамперед художньої белетристики, публіцистики, частково епістолярію тощо).

Стилістичний прийом – спосіб створення стилістичного значення або його відтінку за допомогою стилістичних засобів; різні способи комбінування мовних одиниць.

Різноманіття стилістичних прийомів прийнято зводити до певних найпоширеніших типів.

Прийом *стилістичної детермінації*, суть якого полягає у виділенні на фоні стилістично нейтральних одиниць виразного стилістично маркованого елемента високого або зниженого тону, позитивної чи негативної характеристики, такого, що надає відповідної конотації усьому тексту. Наприклад, стилістично наснаженої, інтимно зворушливої тональності: *Прийди!* – я в **надвечір'я** кликав, – *Ми до світанку не заснем* (М. Сингаївський); *Час колесами чавунними наступив на **юнь** мою* (Д. Фальківський).

Інтердепенденція – використання в тексті двох чи багатьох маркованих одиниць, але одного стилістичного плану, що й надає тексту однотипної конотації. Наприклад, піднесено-урочистої: **Возвеличте**

предків наших, пречудову Україну, що віками представлялась як єдине ціле (Авторське) чи пестливо-ласкавої: *Ой то було дівчатонько, то було віченько, В неї очка, як терночка, рум'яне личенько* (Н. тв.).

Констеляція – це використання стилістем, що належать до різних стилістичних планів (наприклад, урочистого, пафосного і просторічного, специфічно-побутового, знижено-розмовного), у результаті чого виникає конотація якісно нового третього плану (як правило, цим прийомом створюються гумористичні тексти). Наприклад: *Якщо від книг глава твоя страждала, Та щоб од мудрості не вилізли власи, – Іди на хутір і свиней паси* (І. Кочерга).

Стилістичний прийом створення звукового фону – досягається за допомогою ономапоїчної лексики як засобу звукової виразності, акустичного тла. Наприклад: *Летіли в вирій журавлі крізь темні хмари за гору, їх крик стелився по землі – по горі, і по яру: – Кру-у! Кру-у! Крру-у!* (М. Матвій-Мельник); *Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива...* (Т. Шевченко).

Актуалізація – прийом порушення звичних семантико-синтаксичних зв'язків слова з іншими словами (на зразок: *осот образ, пневматичність бузини*) в результаті чого виникає нове змістове виділення слова і несподівані асоціації; актуалізація слів і висловів може здійснюватися різними способами: через звучання слова – *звуконис, паронимазія*, через нетрадиційну сполучуваність – *метафоризація* та ін.

Стилізація – стилістичний прийом наслідування, свідоме насичення тексту ознаками певного стилю, жанру, характерними для відповідної епохи, етнографічно-діалектного чи соціального середовища, індивідуально-авторської стильової манери мовлення. Стосовно того, яку мету наслідує автор, стилізація може бути: *історичною, соціальною, фольклорною, народнорозмовною чи просторічною, етнографічно-діалектною, поетичною, жанровою*.

Комутація – стилістичний прийом і породжена ним стилістична фігура інвертування займенників або іменників, при якому відбувається заміна одних слів або форм іншими (наприклад, уживання займенника «я» замість «ти» чи навпаки). Як-от: *А я* (замість *ти*) *собі граюсь, та й годі*; як звернення до неслухняної, хитрої дитини: *Ой я ж такий слухняний, я ж такий розумний; Ти, Петре* (звернення до себе), *працюю, а вони нехай байдикують, відпочивають*. Цей прийом часто використовується в уснорозмовному мовленні, у художніх текстах для передачі живого спілкування, чим створюється додаткова експресія вислову; в публіцистиці, рекламі, агітаційному матеріалі – несе закличну інтонацію: *Ти обирай найкраще, це твій вибір* – про певну продукцію; «*ти*» як «*я*».

3. Структура стилістики. Теоретичні й практичні аспекти лінгвостилістичних досліджень.

Загальна стилістика (теоретична стилістика, або загальна теорія стилістики) вивчає стилістичні проблеми мов і мовної діяльності – стилістичні універсалиї (універсальні стилістичні засоби). Передбачає визначення понять і категорій стилістики, предмета її дослідження, обґрунтовує принципи і методи стилістичних досліджень. Як вчення про виражальні мовні засоби і використання їх у різних стилях та стилістичних колоритах мови має досить розгалужену систему. Всі структурні частини стилістики пов'язані спільністю понять, суть яких була попередньо з'ясована.

Стилістика часткова – вивчає стилістичну систему окремої національної мови.

Розрізняють *функціональну стилістику* та *стилістику мови*.

Стилістика мови (описова стилістика, стилістика мовних ресурсів) – вивчає, описує і кваліфікує стилістичні засоби національної мови, тобто орієнтується на вивчення елементів мовної системи усіх рівнів із погляду додаткових стилістичних значень. Вивчає стилістично забарвлені мовні елементи і поза контекстом, які стануть матеріалом для відбору в мовленні.

Стилістика мовних ресурсів співвідноситься з одиницями мовних рівнів, що й визначає певне коло проблем, зокрема властивих фоностилістиці, лексичній, фразеологічній, граматичній стилістиці. Одне із завдань описової стилістики: встановити системи протиставлень на кожному мовному рівні, тобто сформувані стилістичні парадигми.

Функціональна стилістика (стилістика мовлення) – вивчає використання стилістичних засобів у суспільній чи індивідуальній мовній практиці. Як вчення про систему функціональних стилів та підстилів й мовні засоби, які їх створюють, зосереджує увагу на виробленні критеріїв виділення та взаємодії стилів, виявленні їх диференційних ознак, визначає стильові доміанти кожного з них, закономірності внутрішньої структури, описує сукупність стилістично маркованих і стилістично нейтральних мовних елементів, властивих кожному зі стилів. Досліджує також взаємозв'язок усного і писемного мовлення, вивчає питання ритмомелодики, різновидів інтонації. Описи функціональних стилів передбачають розробку теорії стилістичних функцій, стилістичних значень, забарвлень мовних одиниць відповідно до контексту. У завдання функціональної стилістики входить розкриття специфіки відбору, принципів організації та вживання лексичних, морфологічних, синтаксичних та інших засобів у межах певного функціонального стилю. Вирізняється стилістика художнього мовлення, офіційно-ділового, наукового, публіцистичного, конфесійного тощо.

Функціональна стилістика підпорядковує собі *стилістику мови художньої літератури* (стилістику художнього мовлення) – галузь, що розглядає використання мовних одиниць у тексті художнього твору, де вони набувають певного естетичного значення. Орієнтована на дослідження закономірностей і мовних ресурсів індивідуальних стилів майстрів художнього слова. Основними завданнями *лінгвостилістичного аналізу художнього твору* є: з'ясування єдності загальномовного та творчо індивідуального в мові твору; проблеми добору мовних засобів та їх трансформації в контексті певного твору в цілому; розгляд особливостей уживання мовних засобів відповідно до його емоційно-естетичного смислу, ідейного задуму письменника; виявлення естетичної функції мовного матеріалу в конкретній художній системі, у зв'язках з іншими елементами цієї системи. Ця галузь включає *поетичну стилістику* (поетику) й частково *лінгвофольклористику*. Основне завдання *поетики* полягає у вияві сукупності естетичних і стилістичних засобів, що визначають своєрідність того чи іншого витвору мистецтва, сприяють розкриттю художнього замислу автора, мовотворчість якого вирізняється особливостями звукової інструментовки, словником, синтаксисом та наявністю ритму, поетичних тропів і фігур; а також у вивченні структури словесних образів у їх композиційній організації та словесній цілісності. Об'єктом вивчення поетичної стилістики, крім індивідуальних стилів, є традиційні тропи, фігури мови, еволюція їх в історії художнього стилю; оперує такими поняттями як мовно-естетична вартість (значущість, цінність) художнього твору, образ автора, ідіостиль письменника, синтез різних форм існування національної мови та ін. *Лінгвофольклористика* трактується як вчення про мову усної народної творчості з погляду внутрішньої мовної структури, функцій фольклорних формул, характерних для різних жанрів тощо.

Стилістика тексту – частина лінгвістики тексту, орієнтована на аналіз специфіки текстової організації; зафіксована стилістика мовлення, яка вивчає роль стилістичних засобів у створенні текстів певного функціонального типу, інтерпретацію їх упорядкування для вираження смислу. Стилістика тексту вивчає як втілюється ідея і зміст твору в тканину тексту, як це відбивається на особливостях композиції, організації мовного матеріалу, який мовний матеріал стилістично значиміший для текстів цього типу, які функції він виконує відповідно до змісту і цільової настанови. Ця галузь передбачає системний підхід до вивчення тексту, тобто вивчення кожного елемента в єдності з іншими, що передають смислову цілісність тексту. Відмінність між аналізом нехудожніх та художніх текстів полягає в тому, що для з'ясування першого достатньо керуватися поняттями лексичної стилістики,

стилістичної граматики, а другого – необхідно виявити підтекст, систему авторських прийомів вираження смислу, з'ясувати естетику образності.

Практична стилістика – галузь стилістики, що має нормативний характер і розглядає живий, безпосередній вияв застосування мовних одиниць: способи та форми їх використання залежно від мети і змісту висловлення, умов і сфери спілкування. Практична стилістика покликана впроваджувати в мовленнєву практику правил теоретичної стилістики, сприяти досягненню мовної майстерності й вправності мовця, виховувати чуття мовної культури, себто виявляти й оцінювати виражальні та експресивні можливості мовних одиниць, уміло й доцільно їх використовувати. Як навчальна дисципліна практична стилістика містить рекомендації вибору мовних засобів відповідно до тієї чи іншої ситуації спілкування.

Історична стилістика – вчення про стилістичну систему національної мови у синхронному та діяхронному аспектах. *Діяхронна* стилістика вивчає формування і розвиток стилів упродовж усіх етапів розвитку національної мови, динаміку розвитку виражальних одиниць, часову та якісну зміну конотації, хронологічно марковані стилістичні засоби. *Сучасна*, або *синхронна* стилістика досліджує стилістичну систему з погляду сучасних потреб мовного спілкування і відповідності стилістичних явищ та засобів нині чинним літературним та стилістичним нормам. Отже, *історична стилістика* досліджує як історію сучасних стилістичних засобів національної мови, причини їх появи, основні етапи розвитку, так і стилістичні засоби минулих історичних епох у розвитку конкретної мови чи споріднених мов.

Зіставна стилістика – вчення, спрямоване на зіставлення стилістичної системи мови і мовлення різних національних мов (насамперед найближчих, споріднених), вироблення критеріїв визначення спільностей і відмінностей стилістичних засобів споріднених мов та національної специфіки конкретних мов, виявлення у них можливих стилістичних універсалій.

Контрастивна стилістика (порівняльна стилістика) – галузь стилістики, що досліджує стилістичні системи неспоріднених мов, їх відмінні стилістичні ознаки; вивчає національно-специфічне та загальне (інтернаціональне) в стилістичних системах різних мов, розкриває причини та обґрунтовує шляхи збільшення інтернаціонального лексичного (особливо термінологічного) фонду в національних мовах, виявляє спільне й відмінне у формуванні функціональних стилів, відзначає специфічні функціонально-стильові та жанрові різновиди, національні особливості мовленнєвих системностей функціональних стилів тощо.

Діалектна стилістика – досліджує стилістичне розшарування мовних одиниць у межах певного діалекту чи говірки; з'ясовує співвідношення літературної мови й діалектів, вплив останніх на формування літературної мови, вироблення її стилів; вивчає стилістичну роль діалектизмів у межах стилю, найчастіше художнього.

4. Стилiстика у системi лiнгвiстичних дисциплiн. Взаємодiя з iншими науками.

Лiнгвiстична дисциплiна стилiстика базується на вiдомостях iз фонетики, орфоепiї, лексикологiї, лексикографiї, фразеологiї, словотвору, морфологiї, синтаксису i сприяє глибшому засвоєнню знань iз курсу сучасної української лiтературної мови та бiльш свiдомому й вправному використанню їх у стилiстичному планi. Вона покликана продовжувати i завершувати лексико-фразеологiчне i морфолого-синтаксичне вивчення мови.

Отже, стилiстика як наука про функцiональний аспект мови органiчно пов'язана з лiнгвiстичними дисциплiнами, що вивчають мовнi одиницi за їх структурно-системним членуванням.

Суть *взаємозв'язку стилiстики з фонетикою, орфоепiєю* полягає у вивченнi частоти вживання фонем у рiзних стилях, їх сполучуванiсть i співвiдношення; у дослідженнi звукової органiзацiї мови з погляду створення додаткових стилiстично-виразових ефектiв, зокрема алiтерацiй, асонансiв, звуконаслiдувальних елементiв, варiантiв ритмомелодики у художньому стилi, можливостей звукового оформлення тексту в залежностi вiд стилю мови; у дотриманнi законiв милозвучностi української мови у рiзних функцiональних стилях; оволодiннi нормами вимови на практицi спiлкування.

Взаємозв'язок iз лексикологiєю стосується вивчення проблеми функцiонально-стилiстичної диференцiацiї словникового складу, лексичного рiвня стилiстики, що включає питання стилiстичного використання лексичних ресурсiв мови, виявлення їхнього стилiстичного потенцiалу та умов його реалiзацiї; співвiдношення з експресивними стилями (книжна, розмовна, нейтральна лексика).

Зв'язок iз лексикографiєю полягає у вивченнi стилiстичного багатства мови на матерiалi словникiв.

Стилiстичний аспект дослідження *фразеологiї* передбачає визначення обмежених сфер уживання фразеологiчних одиниць, якi тяжiють до окремих рiзновидiв мови; стосується вивчення експресивних якостей фразеологiчних засобiв мови; здатностей видозмiнюватися, надавати додаткових стилiстичних нюансiв.

Зв'язок iз граматикою полягає у вивченнi додаткових стилiстичних значень граматичних одиниць, їх функцiонального навантаження у рiзних сферах спiлкування; доцiльностi, ефективностi використання

граматичних форм у кожному стилі. У граматичній будові мови закладені потенційні можливості вибору із словотвірних, морфологічних і синтаксичних ресурсів потрібної для конкретного висловлювання форми, варіантної конструкції. В галузі синтаксису крім виявлення різних відтінків у засобах вираження членів речення, стилістика розглядає стилістичні функції порядку слів у реченні, їх модальності, різновидів односкладних речень та інших структурних типів.

Зв'язок культури мови і стилістики полягає у їх спільному завданні – збагатити мову кожної людини, зробити її змістовнішою, правильнішою, красивішою. Спільним є питання мовної норми, оволодіння ними на практиці спілкування; вивчення лексичного, фразеологічного, морфолого-синтаксичного багатства й різноманітності мови; майстерне використання мовних засобів із певною метою, в залежності від умов спілкування.

Співвідношення з етнолінгвістикою (етнопсихолінгвістикою) проявляється у можливій наявності національно-кодифікованих компонентів стилістичного значення мовних одиниць, як наслідку їхнього образно-асоціативного переосмислення культурно-історичного плану, в основі якого лежить зв'язок між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу. Поява стилістичного значення мовних одиниць (структурних елементів їх оцінного, емоційно-експресивного змісту) зумовлена як власне лінгвальними чинниками (контекстуальне оточення), так і чинниками екстралінгвального, соціокультурного характеру (особливості мовного світогляду, психологія нації тощо). Відбитий у мові зв'язок понять, уявлень повторюється в різних виявах (обрядових текстах, діях, ритуалах) із зворотною проекцією.

Функціональна стилістика, історична, зіставна, порівняльна пов'язані з *історією української літературної мови*, насамперед їх об'єднує спільне питання історії розвитку стилів, а також з *теорією перекладу*.

Спільність деяких понять (мова художніх творів, тропи, стилістичні фігури, звукоповтори) поєднує *стилістику з літературознавством*, останнє з яких досліджує літературний процес, напрями і стилі, творчі школи, індивідуальний стиль, світогляд письменника, мотиви його творчості, традиційність і новаторство творчої особистості. Аналіз мови художнього твору для літературознавця є допоміжним елементом, показником літературних вартостей автора. Зауважимо, що лінгвістична стилістика вивчає мову текстів усіх типів, узагальнює поняття функціонального стилю художньої літератури, його специфічних рис, а *літературознавча стилістика* охоплює тільки стиль художніх творів, розглядає їх

образність, особливості втілення ідейно-тематичної та художньо-естетичної позиції автора у художньо-образну систему твору, вивчає мовні ознаки певного літературно-мистецького напрямку.

Стилістика взаємодіє також із рядом дисциплін нелінгвістичного циклу, зокрема з *філософією*. В основі їх зв'язку лежить суспільний характер мови, положення про єдність, взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємозмінність змісту та форми мови як її сутності та організації.

З *логікою*, оскільки основною передумовою логічності – комунікативної ознаки всіх типів мовлення – є єдність мови і мислення. Стилістичні явища відображають не тільки емоційну і вольову сфери людської діяльності, а й інтелектуальну. Логічність мовлення – головна риса, необхідна для успішного здійснення пізнавальної та комунікативної функцій мови.

В основі зв'язку із *психолінгвістикою*, яка вивчає основи мовленнєвої діяльності людини, психологію мовлення, лежить багаторівневий характер механізму породження і сприймання мовлення. Мовлення виступає як діяльність і знаряддя об'єктивації думки, волі, почуттів.

Багатство виражальних засобів мови сприяє естетичному образу мови. Стилістика орієнтується на зразкове, добре, вишукане мовлення, і в цьому плані вона пов'язана із *естетикою*. Оскільки мова – першооснова словесних видів мистецтва, суть зв'язку полягає у вивченні та реалізації ролі стилістики у досягненні естетичної функції мови, тобто її краси, задоволенні естетичних смаків мовця. *Етичні норми* так само невід'ємні від правильного, красивого, багатого мовлення індивіда.

У деякому плані стилістика пересікається із *мистецтвознавством*, *теорією* та *практикою сценічної мови*.

Тема 2. Стилiстична система української лiтературної мови.

1. Стилi як основне поняття стилiстики. Основнi критерiї видiлення функцiонального стилю.

2. Експресивнi стилi.

3. Колоритно-стилiстичнi рiзновиди мови.

Мета: сформувати цiлiсне поняття «стилiстична система мови» та схарактеризувати його структурнi складовi; з'ясувати вiдмiнностi стилю мови й мовлення; систематизувати основнi критерiї видiлення та розрiзнення функцiональних типiв мови.

1. Стилi як основне поняття стилiстики. Основнi критерiї видiлення функцiонального стилю.

Продуктом iсторичного розвитку мови є її *стилiстична система* – сукупнiсть стилiв мови й мовлення, їх пiдстилiв, жанрових рiзновидiв, колоритно-стилiстичних виявiв, експресивних та iндивiдуальних стилiв у їх взаємодiї та взаємозв'язках, а також мовностилiстичних засобiв, способiв та прийомiв їх використання.

Стилiстична система кожної мови носить нацiонально-самобутнiй характер (кiлькiсний вияв функцiональних стилiв, жанрово-стильовi рiзновиди мови, якiсний склад), який залежить вiд зовнiшньомовних (суспiльно-iсторичних умов функцiонування лiтературної мови, соцiально-психологiчних основ витворення мовних типiв спiлкування) та внутрiшньомовних чинникiв.

В iсторiї української лiтературної мови простежується змiннiсть її стилiстичної системи в планi функцiонально-стильової диференцiацiї вiдповiдно до змiн у функцiях мови, ваги лiтературної мови в державно-полiтичному, науково-культурному життi нацiї.

iснують рiзнi спроби класифiкацiйної системи стилiв, не витриманi в єдиному принципi. Працi вiтчизняних мовознавцiв рiзних хронологiчних перiодiв (I. Бiлодiда, Б. Кулика, О. Масюкевича, М. Пилинського, А. Коваль, I. Чередниченка, О. Пономарева та iн.) фiксують незначнi розходження стосовно термiнологiчних вiдмiнностей у виявi кiлькiсного та якiсного складу функцiональних стилiв, їх жанрово-стильових рiзновидiв, внутрiшньоструктурної специфiки тощо.

На сучасному етапi українська мова, здобувши статус державної i виконуючи рiзноманiтнi функцiї для задоволення потреб мовного спiлкування у рiзних сферах суспiльних стосункiв, має добре розвинену стильову диференцiацiю. У класифiкацiйнiй системi сучасної української лiтературної мови загальноприйнято видiляти сiм стилiв: *розмовно-побутовий, художнiй, публiцистичний, офiцiйно-дiловий, науковий, конфесiйний, епiстолярний.*

Наведемо зразки стилів мови й мовлення.

Розмовно-побутовий

- *Добридень, господарю!*
- *Доброго здоров'я!*
- *А чи не буде, ваша ласка, допомогти нам відшукати потрібну адресу!*
- *Кажіть яку. Кого Вам потрібно?*
- *Тетяну Іванівну, що проживає на вулиці Софіївській, 25. Колишня вчителька української мови. Нині пенсіонерка. Ми її учні, бажаємо зустрітися.*
- *Зараз допоможу. Ми її добре знаємо, гарна людина.*
- *Дякую за допомогу!*

Художній

*Десь далеко єсть країна
Пишна, вільна, щастям горда. [...]
Там усяк говорить правду
Непідкупними устами.
Там за правду щира дяка
– Батогами, батогами. [...]
Там уряд «блюде» закони,
Дба про всіх, немов про рідних
За провинності ж карає –
Тільки бідних, тільки бідних. [...]
В тій країні всякий може
По заслuzі шани ждати:
Там на те хрести й медалі –
Для багатих, для багатих. [...]*

(В. Самійленко)

Публіцистичний

На постійному контролі прокуратури області перебуває питання неухильного дотримання правоохоронними органами вимог законодавства при виявленні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним видобутком бурштину.

Завдяки вжитим регіональною прокуратурою організаційно-практичним заходам, правоохоронцями Рівненщини активізовано роботу щодо протидії його незаконному видобутку та переміщенню, розкриття злочинів даної категорії.[...]

Всього з початку року розпочато досудове розслідування у 60 кримінальних провадженнях за фактами незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення, а також придбання, отримання, зберігання та збуту бурштину, отриманого завідомо злочинним шляхом. Органами прокуратури до суду з обвинувальним

актом скеровано вже 7 таких проваджень, врешті розслідування триває. (Із газети)

Офіційно-діловий
ЗАКОН УКРАЇНИ

Про забезпечення функціонування української мови як державної
Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні

1. Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова.
2. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації.
3. Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави.
4. Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається виключно Конституцією України.
5. Порядок функціонування і застосування державної мови визначається виключно законом і не може бути предметом регулювання підзаконних актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування.
6. Спроби запровадити на офіційному рівні в Україні багатомовність (надання будь-якого офіційного статусу іншим, крім української, мовам) всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі є діями, що провокують мовний розкол країни, міжетнічне протистояння та суспільну ворожнечу, і є тотожними діям, спрямованим на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу. [...]

Науковий

Майбутньому вчителеві-словеснику важливо навчитися володіти словом як основним інструментом своєї професійної діяльності. Водночас він повинен навчити мовної майстерності учнів, виховати культуру мовлення й стилістичну вправність. Вимоги до професійної підготовки вчителя-словесника висувають стилістику на одне з центральних місць у системі профільних дисциплін лінгвістичного циклу.

Навчання стилістики у вищій школі – цілісна, динамічна і відкрита система, якій притаманні взаємозв'язок і взаємозумовленість компонентів, та яка взаємодіє з іншими складниками освітнього процесу (лінгвістичні, літературознавчі, лінгводидактичні дисципліни, виробнича практика, науково-дослідна робота тощо), і спрямована на досконале оволодіння теоретичними аспектами стилістики, набуття стилістичної компетентності та досягнення найвищого рівня результативності. (Із статті)

Конфесійний Молитва Вірую

Вірую в єдиного Бога Отця, Вседержителя, Творця неба і землі, і всього видимого і невидимого.

І в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, Єдинородного, від Отця рожденного перед усіма віками – світло від світла, Бога істинного від Бога істинного, рожденного, несотворенного, єдиносущного з Отцем, що через Нього все сталося.

Він задля нас, людей, і нашого ради спасення зійшов із небес, і воплотився з Духа Святого і Марії Діви, і стався чоловіком.»

І був розп'ятий за нас за Понтія Пилата, і страждав, і був похований, і воскрес у третій день, згідно з Писанням. І вознісся на небо, і сидить праворуч Отця. І вдруге прийде зо славою судити живих і мертвих, а Його Царству не буде кінця.

І в Духа Святого, Господа животворящего, що від Отця [і Сина] ісходить, що з Отцем і Сином рівнопокляємий, рівнославимий, що говорив через пророків.

В єдину, святу, соборну й апостольську Церкву.

Ісповідую одне хрещення на відпущення гріхів.

Очікую воскресення мертвих і життя будочого віку. Амінь.

Епістолярний

Салют Малюсі!

В перших рядках мого коротенького письма дозволь передати свій чистосердечний привіт досвідченого солдата і побажати тобі хороших успіхів у твоєму молодому, багатобарвному самотньому житті. Повідомляю, що я живий, здоровий, молодий і красивий, чого й тобі бажаю від усього серця, що зворушливо тьохкає під екстравагантною військовою гімнастською.

Сонлива дівчинко! Чи не нагадав тобі цей витіюватий початок про численні епістоли від колишніх твоїх поклонників, які марно намагалися придумати щось оригінальніше?

Я живу дуже добре. Навколо шумить і красується навдивовижу чудовий сосновий бір, який, звичайно, не вичерпує всього пейзажу. Його прикрашають білі палатки, щедро напоєні свіжим сосновим напоєм, чіткі шеренги воїнів та неймовірно ввічливі і люб'язні офіцери, яким треба вчитися граціозно віддавати честь. Інертні творчі сили, які спокійно дримали в Черкасах, тут пробудилися від звуків сурми і перетворили мене з ледаря в напрочуд енергійну істоту. Солдати і особливо офіцери — люди з солідною ерудицією, і тому їх товариство приємне для кожної тямущої людини.

Думаю (і не без підстав), що через місяць буду «у ног твоих».
Поскільки це не так швидко, то чекай листів ще, а зараз я обачно
поставлю крапку.

Гуд бай.

Вася Симон.

6.VII.[19]57

(Лист В. Симоненка до дружини)

Питання стильової диференціації мови залишається відкритим і на сьогодні, оскільки мова перебуває у постійній динаміці розвитку, в більшій чи меншій мірі займає активну позицію в різних сферах суспільної діяльності й життя нації.

Вихідним поняттям у стилістиці є *поняття стилю*.

Як відомо, стилем давні греки називали загострену дерев'яну паличку для письма, вміння користуватися паличкою-стилем було одним із показників мовної культури. Поступово поняття стиль співвідносилось з *мистецтвом слова, якістю досконалої мови* (ясність, доречність, образність краса, експресія та ін.), *манерою, способом викладу* і стало предметом наук – античної теорії стилю, риторики, поезики. У сучасному розумінні лінгвістичної і літературознавчої стилістики поняття стилю значно розширилося й узагальнилося.

Окрім того, у мовленні це слово стало вживатися в різних значеннях: стиль мови, мовлення, твору, письменника, літературного напрямку, епохи, класицизму; одягу, оздоблення, роботи, керівництва; епістолярний, академічний, фольклорний, піднесений.

Оскільки це явище складне, багатопланове, у лінгвостилістиці існує чимало спроб його визначення за різними критеріями.

Зважаючи на складність та обсяг загального поняття стилю, вчені вдаються до *визначення розчленованих понять*.

З таких міркувань виходить М. Брандес (стилістика німецької мови), розмежовуючи такі поняття: *стиль мови* як тип обробки мови, надання її форми і *стиль мовлення* як механізм функціонування мови; подібне розмежування спостерігаємо у О. Мороховського (стилістика англійської мови): *стиль* як змістова властивість висловлення; стиль як спосіб, продукт мовної діяльності (*функціональний стиль*); стиль як особлива властивість мовної діяльності суб'єкта (*індивідуальний стиль*).

У науці відомими є погляди на стиль як індивідуальну манеру мовної діяльності, спосіб вираження індивідуально-творчих особливостей мовлення і сприймається як вчення про ідіостиль (наприклад, стиль Т. Шевченка, О. Гончара тощо). Значного розвитку набуло це вчення ще у французькій поезиці, риторичі XVIII ст., а потім і в лінгвістиці, що поширилось на стилістики інших мов.

У визначенні стилю В. Виноградова (російська стилістика), яке стало в лінгвістиці класичним, домінує саме функціональний аспект. *Стиль – це суспільно усвідомлена і функціонально зумовлена, внутрішньо об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору і поєднання засобів мовного спілкування у сфері тієї чи тієї загальнонародної, загальнонаціональної мови, співвідносна з іншими такими самими способами вираження, що слугують для інших цілей, виконують інші функції в мовній суспільній практиці певного народу.*

Пізніше концепцію функціонального стилю розвинула у русистиці М. Кожина. Інший відомий російський мовознавець О. Ахманова у словнику лінгвістичних термінів *виділяє диференційну ознаку*, фіксуючи наступне: *стиль – це один із диференційних різновидів мови, мовна підсистема із своєрідним словником, фразеологічними сполученнями, зворотами і конструкціями, що відрізняється від інших різновидів в основному експресивно-оцінними властивостями складових елементів і звичайно пов'язана з певними сферами використання мовлення.*

Дослідження національних багатств української мови, її глибинних джерел сучасними вченими (П. Дудика, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, М. Зарицького, В. Калашника, Л. Мацько, А. Мойсієнка, Л. Пустовіт, Л. Шевченко та ін.) поповнили лінгвостилістичну науку новими ідеями, цікавими спостереженнями і ґрунтовними висновками.

Для глибшого розуміння суті стилю звернемо увагу на соціально-історичну й естетичну його функціональну природу.

Формування стилю визначає ряд чинників, як інтралінгвістичних, так і екстралінгвістичних.

До базових позамовних чинників стилетворення належать: *сфера суспільно-виробничої діяльності* (функціонування), в якій постає і формується певний стиль, *суспільні функції мови* (функціональне призначення), *тип мовомислення та форма суспільної свідомості*, яку представляє, виражає певний стиль (політика, ідеологія, агітація, інформація; наука, освіта; право, законотворчість, управління; словесне мистецтво, художня діяльність; побутові й виробничі стосунки, повсякденне буття; віросповідання, конфесійні відношення; дистанційне кореспондентське спілкування), *тематика спілкування*.

До стилетворчих факторів належать і такі, як *форма вияву мови* (усна чи писемна), *спосіб комунікації* (масова чи індивідуальна), *ситуація* (умови, слухачі, аудиторія), *тип і вид мовлення* (розповідь, опис, міркування, монолог, діалог, полілог).

Основу інтралінгвістичних, власне мовних факторів складає конкретний *стилетворчий мовний матеріал*, який становить своєрідність кожного функціонального стилю, формує відносно замкнену систему мовних засобів, представлену стильовими шарами

лексики і фразеології, стилістичними можливостями граматичних категорій, стилістичним забарвленням граматичних форм і синтаксичних конструкцій.

Нестилетворчі засоби стилю – всемовні ознаки, які однаково чи майже однаково властиві всім стилям мови (фонема, їх варіанти, найуживаніші морфеми, слова, структури речень) і не формують специфічної самобутності жодного з них.

Виходячи із цих позицій, *стили мови* (за Л. Мацько) можна визначати як *історично сформовані, суспільно усвідомлені різновиди загальнонаціональної літературної мови, які різняться принципами відбору та організації мовних засобів і частково самими мовними засобами відповідно до сфери спілкування.*

Оскільки кожна мова крім системного характеру має й функціональний, то поняття стилю властиве і мові, і мовленню. Але функціональний стиль є категорією мовлення, реалізацією стилів мови. Тоді *стиль мовлення* можна трактувати як *функціонально-стилістичну систему використання лексико-фразеологічних, морфолого-синтаксичних мовних засобів, з яких сформувався кожен із стилів мови, з метою реалізації функцій мови – спілкування, впливу, інформації.*

Тобто, за потреби спілкування (у певній сфері суспільного життя і діяльності) мовці реалізують принципи відбору і комбінування мовного матеріалу (сукупності лексико-семантичних, фразеологічних і граматичних мовних ознак) відповідного функціонального стилю і закріплюють його в текстах.

Відмінності між стилями мови й мовлення:

- стиль мови – явище соціальне, стиль мовлення – водночас є й обов'язково індивідуальне, суто особистісного творення;
- стиль мови – поняття абстрактне, узагальнене, стиль мовлення – більш конкретне, різноманітне, окреслене, предметне;
- стиль мови – сукупність мовних одиниць, стилістичних ресурсів, що закріпилися як маркери певного стилю; усвідомлюється лише як статичний мовний матеріал, заготовки для реальних (мовленнєвих) функціональних стилів; їх системність існує потенційно і втілюється лише у мовленні (використанні, функціонуванні), в якому поєднуються, взаємодіють не тільки стилістично марковані, а й нейтральні, загальномовні одиниці, які однаково чи майже однаково властиві всім стилям.

Узагальнене поняття стилю полягає у наступному визначенні: *стиль – це доцільна організація мови (мовлення), з умілим добором і ефективним використанням спеціальних мовних ресурсів, обумовленим функціональним призначенням і практикою мовного спілкування в різних галузях і за певних обставин життя і діяльності суспільства.*

2. Експресивний стилі.

Окрім поняття функціонального стилю існує *поняття експресивного стилю як різновиду мови, що сформувався за ступенем експресії думок і почуттів, емоцій і настанов на досягнення цілей і мети незалежно від сфери діяльності.*

Вчення про експресивні стилі успадковане ще з античних часів, зокрема через александрійську філологічну школу. Наука про три роди промов і стилі їх виголошення бере свій початок із риторик Арістотеля, Цицерона.

У староруській мові виділяють: *письмово-діловий, слов'яноруський літературний і літературно-художній типи мови на руській основі.* Давні типи мови пізніше, в другій половині XVI ст., видозмінились у стилі мови, поступово складаючи систему стилів, яка знайшла відображення в *теорії трьох стилів М. Ломоносова* (високий – книжний, середній – нейтральний, помірний і низький – розмовний), розвиненій на матеріалі російської літературної мови XVIII ст.

В Україні ця теорія розроблялась у XVII–XVIII ст. викладачами Києво-Могилянської академії і була використана в риториці Феофана Прокоповича та інших вітчизняних риторів (Стефана Яворського). Поділ на стилі за експресивними ознаками описаний у працях визначних риторів часів українського бароко і передбачав обов'язкову залежність між *предметом мовлення, тематикою і добором мовних засобів та жанрів.*

Високий стиль – один із трьох експресивних стилів літературної мови, для якого характерний урочисто величавий, пишномовний виклад, присвячений важливим подіям, особам, що має хвилювати слухачів, збуджувати уяву, викликати сильні емоції. Ним писалися епічні твори, героїчні поеми, трагедії, ораторські виступи. Високий стиль вирізнявся широким використанням прикрашувальних мовних засобів (насичений словесними фігурами, тропами – метафорами, синекдохами, гіперболами, персоніфікацією, метонімією, алегорією) та книжної лексики. Він опирався на старослов'янську лексику, характеризувався ускладненим синтаксисом, побудовою складних періодів (розгорнуті фрази, надфразні єдності, інверсія, риторичні фігури, вигуки). В другій половині XVIII ст. поступово виходить із ужитку, поступаючись книжно-урочистій манері викладу в українській літературній мові, що формувалася на народній основі.

Низький стиль на противагу високому й середньому передбачав емоційно нейтральний, простий виклад, присвячений буденним справам, повсякденним темам (наприклад сільській праці), ним користувалися в побутових, сімейних стосунках, а також підтримувалися ділові зв'язки й дружні взаємини; слугував для повчань і розповідей, навчання;

поширений у народній творчості, в розмовному мовленні. Низькими щодо стилю також вважалися численні приватні листи. Характеризується відсутністю рідковживаної лексики (архаїзмів, неологізмів, професіоналізмів тощо), прикрашувальних засобів (риторичних фігур і тропів), складних синтаксичних конструкцій. Феофан Прокопович визначає його термінами «низький стиль» і «простий стиль», які на той час вживалися як нейтральні. Певного пейоративного, зниженого значення вони набули лише в останній чверті XVIII ст. Цей стиль ґрунтувався переважно на живій народній мові. Низьким стилем писалися численні сатирично-гумористичні вірші, вірші-травестії, вірші-орації, інтермедії. В кінці XVIII ст. низький стиль поступово перейшов у бурлескно-травестійну манеру викладу в українській літературній мові.

Середній стиль – проміжна ланка між високим і низьким, оскільки з високого стилю запозичував прикрашувальні мовні засоби, а з низького – прості, звичайні. Придатний для помірних думок та емоцій, для звеселяння, він передбачав емоційно спокійний, помірно прикрашальний виклад, присвячений менш важливим темам, аніж у високому стилі. Слова й стилістичні фігури прямо співвідносилися з реаліями і поняттями, перевага надавалася не надто вишуканим, пишномовним судженням із характерною нейтральною лексикою (не книжна і не просторічна), не зведеною до розмовної мови. Середнім стилем писалися численні віршовані твори XVII–XVIII ст. – елегії, епіграми, дифірамби, оди, хронографи, літописи, подорожні нотатки (Мелетій Смотрицький, Іван Величковський), повісті та легенди (Самійло Величко, Самовидець), ораторська проза. За структурно-типологічними особливостями до середнього стилю наближалася мова практично всіх українських ділових текстів XVII–XVIII ст. У кінці XVIII ст. середній стиль почасти занепадає, стає основним для розвитку нових структурно-функціональних стилів і жанрів української літературної мови.

Чітке розмежування експресивних стилів та їх використання було у добу класицизму, представники якого дотримувалися жорстких правил і норм уживання мовних засобів у високому і середньому стилях.

Три експресивні стилі властиві кожній національній мові, але на кожному історичному відтинку часу набувають характерних ознак, змінюючи свою природу. Теорія втратила актуальність у процесі формування української літературної мови, коли три традиційних стилі («слоги») занепали, а основними одиницями стильової диференціації стали структурно-функціональні стилі. Колишні *експресивні стилі*, що були *власне структурно-функціональними стилями*, перестали існувати у XVIII ст. По-різному відбувалася взаємодія функціональних та експресивних стилів в історії української літературної мови.

У сучасному лінгвостилістичному осмисленні функціональні та експресивні стилі перетинаються, і ніби знаходяться один в одному. Так, функціональний конфесійний стиль – це експресивно високий, урочистий стиль; у ньому зовсім відсутні ознаки експресивно низького. У науковому стилі переважає експресивний середній стиль, менше – низького, і зовсім мало – високого. У функціональному офіційно-діловому – переважають середній та низький, і тільки в дипломатичному підстилі домінує високий за певної відсутності низького. У публіцистичному стилі чітко простежується полярні висока і низька експресія (нариси і пам'ятки), але є середній стиль (інформаційні жанри). Функціональні художній, усно-розмовний та епістолярний стилі охоплюють усі різновиди експресивних стилів.

3. Колоритно-стилістичні різновиди мови.

Поряд із функціонально-стильовим розмежуванням мови в ній існує розмежування іншого порядку: на тлі нейтрального, беземоційного висловлювання проявляються й інші тональності – їх визначають як *колорити*.

Колорит висловлювання (тональність, реєстр) – загальне забарвлення, яке надає своїй мові людина, з метою викликати у співбесідника відповідний настрій, задати емоційний тон спілкування; накладається на функціонально-мовні стилі і проявляється в них різною мірою.

Залежно від мети, умов і ситуації спілкування мовлення буває емоційно нейтральним або інформативним, офіційним, урочистим, інтимно-ласкавим, фамільярним, гумористичним (жартівливим), сатирично-іронічним (в'їдливим, ущипливим, дошкульним) або й саркастичним (вкрай злобливим, глузливим, глумливим). Виділяються також *колорити розмовності, вульгарності* (зниженості), *фольклорності, пісенності*. Тобто, мовлення в межах кожного стилю літературної мови супроводжується більш чи менш виразною експресією, в деякій мірі наділяється певною почуттєвістю, емоційністю.

Почуттєво (емоційно) нейтральне мовлення. Це найзвичайніший колоритний різновид; за стильовими ознаками таким є переважно мовлення, яке побутує в щоденних умовах і невимушених життєвих ситуаціях, обмежено супроводжується жестами і мімікою.

Колорит інформативності – характеризується як сухий; текст із інформаційним колоритом насичений назвами подій, явищ, фактів, кількісних даних, різномістова інформація, навіть трагічного характеру, виключає, позбавляє вираження будь-яких емоцій та оцінок. Найчастіше виявляється у наукових текстах та засобах масової інформації. Наприклад: *У другий тур виборів 2019 року вийшли Петро Порошенко та Володимир Зеленський*.

Другий тур виборів 2019 запланований на 21 квітня. Він проводиться, оскільки в ході першого туру жоден із кандидатів не набрав більше половини голосів виборців. Детальніше про підготовку і проведення другого туру президентських виборів – в матеріалі РБК-Україна.

Перший тур виборів президента відбувся в Україні 31 березня. На пост глави держави свої кандидатури висунули 39 претендентів. Для того, щоб перемогти, кандидат повинен був отримати більшість голосів виборців (50% + 1 голос). Оскільки жоден із них не зміг набрати таку кількість голосів, законом України «Про вибори президента» передбачено повторне голосування, тобто другий тур. Він призначається на третю неділю після дня виборів. У ході президентських виборів 2019 другий тур буде проведено 21 квітня. (Із ЗМІ)

*Колорит офіційності (діловитості) – властивий текстам законодавчого, дипломатичного й адміністративно-управлінського підстилів ділового мовлення; таке мовлення стримане, ділове, не допускає широких і докладних пояснень, емоційних оцінок, чуттєвих виявів, притаманне переважно писемній формі державно-законодавчої та управлінсько-виконавчої сфери суспільних стосунків. Офіційністю може відзначатись й усне ділове мовлення (розмови в державних установах, виступи на зборах, нарадах, засіданнях, виступи-монологах та діалогах на судових процесах тощо), а також тексти епістолярних жанрів. Стилістичний колорит офіційності знаходить відображення і в розмовно-побутовому мовленні (стримані, поважні, з підкресленою чемністю розмови), у творах художньої літератури (змалювання офіційних реалій життя: висловлювання в установах, під час проведення державних, громадських заходів тощо). Типовими особливостями офіційного колориту мовлення виступають: холодна чемність, офіційно вживані формулювання, елементи шанобливої ввічливості, що формують етичні норми спілкування (широке використання займенників *ви, ми*; слова *шановний, вельмишановний, високоповажний, маю честь повідомити (запросити); пан, пані, добродію, товаришу* тощо); звертання учасників розмови один до одного на ім'я і по батькові, називання прізвища співрозмовника; відсутність слів із значенням суб'єктивної оцінки (пестливості, згрублості, виразної зневажливості); переважне вживання розгорнутих розповідних речень; розважливість розповіді, логічна змістовність, доказовість, переконливість співрозмовників.*

Наприклад: Шановні члени профспілки!

Аналізуючи діяльність профкому та профспілки Академії в цілому за звітний період, співпрацюючи з адміністрацією Академії на партнерській основі, ми бережемо і зберігатимемо надалі курс на

виважену, помірковану, активну співпрацю з адміністрацією нашої Академії, як соціальний партнер. [...] І сьогодні, Всеукраїнська профспілка працівників культури України продовжує колективні дії щодо подальшого соціального захисту громадян.

Шановні колеги! Регламент не дозволяє зупинитись на всіх важливих акціях Федерації профспілок робітників культури України, її Київського відділення. Думаю, що краще за мене це зроблять її керівники. Я, користуючись нагодою, лише хочу виразити слова вдячності Голові ЦК Профспілки працівників культури України Людмилі Федорівні Перелигіній та Колодко Лідії Василівні – голові Київської міської профспілки працівників культури за їх подвижницьку, складну, далеко не вдячну справу у відстоюванні законних прав членів профспілки працівників культури та за надання посильної юридично-правової, організаційної і матеріальної допомоги нашій профспілці. (Із доповіді голови профспілкового комітету НМАУ імені П. І. Чайковського, заслуженого діяча мистецтв України, професора Радика Д. В.)

Колорит урочистості – різновид мови, мета якого передати велич осіб, їхніх героїчних, патріотичних вчинків, а також знаменних подій, важливих фактів державного, громадського життя країни (наприклад, повідомлення у засобах масової інформації про присвоєння державної нагороди, почесного звання, про прийняття Конституції України, схвалення державного бюджету тощо); виявляється дуже часто в публіцистиці, художньо-літературних, конфесійних текстах із ціллю пробудження високих почуттів і піднесеного настрою у слухача / читача.

Наприклад:

З днем Конституції України!

Шановні читачі! Вітаємо вас з прийдешнім державним святом Днем Конституції України!

Конституція України — основний закон держави України. Ухвалений 28 червня 1996 року на 5-й сесії Верховної Ради України 2-го скликання. Конституція України набула чинності з дня її прийняття. На пам'ять про прийняття Конституції в Україні щорічно святкується державне свято — День Конституції України.

Саме у цей день, 22 роки тому, Верховна Рада України прийняла першу Конституцію незалежної української держави.

Після багатомісячної роботи та однієї безсонної ночі у сесійній залі, о 9:20 ранку, парламентарії проголосили прийняття Основного Закону України, який діє до сьогодні. Вперше у залі парламенту прозвучав затверджений Конституцією гімн і народні депутати урочисто внесли на трибуну синьо-жовтий державний прапор. Ухвалення Конституції стало найважливішим кроком у забезпеченні

прав людини і громадянина, сприяло подальшому підвищенню міжнародного авторитету України на світовій арені.

Від щирого серця бажаємо по-справжньому пишатися нашою країною, пам'ятати про свої права і поважати закони, «створені українцями для українців». (Із газети)

Колорит інтимності-ласкавості – властивий текстам, зміст яких забарвлений почуттями симпатії, сердечності, інтимної близькості. Такі відтінки зустрічаються в різних стилях: розмовному, художньому, епістолярному. Інтимно-ласкаве забарвлення висловлюваного досягається: широким уживанням емоційної лексики, особливо слів із специфічним словотвором – іменників, прикметників із суфіксами зменшеності, здрібнілості, пестливості, голубливості, а також дієслівних, прислівникових форм почуттєво-емотивного характеру; форм середнього роду, що є стилістично значущими (*серденько моє, бідолашне*); особливою синтаксичною організацією тексту – прості конструкції, зазвичай побутового змісту, розмовно-оповідного стилю, часто вживані звертання тощо. Мовлення втілюється в доброзичливих, прихильних інтонаціях.

Ніч яка місячна,

зоряна, ясна!

Видно, хоч голки збирай.

Вийди, кохана, працю зморена,

Хоч на хвилиночку в гай.

Сядемо вкупі ми тут під калиною –

І над панами я пан!

Глянь, моя рибонько, - срібною хвилею

Стелеться полем туман. [...]

Ти не лякайся, що ніженьки босі

Вмочиш в холодну росу:

Я тебе, вірна, аж до хатиньки

Сам на руках однесу.

Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько,

Тепло – ні вітру, ні хмар:

Я пригорну тебе до свого серденька,

А воно палке, як жар.[...]

(Н. тв.)

Колорит фамільярності – характеризується безцеремонністю, вираженням тієї чи іншої міри розв'язності, панібратських відносин, стосунків; прибільшенням власного Я, применшенням гідності інших. Особливості фамільярного мовлення створюються використанням слів дещо зниженого чи навмисне підвищеного звучання; вживанням речень різної будови із типовою змістовою ціллю: удаване возвеличення

співрозмовника, а насправді – його приниження; помітно вільним інтонуванням фрази, супровідними жестами, мімікою. Це мовлення, зазвичай, між особами нерівними за соціальною приналежністю чи іншими ознаками (наприклад, професійними, посадовими), тому воно буває принизливим для одного із співрозмовників. Висловлювання вказаного різновиду здебільшого виявляється в розмовно-побутовому, неофіційному мовленні, а також у певних жанрах художнього, публіцистичного стилів.

Наприклад: *Мій батько навів повну хату своїх друзяк, ми засіли перед телевізором, .. майже певні, що Київ переможе* (Ю. Андрухович); *Тоді, років так до дванадцяти, хлопці не звертали на неї жодної уваги – кому ж буде цікаво бігати за товстою насупленою дівулею* (Л. Дереш); *Певно, допик Вам зятьок шановний?* (Р. Самбук); *Парламентарі ще влітку били на сполох з приводу катастрофічного недофінансування, але Кабмін тоді заспокоював громадськість, мовляв, у другому півріччі усе буде «чьотко»* (Із газети).

Колорит гумору – виявляється у текстах, зміст яких має жартівливий характер, відтворює життєві події і ситуації з комічного боку, з незлобливою, добродушною насмішкою. Жартівлива тональність висловлювання найкраще пов'язана з розмовним стилем, часто простежується у художньому мовленні, рідше – в публіцистичному. Цей різновид характерний і для приватного листування (епістолярний стиль). Досягнення гумористичного колориту пов'язується із багатьма мовними засобами та прийомами їх використання, серед яких переважають контрастно-комічні порівняння, зіставлення та протиставлення певних фактів, ознак; перебільшення реальних властивостей, якостей людей, предметів, тварин тощо; вживання слів у значенні, що суперечить конкретній ситуації; невідповідність висновку тому змістові, з якого висновок природно мав би випливати, тощо; пародійне використання різностильових елементів, відмінних стилістичних колоритів (стилістичний колорит розмовності та урочистості, офіційності тощо). Жартівливе мовлення супроводжується нотками доброзичливої іронії; інколи доброзичливий сміх високохудожньо та майстерно пов'язується в комічних обрисах із глузливым, навіть часом трагедійним. Наприклад: *Коли в качачому полюванні більшу вагу мали помідори й огірки, то тут їх заміняють сало й ковбаса.*

Незмінною залишається стопка.

При полюванні на качки стопка, як ми знаємо, береться, щоб вихлюпувати воду з човна, а при полюванні на зайця з неї, при певному досвіді, дуже добре оглядати обрій; коли дивитись крізь дно, – місцевість рельєфніша.

Всі вищейменовані тверді, плинні й газуваті речі розкладаються в певному порядку на канані, ви ходите й усе кілька разів перераховуєте, перевіряючи, чи нічого не забули... (О. Вишня)

Колорит сатири – ґрунтується на різкому викритті, гострому висміюванні пороків, хиб, негативних явищ; водночас це те, що піддається сатиричному висміюванню, часто показується у перебільшено смішному, комічному чи навіть гротескному вигляді, щоб викликати негативне ставлення до нього. Колорит сатири покликаний виявляти негативне ставлення до того, про кого (про що) йдеться, різко засудити, викрити певну особу (осіб), її вчинки, або ж конкретні події, явища в житті. Супровідними компонентами сатиричного змалювання дійсності є вираження презирства, зневаги, осуду, іронічного ставлення, незгоди, непримирення з тим, що чиниться в суспільстві. Такого забарвлення можуть набувати тексти різних стилів, зокрема жанрові різновиди художнього, публіцистичного (прилюдні виступи на політичні теми), наукового (полемічні наукові дискусії) мовлення, спрямовані на викриття, гостре висміювання і таврування суспільних явищ, фактів; а також розмовно-побутові вислови гостро-іронічного характеру. В сатиричному мовленні широко вживані слова і словосполучення, якими виражається зневага до потворних учинків, негативних явищ. Для цього використовуються глузливі епітети, порівняння. Своєрідною є будова речень, їх різноманітна модальність, яка розрахована на відповідну інтонацію. Наприклад:

*Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою
В німецьких теплицях
Заглушені!.. Плач, Украйно!
Бездітна вдовице!
Піти лишень подивиться
До царя в палати,
Що там робиться. Приходжу:
Старшина пузата
Стоїть рядом; сопє, хроне,
Та понадувалась,
Як індіки, і на двері
Косо поглядало.
Аж ось вони й одчинились.
Неначе з берлоги
Медвідь виліз, ледве-ледве*

*Переносить ноги;
Та одутий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих –
Всі пузаті до одного
В землю провалились!*

(Т. Шевченка)

Колорит іронії – базується на використанні мовних одиниць, в основі якого прихована, удавана, завуальована насмішка; на відміну від гумору, приховує негативне ставлення до свого об'єкта, за удавано серйозними речами комічне, за позитивною оцінкою негативну; метою іронії є глузування, висміювання. Наприклад:

*Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа, як не те –
Одна Сибір неісходима,
А тюрм! а люду!.. Що й лічить!
Од молдованина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!*

*А той, щедрий та розкошний,
Все храми мурує;
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із його, сердешного,
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі!*

(З тв. Т. Шевченка)

Колориту сарказму набуває особливо в'їдливе, вкрай злобliwe й глузливе, посилено викривальне сатиричне мовлення. Це форма іронії, відкрите уїдливе, іноді гірке глузування, спрямоване на викорінення суспільних проблем та людських вад; сарказму властива надзвичайно дошкульна, різюча безпосередність і прямота, він не має переносного (прихованого) значення. Наприклад:

*Народ наш, мов дитя, сліпее зроду,
Ніколи світа-сонця не видав,
За ворогів іде в огонь і в воду,
Катам своїх поводитирів оддав.*

(Л. Українка)

*Ненавиджу вас всіх і бриджусь вами.
Ви перфумовані плебеї в фраку!
Ви паразити з водянистим мізком.
Ви неробучі, загребуці руки.
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишились тільки хитрощі гадюки!*

(І. Франко)

*Виділяють також колорит вульгарності (зниженості, згрубілості):
Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудакалась, як квочка, –
Енея не любила – страх;
Давно уже вона хотіла,
Його щоб душка полетіла
К чортам, і щоб і дух не пах.*

(І. Котляревський)

Ось ця «політична екзотика». Це «збіговисько» «прохіндеїв» і «шаровиків» із «державницькими примочками», що займаються «лохотроном у великих масштабах», «клепають закони», «латають клаптикове законодавство», здійснюють «фінансовий тарарам», «нашкрябують по засіках» голоси, «базарять» «заумну маячню», «борсаються-больбаються» у національному питанні, «зчиняють бучі», «гризню», хавають національну культуру з журналістським «поганялом» – «культур-мультиур», б'ють демократію «по пиці» і взагалі «чхати на нас хочуть». Хай вам грець! (Із газети).

Колорит розмовності:

– Привіт!

– Привіт! Підеш сьогодні з нами кататися на велосипеді до парку?

– Ні! Я б залюбки, та не можу! Справа в тому, що в мене сестричка захворіла. Зараз до аптеки поспішаю, за ліками. А потім буду наглядати за нею, доки батьки з роботи повернуться.

– Дуже шкода! А що з сестрою?

– Мабуть, застудилася. В неї підвищилася температура та голова болить. Через те ще й настрій зіпсувався, то вона капризує весь час.

– Це дуже неприємні відчуття. Коли хворієш, весь світ не милий.

(Розмовне мовлення)

А також колорит фольклорності, пісенності:

Де ти, калино, росла,

Що ти така виросла?

Що ти така виросла (Двічі)

Листочком широкая?
– *Ой росла ж бо я, росла (Двічі)*
У лузі при криниці.
У лузі при криниці (Двічі)
При холодній водиці.
Там дівки воду брали (Двічі)
Та й мене поливали.
– *Де ти, Наталко, росла, (Двічі)*
Що ти така виросла?
Такая хорошая, (Двічі)
На личку рум'яная?
– *Ой росла ж бо я, росла (Двічі)*
У батенька в світлоньці.
У батенька в світлоньці, (Двічі)
А літом на нивоньці.

(Н. тв.)

Отже, літературне мовлення в усіх колоритно-стилістичних виявах досить різноманітне й багатогранне, завжди функціонально диференційоване в конкретному стилі й жанрі і позначається певною експресією. Реалізуючись в певному стилі, експресивні вияви літературного мовлення не завжди чітко розмежовані, вони взаємопроникаючі, перехресні один з одним.

Тема 3. Фоностилістика та її одиниці.

1. Проблеми фоностилістики. Евфонія та фоніка як окремі галузі стилістичної фонетики.

2. Явища поетичної фонетики. Експресивні якості звукової системи української мови.

3. Засоби експресивної графіки.

Мета: окреслити коло питань фоностилістики, визначити її місце у системі мовознавчої науки; засвоїти основні поняття фоностилістики; узагальнити знання про евфонічні властивості української літературної мови; сформулювати теоретичні положення побудови стилістично виразної фоніки тексту; з'ясувати стилістично-експресивні можливості звукової та графічної організації поетичного мовлення.

1. Проблеми фоностилістики. Евфонія та фоніка як окремі галузі стилістичної фонетики.

Вітчизняна фоностилістика (з прерогативою дослідження матеріалу віршованого масиву – українське віршознавство, фоностилістика поетичного мовлення) заснована на досвіді російських та інших зарубіжних вчених, а саме теоретиків віршування XVIII ст. М. Ломоносова та В. Тредіаковського; XIX ст. – працях М. Чернишевського; XX ст. – О. Белого, О. Пешковського, Г. Шенгеля, В. Брюсова, А. Тимофєєва, Р. Якобсона, Ю. Тинянова, А. Колмагорова. Значну роль у становлення української поетичної стилістики відіграв науковий доробок І. Франка (зокрема праця «Із секретів поетичної творчості»). Початком інтенсивного розвитку української поетичної фоностилістики можна вважати 20-30 рр. XX ст., до ґрунтовних досліджень цього та пізнішого періоду належать праці І. Білодіда, В. Ващенко, В. Ковалевського, В. Левицького, О. Масюкевича, П. Тимошенка, І. Чередниченка, а також колективна монографія українських вчених «Статистичні параметри стилів». Сучасні наукові розвідки про роль фонетичних засобів у стилістичному оформленні висловлення представлені авторством П. Дудика, А. Калити, І. Качуровського, Л. Мацько, Ю. Маленовського, Н. Плющ, К. Серажим, В. Чабаненка, В. Шиприкєвича та ін.

Вчення про звуковий склад мови з погляду стилістики (стилістична фонетика) посідає чільне місце у мовознавстві, оскільки мова має не тільки лексичні, синтаксичні, а також фонетичні особливості, залежно від того з якою метою ми говоримо, в яких умовах і з ким відбувається спілкування. Стосовно цього мова набуває різного стилістичного забарвлення, тому цілком очевидними постають проблеми, пов'язані із потребою науково-практичної розробки питань мови та її культури. Фонетичні елементи мови, як в самому звучанні, так і в звуковому

оформленні лексико-граматичних засобів мови, безперечно можуть бути ознаками певного стилю висловлювання, що й створюється єдністю фонетичних, лексичних та граматичних елементів.

Фоностилістика – розділ описової стилістики, який вивчає:

- особливості звукової та графічної організації мовлення, включаючи типову інтонацію мовних одиниць, ритмічні властивості висловлювання та евфонічні характеристики української літературної мови;

- частоту вживання фонем у різних стилях, їх сполучуваність і співвідношення;

- функціональний вияв нормативно-літературної вимови слів, їх наголошування;

- експресивно-стилістичні можливості звукового складу мови у певних стилях, явища поетичної фонетики, а саме естетичну роль звуків, засоби та прийоми посилення звукової виразності тексту.

Розділ стилістичної фонетики володіє специфічною терміносистемою.

Інтонація – сукупність просодичних (звукових) елементів мови (а саме: *інтенсивність, мелодика, темп мовлення, пауза, ритм, тембр голосу, тон, наголос (фразовий, логічний та емпатичний та ін.)*, що перебуває в нерозривній єдності зі звуковим рівнем усного мовлення, служить засобом прискорення інформаційного обміну, носієм впливовості та стратегічності комунікації. Як ритміко-мелодійний лад мовлення (послідовна зміна висоти тону, сили й часу звучання голосу) інтонація організовує мову фонетично, є засобом вираження смислового і модального характеру висловлення, його емоційно-експресивного забарвлення, комунікативного значення та ситуативної зумовленості, індивідуальності виражальних прийомів мовця. У стилістиці інтонація, мелодія мови – це живий показник не тільки висоти звучання, а й відтінків думки, волі, почуттів, форма виявлення стилістичного ефекту. Кожний тип стилістичного ефекту має свою інтонацію. Розрізняють інтонацію оклику, звертання, запитання, пояснення, переліку, закінченості / незакінченості, повідомлення, оповідності, спонукання, закличності, вставності, зіставлення, пояснення тощо.

Наголос (акцент) – виділення певного складу в слові або слова в реченні властивими для мови фонетичними засобами (посилення голосу, підвищення тону в поєднанні зі збільшенням тривалості звучання); наголос взагалі є виразником волі – точності, визначеності, твердості в мовленні; у стилістиці – засіб підкреслення відтінків думки, наміру мовця, створення відповідних ефектів.

Розрізняють *словесний* наголос, або складовий, що об'єднує слово у фонетичну одиницю і виділяє в ньому один склад зміною сили або

висоти звука. *Логічний* (смісловий) – особливе виділення важливого для змісту слова чи словосполучення підсиленням голосу або підвищенням тону, при цьому досить виразно виділяється все слово, лексичне значення якого потрібно активізувати з комунікативно-стилістичного погляду. Існують закони логічного наголошення: правило про нове поняття, коли наголос падає на слово, що називає предмет, явище, особу, які вперше зустрічаються в тексті; правило протиставлення, – наголошуються слова, що протиставляються, при цьому перше вимовляється з підвищенням тону, друге – із зниженням (*Пан скаче, а хлоп плаче* (Н. тв.); правило порівняння, наголос падає на той предмет, з яким порівнюється те, про що йдеться (*І ти, Гуцульцино, смереко сиволиста, Своім човном пливеш в мої світи... [...] Гуцульцино! Твій вік, як чорний сонях, Цвіте печально в днях твоїх німих...* (М. Вінграновський); правило переліку – виділяються усі слова, що перелічуються (*Захряс майдан... Захряс гарбами, возами, бідами, кіньми, коровами, віцями, волами, телятами, горшками, мисками, курми, вовною, лантухами, хмелем, смушками, матерією, чобітьми, цукерками...* (О. Вишня). *Факультативний* наголос – відступ від нормативного наголошення звуків, характерний для поетичного мовлення з огляду на збереження ритміки вірша, його мелодики, гармонійного звучання, вмотивовується його більшою легкістю, зручністю, а також причинами винятково історичними, певними фактами минулого практики мовлення (наприклад: *Ой піду я лугом, долиною, Може, я зустрінусь з родом-родиною* (Н. тв.); *Загине все без вороття: Що візьме час, що люде. Погасне в серці багаття, І захохнуть груди* (О. Олесь); *Кождий нарід, хоть би дикий, любить свій родимий край, любить отцівські язїки, свою мову і звичай* (А. Могильний). *Емфатичний* (емоційний, афективний) – посилення емоційного навантаження, емоційної виразності слова чи групи слів у реченні, яке досягається за допомогою наголосу (наголошенням голосного або приголосного), повтору, сповільнення мовлення чи іншими способами; емфатичний наголос робить слово емоційно насиченим, відбиває в ньому безпосереднє почуття того, хто говорить, виражає афективний стан мовця (– *Ма-амо!* – жалібно скрикує *Гринь* (В. Винниченко). Виділяють також *логіко-ритмічний* – наголос, який служить для членування мовлення на такти і фрази; *фразовий* – наголос, за допомогою якого виділяється найважливіше слово у складі синтагми, і здебільшого падає на останнє слово синтагми; у реченні може бути один і більше фразових наголосів, їх кількість залежить від кількості синтагм; *синтагматичний* (тактовий) – наголос кінцевого слова синтагми (якщо в реченні немає спеціально виділених слів), виділення у вимові більш важливого у

змістовому відношенні мовного такта (синтагми); *патетичний, риторичний*.

Мелодика – звукова крива фразової інтонації; компонент інтонації, який характеризується послідовною зміною частоти тону усного мовлення і виявляється у підвищенні чи зниженні голосу у фразі, його плавності або різкості. Мелодика виконує синтаксичну функцію: засобами мелодики оформляються й розрізняються розповідні, питальні, спонукальні речення. Від мелодики залежить й емоційне забарвлення речення: виявляються радість, гнів, зневага, презирство тощо, тобто інтонаційне оформлення сказаного надає йому певного забарвлення, тональності.

Інтенсивність мовлення – акустичний показник, сила вимови звуків, слів, мовних тактів, що залежить від ситуації спілкування і пов'язана з особливостями мовного дихання. Є складником інтонації, має видільну смислову й емотивну функції.

Темп мовлення – компонент інтонації як швидкість (чи уповільненість) вимови елементів усного мовлення: звуків, складів, слів; у фоностилістиці як засіб увиразнення мовлення, досягнення певного стилістичного ефекту. Темп тісно пов'язаний із різними формами мовлення, що пристосовуються до конкретної мети й умов спілкування, з індивідуальними особливостями мовця та його психофізичним станом. Розрізняють швидкий, пришвидшений, середній, уповільнений і повільний. Так, спокійному настроєві здебільшого відповідає повільний темп, зворушенню – жвавість мовлення тощо; на темп має впливати також відносна важливість висловлюваного, темп мовлення залежить від акустичних умов (чим гірші, тим повільніший тон мовлення).

Тембр вимови – компонент інтонації як звукова забарвленість усного мовлення, що надає йому емоційно-експресивних відтінків; темброве забарвлення властиве як для типу голосу – бас, баритон, тенор, сопрано тощо, так і для голосу конкретної людини (тембр веселий, сумний, ображений, різкий, рішучий та ін.).

Тон – 1) один із компонентів інтонації, висота вимови звука в мовленні, його якість, яка визначається чистотою ритмічних коливань напружених голосових зв'язок; 2) у стилістиці – характер мови й мовлення, що виражає різні емоційні відтінки, ставлення до об'єкта мовлення, настроїв того, хто говорить, риси його вдачі і т. ін. Тон розмови може бути узвичаєний, рівний, серйозний, піднесений, урочистий, схвильований, іронічний, саркастичний тощо.

Ритм – один із елементів інтонації; рівномірне чергування впорядкованих елементів (звуків наголошених і ненаголошених, довгих і коротких складів та інших мовних одиниць), а також чергування пауз і звучання, циклів, фаз, тих чи інших процесів, явищ. Головне у ритмі –

повторюваність через рівні проміжки часу певних одиниць, періодичність звукової послідовності, що характеризує живе мовлення. Ритм найвиразніше проявляється в поетичному мовленні, але притаманний і прозовому (бо в його основі – людське дихання, а ми дихаємо ритмічно, що зумовлює неминучі зупинки – паузи, які членують мову на певні одиниці, що звуться мовними тактами). Ритм може бути однорідний, правильний, рівномірний (повторення відбувається через однакові проміжки часу), складний (із варіаціями), кількісний (за інтенсивністю і тривалістю), якісний (із повторами змін висоти і тембру звуків), суб'єктивний (за слуховими враженнями).

Ритмомелодика – побудова одиниць мовлення за інтонаційними (пониження і підвищення голосу) і ритмічними (чергування прискорення й уповільнення, напруження й ослаблення) моделями.

Ритміка – 1) наука про ритм; 2) сукупність усіх конкретних виявів ритму; ознака віршової мови й ритмічної прози, що досягається певним розподілом наголошення.

Пауза – акустичне й артикуляційне призупинення руху мовленнєвого потоку, що є засобом смислового й емоційного виділення синтагми та змістово-синтаксичної завершеності фрази; мовчання, тимчасова перерва в потоці мовлення, зумовлена фізіологічно (диханням), а також певними комунікативними намірами мовця, смислом висловлювання. Пауза є одним із елементів інтонації, що бере участь у звуковій організації речення та його складових частин, виступає головним чинником у членуванні, у виділенні відокремлених членів речення тощо; у стилістиці – прийом для привернення уваги слухача до мовленого, для актуалізації ідеї чи образу, для створення відповідного стилістичного ефекту.

Звукосимволізм (звуковий символізм, фонетичний символізм) – символіки звука; закономірний, не довільний, фонетично мотивований зв'язок між звучанням і значенням слова, який виникає переважно внаслідок взаємодії різних видів відчуттів (моторних, акустичних, зорових і т. ін.), тобто синестезії.

Фонетична стилістика поділяється на окремі галузі: *евфонія* і *фоніка*.

Поняття евфонії тлумачиться неоднозначно: 1) *милозвучність*, або *благозвучність*, *мелодійність*; 2) окрема *галузь фоностилістики*. У першому значенні – це властивість мовлення, його приємне звукове оформлення, що полягає у плавності, мелодійності звучання, в інтонаційній виразності, у відсутності різкозвучних звукосполучень, слів-паразитів, вставних звуків (*ну, м-м-м, е-е-е* і т. ін.); суворе додержання орфоепічних норм. Це одна з природних тенденцій в закономірному історичному розвитку, функціонуванні української мови

та її вдосконаленні; таке явище не можна розуміти як штучний прийом підвищення культури її звучання, естетизації, краси. Ця ознака характерна для усіх стилів, і задля створення евфонічної структури тексту, свідомого уникнення немилозвучності в звукових комбінаціях необхідно знати засоби фонетичної організації висловлювання й уміло ними користуватися.

Евфонічність мовлення потребує належної організації висловлення із дотриманням законів, в основі яких:

- правильність фонетичної будови слів, словосполучень і речень;
- чергування ненаголошених і наголошених складів, а також природне чергування окремих голосних і приголосних звуків;
- приставний *i* у словах зі складними звукосполученнями;
- вставні *i, o, e* у сполученні приголосних;
- спрощення у групах приголосних;
- використання паралельних форм слів (фонетичні, фонетико-морфологічні варіанти дієслівних, прикметникових, прислівникових форм, а також займенникових та числівникових прикметникового оформлення), варіативність прийменників / префіксів, часток, зворотної частки (постфікса) *-ся (-сь)*;
- суворе додержання орфоепічних норм.

Наприклад: *щасливий, серце, (і)мла, (і)знайти, вихор – вихр, порох – прах, імовірний – ймовірний, учити – вчити, іменування – найменування, навчати – навчати, Україна – Вкраїна, читаємо – читаєм, співаємо – співаєм, знати – знать, співає – співа, у синьому – у синім, далека – далека, більше – більш, відтіля – відтіль, у тому – у тім, в одному – в однім, в – у, від – віді, над – надо(і), же – ж, лише – лиш, хоча – хоч.*

Отже, милозвучність української мови досягається природним чергуванням окремих голосних і приголосних звуків, спрощенням у групах приголосних, використанням паралельних форм слів та ін. Ці фонетичні засоби стали нормативними в сучасній мові і використовуються кожним мовцем, незалежно від стилістичного оформлення тексту.

Евфонія як галузь фоностилістики – вивчає здатність фонетичної організації мови до мелодійного звучання, а також дотримання мовцями правил фонетичних чергувань (*Як постав ув очах мій край, наче стовп осіяний* (В. Стус).

У кожному конкретному акті спілкування для мовленнєвої зручності, милозвучності, а також стилістичної доцільності проводиться вибір однієї з варіантних фонетичних форм слова.

Фонетичні варіанти слів – фонетичні видозміни одного і того ж слова, різне звукове оформлення яких здебільшого залежить від сусідніх звуків, а зі стилістичного погляду насамперед вони мають значення

тільки як евфонічний засіб, тобто евфонічне чергування, яке усуває збіг двох і більше приголосних, чим забезпечується милозвучність (наприклад: *у – в, з – із – зі (зо), хоч – хоча, чом – чому, над – надо (і), же – ж, би – б, Україна – Вкраїна*, а також фонетико-морфологічні варіанти: *Івану – Іванові, на червонім – на червоному, робити – робить, питає – пита, питаємо – питаємося, ходімо – ходім, знову – знов, більше – більш і под.*). Більшість із них є стилістично нейтральними і вживаються в будь-якому стилі мовлення.

Чимало слів зі звуковими відмінностями *стилістично марковані*, тобто вживаються в окремих стилях мови. Тому серед фонетичних варіантів самостійних і службових слів слід вирізняти *фонетичні синоніми* – звукові варіанти слів, однакові за значенням, але відмінні у функціонально-стилістичному плані (за стилістикою вживання) чи експресивному (за емоційно-експресивним забарвленням), відрізняються приналежністю до літературної мови та різновидів розмовно-побутової (діалектів, просторіччя). Наприклад: форма *писати (думати)* – загальноживана, а *писать (думать)* – властива переважно розмовному та художньому стилям; *ходім (берім)* – нейтральна, *ходімо (берімо)* – експресивно забарвлена; *Єлизавета* – літературна, *Лисавета* – розмовно-просторічна; а також пор.: *білі – білії, відтіля – відтіль, та – тая, може – мо, гуляє – гуля, володар – владар, Оксана – Ксеня, Фекла – Векла – Текля, до одного – до 'дного*.

Іноді на їх вибір впливає *темп мовлення*: при швидкому темпі (*розмовний стиль вимови*) вживаються коротші варіанти, а при повільному (*книжний стиль вимови*) – повні. Зазначимо, що у *книжному стилі вимови* проголошуються публічні виступи, наукові доповіді, лекції, читаються художні твори, ним користуються диктори радіо і телебачення. Вказаний стиль характеризується повільним темпом мовлення, чіткою вимовою звуків, правильним наголошуванням слів. *Розмовний стиль вимови* зазвичай використовується в неофіційному спілкуванні, невимушеній обстановці, в діалогічному мовленні. Цей стиль допускає усічені форми слів, діалектну вимову окремих слів, експресивнішу інтонацію речень.

Не імponує евфонічним властивостям української мови збіг кількох голосних / приголосних на місці сполучення слів: *міністр втручається; концерт в Прилуках; дружні і інтимні стосунки; ці цінні пропозиції. Явище какофонії* – немилозвучне сполучення звуків, що вражає слух і виникає внаслідок набридливого повторення одних і тих самих звуків на межі слів, їх скупчення у реченні, що не пов'язано зі стилістичним завданням. Небажаний збіг важких для вимови звукосполучень та випадків звукоповторень у живій вимові може бути послаблений засобами ритмічного поділу тексту, паузами, темпом мовлення.

Неевфонічний збіг фонем, фонемосполучень може бути усунений й такими способами, як заміна граматичних конструкцій, зміна порядку слів. Однак, правила милозвучності не повинні бути самоціллю, насамперед потрібно зважати на доцільний добір лексичного складу і граматичних конструкцій, які мають першорядне значення для побудови висловлювання. Отже, евфонізація тексту відіграє допоміжну роль у компонуванні висловлювання, але це не знімає актуальності питання вдосконалення звукового оформлення мови.

Звучання слова – один із допоміжних засобів підсилення виразності й емоційного забарвлення мови. Цій меті слугують гармонійні поєднання звуків у мовленні, звукоповтори різних видів, звуконаслідування, рими тощо, а також уникнення важких для вимови чи неприємних для слуху сполучень звуків у фразі.

Фоностилістика розглядає здатність створення окремими мовними звуками та їх найрізноманітнішими поєднаннями (звукоповторами) певного *виразово-звукового ефекту*, вмотивованого змістом та образністю тексту, відображає фоносемантичні зв'язки між словами в тексті, які можуть бути первинними (*звуконаслідувальними*) і вторинними (*звукосимволічними*). Тому вирізняється окрема галузь *фоніка*, що розглядає експресивні властивості звуків мови та їх поєднань, естетичні (евфонізуючі, прикрашувальні) й емоційні функції звукового складу мови, її фонетичних явищ (зокрема поетичної фонетики – звукописні елементи, ритміка вірша тощо).

2. Явища поетичної фонетики. Експресивні якості звукової системи мови.

Важливою ознакою літературної мови є організованість текстів. Проте не в усіх стильових різновидах ця організація виразна на всіх мовних рівнях. Фонетичні особливості яскраво проявляються в текстах художнього мовлення, суть яких полягає у своєрідності форм взаєморозташування звуків й повторюваності окремих із них, що містять у собі багаті стилістичні потенції. Головним елементом звукової системи художнього, переважно віршового, мовлення є *звукоповтор* (асонанс, алітерація, анафора, епіфора, рима). Це один із засобів емоційно-естетичного впливу на читача, перенесення в інші функціональні стилі – це недбалість, стилістична помилка. У науковому й публіцистичному стилях звукові повтори втрачають свої позитивні якості, тому що ці стилі мають інші засоби виділення, підкреслення слів у тексті. *Псевдоалітерації* та *псевдоасонанси*, *римування* є порушенням мовної культури і прирівнюються до збігів приголосних та сполучень кількох голосних на межі слів (*моральні і естетичні потреби; одним з традиційних методів; питання про святкування* і т. ін.), затьмарюють логічний розвиток думки, створюють невідповідність форми і змісту,

утруднюють розуміння висловленої думки (*Раз розказував Роман про своє альпінстське захоплення і першу покорену вершину. Лист липи лине із дерева, нагадуючи нам про кінець золоті осені* тощо).

Українська мова, з притаманною їй милозвучністю, гармонійним співвідношенням голосних і приголосних звуків, має широкі можливості для словесного інструментування. Безперечно, «принадність звуків» властива насамперед текстам художнього стилю, зокрема ліричним зразкам, в яких ми фіксуємо стилістично загострені й значимі фонетичні явища. Тому ефект звукопису, якість звучання мови не завжди другорядний фактор, часто він навіть домінує серед інших засобів, стає вирішальним у створенні стилістичної характеристики мовлення. Аналізуючи функції звуків у словах і словосполученнях, не можна вважати, що кожна голосна чи приголосна може виступати як стилістично-евфонічний засіб оформлення тексту, тобто у ролі стилістеми. Адже в дійсності звуки впливають на нас не самотійно, ізольовано, а в складі слів, складній системі ідей, інтонацій слів, їх смислів, які в своїй цілісності і справляють на нас певні враження. Фонема, відірвана від змісту висловлювання, не може вважатися носієм того чи іншого значення, оскільки звучання тексту і його зміст гармонійно поєднані.

Звукопис – це система словесно-звукового інструментування тексту, основана на повторенні однакових або схожих звуків і спрямована на створення певних звукових образів. Елементи поетичного звукопису (*алітерація, анафора, асонанс, дисонанс, епіфора, звуконаслідувальні слова, рима, тонема*), як експресивні засоби, використовуються задля підсилення звукової та інтонаційної виразності, музикальності вірша, а на цій основі значеннєвої важливості й емоційної впливовості окремих слів (чи словесних комплексів). *Фонетичні фігури* (звукові, евфонічні, фігури милозвучності) стосуються звукової форми слова без огляду на його значення і служать для піднесення звучності й гармонії стилю; задають певний тон мовленню, стилістично забарвлюють, підсилюють його емоційність, виразність. Звукоповтори стають одним із засобів організації художнього стилю, поетичного різновиду зокрема. Специфічне поєднання звуків має на меті витворити певну мелодію, кольорові уявлення, психічні настрої.

Асонанс – вид звукопису; співзвуччя, повторення однакових або подібних за вимовою голосних звуків у суміжних чи близько розташованих одне від одного словах речення, строфи з метою нагнітання фонічного забарвлення, пов'язаного з їхнім змістом. Асонанси посилюють враження від прочитаного (актуалізуються фоносемантичні зв'язки), надають тексту звукової окраси, постають засобом його музичної інструментовки, експресивним увиразником

художнього змалювання та емоційно-естетичного впливу на читача. Наприклад: *Арфами, арфами – Золотими, голосними обізвалися гаї Самодзвонними: Йде весна Запашина, Квітами-перлами Закосичена* (П. Тичина); *Ой високі явороньки, Вам далеко видно. Ой скажіте, чи далеко Наше військо рідне* (Н. тв.); *На човнах золотих Заплива молодик За тополю... за тобою лечу Журавлино ячу За тобою...* (Б. Олійник); *І тому, коли я бачу, як на небі туча тучить, – душу всю мою озвучить громом гніву – й на піддачу блискавками намогучить* (П. Тичина).

Алітерація – вид звукопису; повторення однакових або близьких за акустико-артикуляторними ознаками приголосних звуків у суміжних або близько розташованих одне від одного словах з метою створення звукового (слухового) образу або акустичного фону, гармонійно-мелодійного ладу звучання чи певної емоційно-стилістичної тональності. Наприклад: *Вона верталась із ясного саду, ясна, як сад, і радісна, як сміх* (М. Рильський); *Легко, легко, аж несміло листям липа шелестіла. Два лелеки пролітали і на липі спочивали. Як лелеки полетіли, липа вслід їм шелестіла* (Г. Чубач); *Над ожинами, понад жоржинами журавлина жура моя* (А. Мойсієнко); *Чорна хмара сонце вкрила, грім гуркоче з-за гори... Ніч простерла чорні крила; в'ються вихрами вітри* (Д. Загуг).

Дисонанс – негармонійне, немелодійне звукосполучення, порушення співзвучності; важкі для вимови, неприємні для слуху поєднання звуків у фразі як стилістично мотивоване, художньо насажене явище звукопису, що посилює дієвість, впливовість мовлення. Наприклад: *Крізь рев огню, крізь свист і скрегіт сталі, Крізь гуркіт битв, крізь гук і вибух січ, Крізь землетрус, крізь вкриті димом далі Ми чуєм клич – це України клич* (А. Малишко); *О, що б то йти узгір'ям доли в верхогір'я крику, яким прорвався тверді першотвір, і збурих певність німоти і тліну!* (В. Стус); «*Кон'юктура для контркультури*» (Із газети).

Анафора (єдинопочаток) – фонетична фігура, що полягає у повторенні одних і тих самих звукових елементів мови на початку кожного відтинку тексту, посилюючи звучання чи смислове наповнення повторюваного елемента. Наприклад: *Сипле, стеле сад самотній Сірий смуток – срібний сніг, – Сумно стогне сонний струмінь, Серце слуха смертний сміх* (В. Кобилянський); *Хурделяє хуга хуртовина* (І. Драч); *і клаца кастаньєтами кісток, і ритми вибива на кобурі* (Л. Костенко).

Епіфора – фонетична фігура, протилежна анафорі, що полягає у повторенні одних і тих самих звукосполучень у кінці суміжних рядків і використовується для підсилення виразності, змістовності або звукового забарвлення фрази, мелодійності її звучання. Наприклад: *Шевченка вулиця зелена. Нагадує його слова, Що зійдуться землі племена – Сім'я велика і нова* (М. Рильський); *Здається, часу і не гаю, а не встигаю, не*

встигаю! Щодня себе перемагаю, від сусти застерігаю, і знов до стрічки добігаю, і знов себе перемагаю, і не встигати не встигаю, і ні хвилиночки ж не гаю! (Л. Костенко). Звуковим різновидом епіфори виступає *рима*, протилежне поняття – *анафора*.

Рима – фонетико-стилістична ознака віршованого мовлення, його інтонаційного оформлення, яка полягає в ритмічному розташуванні однакових або дуже близьких звуків у кінці слів; вид звукопису – співзвуччя кінців віршованих рядків, яке охоплює останній наголошений голосний і наступні з ним звуки. Наприклад: *Козак на північ прудко мчить. Козак не хоче відпочить* (Н. тв.). Рими є чоловічі (на голосний звук), жіночі (на приголосний звук), бідні (один кінцевий голосний), багаті (кілька звуків), парні, перехресні, переплетені, кільцеві. Рима відіграє значну роль у тексті: підсилює зміст, емоційне звучання вірша, оскільки слова, включені у риму, самим своїм місцем у рядку привертають до себе особливу увагу читача або слухача; як різновид епіфори створює багатий звуковий повтор, який посилює музикальність мовлення, є важливим елементом ритму.

Звуконаслідувальні слова (ономатопея) – передані фонетичними засобами мови різноманітні звуки і шуми довкілля (природи, рослинного, тваринного світу та інших явищ). Розрізняють: *власне звуковідтворення* – відображення повторюваними звуковими комплексами, а не повнозначними словами, криків тварин і птахів, звуків машин, механізмів, течії води тощо (*ку-ку, ме-е-е, др-р-р*); *звукнаслідування* – передача спеціально дібраними словами звуків реальної дійсності; це повнозначні (лексикалізовані, граматикалізовані мовні елементи) слова, у складі яких повторюються фонемі, що наслідують відповідні звуки навколишнього світу (*мекають, шушукать, плюскотіння*). Включені в текст, вони виступають як стилістичний засіб звукописання: надання художньо наснаженої живописності картин зображуваного, створення виразного акустичного тла, звукових (слухових), зорових образів, намагаючись в найбільшій мірі відобразити природне звучання явища, посилити враження від нього. Наприклад: *Тут хвись! Шабельки засвистіли, Цок-цок! – і іскри полетіли* (І. Котляревський); *Під дверима ж буйний вітер бубонить* (І. Манжура); *В небі місяць сяє мрійно, тихі верби шу-шу-шу* (Д. Білоус); *І що кигиче в мертвій цій пустелі? Киги, киги – мов чайка з-над Дніпра. О семигори горя, о, цвинтар велій – І я тут згину, як прийде пора? Киги, киги – за ким ти тужиш, пташко? Киги, киги – й тобі своя біда? Терпи, хоч, як і тяжко, як і тяжко, Тут наша кров солонна і руда* (В. Стус).

Тонема – мовна одиниця, що диференціюється наголосом (передусім омографи) і розглядається як стилістичний засіб

звукописання (у фоностилістиці). Наприклад: *Прийшла дорóга дорогá До нас – до тебе і до мене* (М. Вінграновський); *Життя ішло, минуло той перон. Гукала тиша рупором вокзальним. Багато слів написано пером. Нескáзане лишилось несказáнним; Все квапимось із ніколи в ніко́ли* (З тв. Л. Костенко).

Підтримуючи суцільну звукову лінію тексту, різнотипні фонетичні засоби виконують функцію експресії, інтенсифікації художнього зображення, живописності, слугують створенню акустичного тла, слухових картин, зорових образів: *Тільки шелест по діброві, шепчуть густі лози* (Т. Шевченко); *За шумом шум пливе на лан* (О. Бабій).

Актуалізовані алітерації, асонанси, звуковідтворюючі елементи мають різну силу виразності, різний характер художнього значення, емоційно-стильових ефектів, що залежить від вмілого, майстерного поєднання звуків у слові та словосполученнях.

Однак не всі звуки в однаковій мірі використовуються з художнім завданням. Як стилістично-евфонічний засіб оформлення тексту, у ролі стилістем, найчастіше виступає група алітерованих звукових елементів – сонорні [м, н] і плавний [л], – серед яких останній виділяється силою виразності та яскравою образністю, асоціюючись із легкістю, польотом. Ці звуки-образи підтримують меланхолійно-елегійну тональність тексту (посилують відчуття смутку, зажури, тривоги, переживань), створюють його колисково-мелодійне звучання: *І заплакала Лілея, І Цвіт королевій Схилив свою головоньку Червоно-рожеву На білеє пониклеє Личенько Лілеї* (Т. Шевченко); *Ой ну, люлі да люлечки, Шовковії да вервечки [...]* *Колисочка да новенька, Спи, дитиночка маленька* (Н. тв.). У словах із звукоповтором сонорного [р] яскраво простежуються чіткі ноти емоційної схвильованості, напруженості, посилюються відчуття грізності, протесту, наприклад: *Борітеся! Терпіть! По всій землі Рівняйте стежку правді!* (І. Франко); йотування також дістає своє осмислення і по-особливому увиразнює думку, виступаючи у ролі експресивного засобу мовлення: *Стоїть гора високая, Попід горою гай, Зелений гай, густесенький, Неначе справді рай* (Л. Глібов). Різні стилістичні ефекти виникають при звучанні алітерованих свистячих [с, з, дз], часто поєднаних із сонорними [л, р, н, м, в] та шиплячими [ж, ч, ш]: *І співає зорям безустанку таємні пісні, – срібно-дзвонну тую колисанку слухатимеш в сні* (М. Сопілка); *А таздиня колисала в яворовій сина. Ноженятами сотало – лебеділа мати. Легіт вабними устами цілував 'му п'яти. А смерека йому клала у колиску шишку. А ялиця ладно пряла з навутиння тиш-шу* (Б. Олійник).

Спостереження над фонематичною насиченістю тексту асонанціями дозволяє зауважувати, що вимова та повторення цих звуків викликає у нас певні уявлення; у більшості випадків [а] надає мові

характеру сили й величності, широти розмаху зображення, й асоціюється з плачем, напруженістю; [o] – гордості, пишності, урочистості, співвідноситься із відчуттям болю, стогону; [y] – страху, жаху, грізності, тривоги; [i] – чогось швидкого, інтенсивного, дієвого. Наведемо приклади: *Горами, горами, над ярами й борами на весь край горенько, горенько розляглось, як моренько, через край* (М. Вороний); *Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочуться угорі й спускають на землю мокрі коси* (М. Коцюбинський); *Годі спати, всі із хати: пишне свято навкруги, в мрійно-синіх далечінях хвилі-співи, переспіви, хвилі і луги* (В. Чумак). Найменш виразною в художньо-образному відображенні дійсності засобами фоностилістики, їх емоційній впливовості на читача чи слухача виступає голосний [e].

3. Засоби експресивної графіки.

Спеціальне графіко-зображальне оформлення тексту є прийомом *стилістичної графіки*. Зазначимо, що засоби зорової виразності друкованого художнього тексту ще донедавна вважалися поза компетенцією лінгвістики, хоча на їх семасіологізацію вказували свого часу російські вчені В. Істрін, І. Бодуен де Куртене, Г. Винокур. Сучасні дослідження тексту, зокрема зорових ознак мовних одиниць (О. Ківільша та ін.), свідчать про встановлення прямих зв'язків між образом писемного знака і його значенням. Графічні засоби (*різноманітні шрифти, види набору, засоби сегментації тексту, розміщення рядків*) з погляду свого функціонального навантаження потенційно значущі: можуть слугувати для смислового та експресивного виділення окремих компонентів тексту, нести додаткову емоційно-оцінну інформацію та виражати імпліцитний зміст тексту. Іноді використання графічної моделі тексту може бути пов'язане із виконанням стилістичних завдань (оформлення прози як вірша або навпаки). В усіх випадках формальний аналіз стилістичної графіки повинен враховувати аспект змісту. Оскільки лише в цьому випадку можна забезпечити адекватне сприймання друкованого художнього твору.

У лінгвістичній літературі існує кілька спроб класифікувати графічні засоби писемної мови, що ґрунтуються на різних критеріях.

Німецький дослідник Х. Плетта розподілив зовнішні стилістичні засоби на *графофонологічні* (наголос), *графоморфологічні* (дефіс), *графосинтаксичні* (пунктограми) та *графотекстуальні* (розділ, абзац). За класифікацією І. Кочан, елементи зовнішнього текстоформування, графічні знаки диференціюють на *пунктуаційні* і *друкарські*. Українська дослідниця акцентує увагу на тому, що лінгвостилістичний аналіз експресивної графіки повинен охоплювати і ту частину графічних стилістичних засобів, яка в усному мовленні передається інтонацією та

паузами, оскільки лише в цьому випадку можна забезпечити адекватне сприйняття друкованого твору.

Як відомо, *наголос* в українській мові є ознакою її нормативності, і може бути дублетним, подвійним; прийом їх зіставлення вдало обігрується в поетичному мовленні, такий наголос зосереджений у межах одного рядка чи строфи і посилює виразність думки, акцентує увагу на повторюваному слові. Наприклад: *Цвіте́ терен, Терен цвіте́. Листя опадає* (Н. тв.); *Два ко́льори мої, два ко́льори́. Оба на полотні, в душі моїй оба...* (Д. Павличко).

Засоби пунктуації

За допомогою *пунктуаційних знаків* передається інтонаційно-мелодичний лад мови, віддзеркалюється ритміко-мелодійна побудова мовлення персонажів і автора-оповідача, те, що в усному мовленні передають наголос, тон голосу, паузи, подовження звуків тощо. *Пунктуація* поряд із членуванням речення на синтаксичні складники, тексту на речення із вказівкою на загальну характеристику речення (питання, окличність, ствердження) передає емоційне забарвлення тексту, ставлення автора до висловлюваного: натяк на підтекст, показ емоційної реакції. Так, зокрема, емоційні паузи можуть передавати кома, три крапки; тире посилює виразність думки, зосереджує увагу на повторюваному слові.

Крапка, зазвичай, ставиться у кінці завершеного розповідного речення. Її функції можуть бути різноманітні: під час опису єдиної картини або швидкої зміни подій крапка фрагментує текст на короткі самостійні висловлювання і водночас передає єдність і динамічність цілого; вона може позначати уповільнену емоційну паузу, наприклад: *Весна прийшла. Скасовано угоду. Вся Україна знову у вогні. Цвіте земля, задивлена в свободу. Аж навіть жити хочеться мені; Іду. Бреду. Захочу, то й спочину. Розбиті ноги остуджу в росі. Ніхто мені не дивиться у спину. Я йду. Людина. Я така, як всі* (З тв. Л. Костенко); а також здатна створювати статичні картини, на зразок: *Дашок дірявий, дощана стіна. Дяка немає. Тиша. Я одна* (Л. Костенко) чи *Розлука. Ранок. Вечір. Зустріч знову. Загублене сумління тихих кроків* (Л. Чок).

Сильним стилістичним засобом, який вживається для членування речення, виокремлення його частин, створення динамізму, є *кома*, наприклад:

*Брязками та блисками,
Іскрами, мов рисками,
Висвистами, вискоками, дзвонами,
Дзеньками, стрибками, вихилясами,
Довгими цибатими тромбонами [...]
Громохко, шумно, урочисто*

*Ввіходив восьмий полк
В старе маленьке місто.*

(М. Бажан)

*Три крапки часто спостерігаються при розірваній, перерваній мові і означають емоційні паузи, напружену мову, насторожену увагу, передають хвилювання, збентеженість, нервовість, невпевненість чи неспішність, як-от: *Я сплутала... у п'ятницю... тоді... коли я ще стояла на суді... його везли... мене вели... якась труна... якісь воли... а хтось подав мені води... а я не знала, хто, куди...* (Л. Костенко); *Леся (змішалась, зчервоніла) Боже мій! Не знаю й як! (Цілує руки.) Так я увесь цей мотлох Перенесу в середню... І відро Геть приберу, і ночви... А намисто І дукачі у скриньку положу... А може, ще що паніматці треба? Вертаються ген наші молоді... (Побігла в будинок.)* (М. Старицький). У драматургії паузи нерідко супроводжуються ремарками-коментарями (на зразок, *велика пауза, встає тощо*).*

Іноді розчленування тексту трьома крапками може також передавати роздуми, зокрема ліричні, вказувати на зворушеність ліричної оповіді, переживання: *Там, де ми відбули, там, де наше відтьохкало літо, – Забіліли сніги... забіліли сніги. Це приходить, мов сон. Це приходить до мене із марень. Теплий шепіт і схлип... чи сльоза, чи роса од ріки?* (Б. Олійник).

Поширені у художньому писемному мовленні випадки нанизування та комбінування знаків оклику й питання, чим передають різні ступені й відтінки емоцій: *Чому це так: згоряє зірка навіть, Немов пастуше вогнище моє, А людський дух, зорі маленька навіть Горить, але золою не стає?!* (Д. Павличко). Знак питання може передавати як питальну інтонацію, так і виражати сумнів, прохання, різку вимогу, здивування, недовіру, обурення, як наприклад:

*Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти як тихі сни
Невинності? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний
Чи демон лютий з пекла глибини?
Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти, а в чім постійне? Мов!
Ти океан: маниш і потопляєш.
Ти рай, добутий за ціну оков.
Ти літо: грієш враз і громом убиваєш.*

(І. Франко)

Знак оклику, як правило, завершує собою емоційно насичене речення, як-от: *Світ який – мереживо казкове! Світ який – ні краю, ні кінця!* (В. Симоненко).

Іноді у художньому мовленні розділові знаки використовуються без тексту, самотійно, посилюючи його експресію («німе запитання» як імітуючо значуще мовчання тощо).

Двокрапка вказує на мовленнєве доповнення: пряму мову, пояснення, узагальнення, перелік; *тире* служить для передавання обривчастої інформації, використовується замість пропущених слів. Наприклад: *Все повторялось: і краса, й потворність, Усе було: асфальти й спориші. Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі* (Л. Костенко) чи *У цьому полі синьому, як льон, де тільки ти – і ні душі навколо, уздрів і скляк – блукало серед поля сто тіней* (В. Стус).

Текст може будуватися на частому використанні вставлених конструкцій, обрамлених *дужками*, які виконують роздільну функцію, подаючи додаткову, часом відсторонену, другорядну, інформацію, наприклад: *У баньках (у людей ці штуки зуться – очі) нема ні радості, ні суму, самі тільки хитроці* (Остап Вишня); *Їм немає до неї [України] назад вороття (О, життєва дорого, курна ти!). Згайнували в розбоях нікчемне життя, І не турки вони – потурнаки* (С. Зінчук).

Лапки використовують при прямій мові, для виокремлення цитат, власних назв, деяких слів, жаргонів, діалектизмів, професіоналізмів. Наприклад: *До його лакованих черевиків, здавалося, бракувало тільки смолянистих, як і чуб, тонесеньких вусиків «а ля Дон Жуан»...* (О. Чорногуз); *Я самотній стою. Наді мною реве хуртовина; Зграї гарній проклятих, що зуться «навіщо», «куди», Мою душу жеруть...* (М. Вороний). Проілюструємо значно ширший контекст (макроконтекст) особливостей текстової графіки:

Згасає над світом злий повів.

Не тямлю, як вижив, як дихав...

Як тихо і світло! Як тихо...

Знемагаю з любові!

(Як тихо в червонім листі

червона сокоче птаха...

А ліс, що стоїть при місті,

як втрачена рівновага, –

розучує врешті танго,

коли застаріли й твісти...)

*Як тихо!..
як тихо й вдячно,
немов старовинне «даждь нам»,
волаю, безмов'ям повен:
«Світися в мені, любове!..»
Святися!*

(Б. Нечерда)

Усунення пунктуації з поетичного чи прозового тексту породжує двозначність тлумачень і творить багатоплощинне семантичне тло зображуваного, наприклад:

*Входжу
у дерево
позаду лишаю дні
липкі й розтягнені
як смола в літню спеку
на асфальтовій дорозі*

(М. Ревакович)

Друкарські засоби

Це екстралінгвістичні елементи, які мають важливе значення при з'ясуванні мовної своєрідності тексту, фіксації його у письмовій формі. До цієї групи відносимо насамперед:

- різні способи виділення тексту (слова, словосполучення, частин речення, цілого речення), зокрема *виділення шрифтом, щільністю* (жирний, підкреслення, курсив, великі літери, розрядка). Зміна шрифту і щільність у писемному тексті відбиває в усному зміні інтонації і логічного наголосу, тобто виконує функції передачі емоційного стану мовця у момент мовлення, передає його застереження або ж посилює авторську думку, привертає увагу до виділених у рядку слів.

Наприклад, курсив: Я змерзла, я, я! – та так уже на те я накрикує (Марко Вовчок);

*зміна щільності:
Чи життєві долаємо гори,
Чи в обхід прокладаємо шлях –
Всюди нас переслідує ворог,
Найпідступніший ворог –
Страх. [...]
Хто
в поеті
убив
поета?
Страх!*

(О. Матушек)

- *дефісація*, або подвоєння, потроєння букв, передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, набуває різних емоційно-сміслових відтінків у залежності від того, що повторюється. Наприклад:

«Кр-рагуєваць!» –

знову різко

полоснуло, ніби черга

автоматна.

(Кар-ркнув вор-рон. Хр-руснув чер-р-реп.

... Р-розколовся віри).

Пам'ять блима, наче ватра...

(Б. Олійник)

- *графон* – фіксація індивідуальних особливостей вимови (зокрема, дитячої, діалектно-просторічного середовища, okazіонально-словесного типу). Спотворені звукові комплекси (хоч і позбавлені естетичних якостей) дають змогу будувати художньо насичені контексти, оригінальні діалоги, слугують створенню яскравого ефекту ситуативної своєрідності вимови персонажів, і виступають достатньо цінним характерологічним засобом художньої літератури. Наприклад: – *Он яка молодіж пішла, – сказала сама собі тьотя Настя. – Ні встиду, ні совісті. Хранцузи. Анахтеми хвашистські, на живих людей бонбами жбурляться, щоб у ваших матерів черева посохли!* (Л. Первомайський); – *Дластуйте, дядю! Дластуйте, дядю Алтеме!* (А. Головка).

- *змінена строфа*, графічне членування віршованого рядка на окремі ритмічно-інтонаційні та експресивно-сміслові фрагменти («сходинки», «драбинки»), зумовлює злам ритмомелодики – внутрішньої організації поетичного твору. Наприклад:

Такий чужий

і раптом – неминучий.

Химери хмар задушать горизонт.[...]

Нехай смакують почуття гурмани,

а ти стихія – любиш, так люби!

Чи ще тебе недоля не намучила?

Чи не сліпить грозою ткани ніч?

Люблю.

Чужого.

Раптом – неминучого.

Тужу тонкою млістю передпліч.

(Л. Костенко)

- *фігурне розташування рядків тексту*, форми фігурних віршів – ізовіршів (зірки, хрести, трикутники, піраміди, серця, вази, башти, пальми). Наприклад:

Я
ХРЕСТ
Нестиму свій без вороття
Як перст
Єднання
Смерті
І
Життя.
(Я. Крат)

- використання *іншомовної графіки*, поєднання різних графічних і знакових систем (іноземні вкраплення, цифри) слугує своєрідним прийомом привернення уваги читача. Наприклад: *...вийшовши з тюрми, я почувся свобідним, як птах у воздуху (як той німець каже: vogelfrei (нім. – вільна птаха) (І. Франко); Прошло 5 веселих трамваїв. Вас нема. Ах, як зимно на розі чекати в маї, Коли в серці пустка німа (М. Семенко).*

- *словозлиття* – відсутність інтервалів між словами, наприклад:

Я звикла вже гратися в гру,

Дитячу гру,

«ТАКІНІНЕКАЗАТИ

ЧОРНОГОЙБЛОГОНЕНАЗИВАТИ»

(Т. Савченко)

- *велика буква* – авторське використання великої літери. Заміна малої літери великою в загальних назвах може виконувати спеціальну настанову: з одного боку підпорядковуватися принципам семантичного переосмислення, а з іншого – підкреслювати центральну позицію певної назви в загальній системі художнього твору, інтонаційно виділяти із структури поетичного рядка логічно важливий, емоційно та експресивно наголошений елемент, акцентувати увагу на тому чи іншому понятті-образі, що концентрує на собі експресію строфи, передає відповідне ставлення митця до певних моментів тексту (що є для нього ключовими) і сприяє донесенню того чи іншого змісту до читача не викривленим. Наприклад:

Проклятим будеш.

Родом і Плодом поганьбленим будеш,

Коли зламаєшся, як Перо,

Коли злякаєшся, як Пензель,

Коли вирвешся од страху.

Як Диригентський жезл...

(І. Драч)

Заміна малою літерою власних назв вирізняє у негативному плані авторське ставлення до зображуваних явищ дійсності (авторська іронія, зневага, сарказм), як-от: *Барикади поезій – проти бездумності. Барикади совісті – проти берій* (Л. Костенко).

Отже, графічні засоби є додатковою маркованістю тексту, не обов'язковими елементами текстоформування, а лише своєрідними маркерами тих мовних одиниць, які крім експліцитного змісту передають імпліцитний. Їх використання зумовлено потребою акцентувати увагу читача на підтексті, підкреслити смислову значущість окремих елементів.

Тема 4. Лексичні засоби виразності мовлення: стилістичні ресурси лексико-семантичних груп та слів іншомовного походження.

1. Лексико-семантичні групи слів та стилістика їх уживання.

1.1. Стилiстичне значення полiсемii.

1.2. Стилiстичнi можливостi омонiмiв.

1.3. Паронiмiя як стилiстичний засiб i як вада тексту.

1.4. Стилiстичне використання загальномовних та контекстуальних антонiмiв.

1.5. Синонiмiя – основне джерело засобiв словесної образностi та стилiстичної виразностi.

2. Лексика iншомовного походження зi стилiстичного погляду.

Мета: схарактеризувати лексико-стилiстичнi протиставленнi за семантично-формальним принципом – моносемантичнi та полiсемантичнi лексеми, синонiми i антонiми, омонiми, паронiми тощо; узагальнити особливостi вживання вiдповiдних лексичних категорiй у рiзних стилях мови й мовлення, визначити способи та прийоми їх використання, систематизувати стилiстичнi функцiї.

Лексична пiдсистема української мови – найвагомiша i найоб'ємнiша складова її стилiстичної будови. Лексика мови неоднорiдна, рiзнозначеннєва. Кожне слово (а в українській мовi понад мiльйон лексичних одиниць) має свою неповторну стилiстику, мовленнєве буття, функцiонування. У лексичi, як i в фразеологiї, української мови найбільше вiдображається нацiонально-самобутнiй характер українського народу, його минуле i сучасне, перспективи подальшого розвитку. У нiй по-особливому виявляється не тiльки логiчне, а й образне свiтосприйманнiя українцiв, їхнє мислення i почуттєвiсть.

Слова вживаються за рiзних умов i з неоднаковою метою, розгалуженою i неоднозначною стилiстичною функцiєю. Стилiстичне значеннiя (функцiя) слова в усiх актах комунiкацiї нашаровується на його лексичне значеннiя, доповнює його певним значеннєво-емоцiйним вiдтiнком, забарвленням.

Лексикологiя української мови дає повну характеристику лексичних одиниць мови з погляду, як вони лексичним значеннiям вiдображають дiйснiсть i яка їхня мовна органiзацiя, або що вони позначають у реальному життi, з якими поняттями, уявленнями, предметами, явищами спiввiдносяться i що означають у вiдношеннi одна до одної у лексичнiй системi. Лексикологiя вивчає весь лексичний склад

мови, визначальною для неї є предметно-тематична та генеалогічна (за походженням) класифікація слів, стилістика ж виділяє в ньому ту частину, яка за протиставленням набуває стилістичної значимості. Тобто, з точки зору стилістики, за стилістичною сутністю, лексикологія виділяє групи слів, які здатні створювати не тільки лексико-семантичні, а й стилістичні протиставлення (моносемантичні і полісемантичні лексеми, синоніми і антоніми, нейтральні й емоційно-оцінні слова, книжна й розмовно-просторічна лексика тощо). У складі лексики національної мови стилістика виділяє групи слів, які є чистими номінаціями, та групи слів, які, окрім називання, виражають й ставлення мовця до навколишнього, тобто лексеми, стилістичні можливості яких ґрунтуються не на лінгвістичних (граматичних) ознаках, а на оцінних характеристиках понять, реалій, позначуваних цими лексемами та ін. Пояснюється це також специфікою слова як важливої одиниці мовного спілкування, засобу найточнішого викладу думок, вираження почуттів, емоцій, тобто його *поліфункціональністю*. Отже, у слові виділяються номінативна, термінологічна (функція дефініції), службово-граматична, образно-характеризуюча, емотивна функції.

Розшарування української лексики на різнотипні організації засвідчує її стилістичну різнобарвність, функціональні можливості, які комунікативно реалізуються. За кожною групою слів закріпились певні неповторно-індивідуальні функції. Тому цілком вмотивовано розглядати стилістику кожної окремої групи лексики:

- стилістику лексико-семантичних груп – полісемічних, омонімів, паронімів, синонімів, антонімів;
- стилістику іншомовних лексем;
- теорію і практику використання тропів (тобто слів і сполучень, ужитих образно, переносно), стилістичних засобів словесної виразності – метафор, метонімії, синекдох, епітетів, порівнянь, літот, гіпербол, – що формуються на таких лексико-семантичних явищах, як зміни семантичної структури слова (функціональні переноси, розширення / звуження значень, заміни, заміщення).

1. Лексико-семантичні групи слів та стилістика їх уживання.

До лексичного складу мови належать певні групи слів із неоднаковою семантикою, їх прийнято називати лексико-семантичними.

Лексико-семантичні групи слів – такі групи повнозначних слів, кожна з яких своєрідна лексично, семантично і за виконуваними стилістичними функціями, тобто стилістично-функціональним потенціалом (явища полісемії, омонімії, паронімії, антонімії, синонімії лексем). Стилiстично-функціональний потенціал цих прошарків лексики неоднаково просторий, але значеннєво й комунікативно своєрідний і важливий. Найбільше це стосується полісемії і синонімії слів.

1.1. Стилiстичне значення полiсемii.

Широкi значеннєво-стилiстичнi можливостi мови, її виражальнi багатства представленi такими якостями як полiсемiя слiв – це їх здатнiсть уживатися з рiзною семантикою, з неднаковими лексичними значеннями.

Полiсемiя (багатозначнiсть) – наявнiсть в одного слова двох, кiлькох чи багатьох пов'язаних мiж собою значень, що виникли в процесi розвитку первинного значення, наприклад слово *крило* має значення: «*лiтальний орган птахiв*», «*несуча поверхня лiтака*», «*лопать вiтряка*», «*дашок над колесом автомашини*», «*бокова частина будiвлi*», «*угруповання в полiтичнiй органiзацiї*» тощо. Джерелом багатозначностi є переносне значення слова; розвиток багатозначностi вiдбувається на основi схожостi, сумiсностi, функцiональної близькостi (наприклад: *колесо – колесо фортуни, колесо iсторii, колесо турбот*). Бiльшiсть загальноживаних слiв української мови – багатозначнi. Багатозначнi слова слiд вiдрiзняти вiд омонiмiв, якi не мають семантичної спiльностi.

Полiсемiя (змiни в лексичнiй семантицi слiв) є основою для виникнення всiх тропiв, що слугують потужним засобом мовної образностi, виразностi, емоцiйностi. На основi перенесення значення слова будуються *тропи* – засоби художньо-образного зображення, якi є окремим предметом розгляду в стилiстицi.

Троп – мовностилiстичний засiб (словесна фiгура), який полягає у вживаннi слова чи сполучення слiв у переносному значеннi й при цьому вiдбувається нарощення змiсту i конотацiї, досягається вiдповiдний зображально-виражальний ефект, наприклад: *золоте серце, чаєнята брiв, небо вмивається, читаю Шевченка, село захвилювалось, ходить уся в шовках* тощо. До таких виявiв переносностi належать: *епiтет, метафора, персонiфiкацiя, метонiмiя, синекдоха, порiвняння, лiтота, гiпербола*.

Явище багатозначностi неоднаково пр'являє себе у рiзних стилях. Оскiльки науковий текст дуже обмежує значення слова, це те середовище, яке надає однозначностi загальноживаному, часто багатозначному слову, чiтко окреслює його сполучуванiсть, закрiплює за словом у цьому тексті потрібне його значення, то перенесення значення використовується як засiб термiнотворення: *гусениця трактора, шляпка гвiздка, вилка штепселя* тощо. У дiловому стилi, окрiм термiнiв, що за походженням є переосмисленням за подiбнiстю, вживаються так званi «стертi», «сухi» метафори, такi, що втратили образнiсть: *обiймати посаду (крiсло)*. Подiбнi вияви полiсемii є характерними i для мови публiцистики: *Деякi мiсцевi посадовцi так i продожують обiймати свої посади всупереч логiцi та здоровому глузду; Посуха «списала» хлiбний клин площею 125 тисяч гектарiв; Усього ж за останнє*

реформаторське десятиріччя з села витягнуто 95,5 млрд. грн. (Із газети). Найяскравіше проявляє себе полісемія у художньому та публіцистичному стилях. У межах індивідуального контексту, залежно від авторської настанови значний стилістичний ефект, образна експресія досягаються кількома способами використання багатозначності слова, його введення у ситуативний ужиток. Такими є прийоми розширення і звуження значення слова: *Він [Максим Рильський] виріс від суниць аж до зірниць, Великий гранослов свого народу* (Д. Павличко); поєднання в одному контексті двох значень одного і того ж слова – прямого і переносного, образно-тропеїчного: *Великі дерева самотні. Великі люди самотні. Я про це десь читав. Але я не згоден. Великим деревам ближче до сонця. Великим людям ближче до істини* (М. Луків); *Якщо ми доб'ємося скасування депутатської недоторканності, то деякі депутати сядуть не на велосипеди, а просто сядуть* (Із газети); вільного і фразеологічно зв'язаного, що є поширеним засобом створення гумористичного колориту: *Поки ми піднімали і опускали руки, роблячи зарядку, наш учитель фізкультури теж опустив руки, тому що із нас були нікудишні спортсмени* (Авторське); зведення двох фразеологічно зв'язаних значень (*Парламент закликав Президента піти у відставку. У відповідь Президент закликав парламент піти значно далі. Дискусія триває* (Із газети).

Отже, полісемія слів, як і лексична синоніміка, – це найсуттєвіші категорії вияву безмежних стилістичних можливостей мови.

1.2. Стилiстичнi можливостi омонiмiв.

Омонiми – слова, що однаковi за формою (звучанням та / або написанням), але вiдмiннi за значенням i не пов'язанi асоцiативно. Вони подiляються на двi групи: *повнi* (абсолютнi) – звуковий склад яких збiгається в усiх граматичних формах (*клуб, коса, лава, стигнути*) i *частковi* – що збiгаються в окремих граматичних формах (*вiк, кадри, чари*); останнi з яких мають рiзновиди: омофони (*Надiя – надiя, пiдвал – пiд вал*), омографи (*гiвори – говорi, плiкати – плакати*), омоформи (*злий, мати*). Як правило, омонiми є стилiстично нейтральними одиницями мови. Однак, серед омонiмiчних пар трапляються компоненти, належнi до застарiлих слiв, дiалектизмiв, тi, якi бiльшою чи меншою мiрою забарвленi емоцiйно: наприклад, *чайка* (човен у козакiв i птах), *сон* (соняшник i стан), *мушка* (взяти на ... i зменшувальне слово).

У дiловому i науковому стилях *омонiмiя*, як звуковий збiг рiзних за значенням слiв або iх форм, не використовується зi стилiстичною настановою. У текстах, де трапляються омонiми, треба дбати про чiтку побудову висловлювань iз метою уникнення двозначностi думки (*промови – про мови, пiднiс – пiд нiс, вжитi – в житi, роман – Роман*). Але омонiми широко використовуються у художнiй мовi та

публіцистиці. Їх уживання тут ґрунтується на можливості семантичного зіставлення чи протиставлення, в основі яких – суперечність між формою і змістом слів, тобто наявності антонімічної суті. Саме тому більшість лексем, що вступають в омонімічні відношення, відіграють стилістичну роль. Усі види омонімії лексем здатні вибудовувати досить виразні форми, вживаються з метою кращого висвітлення певного поняття, надання стилістичної витонченості тексту: *О, розмотай шляхи мені, богине! Світ за очі від себе забіжу. Рятуй мене, врятуй мене, бо гине моя душа, задивлена в чужу* (Л. Костенко); *Кріпацтво, смерть – це все таке буденне; Писатиму я свято – свято в мене...* (Р. Лубківський); *Затям собі, і замолю Твоє обличчя... Глей і глицю, І цю дорóгу дорóгу...* (М. Вінграновський); як засоби словесної гри, матеріал для побудови каламбурів, жартів – задля досягнення різноманітних стилістичних ефектів (дотепності, комізму, пародійного спрямування тексту, його гумористичного, іронічно-сатиричного забарвлення): *Коли, коли, а коли й обтісуй* (Авторське); *Мало б змогу те чорнило, То б усіх підряд чорнило* (Із газети); *Гуляй весілля з «Хлібним даром», – на «Хаммері» катайся даром* (Рекламне мовлення).

Каламбур – дотепний вислів; стилістичний прийом гри слів, що ґрунтується на поєднанні в одному контексті різних значень одного слова (омонімів), різних слів, подібних за звучанням (паронімів), а також на вживанні повторів слів та їх комбінацій, багатозначних одиниць (полісемії лексем). Специфіка мовної форми полягає у вживанні слова в такому лексичному оточенні, яке примушує сприймати його у двох планах, із двома значеннями, що зумовлює несподіваний експресивний ефект, надаючи особливої яскравості, емоційності висловлюванню. Основною метою каламбурного вживання слів є відтворення комічності ситуацій, вираження гумористично-прихильного чи іронічно-осудливого ставлення до об'єкта зображення. Наприклад: *У селі Стара Ліщина Баба є Капітоліна, звать її тут просто Капа. Самогон у баби капа* (М. Карпов); *Від таких крамольних партій, що хочать великих хартій, я добра не жду* (В. Самійленко); *Абонент в один момент кинув свій абонемент* (Авторське); *Ти йому про Тараса, а він тобі – півторапта; Піп не pomoже, як життя негоже; Був собі цебер – перецебрився, мав діти цебрєнята – перецебрєнята* (З н. тв.); *Місто, премісто, прамісто моє!* (Л. Костенко); *Нема грошей – розміняй карбованця* (Н. тв.); *Олігарх, може, хотів би купити з(З)емлю* (Із газети).

Отже, омоніми, як і багатозначні слова, належать до стилістично «природних» лексем: майже в будь-якому контексті їх значення функціонально актуалізоване, використовується з певним стилістичним завданням.

1.3. Паронімія як стилістичний засіб і як вада тексту.

Паронімія – явище, що полягає у звуко-семантичній близькості слів, співзвучність змісту та звучання значеннєво відмінних слів, виявляється більш придатною для створення каламбурів з огляду на ширші можливості асоціативних зв'язків.

Пароніми – слова однієї частиномовної приналежності, що мають часткову звукову подібність (різняються афіксами, окремими звуками) і спільні елементи значення. Розрізняють мовні: *абонент* – *абонемент*, *ефектний* – *афектний*, *музичний* – *музикальний*, *комунікабельний* – *комунікативний* – *комунікаційний*, *особовий* – *особистий*, *писемний* – *письмовий* – *письменний*; у ширшому розумінні – *контекстуальні*, будь-які фонетично зближені слова, як споріднені, так і неспоріднені: *варта* – *вахта*, *дилема* – *проблема*, *компанія* – *кампанія*, *покинь* – *полинь*, *промінь* – *пломінь*, *розбещений* – *розпещений*, *талант* – *талан*. Інколи у слів-паронімів є спільна морфема (*особовий* – *особистий*); вони можуть бути пов'язані семантичною близькістю (*комфортний* – *комфортабельний*); належати до однієї тематичної групи (*калина* – *малина*); між ними можуть бути синонімічні (*тяжкий* – *важкий*) або антонімічні (*емігрант* – *імігрант*) зв'язки.

Зіткнення паронімів, підміна близькозвучних слів унаслідок нерозрізнення їх значень в офіційно-діловому, науковому, а також публіцистичному стилях мовлення є небажаним явищем, вадою тексту (девіація). Наприклад: ***Особисте*** (замість *особове*) *посвідчення у такому разі необхідно мати при собі*; *На базі відпочинку функціонує **музикальний*** (замість *музичний*) *гурток*; *Мова, як навчальна дисципліна, дає **благородний*** (замість *благодатний*) *матеріал для виховання учнів*.

Використання засобів паронімії як стилістичного прийому виступає доцільним у художньо-белетристичному, усно-розмовному мовленні, публіцистиці (у заголовках зокрема). Каламбурне, парономастичне вживання слів сприяє експресії мовлення, його досить виразній емоційності, зумовлюючи різноманітні стилістичні ефекти, переважно гумористично-сатиричного плану зображення: «***Шкала і школа виживання***», «***Прогноз і діагноз***», «***Розрахунки і прорахунки***», «***Ідоли та ідеали***» (Із газети); *Чи написати в СП **цидулю**, А чи закинути вірші І йти вирощувати **цибулю**, Скажіть мені, товариші* (М. Сингаївський); *Отак скажу я на суді Страшному: Умру в **багні**, воскресну в **Богуні*** (Л. Костенко) чи *Абонент в один момент кинув свій **абонемент**; Метод виховання хоч не **ефектний**, зате **ефективний**; Ми думали, що купимо **дефіцитне**, а купили **дефектне*** (Авторське); *Обвинувачення має довести наявність умислу в діях організаторів «**лохотрона**»* (замість «*лототрона*»); *Ми вже, мабуть, **прихватизували** все, що могли* (замість «*приватизували*») (Із газети).

Стилістичні можливості паронімів ґрунтуються на їх звуко-семантичних контактах: два близькозвучних слова дають можливість рельєфніше описати події, явища, виразніше зіставити поняття, тобто шляхом зближення паронімів у потоці мовлення виникають різноманітні ефекти семантичної близькості або, навпаки, протиставлення.

Парономазія (звукова метафора) – різновид гри слів; фігура мови, утворена на основі навмисного зіткнення слів, подібних за звучанням, але семантично віддалених, з метою їх смислового зближення чи зіставлення. Наприклад: *Такі ж близькі звучання: рада й зрада! Які ж провалля поміж них страшні!* (Б. Олійник); *Іде епоха моя головата кудись від етики до синтетики* (Л. Костенко). Майстерне використання просто співзвучних, різних за своєю предметною співвіднесеністю слів, стилістично зорієнтоване на звукову відчутність слова, на вияв звукової значущості художньо-поетичного мовлення, розширює можливості змалювання картин, насиченості їх образами: *На майдані пил спадає. Замовкає річ... Вечір... Ніч* (П. Тичина). Звукова близькість значеннево відмінних слів іноді сприяє музичності, милозвучності фрази: *Душе моя, журбу покинь [...] Лети ж, мій співе. Геть за хмари, під саме сонечко полинь!* (В. Самійленко), а також загостренню авторської думки на зображуваному: *Хоч піднімай його домкратом, а хам не стане демократом* (Л. Костенко). Парономазія ототожнюється із паронімічною атракцією за умови використання контекстуальних паронімів.

Паронімічна атракція (парехезис) – контекстуальне смислове зближення неспоріднених, але фонетично подібних слів у фрагменті тексту. Наприклад: *Обережні люди придумали забобони – між серцем і розумом знак заборони; І так нам вільно, так повільно, таке роздолля степове!; На оболонях верби у болоньях, туман, туман – нейлонові плащі; Жінки родили, як Родени... (З тв. Л. Костенко); І їх обпалені тіла вгрузали в череву червоне; Ти білим болем ниєш у легенях (З тв. Б. Бойчука); Я суть твоя, твоє начало. Твоє зело, а не зола (В. Терен); Не треба щиро брати брата у кайдани (Б. Бойчук); Тремтить зелена липи лапа (К. Калитко). Близькі за звучанням атрактанти актуалізують семантичний потенціал слова, спричинюють створення асоціативно-узагальнених форм, тропейних структур. Співзвучність лексичних елементів забезпечує музичність, ритмомелодику тропів, надає їм поетичності, внаслідок цього посилюється смислове та стилістичне навантаження і самої паронімічної атракції і контекстів загалом, виникають різноманітні експресивні ефекти висловлюваного.*

Наведені вище атрактанти (приналежні до різних частин мови) певним чином відрізняються від випадків кореневого повтору (тавтології): *Будений будню, тобі мало спогадів, тобі не доста запахів*

яблук і кропу сухого (К. Калитко); *І виникає з їхнього вина Комедія – дивинна дивина* (І. Лучук).

1.4. Стилiстичне використання загальномовних та контекстуальних антонiмiв.

Стилiстичнi прояви *антонiмiї* (протилежнiсть слiв чи виразiв за значенням) найбiльшiй функцiональнiй активностi набули в лексикi уснорозмовного, художньо-белетристичного, публiцистичного стилiв, її виразовi можливостi значно ширшi у порiвняннi з омонiмiєю та паронiмiєю. У науковому стилi антонiмiя i синтаксичнi конструкцiї, в яких вона втiлюється як логiчне протиставлення понять, виступає у ролi засобу посилення впливу в процесi сприймання iнформацiї; i зовсiм обмежено до цього явища вдаються в офiцiйно-дiловому мовленнi.

У системi стилiстично-виразових засобiв мови *антонiми* посiдають помiтне мiсце та вiдзначаються оригiнальнiстю утворень.

Антонiми – слова, якi називають протилежнi за змiстом поняття (*грамотний – безграмотний, день – нiч, до – пiсля, пiвнiч – пiвдень, пiдiмати – опускати, швидкий – повiльний, шляхетнiсть – пiдлiсть*); стилiстичнi засоби створення виразного контрасту. Iснують антонiми постiйнi, або *загальномовнi* – пари слiв, антонiмiчнi зв'язки яких зрозумiлi й поза контекстом, наприклад: *так – нi, радiти – сумувати, генiальний – бездарний, егоiст – альтруiст*), i *контекстуальнi* (авторськi) – слова потенцiйно антонiмiчнi (*домашнi справи* (в Украiнi) – *європейськi справи*), якi набувають контрастностi лише у спецiально органiзованому контекстi, є явищем iндивiдуального творення й вирiзняються якiстю постiйноi образностi. Наведемо ряд прикладiв: *Пан скаче, а хлоп плаче* (Н. тв.), – у видiлених словах семантизуються контрастнi абстрактнi поняття «радiсть – смуток»; *Треба мати голову на плечах, а не гарбуз* (Н. тв.) – опозицiонують поняття «розум – дурiсть, безглуздiсть»; *Мати в'яне, дочка червонiє* (Т. Шевченко) – «старiти – молодiти, розквитати».

Антонiми найчастiше використовують для створення контрастiв, невичерпнi можливостi яких iлюструють зразки заголовкiв, афоризмiв, жанрiв народноi творчостi, художньо-лiтературного мистецтва, в основi яких – несподiване зiткнення рiзнорiдних понять: «*Правда i Кривда*» (М. Стельмах); *Мудрий не все каже, що знає, а дурень не все знає, що каже; Чорнi брови, карiї очi, темнi, як нiчка, яснi, як день...* (Iз н. тв.); *Учитесь, читайте, i чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь...* (Т. Шевченко); *Любiть Украiну у снi й наяву, вишневу свою Украiну* (В. Сосюра). Функцiю протиставлення виконують антонiмiчнi пари, використанi для розмежування понять i реалiй за семантичними ознаками: *Фундаментом будь-якоi демократiї є право людини, а не право держави* (Iз газети); *Не бiйтесь заглядати у словник: це пишнiй*

яр, а не сумне провалля (М. Рильський); *Боже, не літості – лютості, Боже, не ласки, а мсти, дай розірвати нам пута ці, ретязі ці рознести* (В. Стус). Функцію яскравих зіставлень реалізують слова, що перебуваючи в антонімічних відношеннях, допомагають порівнювати різні реалії та поняття: *«Стилет і стилос»* (Є. Меланюк); *Народження і смерть, Початок і кінець. І все-таки живе Надії промінець...* (М. Луків). Іноді використовуються два прийоми – і зіставлення, і протиставлення разом.

Отже, слова із протилежним значенням слугують засобом яскравого відображення дійсності, контрастної характеристики образів, предметів, явищ, зумовлюють виникнення виразно стилістичних ефектів, наприклад гумористично-сатиричного чи іронічного планів зображення; надають мовленню дотепності, сприяють увиразненню висловлюваної думки, лаконічності фрази, сконденсованому вираженню авторського задуму, ідеї (зокрема у заголовках) тощо. Наприклад, загальнономовна антонімія – *«Любов і ненависть»* (збірка поезій Д. Павличка), *«Вольні сонети»*, *«Тюремні сонети»* (цикли поезій І. Франка); *«Великі проблеми малого села»* (Із газети); *Таких, як ти, кипучі мільйони Ідуть, щоб світ востаннє розколеть на так і ні* (М. Рильський); *Я тоді твоїм [Україно] ім'ям радію І сумую іменем твоїм* (В. Симоненко); *Поки геній стоїть, витираючи сльози, Метушлива бездарність отари свої пасе* (Л. Костенко); експресивно ускладнена ситуативно-семантична контрастність: *Зароблений сухар краще краденого бублика; Чуже лихо за ласощі, своє за хрін* (Із н. тв.); *Він [Т. Шевченко] був сином мужика – і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури* (І. Франко); *...І горя людського гіркий полин Вмить перетворений на мед Гімета* (М. Зеров); *Романтична Чернеча гора в Каневі нерідко ставала колискою карколомних політичних проєктів. Але інтригантський політичний Київ завжди ставав їхнім кладовищем* (Із газети).

На основі антонімів утворюються такі словесні фігури, як *антитеза, антонімічна іронія, оксиморон*, що здебільшого наслідують очевидною емоційністю.

Антитеза – вислів, що характеризується симетричною будовою і підкресленим зіставленням протилежних понять, думок, явищ, почуттів або образів для посилення враження. В основі антитези лежить антонімічна пара, загальнономовна або контекстуальна. Різке протиставлення понять дає можливість авторові створити надзвичайно виразний, дієвий, об'ємний образ. Антитеза буває *проста* – одна-дві антонімічні пари у межах єдиної синтаксичної форми висловлювання, наприклад: *Краще гірка правда, ніж солодка брехня* (Н. тв.); *Так, ти вгадав, знак Виродження – ти, А не Відродження, такий підлотний*

вирід... (І. Драч). А також *складна* – система протиставлень, створення цілого ряду односпрямованих антонімічних пар, що робить контраст особливо виразним, підкреслює, посилює його. Зіставляються прямі і переносні значення слів, використовується різке і несподіване зіткнення різнорідних понять: *І при тобі й без тебе штука ця **Небесна і земна, Нема початку і нема кінця Матерії: існує, хоч ти лусни, зірки й капуста...** Усе – рухливе, і воно ж – інертне, Усе – мінливе, й вічне водночас, Все – рівно навпіл: **Смертне і безсмертне** (І. Муратов); **Добро і зло. Тепло і лютий холод. Краса й потворність. Гіркота і солод. Надія й відчай. Радість і біль. Яскраве світло і понура тінь. Світ на контрастах: мужність проти страху** (В. Базилевський).*

Антонімічна іронія – прихована антонімія; образно-стилістичний прийом, що полягає не в прямому, а в протилежному розумінні змісту зіставляваних слів і виразів із метою вираження насмішки або глузування. Іронія – важливий стилістичний засіб гумору і сатири. Наприклад: *Воно б дуже добре, та нікуди не годиться; Я його люблю, як сіль в оці і кольку в боці; Така гарна, що як вигляє у вікно, то три дні собаки гавкають; Такий добрий, що готовий в ложці води втопити* (Із н. тв.), – виявлена внутрішня протилежність виділених слів зумовлена ситуативним вжитком.

Оксиморон (оксюморон) – стилістичний прийом, який полягає у поєднанні протилежних, семантично несумісних за змістом понять, що в сукупності дають нове контрастне поняття, певною мірою суперечливе, парадоксальне уявлення і спричинює експресію. Розрізняють оксиморони *прості*, непоширені, наприклад: *гірка радість, голосне мовчання, жахлива краса, маленькі гіганти, невлаштований благоустрій, немирне перемир'я, розмова з тишею, розумний дурень, фантастична реальність, яскраві сутінки*; і *складні*, поширені: *Ні, я хочу крізь сльози сміятись. Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись, Жити хочу! Геть думи сумні!* (Л. Українка). Мета цього експресивно-стилістичного засобу – наголосити на незвичності зіставляваного й вказати на небуденність, несподіваність явища. Продуктивно використовуються в мові художньої літератури: *...Як за роботою **вільна неволенька** Груді ураз дотика* (П. Грабовський); *В день такий на землі розцвітає весна і тремтить од **солодкої муки...*** (В. Сосюра); *Тарас картає **«щирую неправду»*** (П. Тичина); *Кукурікали півні на рушниках і од їхнього **мовчазного співу** дзвеніло у вухах* (В. Симоненко); *О, не взискуй **гірко** меду слави; Страшні слова, коли вони **мовчать...***; *Я їх [ліси] люблю. Я знаю їхню мову. Я з ними теж **мовчанням говорю*** (З тв. Л. Костенко); *...І друга [жінка] **вслід зайшла** – та не плачем, а **реготом ридання*** (П. Тичина); у заголовках художніх творів зокрема: *«Розстріляне безсмертя»* (В. Сосюра), *«Веселий*

цвинтар» (В. Стус), «З журбою радість обнялась» (О. Олесь), «Сонячна ніч» (Н. Думбадзе); у прислів'ях і приказках: *Забажав печеної криги; На льоду гріється*; поширені також у публіцистиці й ораторському мовленні тощо.

1.5. Синонімія – основне джерело засобів словесної образності та стилістичної виразності.

На особливу увагу серед лексичних одиниць із погляду стилістики заслуговують синоніми.

Лексична *синоніміка* (збіг за основним значенням слів, за наявністю в них різних смислових відтінків і стилістичного забарвлення) виступає показником величезного багатства мови, найпотужнішою категорією її стилістичних можливостей, джерелом мовленнєвої образності.

Синоніми – близькі або тотожні за значенням слова, які різняться тонкими смисловими відтінками, стилістичним забарвленням, наприклад: *гарний, хороший, красивий, вродливий, гожий, чудовий, прекрасний; обрій, горизонт, видноколо, виднокруг, крайнебо, небокрай, небосхил, овид*. Синоніми є одним із найважливіших складників арсеналу стилістичних засобів мови; надають великі можливості стильового й стилістичного добору слів у контексті, вибору найточнішого, найдоречнішого слова, що є особливо важливим у застосуванні до наукового, ділового, публіцистичного різновидів мовлення. Слова-синоніми використовуються для урізноманітнення викладу, уникнення монотонності й повторів, уживаються за умови необхідності в контекстуальній деталізації, конкретизації, поясненні матеріалу. В розмовному стилі синоніми є емоційно-експресивними заміниками нейтральних слів, їх використання залежить від індивідуальних особливостей мовця. У сфері художнього мовлення – створюють певний експресивно-стилістичний ефект, передають багатство зображувальних явищ і понять, інтенсивність прояву дії, різноманітність ознак, сприяють відтворенню почувань і станів персонажів, унаочнюють описувані реалії, виступають із уточнювально-підсилювальною метою, опоетизовують зображуване та ін.

Розрізняють *абсолютні* синоніми, тобто еквіваленти (лексичні дублети) – слова, тотожні за значенням і стилістичним забарвленням: *алфавіт – абетка, гіпопотам – бегемот, всесвіт – космос, індустрія – промисловість, лінгвістика – мовознавство, льотчик – пілот, орфографія – правопис, полісемія – багатозначність, процент – відсоток, фактор – чинник, флора – рослинність*; *ідеографічні* (понятійні, семантичні) – стилістично нейтральні слова, що означають те саме поняття і відрізняються додатковими значеннєвими відтінками, обсягом семантики: *друг – товариш, приятель; запашний – ароматний,*

пахучий, духмяний; прагнення – потяг, жадоба, жага, мрія; стилістичні – тотожні за значенням слова, але різні за емоційно-експресивним забарвленням, сферою вживання, приналежністю до того чи іншого функціонального стилю: ландшафт – краєвид, дорога – гостинець, побачення – рандеву, парубок – легінь, обличчя – пика, лик; семантико-стилістичні – слова, що відрізняються як семантичними відтінками, так і стилістичним забарвленням: поганий – гидкий, брудний, кепський, осоружний, паскудний, мерзенний; та контекстуальні – ті, що вступають у синонімічні зв'язки лише в процесі індивідуального мовлення, в умовах певного контексту, наприклад: настрій веселий, радісний і весняний, світлий чи повна, мертва, глибока, абсолютна тиша.

Елементами синонімічного ряду можуть виступати евфемізми і перифрази.

Евфемізми – слова або вислови, які вживаються для пом'якшеного позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої назви, з метою уникнення лексем непристойних, неввічливих, неприйнятних з морально-етичних норм. Наприклад: вигадка – брехня; заглядає в чарку – пиячить; упокоїтися навіки, не топтати більше рясту – вмерти; куди царі пішки ходять – туалет; жриця кохання, світанкова птаха – повія; похилого (поважного) віку – старий; підвищити голос – кричати та ін. Переважне місце вживання евфемізмів – це розмовна, художня мова і публіцистика; у текстах офіційно-ділового характеру евфемізуючі синоніми доречні лише тоді, коли слово аж занадто експресивне, як-от: казати неправду, відступати від правди, ухилятися від істини – брехати; зловживати службовим становищем – красти; справи залишають бажати кращого – погані справи. Евфемізми можна розглядати як один із видів метонімії, в якому брутальні слова чи вирази замінюються цілком пристойними, в яких, проте, залишається і грубуватий натяк, і гумористична інтонація, наприклад: У кого в голові капустияна розсада, тому не додасть розуму й посада; Носить голову тільки для шапки.

Перифраза (перифраз, парафраз) – описовий зворот мови, за допомогою якого в емоційно-експресивній формі виявляється ставлення до зображуваного; виступає як стилістичний засіб оцінної експресії. Перифрастичні звороти побудовані за принципом розгорнутої метонімії, наприклад: варикоз – жіноча чума XXI століття; вугілля – чорне золото, книга – джерело знань, мотоцикл – залізний кінь, лікарі – люди в білих халатах, куріння – чума XX століття, пластикна хірургія – золота жила XXI століття, преса – четверта влада в країні, Верховна Рада – політичний Олімп, Київ – місто Кия, дендропарк «Софіївка» – перлина Умані, Таїсія Повалій – золотий голос України. Перифраз сприяє уникненню тавтології, невиправданих повторень, надає

мовленню образності, сприяє яскравості, виразності та загадковості зображення; широко використовується у художній, публіцистичній та риторичній мовотворчості.

Проілюструємо стилістичні функції синонімії лексем, які досить часто сприяють відтворенню найтонших емоційно-оцінних відтінків висловлювання і виступають дієвим засобом урізноманітнення контексту, експресивного відтворення почуттів, дій, станів чи вираження суб'єктивної оцінки, наприклад: *Скраєчку будуть мої губи Твої уста не цілувать...* (М. Вінграновський); *Неню, моя матусенько, коли я, мала, помирала, – чаєчкою побивалася – пізно! Пізно було...* (С. Йовенко); *Злий, недобрий чоловік, лихий!*; *Кого благаєте, благії, раби незрячії, сліпії!?* (З тв. Т. Шевченко). Синонімічні лексеми, які відрізняються якістю та мірою емоційно-вольової експресії й колориту, книжним чи розмовним забарвленням, сприймаються більше як стилістичними, аніж номінативні одиниці.

Інші види синонімів, виступаючи у складі образних зворотів, стилістичних фігур (*ампліфікація, градація, евфемізм, перифраз, плеоназм, синонімічний повтор* тощо), слугують експресивними центрами збагачення авторської думки, виразним засобом поетизації, образного відтворення дійсності, посилення певних якостей зображуваного. Наприклад: *Надворі ревла сердита буря, стугоніла в стіни, стрибала по оселі, вила в димарі, гуркотіла у вікна* (П. Мирний); *Багрець вечірньої зорі палав, мигтів, палахкотів* (М. Бажан); *Ліси правічні, госпіталь душі!* (Л. Костенко); *Вранці рано Фамар спекла і принесла опріснок братові* (Т. Шевченко); *Так моє серце жалем загорілося, З милим-коханим моїм розлучаючись* (Л. Українка); *Ватра, вогнище, багаття! А вогонь один? Та ні! Різні назви, різні плаття, Різні лики вогняні* (Д. Павличко).

Отже, функціями синонімів є заміщення й уточнення, увиразнення й експресивізація.

2. Лексика іншомовного походження зі стилістичного погляду.

Іншомовні слова є одним із важливих компонентів збагачення лексичного складу української мови.

Іншомовна лексика – слова, що засвоєні українською мовою з інших мов і вживаються в усіх її стилях та формах: *ампула, бюджет, власть, грядущий, диван, екіпаж, імпонувати, інформація, компенсація, ландшафт, лексика, маркетинг, мітинг, портвейн, резюме, самовар, соратник, стандарт, суб'єкт, тролейбус, тютюн, фантазія, чиновник, штамп*. Вони мають колорит книжності, сухості й офіційності. В офіційно-діловому, науковому і публіцистичному стилях виконують номінативну функцію, є термінами або складниками термінологічних словосполучень. У публіцистичному та художньому стилях вживаються

і в переносному значенні, служать засобом створення образності, контрасту, гумористичних, іронічних та інших ефектів. Ця категорія лексики дуже численна, тематично й структурно різноманітна.

Слова іншомовного походження сприяють збагаченню словникового складу мови-реципієнта; зазвичай, підпорядковуються законам фонетики, граматики і словотвору цієї мови, лише в небагатьох випадках залишаються «чужими» (такими є варваризми). Зазначимо, що у нехудожніх стилях здебільшого перевага надається іншомовному слову, навіть при наявності українського відповідника, оскільки вони позбавлені багатосторонніх зв'язків із іншими лексемами, що могло б мати небажаний емоційний ефект у мові. Однак, надмірне захоплення чужою лексикою, не вмотивоване ні номінативними настановами, ні стилістичними міркуваннями, сприймається як недоречність, невміле використання можливостей рідної мови. У ділових текстах, зокрема, рекомендується використовувати ті іншомовні елементи, що отримали міжнародне визнання або не мають еквівалентів у нашій мові (наприклад, терміни діловодства, фінансово-економічні, бухгалтерського обліку, юридично-правового характеру тощо). Вживання іншомовної лексики регламентується такими правилами: запозичення повинно бути необхідним, тобто перевага іншомовного слова перед власне українським стилістично обумовлена (*аплодисменти* – *оплески*, *консул* – *представник*, *конфіскація* – *вилучення*, *представляти* – *репрезентувати*, *маркетинг* – *торгівля*, *суверенітет* – *незалежність*, *консолідація* – *згуртованість*, *об'єднання*) чи спричинена відсутністю точних українських відповідників (*абстрактний*, *аварія*, *валюта*, *варіант*, *жетон*, *економіка*, *інститут*, *конкурс*, *копія*, *ломбард*, *медаль*, *приватний*, *стандарт*, *фонд*); запозичене слово має бути правильно й точно вжите, зрозумілим для тих, хто має послуговуватися документом; у межах одного документа не вживати запозичене і власномовне слово. Дублетні назви у термінологічній лексиці наукової мови (*лінгвістика* – *мовознавство*, *екстралінгвальний* – *позамовний*, *лабіальний* – *губний*, *полісемія* – *багатозначність*, *флексія* – *закінчення*, *локальний* – *місцевий*, *темпоральний* – *часовий*, *педіатр* – *дитячий лікар*, *офтальмолог* – *окуліст*, *пневмонія* – *запалення легень*, *фурункул* – *чиряк*) часом виконують функцію уникнення повтору на короткому відрізку тексту або ж різняться використанням у різних підстилях одного стилю. З-поміж подібних термінологічних пар компоненти іншомовного походження вживаються переважно у власне науковому стилі, а питома українські – в науково-навчальному, науково-популярному та ін. Порівняйте: *інверсія*, *інфінітив*, *асиміляція* (поширені у власне науковому обігу, переважають у вузівському курсі викладання) –

зворотній порядок слів, неозначена форма дієслова, уподібнення звуків (у шкільному використанні).

Серед іншомовних слів із точки зору наявності чи відсутності додаткових експресивно-емоційних значень виділяються: *варваризми*, *власне іншомовні слова*, *екзотизми*, *запозичення*, *інтернаціоналізми*.

Запозичення – глибоко засвоєні з іншої мови слова, близькі за структурою до звукового складу власне української мови, які належать до міжстильових засобів: *ангел*, *базар*, *дріт*, *єдиний*, *кавун*, *колір*, *левада*, *лиман*, *папір*, *хліб*. Запозичення зі стилістичного погляду нічим не відрізняються від питомих українських слів. У публіцистиці та мові художньої літератури, вживаючись фігурально, виступають в образно-стилістичній ролі, стають компонентами тропів та стилістичних фігур, наприклад: *Її лице таке прекрасне, Її обличчя, мов **троянда*** (Н. тв.).

Як стилістична категорія російськомовні запозичення – *русизми* – відіграють значну роль в емоційно-експресивному плані художнього тексту, надаючи йому виключно іронічного звучання, сатиричного забарвлення, а також слугують засобом увиразнення мови персонажів: *Загартований, загратований, прикиданий землею, снігами, кременем, досі був би реабілітований, хоч по смертно, зато **своєвременно*** (Л. Костенко); *Платоша, попроси до столу **барішню** і їх* (О. Корнійчук). Засобом створення гумористичного ефекту, зберігаючи для українського читача барви першоджерела, виступають елементи розмовно-просторічного суржика: *У **соприкосновенії** з ворогом був, от і навчився* (О. Вишня); *Раз є **преступленіє**, повинно бути й **наказаніє*** (М. Стельмах); *Та ви ж знали, в мене день **рождєння**, А ви отак явилися **Без предупредєння*** (П. Глазовий).

Суржик – запозичення, що під впливом української мови зазнають орфоепічних змін і супроводжуються спотворенням слів рідної мови, зокрема *русизми*: *без надобності*, *бельйо*, *бумага*, *відік*, *здрасте*, *міроприємство*, *рубашка*, *угощєння*, *учбовий*. Суржикове мовлення, в якому штучно і неприродно поєднуються словесні елементи різних мов (найчастіше української і російської) без дотримання літературних норм, спотворює красу і виразність мови; збіднене, примітивне, неграмотне мовлення часто спостерігається у недбалих, байдужих до мови людей. Наприклад: *Перший віце-прем'єр, який раніше **курував*** (замість *опікуватися*, *наглядати*) *промисловість в українському уряді, тепер заявив, що дуже завантажений* (Із газети). Найпоширеніший суржик у побутовому мовленні, звідки потрапляє в мовлення журналістики, преси; боротьба з ним – одне з головних завдань у галузі підвищення культури української мови.

Інтернаціоналізми – слова, що вживаються в багатьох неблизькоспоріднених мовах, виражають поняття міжнародного

значення і водночас зберігають спільність семантики, фонетико-морфологічної будови: *аналіз, бібліотека, географія, еволюція, інститут, мітинг, музика, радіо, телефір, телефон, фонд, футбол, шоумен* та ін. Вони переважають у сфері понять культури, науки, політики, мистецтва; як правило, не мають відповідників у мові поширення. Інтернаціоналізми, як і власне іншомовні слова, не мають стилістичного навантаження, окрім колориту офіційності, книжності, сухості, і належать до емоційно нейтральних, міжстильових засобів, порівняйте: *абсурд – безглуздя, нісенітниця; аналогічний – відповідний; гіперболізація – перебільшення; ідентичний – точний; імідж – образ; модерний – новітній; модифікація – видозміна*; в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному стилях виступають у ролі термінів. Проте надмірне захоплення іншомовними словами, не вмотивоване ні номінативними, ні стилістичними міркуваннями, свідчить про незнання мовцем української мови, або байдуже чи недбале ставлення до неї.

Власне іншомовні слова – слова, які зберігають чужорідність звучання і форми, що зумовлює деякі їхні стилістичні особливості, а саме позначеність колоритом офіційності, книжності, сухості: *абажур, асонанс, журі, кюрі*.

Варваризми – запозичені чи створені за зразком якоїсь іншої мови слова або вирази, що певною мірою суперечать її лексико-граматичним нормам, наприклад: *alma mater, happy end, fashion-район, секонд хенд, тет-а-тет, ноу-хау*. Варваризми оформляються засобами іншомовного алфавіту, однак можуть відтворюватися й літерами української абетки; частково освоєні й рідко вживані в національній мові, вони зберігають національно-культурні конотації донорської мови та служать для створення етнічного колориту, комічного ефекту тощо. Вводяться у художній текст для надання йому експресії: *І приєждє цей – як музика органна. І мерехтєть в очах fata morgana* (І. Муратов); *Гроза погримувала грізно, були ми з нею тет-а-тет* (Л. Костенко). Перенасичена варваризмами мова називається макаронічною.

Макаронізми – жартівливо перекручені, переінакшені слова та вислови рідної мови на іноземний лад з метою створення комічного гротескного ефекту, збагачення персонажа колоритними штрихами. Наприклад: франц. – *пан теля пасє*; лат. – *Енеус ностер магнус панус І славний троянорум князь, Шмигляв по морю, як циганус, Ад те, о рекс! Прислав нунк нас. Рогамус, доміне Латине, Нехай наш капут не загине, Пермітте житє в землі своєй, Хоть за пекучії, хоть гравіс, Ми дяковати будем стіс Бенєфіцентїї твоєй. О рекс! Будь нашим меценатом, І ласкам туам покажи, Енеусу зробися братом, О оптіме! не одкажи; Енеус прінцепс єсть моторний, Формозус, гарний і проворний, Побачиши сам інноміне! Вели акціпере подарки З ласкавим*

видом і без сварки, *Що прислані через мене...* (І. Котляревський). Макаронічним стилем називають жартівливий стиль, в якому змішуються слова і вислови різних мов, до того ж часто у спотвореному вигляді.

Екзотизми – маловживані іншомовні слова для позначення реалій життя іншого народу чи країни, наприклад: *аксакал, аул, гейша, мечеть, паранджа, яничар; леді, лорд, мадам, містер, полісмен, шериф*. Екзотизми у творах художньої словесності слугують для створення особливої атмосфери незвичності, екзотичності, яка посилює емоційне враження, зберігаючи для українського читача барви першоджерела; справляють ефект яскравої локальності, виступають увиразником мовної портретистики персонажів. Наприклад: *Султан дивував усіх своїм тюрбаном, високим, як колона, з двома павиними перами у величезних рубінах. Чотири візири мали тюрбани низькі, широкі, із золотими шнурками довкола верхнього рубця. Беї викрасовувалися у тюрбанах таких, як і в падишаха, але набагато нижчих. Голови вчених улемів прикрашалися округло намотаними чалмами. Дільсізів упізнавано по гострих високих ковпаках із золототканого полотна, а капіджіїв – по червоних шапках...* (П. Загребельний); *Танцюй, танцюй, дитино! Життя – страшна корида, На сотню Мінотаврів – один тореадор* (Л. Костенко); *Проня (скинувши очі). Ах, це ви? Бонджур! А я так зачиталась! Мерси, што прийшли...; Голохвостий. Проня Прокіповна по ангельской доброте, так і пони́маєм, мерсі!* (М. Старицький).

Етнографізми – різновид лексичних діалектизмів; назви предметів, понять, характерних для побуту, господарювання, життєвого устрою представників певної етнічної групи чи культурно-етнічного регіону, наприклад: *запaska, коровай, крашанка, кутя, черевики, очіпок*. Використовуються з метою точного відтворення національних особливостей життя, побуту, звичаїв, культури українців, що проживають на певній території, відображення етнографічної своєрідності тієї місцевості, про яку розповідається, і виступають як виразний компонент створення локального колориту зображуваного, на зразок: *Фонтан, кальян і сльози на зорі. Носила я і плахту і віночки, – Ну, як мені, чи гарно у парчі?* (Л. Костенко).

Отже, стилістично вмотивоване використання слів іншомовного походження не переобтяжує мовлення, а посилює його необхідні якості: чи то однозначність, точність, конденсованість висловлювання у нехудожніх стилях, чи виразові якості художнього мовлення.

Тема 5. Художньо-образні засоби виразності (тропіка, поетичний синтаксис).

1. Засоби словесної образності як лінгвостилістична категорія.

2. Фігури поетичного синтаксису.

Мета: поглибити знання про образно-виражальні можливості мовлення, системний характер тропеїчних засобів виразності та їх лексико-граматичне вираження; узагальнити класифікаційний підхід та особливості побудови фігур поетичного синтаксису; схарактеризувати специфіку вживання фігур слова та думки у різних стилях (як засобу логічного виділення, впорядкування, посилення емоційно-експресивних можливостей тексту), їх художньо-естетичну цінність.

Виразність мовлення – це здатність мови збуджувати увагу, викликати інтерес до висловлюваного. Мовна практика свідчить, що у мові є невичерпні запаси виражальних засобів, які роблять наше мовлення виразним. Виразність включає в себе й *образність* мовлення, ця якість передбачає вживання слів і словосполучень у незвичному, метафоричному значенні, що дає можливість майстерно, художньо-образно відтворювати дійсність. Виражальні засоби можуть бути *образними* і *необразними*, що залежить від стилю. *Виразність художнього мовлення* – це, насамперед, такі засоби, як *інтонація, логічний наголос, звукове оформлення тексту, стилістично марковані одиниці, слова, вживані у переносному значенні, фігури поетичного синтаксису* тощо.

Мовні фігури ще з часів античності перебували в центрі уваги риторів і стилістів. Саме Арістотель у своїй «Риториці» з'ясував, що є скорочені, приховані силогізми – тропи. В розділі «Диспозиція» поряд із прямою логічністю мови розглядалася паралогічність – фігуральність мови. Докладніше фігури мови розглядалися у наступному розділі – «Елокуція».

В античній класичній риториці зосередженість фігуральності в одному-двох словах називали *фігурами, формами слова* (за ними пізніше закріпилася назва *тропи*), а в цілій конструкції чи структурі тексту – *фігурами думки* (*риторичні, стилістичні фігури*). З античного світу й було успадковано риториками й стилістами національних мов вчення про фігури як артистичні форми мовного виразу (за Квінтіліаном).

Однак, на сьогодні немає єдиної, чіткої загальноприйнятої класифікації фігур слова і думки (що стосується їх кількості, видів). Можливо, саме тому, що вчені, досліджуючи текст, описуючи мовні фігури, враховують надто багато чинників і ознак, досить часто перехресшуючи їх. У полі зору дослідників перебувають питання:

- жанрово-стильового використання окремих тропів і фігур (які тропи і фігури, в текстах яких стилів, жанрів і колоритів використовуються; якою є специфіка і міра їх використання);
- ролі і функції фігур в тексті (номінативна, емоційна, експресивна та ін.);
- до яких рівнів мови і яких фонетичних, лексичних типів чи граматичних класів належать мовні одиниці з функцією тропів;
- яка кількість одиниць мови (слово, словосполучення, конструкція, структура, текст) і в яких комбінаціях задіюється (розгортання фігури, нарощення, згортання, заміщення, перехрещення, заміна, суміщення, протиставлення, повтор, гра тощо);
- які трансформації відбуваються у внутрішній семантиці мовних одиниць (розширення чи звуження значень, контамінація тощо);
- яку роль виконують тропи і фігури у творенні образної системи художнього тексту, як сприяють його сприйманню і розумінню;
- які тенденції простежуються у розвитку фігуральної підсистеми мови на різних етапах розвитку літературної мови з урахуванням впливів художньо-естетичних напрямків культури.

Загалом, плинність категорії тропів, неповторна оригінальність форм тропеїчного вживання слова кожного разу у живому тексті, мінливість мовної практики, залежність від багатьох факторів, в тому числі й культурно-історичних умов функціонування мови, – все це унеможлиблює їх вичерпний опис, робить цей процес безконечним.

Деякі сучасні мовознавці до складу мовностилістичних фігур відносять антитезу, антонімічну іронію, епітет-оксиморон, перифраз, параномазію та інші мовні явища. Проте, сутність цих фігур полягає у наявності певних відношень між лексичними одиницями, що входять до складу цих синтаксичних конструкцій (антонімічних, синонімічних, схожість за звуковою близькістю та под.), тому їх варто розглядати в інших розділах, вони належать до інших тем вивчення стилістичних ресурсів мови, зокрема стилістики лексико-семантичних груп слів тощо.

Отже, питання тропів і стилістичних фігур: їх різновиди, кількість, взаємозалежність, системний характер, механізми утворення, – залишається дискусійним і понині.

1. Засоби словесної образності як лінгвостилістична категорія.

Грецьке слово «tropos» означало зворот, вислів, зразок, форма, краса. Неабиякий інтерес у світлі лінгвостилістичних досліджень, лінгвістики тексту викликала багатоаспектність такого феномену як тропи (тропіка). Незаперечним є твердження Квінтіліана, що більшість із них призначені викликати естетичне враження. Спочатку поняттям троп охоплювали усі стилістичні засоби, згодом Цицерон і Квінтіліан

розділили їх на власне тропи (форми, що мали переносне значення) і фігури (особливі синтаксичні конструкції), їхня кількість різними авторами визначалася по-своєму.

Вперше після античного періоду тропіку, її типологію описав французький ритор С.-М. Дюмарсе («Трактат про тропи», 1757 р.). Провідна думка цієї праці, що людська мова без тропів є протиприродною. Тропи пропонувалося використовувати для того, щоб підкреслити основну думку, приховати небажані і непристойні думки, для збагачення мови, орнаментальних прикрас і для облагородження мови, у тропях і фігурах виявляється творча індивідуальність автора. Ритори XVIII ст. вважали, що не можна зрозуміти автора, не знаючи його фігур і тропів. Однак, із XVI ст. фігури починають розглядати і поза контекстом, які є ефективними з погляду аргументації, вишколеними з погляду форми, а відтак доречними і доскональними, а не пустими гарними виразами.

Від Арістотеля і далі класична риторика породила велику різноманітну термінологію художніх засобів.

Тропи – це найрізноманітніший за формою матеріал: від слова до речення чи відтинку тексту, утворений на основі двох способів перенесення – метафоричного (асоціацій за подібністю) і метонімічного (за суміжністю). Тому, розглядаючи питання про мовну образність, лінгвохудожній аналіз не обмежується тільки словом. Особливості художнього мислення відображені у будові словосполучень, речень, абзаців і навіть цілих текстів. Усі мовні одиниці, взаємодіючи в системі художнього твору, створюють багатоплановий образ, який впливає на свідомість людини, її розум, почуття; образ відбиває і конкретизує життєвий досвід людини, її зорові, слухові, чуттєві враження, певною мірою узагальнює його. Образам притаманне яскраве емоційне забарвлення. Образність художнього мовлення досягається незвичним поєднанням слів, уживанням їх у переносному значенні, що міститься в основі *метафоризації*. Це найпоширеніший спосіб творити образність. Метафоризацію мовлення створюють тропи.

Загальним терміном *тропи* (лексичні, словесні фігури, фігури слова) охоплюються мовні звороти, в яких слова або словосполучення вживаються в переносному значенні, при цьому відбувається нарощення змісту й конотації, досягається відповідний зображально-виражальний ефект. Тропи служать засобом досягнення естетичного ефекту виразності в мові художньої літератури, публіцистики тощо; сприяють більшій дохідливості тексту, увиразнюють і впорядковують виклад, посилюють його переконливість, забезпечують впливовість матеріалу, даючи йому оцінку. Основна функція словесних фігур – зображальна, естетична.

У світлі сучасної класифікаційної системи виражальних засобів до тропів належить: *епітет, порівняння, метафора, метонімія, синекдоха, персоніфікація, гіпербола, літота, мейозис, алегорія*.

Семантична структура тропів складна; фактично тропи є стилістично маркованою вторинною номінацією, мають нести певний елемент новизни, відміни від звичайного виразу; вони є ознаками динамічної мови, її руху, змін, перетворень.

У межах фігур слова (виразу) виділяють: *фігури якості і фігури кількості*.

До *фігур якості* належать фігури, що виникли на зіставленні якостей і властивостей двох різнорідних предметів зі спільною для них якісною ознакою. Це *метафора* з її різновидами – *персоніфікацією, алегорією* та *метонімія* з різновидом – *синекдохою*.

До *фігур кількості* належать такі фігури, які виникли на зіставленні різнорідних предметів зі спільною для них кількісною ознакою. Якщо ця спільна ознака приписується предмету більшою мірою (ніж реально), то виникає *гіпербола*, якщо меншою – *мейозис*, різновидом якого є ще й *літота*.

Окремо позиціонують *епітети* та *порівняння*.

Епітет – це художнє означення, що дає образну характеристику предметів, явищу, особі, дії, процесу, підкреслюючи його характерну рису, визначальну якість і вживається для образного змалювання, увиразнення характеристики чи вираження емоційного ставлення до кого-небудь або чого-небудь. Епітет розширює уявлення про об'єкт, враховуючи при цьому його індивідуальні особливості, а також своєрідне сприйняття автором, характеризується високою емотивно-експресивною зарядженістю, оцінністю та образністю. Розрізняють *художні* (поетичні) *означення* й *логічні* (граматичні) *означення*. Останні мають розділове значення і вказують не на індивідуальні, а на загальні властивості предметів, точність ознаки (*дерев'яна підлога, срібна обручка*), однак у контексті твору й логічні означення набувають зображувального значення. Поетичне означення на відміну від логічного вирізняє, посилює найхарактернішу ознаку того чи іншого об'єкта, виокремлюючи його в нашому уявленні серед інших, йому подібних. Виділяють *характерологічні* або *пояснювальні* епітети, *посилювальні* та *прикрашальні* (не мотивовані в реалістичному світі). Як образні, естетично марковані атрибути і ширше – як категорія художнього пізнання світу через образні ознаки, вони виконують описову, орнаментальну або художньо-зображальну, оцінно-характеристичну функції (тобто образно-естетичну та експресивно-стилістичну), які полягають у тому, що епітети надають змогу показати предмет

зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного.

Відомості про епітет поглиблюються і поширюються лексикологією – при вивченні тематичних груп лексики (*червоний, гіркий, ніжний, тужливий*), морфологією – при вивченні прикметників і прислівників (*радісний – радісно, зелений – зелено*), синтаксисом – при вивченні означень (*сива далечінь, гірка туга*), прикладок (*губи-маки, сон-зілля, розрив-трава*), обставин способу дії (*мрійно зустрічає, сумно зітхає*). Узагальнює ці знання, систематизує та розкриває роль і значення епітетів як словесних художніх засобів риторика, стилістика, лінгвістика тексту.

Тропеїчна сутність епітета полягає не лише в постійному, прямому означенні, а в додаванні, приписуванні, привнесенні ознак існуючих і неіснуючих, бажаних, можливих, уявних, перехідних тощо. Епітетами слова стають лише у тексті, вжиті не обов'язково в переносному значенні, оскільки у художньому тексті навіть логічні означення, як і всі мовні одиниці, набувають певного естетичного навантаження; але обов'язково – з властивою емотивною або експресивною конотацією, завдяки чому автор виражає своє ставлення до означуваного. Епітет відбиває авторське сприйняття світу. Еволюція епітета розширила його образні функції у тексті, семантичні поля та лексико-граматичні моделі вираження.

Семантичні групи епітетів

Розрізняють такі лексико-семантичні групи епітетів: *кольористичні* та *внутрішньопсихологічні*.

Використання *кольористичних епітетів* є традиційною рисою українського художньо-поетичного мовлення. Наприклад, далеко неповний парадигматичний ряд до слова *ранок*: *смарагдовий, голубий, золотистий, прозоро-сонячний, рожевий, яскраво-червоний, сивий, сизий, молочний* тощо. Семантичний обсяг лексем кольору у взаємодії з іншими мовними засобами художнього тексту розширюється.

Лексеми зі значенням кольору є полісемантичними; на їхнє реальне конкретно-предметне значення під впливом асоціацій нашаровуються переносні, в яких виникають образи, і окремі з них закріплюються як символічні (пор. *зелене листя – зелені надії* (*мрії, далечінь*) як символічне втілення молодості, свіжих сил, оновлення життя; *сива далечінь – сивий смуток* – експресивне вираження емотивних відчуттів суму, туги). Лексеми кольору, використовуючи функції естетичного впливу, є емоційно наповненими, з естетично-смісловим прирошенням, і від того експресивними, при цьому ознака кольорового спектру значно послаблюється. Важливу роль у формуванні кольористичного образу відіграють інші лексеми в їх тропеїчній функції, зокрема денотат – носій

кольору, стилістичні потенції залежать і від художньої мети, суб'єктивних уподобань автора, від індивідуального осмислення кольоративу.

Епітети внутрішньоопсихологічного сприймання передають відчуття ліричного героя, особисті чи суспільного характеру, що переплітаються з настроями природи або співголосно, або контрастно. Вони здебільшого використовуються для означення психічних, соціальних моментів, пов'язаних із категоріями суспільного життя.

З-поміж них виділяють *одоративні*, ті що характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком (*запашний вечір; солодка радість; гіркі думки; солодкозвучна мова; терпкий вітер; волохатий вітер; пекельно-гарячий крик*) та *емотивні*, почуттєві (*лагідна тиша; пестливий вітер; радісна весна; жорстока далечінь; ніжно-зрадлива ніч; задумливий ранок*). Саме на сполучуваності подібних слів і виникає свіжий образ, яким автор намагається передати свій поетичний світ одухотворено, у почуттєвому сприйманні для інших.

Грамматичне вираження епітетів

Епітет як образний, естетично маркований атрибут має дві основні граматичні форми вираження. Найчастіше – це *прикметники* з граматичною функцією присубстантивного означення (*пісня – малинова, сонячна, дзвінкострунна, легкокрила*) і *якісно-означальні прислівники* з граматичною функцією придієслівного означення – обставини способу дії (*горіти світанно, колінопреклонно; дивиться сумно, журливо, роз'ятрено-сизо; стрічає зелено й молодо*). Ці засоби мають природну здатність виконувати образну функцію епітета.

Визначаючи епітет ширше – як категорію художнього пізнання світу через образні ознаки, як дискретні, так і синтетичні (нерозчленовані, синтезовані, злиті), – виділяють інші форми й конструкції граматичного вираження, що мають образно-означальне наповнення. Це здебільшого *пасивні дієприкметники* доконаного виду, що мають переважно негативну семантику і передають стан розпачу, безнадії (*розхристана думка; обпалена душа; стомлене кохання; розіп'ята Україна; розтерзані вітри; спечалене сонце*). Епітетів, що за стилістичною шкалою оцінності мають позитивну конотацію (*розквітле кохання, воскреслі душі*), значно менше у цій групі. Також виділяють такі, що моделюють картини природи, тобто виконують описову, естетично-зображальну функцію (*розивітлена веселка; завітчані степи; задумливі бори; втомлене море; розкрилені брови*), їх теж незначна кількість.

Грамматична *модель епітетів-прикладок* (*сини-соколи, дівчина-калина, берізки-янголиці, рученьки-лілеї, очі-волошки, нічка-чарівниця, степи-мрії, народ-страдник*) також досить продуктивна у просторі

образної сфери відтворення природи, почуттів, інших явищ дійсності, казкової уяви.

Епітети-композиції, що вже за своєю природою здатні створювати образ, подвоюють експресивність, найчастіше витворюючи нову поетичну номінацію з метафоричним компонентом у своєму складі (*думки сумно-розхристані; словечка сумноброві; синьоблагальна даль; зеленокриле життя; сонцебризні мрії; холодно-журна мелодія*). Образно-поетична семантика композитних епітетів розширюється за рахунок попередньої образності кожного зі складових основ, і менше залежить від контексту.

Епітет у формі орудного відмінка іменника є також продуктивним в українській поезії. Образно-естетична функція придієслівного означення – субстантивного епітета – у поетичному контексті виникає на основі значень орудного перетвілення (*русалкою стала*), перетворення (*стала совістю і душею*) чи порівняння (*шмигнула блискавкою, чайкою б'ється, орлом злетіла, маком розцвітали*), сполучаючись із дієсловами семантичних груп переміщення, руху, стану, звучання. На ґрунті фольклору інтенсивність вираження окремих динамічних ознак закріпилася за низкою іменників, назв світу флори і фауни, настільки, що вони стали символами цих ознак.

Роль епітетної структури може виконувати ціла *предикативна конструкція*, що простежується на прикладах ширшого контекстуального простору: *В тебе груди – грона винограду, В тебе стан – тоненька яворина, в тебе губи – перестиглі вишні* (Д. Павличко); *Твої очі – тихий вечір... Твої очі – сизі хмари... Твої очі – срібна річка... Твої очі – ніжні квіти... Твої очі – тиха радість...* (О. Олесь).

За ознакою вживаності епітетні сполуки можуть бути поділені на *традиційні* (народнопоетичні або фольклорні) та *індивідуально-авторські* (контекстуальні, неологічні, okazionalні). Тривала традиція образного використання прикметників (переважно якісних, які здатні виявляти ознаки предметів різною мірою та інтенсивністю, рідше переосмислених відносних з семантикою «матеріал, речовина, рослина») у фольклорі, а також художній літературі, витворила з них *постійні епітети*, які в стилістичній системі сучасної української мови є готовими образними засобами, естетичними знаками відтворення дійсності упродовж усіх етапів розвитку літератури, її стильових напрямів: *білий світ; буйний вітер; кінь вороненький; карії очі; чорні брови; степ широкий; темна нічка; ясні зорі, тихі води; сонце золоте; шовкова трава; медові вуста; вишневий цвіт; полинова доля; терновий вінець*. Атрибутивні штампи традиційно супроводжують означення предмета, часто стоять при тих самих словах, закріплюючись

за ними в межах певного художнього стилю, жанру. Подібні епітети проникають у мову художньої літератури, сприяють стилізації тексту під фольклор (*любов чорнобрива* (В. Сосюра); *вечір чорнобровий* (В. Колодій); *вишні чорноокі* (Л. Костенко), водночас привносячи індивідуальні штрихи художнього зображення.

Літературна мова у її художньому вияві фіксує також наявність епітетів-неологізмів – епітетних сполук, часом оказіонального типу творення, що виділяють не постійну, канонізовану, узвичаєну в межах літературного або індивідуального стилю ознаку предмета, – а таку, яка видається характерною за певних контекстуальних обставин уживання, зумовлюється здатністю поетичної свідомості, на зразок: *венозна ніч* (І. Драч); *густі смарагдові слова* (Л. Костенко), *світло-жолудеві очі* (М. Стельмах); *вінчально-білі берези* (С. Йовенко); *дуб-небодержець* (П. Мовчан); *осінь журинолика* (В. Забаштанський); *розмахи думок, дзвінких, широколетих* (М. Рильський). У семантиці таких образних засобів виявляється індивідуально-авторське моделювання картини світу.

Зауважимо й те, що поетичний образ створюють не самі значення слів – назви ознаки і назви предметів, а ті зв'язки та взаємовідношення, в які вступають ці значення. На основі незвичних асоціативних зв'язків, несподіваних асоціацій коло семантичних компонентів слова розширюється. Грунтуючись на корінні українських ментальних образів та їх мотивів, епітет видозмінює валентність лексем, використовуються готові моделі, а також творяться нові поетичні номінації, чим збагачують наші знання про світ.

За способом значеннєвого переосмислення (емоційно-смісловим приращенням), окрім звичайних епітетів, виділяють метафоричні (*під чарами стрілчастих брів* (М. Зеров); метонімічні (*дні променисто легковажні, горбаті дні, мозільні дні* (І. Драч); гіперболічні (*світе мій гучний, мільйонноокий* (В. Симоненко); епітети-літоти (*лишає свої інфузорії-туфельки, скидає свої лаковані туфельки* (І. Драч); тавтологічні (*живе життя* (М. Зеров); епітети-оксиморони (*мовчання красномовне* (М. Зеров); *радісно-невтішна любов* (Н. Кашук). Це свідчить про перехресність у системі тропів.

Епітет, як правило, виконує орнаментальну функцію, проте не зводиться до неї. Він активно сприяє пізнанню світу тим, що розвиває наші знання про предмети, особи, явища, дії якимись новими гранями їх ознак.

Порівняння – троп, в якому мовне зображення одного предмета (або особи, явища, дії) подається у зіставленні з іншим на основі спільної ознаки чи подібності (аналогій) між ними, наприклад: *як льон, блакитні небеса* (Д. Луценко); *легінь той, мов бук, високий* (Л. Забашта); *захід*

сонця – ватра каннів (Д. Луценко); *уподібнення* – розгорнуте порівняння, в якому розкривається низка подібних ознак між предметами, що розширює та поглиблює його семантичне поле, витворює потік містких асоціацій (асоціативний ореол): *Як гул століть, як шум віків, Як бурі подих, – рідна мова, Вишневих ніжність пелюстків, Сурма походу світанкова, Неволі стогін, волі спів, Життя духовного основа* (М. Рильський).

Порівняння надає вислову унаочнення, особливої виразності та асоціативності, виявляє ставлення мовця до сказаного, посилює емоційне наповнення мови.

В основі порівняння лежить виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є ще виразнішою, зіставлення з ним і опис. У порівнянні виділяють: *суб'єкт порівняння* (те, що порівнюють), *об'єкт порівняння* (те, з чим порівнюють) і *ознака*, за якою здійснюється порівняння. Розрізняють порівняння *логічні* та *образні*, останні відрізняються тим, що виділяється найяскравіша ознака, часом досить несподівана; такі порівняння поширені в усіх жанрах художньої мови та публіцистики. Виділяють *постійні* порівняння – у прислів'ях, приказках, в інших жанрах фольклору та стилізованих текстах: *Дівчина – ясна зіронька; Як квочка з курчатами, так і мати з дітьми; Яка хата, такий тин, який батько, такий син; Говорить, як шовком шиє; Сонце – батько, місяць – вітчм* (Із н. тв.).

Порівняння мають різне граматичне вираження:

- *порівняльні звороти* (поширені й непоширені) і *речення* зі сполучниками та сполучними словами *як, мов, немов, ніби, наче, неначе, начебто*: *Над світом тополі, мов антени рацій...* (А. Таран); *І світилась, мов сонях, неймовірна ця жінка* (Р. Лубківський); *Квіти гранати палкі розцвітають, мов поцілунки палкі на устах* (Л. Українка); *Іван Франко – могутча сила, як гордий дуб, міцний граніт* (М. Вороний); *Та що за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, брівоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська роза, що у саду цвіте* (Г. Квітка-Основ'яненко);

- *форми орудного відмінка*: *Серце моє розкривається соняхом* (І. Драч); *Жовтою скибкою дині місяць у небі повис* (В. Сосюра); *Став я вітром, став я лютим, став я нордом. Б'є зима мені, як панові, чолом. Я прокинувся уранці вельми гордий, а вона до мене... плаче джерелом* (Б. Олійник).

- *порівняння, побудовані на принципі заперечення*, мають давнє фольклорне походження, аналогічні асоціації загострюють враження, одночасно ускладнюючись синтаксичним (стилістичним) паралелізмом: *То не берізка в лугах зелених, Тото Ганнуся чекає неня* (Г. Чубач); – *Ой,*

я ж не **тополя**, я ж не **деревина**: Серце в мене людське – я була дівчина (В. Симоненко); Ой немає **цвіту**, як **маківка**. Та немає **рідніш**, як **матінка** (С. Йовенко).

- порівняльні конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників: **Чорніше чорної землі** блукають люди (Т. Шевченко); Той місяць, що у небесі, **цвіте сумніш від хризантеми** (І. Калинець); Людські пісні – **найглибша мука, найвища радість на землі** (М. Рильський);

- речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння – предикативна частина: **Очі – дві волошки в житі** На Україні, там, у нас. **Коси – жмут ясний пшениці** На дорозі, там, у нас (О. Олесь); **Калино, ти живи!.. Ти – совісте моя, моя душа** (І. Драч).

- описові порівняльні звороти: **Ой ти, дівчино, з горіха зерня** (І. Франко); **Як вірш написати, подібний троянді**, Щоб ніхто не лишився байдужим? (Л. Забашта); **Хіба вона іде? Рожевий вальс усміхненої ружі** (С. Йовенко).

Виділяють порівняння: *проті* – це такі, в яких порівнювані предмети зіставляються за однією або кількома однорідними ознаками; *поширені* (розгорнені) – в яких порівнювані предмети зіставляються за кількома ознаками одного або групи предметів, вони створюють картину, всебічно змальовують предмет зображення; *заперечувальні*, побудовані не на зіставленні, а на протиставленні предметів або явищ, *порівняння-запитання* – порівнюючий образ ставиться у формі запитання.

Епітети і порівняння оцінюють як підготовчі етапи на шляху творення метафори. Адже ні епітет із означуваним словом, ні порівняння з тим словом, до якого воно відноситься, не утворюють таких міцних неподільних єдностей як компоненти метафори (на зразок, *мегафони мальв, лілей телефони білі*). Епітети і порівняння не претендують на вичерпність окресленого поняття, тому їхні ряди потенційно не завершені, завжди можуть бути доповнені новими елементами. Для художньої мови властиве явище однорідності цих тропів, тоді як однорідність метафор принципово неможлива: оскільки кожна метафора є завершенням, підсумком художнього пізнання навколишнього світу на якомусь певному етапі загалом та його часткових явищ зокрема.

Фігури якості

Метафора (власне метафора) – художній засіб, який полягає в переносному вживанні слів за образною схожістю (подібністю) чи контрастністю на основі кольористичної ознаки, форми, способу дії тощо (наприклад: *ножі осоки, аркуші східців, синя одежа моря*). Метафора подібна до порівняння, але вона одночленна: називається лише предмет, те, що зіставляється, а його порівняння приховане, має

відчуватися, вгадуватися з тексту. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні.

Існує загальномовна, «стерта» метафора, образність якої з часом послабла, стерлася, використовуються в побутовому мовленні (наприклад: *ручка, вічко, вушко голки, прийшла зима, час іде, годинник поспішає, насунулась хмара, зійшло сонце, лупить дощ*). Виділяють також *усталені метафори*, які з часом не втратили своєї образності, емоційності та є надбанням народнопоетичного мовлення (*квіте рожевий, серденько, голубонько, орле*); *газетні метафори* – стійкі поняттєві метафори, що дають читачеві несподіваний імпульс образно-емоційного враження з метою пожвавити сприйняття фактологічної інформації (*важелі влади, вибух народжуваності, економічний інсульт, передвиборча лихоманка, тарифний геноцид*). *Художня* (традиційна, індивідуально-авторська) метафора відзначається глибиною, змістовою багатоплановістю, образно-емоційною експресією. Створюючи останню, художник слова порушує канони, традиційну систему слововживання, семантичні відношення, на зразок: *Ранок довкола тишу п'є... Сміхом веселим склянки надколото, Сонце променем чай помішує* (А. Мойсієнко).

Часто метафоризуються поняття, пов'язані з внутрішнім світом, переживаннями людини, а також із явищами природи. Метафоричні образи творяться на основі звукових асоціацій, кольористичних ознак і под. Метафора вищою мірою володіє свіжістю асоціацій, приємністю, оригінальністю, новизною; зрозуміти таку метафору можна лише в контексті твору, де всі асоціації зливаються воєдино, наприклад: *Сміються, плачуть солов'ї І б'ють піснями в груди: «Цілуй, цілуй, цілуй її, – Знов молодість не буде! Ти не дивись, що буде там, Чи забуття, чи зрада: Весна іде назустріч вам, Весна в сей час вам рада»* (О. Олесь).

Різні за змістом метафори у художньому тексті найчастіше реалізуються у таких конструкціях:

- іменникові метафори (генітивні, субстантивні): *...дівчата Виходять з моря пшениці* (І. Драч); *Ми гортаємо аркуші східців* (Б. Олійник); *Я на хребті осідланого слова...* (Д. Павличко); *Дивився на сріблясту серезжку місяця* (С. Добровольський).

- прикметникові, дієприкметникові (атрибутивні) або метафоричні епітети: *...вийшов синьоокий, золотозубий вересень* (М. Стельмах); *Світе ясний! Світе тихий! Світе вольний, несповитий!* (Т. Шевченко), та прислівникові: *Журно хиляться тополі* (В. Сосюра);

- дієслівні (предикативні): *Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою* (Т. Шевченко).

За структурною побудовою метафора буває проста, одинична – вжито один вираз у переносному значенні (*чаєнята брів*), а також

складна – конструкція, представлена використанням кількох метафорично перетворених висловів (цілий ряд метафор), що надає мові особливої виразності та експресивності. Комбінації з багаточленних конструкцій, що утворюють *розгорнені метафори*, значно розвивають, розширюють конкретно-чуттєві образи. Наприклад: *Десь на дні мого серця Заплела дивну казку любов* (П. Тичина); *...Україно моя у кипінні вишневих світань...* (Р. Лубківський); *Дрімать дуби над дорогою, як рекрути з віку минулого. Пасами кори підперезані, стоять мовчазні, бронзоліці* (Д. Луценко); *Ранок веселими руками промінців виточує з-під землі пшеничний колобок сонця і ставить його на зелену, з туманцем, скатертину озимини* (М. Стельмах). У такому разі ускладненість художніх метафор відбувається на основі кількох перехресних асоціацій між предметами. Досить часто активізуються перехідні явища, відбувається процес взаємодії тропів, накладання один на одного, і як наслідок – нарощення, розгортання їх художньо-естетичної сили, образних потенцій зображення.

Сучасна українська література тяжіє до метафоричності художньої мови. Якщо класична українська поезія має тенденцію метафори переважно атрибутивного та дієслівного типу, то сучасна українська поезія тяжіє до розгорнених багаточленних метафоричних комбінацій, що інколи поширюються на все речення, створюючи блок висловів чи уривок тексту.

Різновидом метафор є персоніфіковані структурні образи.

Персоніфікація (антропоморфізація, уособлення, одухотворення, олюднення) – троп, який полягає в наділенні неживих предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини, що сприяє їх оживленню. Наприклад: *Усміхались чорнобривці Карими очима* (Б. Олійник); *Розпіхались верби, недоспавши* (В. Забаштанський); *Чорна нічка навшипиньки підійшла До вікна – і зупинила крок* (Б. Степанюк); *Сумовито рипить дуб, замислився перед зимовим сном ясен, тяжко зітхає клен...* (А. Малишко); *А сонце ставить ногу через тин, а в сонця хмара – золота крисаня. Загони золотавих цибулин навлежачки під ліжком партизанять* (І. Драч). Персоніфікація служить засобом образності, увиразнення, експресивізації мовлення, надає опису динамізму, грації, яскравості. Подібні утворення належить до найдавніших метафоричних явищ мови і вважаються найвиразнішою ознакою фольклору. Елементи персоніфікованих образів наявні і в епітетах, на зразок: *підкучерявлені верби* (М. Стельмах); *юрба червонощоких руж* (Л. Костенко); *небо невмите, і заспані хвилі* (Т. Шевченко); *дуби-сивоброви* (І. Муратов) тощо.

Алегорія – різновид метафори; троп, в основі якого співвіднесення абстрактного поняття, явища із конкретним (предметним) образом за

відповідними асоціаціями та з характерними ознаками прихованого; спосіб двопланового художнього зображення, вираження ідеї в предметному образі.

Яскравими зразками алегоричних текстів є байки, притчі, а також загадки і прислів'я; традиційно в алегоричному образі *лисиці* втілюється хитрість, в образі *осла* передається тупа впертість, *синиці* – хвастливість, *зайця* – полохливість, боягузтво тощо. Алегорія використовується переважно в художній мові і є зрозумілою в суцільному тексті. Наприклад, втілення безладдя в зображенні дій Лебедя, Щуки і Рака, що представлені в байці Л. Глібова «Лебідь, Щука і Рак»:

У товаристві лад – усяк тому радіє;

Дурне безладдя лихо діє,

І діло, як на гріх,

Не діло – тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука

Приставить хуру узялись.

От троє разом запряглись,

Смикнули – катма ходу...

Що за морока? Що робить?

А й не велика, бачся, штука, –

Так Лебідь рветься підлетить,

Рак упирається, а Щука тягне в воду.

Хто винен з них, хто ні – судить не нам,

Та тільки хура й досі там.

Порівняйте: Він [Марчук] прикидався всезнаючою й агресивною Щукою, обіцяв стати політичним Лебедем, але став Раком перед усією президентською раттю (Із газети).

Її можна розглядати як злиття кількох метафор у складну і повну метафору. Близьким до алегорії є символ, який відзначається багатозначністю, семантичною місткістю, однак не має чіткої визначеності, що в алегорії.

Символ – комбінований і багатозначний образ, який приховує конкретний та асоціативний зміст; слово-образ, що втілює у собі загальну ідею, себто умовне позначення певного предмета, явища за допомогою інших понять на основі спільної ознаки, часткової чи приблизної подібності для гранично стислого, але виразного, заснованого на асоціативності, передавання глибинної сутності означуваного слова. На відміну від метафори, яка є знаковим підґрунтям виникнення символу, він виражає загальну ідею, уособлює цілу ситуацію, має надзвичайно глибокий зміст, багатозарову семантику, здатний збагачуватися, за ним стоїть внутрішній текст. Так, символи поезії Д. Павличка «Два кольори»: «червоне – то любов, чорне – то

журба», кольори, що асоціюється із радіщами й печальми, злетами й смутками людського життя; вишита сорочка – символ материнської любові; дорога – символ життєвого шляху.

Національними називаються образи-символи, сформовані на власне національному ґрунті, властиві одній із культур, в яких втілюються знання певного народу про навколишній світ, історичний чи мовний досвід (наприклад, *тополя* в українців – символ нещасливої жіночої долі; *дуб, явір, сокіл, орел* – уособлення парубка, *місяць* – батька тощо); однак це не виключає значної кількості *універсальних* (загальнолюдських) символічних образів (наприклад таких, як *ріка* – втілення минулості життя, його пройдешності, швидкоплинності; колоратив *зелений*, що у світовій культурі органічно пов'язується з молодістю, юністю, життєвим розквітом); *індивідуально-авторські* символи виникають і живуть лише в конкретному творі письменника, є творчим надбанням певного митця (наприклад, поетичний образ «*маминої вишні*» Д. Луценка, «*черешні*» – М. Луківа; «*соняшника*» – І. Драча тощо).

Метонімія – образний вираз, що полягає в перенесенні назви одного поняття на інше не за подібністю, а на ґрунті асоціації суміжності, на основі реально існуючих зв'язків, у яких перебувають між собою певні поняття. Такими можуть бути – приналежність до одного кола явищ, до понять одного порядку, часові, просторові, причинно-наслідкові та інші відношення. Розрізняють *метонімію місця*, в якій заміщення відбувається за принципом – географічна назва місцевості (села, міста, річки, краю, країни) замість населення, людей, що на ній перебувають, наприклад: *Умань зустрічає гостей; зала аплодує; метонімію матеріалу* – назва матеріалу замість виробу (речей, предметів) з нього, наприклад: *ходить уся в шовках; срібло у вухах; кришталь на столі; столове срібло; метонімію належності* – вказівка на ім'я творця (імені чи прізвища письменника) замість назв його творів, наприклад: *читати Довженка; перекладати Шекспіра; метонімію вмістимого* – взаємозаміна між назвою посуду та її вмістом чи навпаки, наприклад: *хоч відро пий, поставила на стіл суп; метонімію засобу* – замість назви дії, її наслідків вказівка на знаряддя праці, наприклад: *усе пішло під ніж*; та под.: *відділ у відпустці* (співробітники відділу), *подай англійську* (підручник з англійської мови), *немає серця* (жорстокий) тощо. Метонімія є стильовою рисою живої розмовної мови; як скомпресована, згорнена номінативна структура зручна для використання в усному мовленні, відповідно продуктивна, стилістично експресивна і не виходить за межі стильових норм, на зразок виразів: *його знає весь будинок; село повчало; район знайшов кошти; інститут підтягнувся; міністерство згодне* тощо. Метонімія у художньому мовленні дозволяє сфокусувати увагу на найважливішому слові, дає

змогу виділити найбільш характерну рису, ознаку об'єкта зображення та глибоко і яскраво, почасти в несподіваній формі, її показати. Наприклад: *А як тепер співатиме Полтава? Чи сльози не душитимуть її?* (Л. Костенко); *Дніпро на нас розсердився, плаче Україна; І Коллара читаєте З усієї сили, І Шафарика, і Ганка, І в слов'янофіли Так і претесьь... І всі мови Слов'янського люду – Всі знаєте. А своєї Дастьбі...* (З тв. Т. Шевченка); *Ой знати, знати, що за господиня, Щедрий вечір, що за господиня. В неї челядка вся в золоті ходить...* (Н. тв.).

Синекдоха – різновид метонімії; тропеїчний зворот, оснований на кількісній заміні понять (наприклад: *ділитися шматком хліба; не було й крихти в роті; не ступала людська нога; щоб і ноги твоєї там не було; він накинув оком; має десь руку; не показує носа та ін.*). Найбільш уживаними є такі види синекдохи: сукупність, ціле, загальне подається частковим вираженням, найменуванням частини, що є найбільш значимим і суттєвим; однина подається через множину чи навпаки; заміна неозначеного числівника означеним і навпаки, заперечення означеного числівника; позначення «ми» заміщується «я» тощо. Наприклад: *Старий Мартин, жебрацький покровитель, з тобою тут поділиться плащем* [дасть притулок і догляд] (Л. Костенко); *Чекає на ката ганьба й домовина, де б чоботом він не ступив* (М. Бажан); *Вона [...] не звикла ще до думки, що завтра покине батьківську стріху* (М. Коцюбинський); *Про які вже там, панове, Азії-Європи, Коли навіть і про Київ ще немає згадки* (Б. Олійник); *Сопучи й ступаючи, чоботища перелазять через поріг* (С. Васильченко); *Все життя Гортина важко працювала, щоб заробити якусь копійку* (М. Вовчок); *Гляньте на його вроду, чого він вартий: сім гривень – таких сотня* (Н. тв.); *Погодою в нас на сінокосі щось років з півтора завідувала ворона* (О. Довженко); *Я топтав кілометрів не сто, і не двісті, й не триста, Все в похід, у похід, в небезпеки на правім краю* (А. Малишко). Така фігура слова надає йому ширшого значення, ніж звичайно, посилює яскравість мови; у риторичі її називають фігурою заміщення.

Фігури кількості

Це менш продуктивний і малочастотний тип фігур у порівнянні з іншими, вони виникли на зіставленні двох різнорідних предметів зі спільною для них кількісною ознакою. Якщо спільна ознака приписується одному із них більшою мірою, то виникає *гіпербола*, меншою – *мейозис* (різновидом останнього є *літота*).

Гіпербола – надмірне образне перебільшення якостей особи, предмета, дії (за розміром, силою, кількістю, кольором, значенням) задля їх художнього увиразнення, показу рідкісного, небувалого вияву. Як засіб експресивності гіпербола здатна захопити читача, надати вислову гостроти, посилити враження і відчуття від того, що автор хоче

виокремити, піднести, схвалити чи осудити, скритикувати тощо. Наприклад: *Легіони слів* накочуються на мене (І. Цюпа); *спини мене отямся і отям така любов буває раз в ніколи* (Л. Костенко); *Горою впали сльози, Рікою лились сльози* (В. Симоненко); *Я чую, як в мені Сто сонць на дні* (І. Драч); *І океан її усмішок – це твій океан* (О. Хоменко); *Так сміялася, що мало кишки не порвалися* (Н. тв.); *Так ніхто не кохав, через тисячу літ лиш приходить подібне кохання...* (В. Сосюра); *А сльоз, а крові? Напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих тайно серед ночі! А матерніх гарячих сльоз! А батькових, старих, кровавих, Не ріки – море розлилось, Огненне море!* (Т. Шевченко).

Гіпербола як перебільшення ознаки тісно пов'язана з метафорою, таку гіперболу називають метафоричною фігурою, інколи вона переплітається із порівнянням тощо. Кожна образна метафора має в собі якусь частку гіперболи, тому що сам факт метафоризації якоїсь ознаки виділяє її, збільшує на тлі неактуальних ознак, як-от: *О семигори горя, цвинтар велій; Я магма магми, голос болю болю* (В. Стус).

Мейозис – протилежна гіперболі фігура, суть якої полягає в навмисному применшенні міри чи властивості чого-небудь з тим, щоб підкреслити його нікчемність.

Засобами мейозису є специфічні прислівники міри та ступеня, суфікси зменшувальності, частки, вставні слова, деякі мовні кліше. Наприклад: *Олігарх говорив, що він має сякий-такий капіталець, заробив якусь копійчину*, – в основі цього тропа лежить використання демінутивних утворень не для зменшення, послаблення ефекту, а для підсилення, інтенсифікації ознаки явища. Переважно це сталі вирази, характерні для усного мовлення, на зразок: *ні гроша (ні копійки), на макове зерня, кулачки сверблять*, а також *нікуди не годиться, нікому не треба*. Мейозис включає літоту як заперечення ознаки, не властивої об'єкту, або подвійне заперечення протилежного (на зразок, *це небезпідставне твердження*); літота створюється на підставі антонімів за допомогою частки *не-* або префіксів *не-, без-*. Іноді літота вживається як дублет мейозису.

Літота – різновид мейозису; троп, що ґрунтується на образному применшенні інтенсивності ознаки, розміру, сили, дії предметів чи явищ, часто полягає у використанні форми заперечення, або подвійного заперечення, а також ствердження через рівнозначне йому заперечення з метою пом'якшення категоричності оцінки, послаблення твердження (на зразок: *не може не захоплювати; не без твоєї допомоги; годинник такий мініатюрний, що й на руці його не видно*). До літоти часто вдаються як засобу вираження позитивно-оцінного ставлення до зображуваного (вияв співчуття, прихильності, ніжності, любові, жалю), а також як засобу

гумору і сатири. Наприклад: *тихша води, нижча трави; нічогісінько не брав; хлопчик-мізинчик; не знає ні бе ні ме ні кукуріку; добра, як з курки молока, як з верби петрушки* (Із н. тв.); *О принесіть як не надію, То крихту рідної землі...* (О. Олесь); *Але май лиш мачину надії, на губах скибку світла тримай...* (П. Мовчан); *У цій же річці чаплі по коліно. Хіба ж такі в житті я бачив русла?* (Л. Костенко). Нерідко літотне й гіперболічне забарвлення у фольклорних жанрах виступає в поєднанні: *Їсть за вола, а робить за комара; Під носом косовиця, а на розум ще й не орано* (Із н. тв.).

2. Фігури поетичного синтаксису.

Стилістичні фігури – важливі компоненти синтаксичної організації тексту, в яких поєднуються особливості синтаксичної побудови (чітка закономірність форми, строгість симетрії), лексичного наповнення та спосіб інтонування.

Основне сфера вживання – художні тексти (а також публіцистика), де вони слугують не тільки для логічного виділення і впорядкування, а й для увиразнення та підсилення змісту висловлювання, емоційної вмотивованості та естетичного впливу на мовця, і на відміну від тропів не додають нового змісту. До стилістичних фігур відносять: *еліпс, замовчування, анафора, епіфора, епанафора, анепіфора, повтор, тавтологія, плеоназм, власне риторичні фігури, ампліфікація, градація, парцеляція, асиндетон, полісиндетон, лейтмотив, рефрен.*

Еліпс – стилістична фігура, яка полягає у відсутності (зумисному пропуску) певного члена речення, цілком передбачуваного, зрозумілого слова чи словосполучення, в якому немає потреби і без якого фігура є лаконічнішою, динамічнішою, експресивно виразнішою. Еліптичні конструкції слугують також уникненню повторення однотипних слів, конструкцій. Наприклад: *Прадід примічав, звідки в цей день вітер, коли з Дніпра – риба ловитиметься, коли зі степену – добре на бджоли, коли з низу – буде врожай...* (Ю. Яновський); *Мелодійність нас її манить, Оживляє й спонукає жити. Всіх вона голубить й золотить, А для нас вона – це засіб говорити* (Авторське). Еліпс може посилювати динамічність фрази, напруженість зміни дій, створювати інтонацію розмовності, живого, невимушеного усного мовлення, часом афективного: *Я – тікати... А за мною – хмари бджіл. Я додому, та у хату, та під стіл* (П. Глазовий); *А тут і Чіпка в хату* (П. Мирний); *Запровадять іспит із солов'їної як іноземної* (З газети); *Дівчата співали весільної* (О. Стороженко); *Вогню, вогню! Надлюдської любові! Хай кров кипить у грудях молодих!* (О. Влизько); *Угорі над нами – неба! неба!* (П. Тичина); або ж підкреслювати інтонацію ліричної схвильованості, радості, відчаю, трагізму: *Мені тринадцятий минало. Я пас ягнята за селом...; А я стою, похилившись, Думаю, гадаю, Як то тяжко той*

насуцний Люди заробляють (З тв. Т. Шевченка); Такі несмілі, ще тремтять вуста. Отак до ранку – ніч і висота (Л. Костенко).

Замовчування – стилістична фігура, яка ґрунтується на навмисно перерваному, обірваному реченні, що передає напружене, надмірно схвильоване, поривчасте мовлення внаслідок психологічного зламу, раптовості сприйнятого, наприклад: «Я не Ганна, не наймичка, я... Та й оніміла [...] Прости мене! Я каралась Весь вік в чужій хаті... Прости мене, мій синочку! Я... я твоя мати». Та й замовкла... Зомлів Марко й земля задрижала. Прокинувся... До матері – А мати вже спала (Т. Шевченко). Автор свідомо не закінчує думки з метою пробудити читацьку уяву, надати читачеві можливість домислити враження: О люба Інно, ніжна Інно! Я – сам. Вікно. Сніги... Сестру я вашу так любив – дитинно, злотоцінно... Сніги, сніги... Я Ваші очі пам'ятаю, як музику – як спів... Зимовий вечір. Тиша. Ми (П. Тичина).

Анафора – повторення одного і того самого слова або словосполучення на початку співвідносних між собою відрізків мовлення (рядка, строфи, абзаца). Мета анафоричного повтору – зосередити увагу на повторюваному елементі мови, актуалізувати його смислове, стилістичне наповнення: *Дехто щастям своїм платив, Дехто платив сумлінням. Дехто – золотом золотим, А дехто – вельми сумнівним* (Л. Костенко); *Мова, наша мова – пісня стоголоса, Нею мріють весни, Нею плаче осінь, Нею марять зими, Нею кличе літо* (Ю. Рибчинський); *В чорну днину мене мати на світ привела, Чорні очі мені дала, Чорних думок вколихала* (Н. тв.). Таким чином здійснюється емотивний вплив на читача, обмежуючись почуттям естетичного ефекту – від чіткої, пружної фрази, або викликаючи необхідні авторові емоції (позитивного чи негативного спектру дії).

Епіфора – стилістична фігура, протилежна анафорі; повторення кінцевих елементів співвідносних відрізків мовлення (декілька речень або їх частин, паралельних рядків, поетичних строф, навіть абзаців, що закінчуються одним і тим словом чи поєднанням слів). Епіфора підкреслює значення повторюваного компонента з метою посилення змістового плану вираження як в логічному, так і в емоційному аспекті: *І дзвінко до мене сміялось Біляве і русе Майбутнє твоє, Білорусіє! Безсмертя твоє, Білорусіє!* (Т. Коломієць); *Вдень ходив я по землі, А ходжу по дну морському... Що це?! сон?! по дну морському! Вдень ходив я по землі. Що за диво?! десь на дні... Як то може? в'ється річка!.. Під водою в'ється річка!.. Що за диво десь на дні* (О. Олесь).

Зразки народнопісенної творчості, а також творів, стилізованих під фольклор, засвідчують текстову побудову на епіфоричному повторі, яка власне й створює ефект пісенного ритму, мелодійності звучання:

А на тій на Бондарівні

Червоні стрічки, –
Куди вели **Бондарівну** –
Скрізь криваві річки!
А на тій **Бондарівні**
Червона спідниця,
Де стояла **Бондарівна** –
Кривава криниця.

Епанафора – композиційний стик; стилістична фігура, що полягає у повторенні на початку нової синтаксичної конструкції слова (слів, фраз), якими завершується попередня конструкція, для підсилення значення повторюваного елемента. Наприклад: *Червона калино, чого в лузі гнешся? Чого в лузі гнешся? Чи світла не любиш, до сонця не пнешся? До сонця не пнешся? Чи жаль тобі цвіту на радощі світу? На радощі світу? Чи бурі боїшся, чи грому з блакиту? Чи грому з блакиту?* (І. Франко); *Дорога в провалля. В провалля дорога. Середина пекла. Розбіглись кінці, між них протискайся; Голосить сніговиця, співучий хрипне дріт, а світ нехай святиться, нехай святиться світ; Прости мені, що ти, така свята, на тім вогні, як свічечка, згоріла. Ой як та біла білота боліла, о як боліла біла білота!* (З тв. В. Стуса). Це один із найпоширеніших прийомів організації народнопоетичного тексту: *Благослови, мати, весну закликати! Весну закликати, зиму проводити! Ой весно, весно, що ж Ти нам принесла, Принесла нам в хату Радості багато!; Як вона летіла, у воду впала, У воду впала – крильця змочила. Крильця змочила та й потонає. Бідна рятунку просить благає. Просить благає та й погибає. Ніхто на поміч не прибуває.*

Анепіфора – кільце строфи; фігура, в якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа), а то й цілий твір має однаковий початок і кінець, чим досягається актуалізація уваги на повторюваному компоненті, підсилюється його значення, смислова значущість. Наприклад: *Усміхнулась Катерина, Тяжко усміхнулась* (Т. Шевченко); *Вранці – роси. Марити. Мовчати. Колос. Шум. Волошки. Знов волошки. Материнка. Конюшина. Смутку трошки. Вранці – роси. Марити. Мовчати* (В. Чумак); *Ти не прийшла в вечірній час... Без тебе день вмирав сьогодні, Без тебе захід смутно гас І сонце сходило в безодні... Ти не прийшла в вечірній час* (О. Олесь); *Точність охоплює і граматичну правильність, тому що без неї важко досягти точності* (Підручник). Це не обов'язково відокремлений, обрамлюючий рядок, це може бути синтаксичний компонент речення-строфи тощо, які в цілому можуть відігравати композиційну роль. Наведемо приклади:

*Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дрозж пронимає,*

*Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
Із заходу темная хмара летить –
Гримить!*

(І. Франко)

*На полустанку вікна
світяться,
Сміються, плачуть солов'ї.
А навкруги, бліді від місяця,
Лежать поля, стоять гаї.
Безлюддя. Спокій. Аж не
віриться,
Що зовсім поряд інший світ
Шумить, кипить, в рекламах
міниться,
Вогнями бурхає в зеніт.
І важко звикнути, освоїться
Після міської суєти.
І кожен крок луною двоїться,
І важко йти, і ген хати
Білють стінами до місяця.
В одній із них – батьки мої...
На полустанку вікна світяться,
Сміються, плачуть солов'ї.*

(М. Луків)

Високохудожні зразки епіфори та анафори, епанафори, анепіфори, проілюстровані у тексті, більшому за речення, фіксують архітектонічну функцію цих стилістичних фігур: допомагають організувати текст, водночас членують його на закінчені у змістовому і формальному плані частини.

Повтор – стилістична фігура, яка полягає в повторенні окремих слів чи словосполучень (не закріплених за певним місцем у тексті) з метою виділення якого-небудь явища, ознаки, підкреслення тих чи інших думок, фраз, деталей тощо. У ширшому розумінні він може охоплювати мовні одиниці усіх рівнів – звуки, морфеми, форми слова, словосполучення, речення, строфи, наснажуючи текст виразністю, емоційністю, психологічним та звуковим забарвленням. **Божевілля моє, божемилля, богомілля моїм сльозам! Один-єдиний** дотик абсолютного – моя душа відкрилась, як Сезам; У чистім полі, в полі на роздоллі, де колосочки проти сонця жмуриються, **Вернигора, Вернивода й Вернидуб** – три велетні – зібралися та й журиються. – **Ми велетні, ми велетні, ми велетні. Ми теленні, ми теленні, ми теленні!** І сила ж є, і серце не

мізерне, і сто віків ні вмерти, ні заснути, – все **вернем, вернем, вернем, вернем!** А вже пора було й перевернути; **Над світом білим, світом білим** хтось всі спіралі перегрів. А **хмари бігли, хмари бігли** і спотикалися об грім (З тв. Л. Костенко). Повтори можуть виступати засобом створення ритму, відповідної інтонаційної своєрідності тексту (розвивати сповільнений, розважливий тон оповіді, епічний виклад чи навпаки, пришвидшувати темп, динамічність на місцях повтору), може зростати їх смислова насиченість, ці місця стають епіцентрами тексту. Наприклад: *Не нам на прю з тобою стати! Не нам діла твої судить! Нам тільки **плакати, плакати, плакати** І хліб насущний замість* (Т. Шевченко); *Самотньо сонце попрощалось, І **сумно, сумно** день погас...* (О. Олесь); *Схаменуться, стрепенуться стуманілі люде: **рідне** слово, **рідний** розум, – **рідна** й правда буде* (П. Куліш). Отже, насиченість повторами може відігравати й організуючу, провідну композиційну роль; виступати засобом підкреслення емоційно-смислових моментів у певних текстових фрагментах, створення певних його почуттєвих домінант чи увиразнювати основне значення повторюваного елемента.

Тавтологія – стилістичний прийом, який полягає в спеціальному, навмисному поєднанні спільнокоренових слів. У художньому мовленні більшість тавтологічних утворень усталені, фольклорного зразка й походження, і лише зрідка можуть набувати оригінальної індивідуально-авторської форми вираження, наприклад: ***Вольною волею** дорожила, Як з братами і сестрами щиро дружила* (А. Мойсієнко); *Нема на світі України, Немає другого Дніпра, А ви претесь на чужину Шукати **доброго добра, Добра святого*** (Т. Шевченко); *Щось **шепотом шепоче, щось шумить шумом, щось** отак плаче понад селом* (М. Черемшина). Підсилення одного слова його модифікованим варіантом хоч і створює певну надлишковість, але водночас збагачує вислів додатковими змістовими та експресивними моментами, сприяє його ритмічності.

Плеоназм – стилістична фігура, яка будується на повторенні синонімічних, тобто близькозначних слів. Найчастіше плеонастичні конструкції зустрічаються в усній народній творчості чи в стилізованих під фольклор текстах художнього мовлення, як-от: *Колисала Ковалиха – Одганяла **горе-лихо** Од хлоп'ячих снів* (Т. Коломієць); *Здавалось малому чи снилось, не знаю, малому, пішли мої **стежки-доріжки** від отчого дому* (А. Малишко). В усталеному словесному оформленні вони виступають як традиційний стилістичний прийом створення чи підсилення народнопісенного колориту, а також є експресивно-художнім засобом уточнення, підкреслення чи перебільшення чогось, нагнітання почуттів.

Ампліфікація – стилістична фігура, спрямована на доповнення, розширення, збагачення думки, підсилення багатогранної

характеристики зображуваного за допомогою нагромадження однотипних слів і виразів (синонімів, епітетів, порівнянь, протиставлень та ін.). Наприклад: **Чатуй, вартуй, пильнуй, стороже!** *Таке дання його тверде. Що віриш ти: Поет – він може! Пером то й меч і одведе!* (І. Драч); *Я музу кличу не таку: веселу, гарну, молодую, – старих нехай брика Пегас* (І. Котляревський); **Синь гаїв, поля, світання, пісня солов'їна, ніжний шепіт і зітхання** – *моя Україна* (В. Сосюра).

Градація – стилістична фігура із специфічним розташуванням однорідних виразових елементів тексту за принципом послідовного наростання чи спадання їх семантичного та емоційно-експресивного навантаження, в результаті чого змінюється стилістичний ефект висловлення і враження від нього. Для градації характерна *висхідна* або *спадна* інтонація. *Висхідна* градація – стилістичний ефект висловлення нагнітається, збільшується, підсилюється значення (настрій, мотив, опис тощо) з додаванням кожного наступного компонента фігури, наприклад: *Лови летючу мить життя! Чаруйсь, хмілій, впивайся! І серед мрій і забуття В розкошах закохайся* (Б. Олесь); *Хотіли вирвати язик, Хотіли ноги поламати, Топтали під шалений крик, В'язнили, кидали за ґрати, Зробить калікою з калік Тебе хотіли, рідна мати* (М. Рильський). Градація *спадна* (*нисхідна*) – полягає в нанизуванні слів або виразів у порядку послаблення їх значення та сили інтонації, характеризується зменшенням експресії з кожною наступною частиною, спаданням стилістичного ефекту; остання з них є менш поширеною: *Шкода, Марино, перебулих літ! Приснилося, проснилося і зникли* (М. Рильський); *О земле стомовна моя! Я чую, як ти встаєш. Я чую, як ти ідеши. Я чую – проходиш ти* (М. Бажан). Стилістичний прийом градації поширений у художньому та публіцистичному стилях і виконує функції як логічної, так і емоційної домінанти.

Парцеляція – стилістична фігура, сутність якої полягає в членуванні цілісно-синтаксичної структури на інтонаційно-сміслові та пунктуаційно ізольовані частини (окремі речення) з метою їх семантико-стилістичного виділення, експресивності змісту кожного відособленого компонента, надання динамізму мовлення. В результаті членування одного речення виникає дві частини, з яких основна синтаксична структура більша – базова, в ній викладається головний зміст думки, а менша – парцелят, в якій конкретизується базова частина, зосереджується певний стилістичний ефект. Наприклад: *На мене дивились цікаві очі. Великі, довірливі, карі* (С. Васильченко); *Збулось. Усе. Навік. Нараз. Лиш ця дорога не збулась* (А. Мойсієнко); *Прудка ріка. Тисячоліття ринь. На гострих скелях – письменна камінні* (Є. Маланюк); *Вас так ніхто не любить. Я один. Я вас люблю, як проклятий. До смерті* (М. Вінграновський); *Заслання, самота,*

солдатчина. Нічого. Нічого – Оренбург. Нічого – Косарал. Не скаржився. Мовчав. Не плакав ні від чого. Нічого, якось жив і якось не вмирав (Л. Костенко). Парцельовані конструкції виконують змістопідсилювальні функції: використовуються в описах для актуалізації окремих деталей, для передачі емоційно-психічного стану людини, її переживань; ритмомелодійні, зокрема слугують засобом ритмізації прози, інтонаційного виділення членованих компонентів; а також є виразною ознакою усно-розмовної стихії, тому в художній мові парцеляція використовується для створення стилістичних ефектів живомовності, невимушеності, спонтанності.

Асиндетон – стилістична фігура, що характеризується відсутністю сполучників між членами речення і між реченнями для надання висловлюванню більшої виразності, стрімкості і динамізму, експресивної стислості й емоційної сконденсованості. Наприклад: *На Вкраїну чумою вповзала орда, По собі залишала руїни: Западались хати, зацвітала вода, бур'янились лани України* (С. Зінчук); *Летим. Дивлюся, аж світає, Край неба палає, Соловейко в темнім гаї Сонце зустрічає. Тихесенько вітер віє, Степи, лани мріють, Меж ярами над ставами верби зеленіють...* (Т. Шевченко); *В серці останні дов'яли квітки, Небо захмарено, осінню віє, Пісні якоїсь десь тануть дзвінки, Хиляться заміри, гаснуть надії...* (О. Олесь); *Грайте, арфи, грайте, ліри, грайте, лютні, грайте, гусла, радість лийте, журбу змийте, горе відкрийте весняним плащем* (Б.-І. Антонич). Інтонаційно одноманітне нанизування сполучниково незв'язаних компонентів у цілісну розповідь посилює експресивність мовлення, його уснорозмовну стихію, створює ефект глибокого внутрішнього зворушення героя, високого почуттєвого напруження і хвилювання.

Полісиндетон – стилістична фігура, що характеризується зумисним повторенням службових слів (переважно сполучників, іноді прийменників, зрідка часток) для нагромадження певних предметів, явищ, понять, виділення рис описуваного, підсилення кожного зі складників такого опису. Така структурованість вислову застосовується як у поетичній мові, так і в прозі. Для таких синтаксичних конструкцій характерний урочисто сповільнений, розмірений темп розповіді з увиразненням кожної деталі: *О весно, йди! Всі ждуть тебе, кохана: І небо жде, і жде верба приспана, І ліс, і степ, і скована вода* (Б. Грінченко); *Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди День, коли мене родила мати Для життя, для щастя, для біди...* (В. Симоненко); *Нам нелегко йти до свого дому через мертвих, через блиски грому, через ніч – прожекторів мечі, в битві, в сні, у відступах, в облозі. Ти іще накличешся в тривозі і навиглядаєшся вночі!* (А. Малишко).

Повторне уживання сполучників сурядності є стилістично значимим, оскільки ця специфічна ознака фольклору створює гармонійний лад мовлення, надаючи особливої мелодійності фразі, естетизуючи її якості, наприклад: *І широкою долину, і високою могилу, і вечірнюю годину, і що снилось-говорилось, не забуду я; Ой доки ж ми та стоятимем, Зелену траву та топтатимем, Червоними та чобітками, Золотими підківками* (Із н. тв.); ...*стоїш понині там за днями, за літами, За тополями в долині* (Л. Талалай). Сполучники сурядності (та інші службові слова) часто використовуються у стилізованій до народнопісенних зразків художньо-поетичній мові, на відміну від сполучників підрядності, які такої яскравої стилістичної позиції не займають.

Риторичні фігури (фігури діалогізації) – своєрідна синтаксична побудова фрази умовно-діалогічного характеру, відмінна від узвичаєного порядку слів, що виступає засобом підсилення емоційної вмотивованості мови. Наприклад: *Гай-гай, моя фантазія печальна, – Моя невірна любко чарівна... Лиш відпусти тебе від серця до вікна, Як ти летиш свобідна, безпричальна... Гай-гай, моя фантазія печальна* (М. Вінграновський); *О рідне слово! О мово рідна! Що за таємна у тобі сила, Що така мила і необхідна – Кому чужина душу втомила?!* (І. Кращук). До власне риторичних фігур належать: *риторичне звертання, риторичний оклик, риторичне запитання, запитання і відповідь, риторичне ствердження, риторичне заперечення.*

Риторичне звертання (апострофа) – стилістична фігура, яка полягає в підкресленому зверненні до когось або чогось (до неживого предмета, абстрактного поняття чи відсутньої особи) з метою безпосереднього адресування змісту, чим посилюється його виразність, вплив на читача. Наприклад: *Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами! Нащо стали на папері Сумними рядами?..* (Т. Шевченко); *Моя любове, я перед тобою! Бери мене в свої блаженні сни* (Л. Костенко); не розраховане на відповідь, воно є стилістичним засобом емоційно напруженого відображення дійсності. Досить часто риторичні звертання ускладнюються означеннями, які в основному мають на меті вироблення в читача або слухача певного ставлення до висловлюваного, а також посилюють і увиразнюють персоніфікацію: *Мово рідна, слово рідне! Хто вас забуває, Той у грудях не серденько, А лиш камінь має* (С. Воробкевич); *О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся... але не каюсь!..; Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш* (З тв. Т. Шевченка).

Риторичний оклик (вигук) – вислів, що має підкреслено емоційний характер твердження, констатація якого-небудь факту чи думки, що супроводжується окличною інтонацією і вводиться переважно з метою

затримати або посилити увагу на якомусь із аспектів зображуваного: *О, що за туга розум мій опала! Яка крізь серце потекла Каяла, Що за чуття на серце налягло!* (М. Зеров); *Трагічна мово! Вже тобі труну не тільки вороги, а й діти власні тешуть. Безсмертна мово! Ти смієшся гірко. Ти ж в тій труні й не вмістишся, до речі. Вони ж дурні, вони ж знімали мірку з твоїх принижень – не з твоєї величі!* (Л. Костенко).

Риторичне запитання – ствердження, висловлене у формі питання, яке не потребує відповіді, оскільки вона очевидна. Наприклад: *Що краще є від простих слів, коли вони із серця ллються?* (М. Рильський); *Хто може випити Дніпро, Хто властен виплескати море, Хто наше злото-серебро Плугами кривди переоре, Хто серця чистого добро Злобою чорною поборе?* (М. Рильський). Ця стилістична фігура служить для підкреслення власного ставлення до висловлюваного, її категорично виразна форма покликана привернути увагу читача / слухача до певного явища, теми мовлення і відзначається великим зарядом експресії; це властивість піднесеної, високоемоційної мови, часто використовується з метою афористичного узагальнення загальновідомої думки, інколи поставлене автором запитання мотивує подальше розгортання художнього викладу, яке розкриває ті чи інші, пов'язані з запитанням, смислові аспекти.

Запитання і відповідь (апокриза, атіологія) – фігура думки, в якій на поставлене мовцем запитання відповідати слід йому ж. Ця конструкція – це композиційна єдність двочленної структури, основне призначення якої у художній мові: зосередити увагу читача / слухача на певному положенні, слугувати засобом увиразнення, збільшення експресивності, позбавляти інтонаційної одноманітності поетичні рядки, а в прозових творах – виражати авторське ставлення до зображуваного. Наприклад: *Кого ж її любити? Ні батька, ні неньки: Одна, як та пташка в далекім краю* (Т. Шевченко); *Ви знаєте, що звалося війною? Тоді війною звали братовбивство...* (Л. Українка).

Риторичне ствердження – фігура поетичного синтаксису, що полягає в запевненні, мотивуванні правдивості, незаперечності висловлених поглядів, думок, суджень; надає твору піднесеного, оптимістичного настрою: *Благословен той день і час, Коли прослалась килимами Земля, яку сходов Тарас Малими босими ногами, Земля, яку скропив Тарас Дрібними росами-сльозами* (М. Рильський).

Риторичне заперечення – поетична фігура, що полягає в повному або частковому запереченні певної думки як засобу посилення уваги на чому-небудь; має форму відповіді на вірогідне припущення, думку уявного співрозмовника: *Я був – не Я. Лиш мрія, сон. Навколо – дзвонні згуки, І п'їтьми творчої хітон, І благовісні руки* (П. Тичина) чи *Ні, я себе*

не можу уявить без тебе, Дніпре, як і без тополі, що в серці моїм змалку тополить (М. Вінграновський).

Рефрен – різновид епіфори, найбільш характерний для фольклорних творів, зокрема пісень, балад, дум, казок, а також віршів літературного походження. У поезії – строфа або частина строфи, що ритмічно повторюється на площині тексту, об'єднуючи його за змістом та експресивно. Наприклад, приспів в українській народній пісні «Ти ж мене підманула»: *Ти ж мене підманула, Ти ж мене підвела, Ти ж мене, молодого, З ума-розуму звела!* У прозовому творі – це кількарізний повтор фрази чи уривку тексту, щоб наголосити потрібну авторові думку. За формою рефрен, як правило, незмінний, лише зрідка у його межах допускається модифікація лексичного складу. Іноді рефрен набуває символічного звучання, часто виступає в комплексі з іншими засобами виразності – повторами (синонімічними, парними, посилювальними, експресивними), анафорою, епанафорою та ін., створюючи образи потрібного авторові спрямування:

Сто днів і ночей,

Сто літ і століть не вгамувати

очей:

– ***Ти мене любиш?***

Сто снів і вагань, Сто слів і зітхань,

*Сто сліз-питань: – **Ти мене любиш?***

Вчора, нині й завжди в передчутті біди:

– *Все не зникне, як дим?*

Ти мене любиш?..

(С. Йовенко).

Тут виступають як єдине ціле такі стилістичні засоби як рефрен, анафоричний повтор, ампліфікаційна побудова, градаційне нарощення.

Лейтмотив – фігура поетичного синтаксису, наскрізна думка тексту, естетичне кредо автора, висловлене тотожним (або схожим за складом) лексичним комплексом (словосполученням, реченням, групою речень) чи окремою лексемою, що повторюється на площині всього тексту або його частини. Мовний лейтмотив у художньому творі, оформлений тією самою синтаксичною конструкцією із незначними модифікаціями, виступає в ролі композиційної, архітектонічної одиниці; такий стилістичний прийом сприяє увиразненню образів, поглиблює їх рельєфність. Наприклад:

Все ніколи.

Ніколи їсти. Ніколи спати.

Ніколи мислити, ніколи встати.

Ніколи бігти. Прибігти ніколи.

Колись тикали. Тепер завикали.

Все одно ніколи!

Ніколи жити. Все обмаль часу.

Далі на руках через час тебе перенесу –

Зустрінемось понад простором,

Сховаюсь понад часом,

Важко зникати, а люди не зникли –

Все одно ніколи!

Вчився я жити. Навчився вмирати.

Та з часом собі не даю я ради.

А мама каже: Тобі і вмерти не буде коли!

Не інакше – вrekli!

(І. Драч)

Паралелізм – стилістична фігура, фігура ритмізації, яка ґрунтується на однотипній синтаксичній побудові двох або більше суміжних мовних одиниць, переважно рядків поетичного тексту, що породжує відчуття їхньої симетрії. Це типова риса народнопісенної творчості; може складати композиційну основу ліричного віршового твору, синтаксична структура якого ускладнюється асоціативно-образними відношеннями. Наприклад: *Ой ти, дубе молоденький, лист на тобі рясний; ти, козаче кучерявий, словами прекрасний; Ой зацвіла маківочка, Зачала бриніти, Іде козак од дівчини – Починає дніти. Ой зацвіла маківочка Білесеньким цвітом – Іде козак од дівчини Білесеньким світом* (Із н. тв.); *Як розвивались листом дубочки! Як розвивались вітром годочки!.. Листом кипіли дуби буйновіті* (І. Драч). Традиційно, синтаксичний паралелізм супроводжується семантичними паралелями між станом природи і фрагментами життя людини, її внутрішнім світом.

Паралелізм близький до порівняння, проте відрізняється більшою умовністю, довільністю, це так зване приховане порівняння. Паралельні конструкції (частини речень) на певних відрізках мови розміщені в однаковому порядку, мають певну синтаксичну та інтонаційну відповідність, тотожний порядок слів, однотипну модальність, схожий лексичний склад, – таке композиційне зображення допомагає краще відтінити описувані події, образи.

За характером вияву умовно розрізняють кілька видів паралелізмів: *тематичний паралелізм*, що полягає в зіставленні близьких за змістом явищ життя, при цьому зображення відбувається у двох планах, на зразок: *Чи я в лузі не калина була, Чи я в лузі не червона була? Взяли ж мене поламали І в пучечки пов'язали – Така доля моя! Гірка доля моя! Чи я в полі не травиця була, Чи я в полі не зелена росла? Взяли ж мене покосили І на сіно посушили! Така доля моя! Гірка доля моя! Чи я в батька не дитина була, Чи я в батька не кохана була? Взяли ж мене заміж дали І світ мені зав'язали – Така доля моя! Гірка доля моя!*

(Н. тв.); *лексико-синтаксичний* – полягає в однаковій будові речень, подібному використанні лексико-синтаксичних прийомів суміжних конструкцій: *Зелена явірничко! Чом ти мала-невеличка? Чи ти росту не великого? Чи коріння не глибокого? Чи ти листу не широкого? Молодая Марусечко! Чом ти мала-невелика? Чи ти роду не великого? Чи ти батька не багатого? Чи ти матки не розумної?* (Н. тв.); *строфічний* – виявляється в однаковій побудові строфи: *Варила я рибку та й не доливала, Любила козака та й не шанувала. «Кипи, кипи, рибко, Буду доливати, вернися, козаче, буду шанувати чи Стелися, барвінку, буду поливати, Вернися, Іванку, буду шанувати...* (Із н. тв.); і близький йому *ритмічний*, що будується на паралельному використанні строф і антистроф; *запитальний* – полягає у чергуванні запитань і відповідей на них: *Журилася ластівочка: – Де ме літо літувати, А де зиму зимувати? Учув тото соколочко: – Не журиси, ластівочко: Будеш в мене літо літувати та й зиму зимувати. Ой у горах сніги впали, Журиласи Марієчка... Учув тото Василечко: – Не журиси, Марієчко, Будеш в мене літо літувати Та й зиму зимувати* (Н. тв.); *заперечний* (а також подвійне заперечення) – створюється шляхом заперечення попередньої думки: *Летіла зозуля Та й стала кувати. Ой, то ж не зозуля, То рідная мати; Ой, не зоря в небі запалала – То на землі квітка розквітала. Там, де трава, як зелений шовк, Ранок прийшов, але квітку не знайшов. Ой, то цвіла, та не квітка красна, Ой, то душа, що шукала щастя, Квітка-душа, ніжна і жива* (Із н. тв.); *психологічний* – висвітлює характер, душевний стан людини, колективу, народу, їхні переживання і настрої: *Ой у лузі червона калина Похилилася. Чогось наша славна Україна зажурилася? А ми тую червону калину Підіймемо, А ми ж нашу славу Україну, Гей, гей, розвеселимо!* (С. Чарнецький). Як правило, такі речення мають взаємозумовлену семантику: співвідносяться між собою як загальне і часткове, як причина і наслідок. Такі речення лаконічні, енергійні, з чітким ритмічним малюнком, паралельність їх побудови зумовлює легкість сприймання і дає повноту вражень від сказаного.

Період – багаточленна синтаксична конструкція й стилістична фігура, побудована з двох гармонійно організованих значеннево-інтонаційних частин (висхідної (*протазис*) – накопичення інформації, підвищення, наростання тону і нисхідної (*аподозис*) – завершення думок, зниження, спадання тону), розмежованих тривалою паузою, які, замикаючись у коло, створюють цілком завершену і своєрідну одиницю мови. Період становить одне складне або ускладнене багаточленне речення, поширене другорядними членами, вставними і вставленими конструкціями, підрядними реченнями тощо. Це один із засобів вираження змісту і форми висловлювання, особлива форма живописання дійсності; його використовують у поезії, прозі,

публіцистиці та ораторському мистецтві. Наприклад: *Над озерами, річками, на полях лісових, на стрімких високих горах, на просторах степових – скрізь розкидались оселі наших прадідів слов'ян* (О. Олесь); *Чи тільки терни на шляху знайду, чи до мети я певної дійду, чи без пори скінчу той шлях тернистий, – бажаю так скінчити я свій шлях, як починала: з співом на устах* (Л. Українка); *Тільки той народ може вважати себе здоровим, тільки той народ може впевнено дивитись у свою будучину, всі сфери діяльності якого перейняті його мовою і культурою* (Д. Павличко); *Звільнені народи зметуть з дороги, знищать на всій путі тих, хто крився на обозах, коли ми йшли в походи; хто нас хапав за руки, коли ми йшли на бій* (М. Бажан); *Усе в ній, здавалося йому, було завершеним і чистим: і той оксамитовий погляд довгастих очей, і той усміх, що влягався в округлі ямки кінчиків уст, і легка сторожка хода, з характерним натиском на носки, що наближались один до одного, і співуча мелодійна мова, що окреслювала сліпучі зуби з жолобком посередині і тісніше стуляла до перенісся рівні, невеликі брови* (М. Стельмах); *Усе – піски і верби козацького острова, і села козацького, що видніються десь на тому березі на горі – усе це об'єднане, все голубе, і синє, і зелене, і біле...* (О. Довженко); *Можна, звичайно, прожити і без пісні, без поезії, вік можна було б вікувати наодинці з холодильником, – але що б це було за життя!?* (О. Гончар). Отже, період чітко поділений на дві взаємно зрівноважені частини, з ритмічно наростаючо-складною інтонацією, злам якої позначається виразною паузою. Перша частина – паралельно-членна (ряд однотипних словосполучень чи речень, що вимовляються з підвищеною інтонацією), нею забезпечується ритмічність періоду; після паузи йде друга – висновкова частина, супроводжувана зниженням тону.

Вважається, що універсальною стилістичною функцією періодичної мови є створення піднесеності, урочистості, посиленої емоційності, ліричного звучання тексту, тобто період виступає як фігура високого стилю, опоетизованого мовлення, зрідка засобом досягнення комічного ефекту.

Традиційно (за відношеннями між частинами) періоди поділяють на *класичні* (звичайний замкнений період, завершальний); *незамкнені*, або *неповні періодичні конструкції* (складні синтаксичні конструкції з однотипною підрядністю після головної частини); *кільцеві* (обрамлені, що включають кільцевий повтор); *обірвані, незакінчені періоди* (заклучна частина в яких не подається зовсім, або обривається, або замінюється вигуківим словом). Відповідно до типів зв'язного мовлення (за І. Кочан) виділяють *періоди-описи* (з елементами портретного, пейзажного, інтер'єрного чи іншого зображення, що посилюють враження контрасту чи гармонії зіставляваного у тексті), *періоди-*

розповіді (з певним тематичним спрямуванням, залежно від змістового розмаїття тексту), *періоди-роздуми* (якими найповніше представлена граматична (структурна) й емоційно-експресивна (змістова) розгалуженість періодів; сама форма такого періоду дає змогу відтінити, підсилити висновок – центральну думку, головне у повідомлюваному).

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Практичне заняття – це форма навчального заняття, на якому викладач організує детальне закріплення студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни, в результаті чого формуються уміння і навички практичного застосування знань теоретичного матеріалу шляхом колективного та індивідуального виконання студентами відповідних завдань.

Мета практичного заняття – поглиблювати, збагачувати та деталізувати знання, виробляти навички професійної діяльності, розвивати наукове мислення та мовлення, перевіряти знання студентів, мати засіб оперативного зворотного зв'язку.

Основними завданнями практичних занять є:

- формування у студентів практичних навичок, розвиток вмінь застосувати теоретичні знання практично, залучення студентів до експериментального підтвердження теоретичних положень;
- прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту висунутих наукових положень і висновків.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. Практичні заняття проводяться відповідно до розробленого тематичного плану й охоплюють матеріал з курсу стилістики української мови до розділів «Стилiстика української мови як лiнгвiстична наука й навчальна дисциплiна», «Художньо-виразовi засоби мовлення». Структура кожної з тем змістового модуля підпорядкована меті – допомогти студентам засвоїти основні стилістичні поняття і категорії, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з мовностилістичним матеріалом, науковою і методичною літературою; сформувати вміння здійснювати стилістичний аналіз текстів; розвивати науково-дослідницькі здібності; формувати вміння моделювати власні зв'язні стилістично диференційовані висловлювання усної й писемної форм, виробляти навички контролю й самоконтролю.

Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі (тестах для виявлення рівня знань студентів), практичних завданнях різної складності; наочному матеріалі; методичних вказівках; засобах технічного оснащення. Перелічене методичне забезпечення готує викладач.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення зі студентами, вирішення завдань з їх обговоренням і оцінюванням результатів. Оцінки, отримані студентом на окремих практичних заняттях, враховуються під час виставлення підсумкового модульного контролю з навчальної дисципліни.

Готуючись до заняття, студенти повинні опрацювати рекомендовану літературу з теми.

Критерії оцінювання рівня знань, умінь та навичок з навчальної дисципліни «Стилістика української мови»

Оцінка *«відмінно»* ставиться, якщо у процесі відповіді на питання студент:

- володіє стилістичною терміносистемою, не допускає помилок у термінології;
- змістовно, науково та граматично правильно висловлює свої думки;
- повно розкриває зміст питання, виявляючи при цьому глибокі знання предмета наукового висвітлення.

Оцінка *«добре»* ставиться, якщо студент:

- володіє стилістичною термінологією і допускає незначні помилки у її застосуванні;
- змістовно, науково та граматично правильно в основному висловлює свої думки;
- виявляє знання і розуміння основних теоретичних положень, але розкриває їх на недостатньо глибокому рівні та допускає незначні помилки з фундаментальних основ дисципліни.

Оцінка *«задовільно»* ставиться, якщо студент:

- виявляє недостатні знання спеціальної термінології;
- має небагатий словниковий запас;
- не може змістовно, грамотно висловлювати власні думки з певного питання;
- виявляє певні знання і розуміння основних теоретичних положень, але допускає істотні помилки, що не свідчать про належний рівень засвоєння теоретичного матеріалу;
- допускає мовленнєві помилки.

Оцінка *«незадовільно»* виставляється студентіві, якщо:

- відповідь під час відтворення основного матеріалу за програмою поверхова, фрагментарна, що свідчить про відсутність початкових уявлень про предмет навчання;
- відтворює відповідь на питання неповно, непослідовно;
- не володіє фаховою термінологією;
- словниковий запас дає змогу викласти думки тільки на елементарному рівні;
- допускає значні мовленнєві помилки.

Практичне заняття № 1

Тема: Стилїстика як лїнгвїстична наука і навчальна дисциплїна. Стилїстична система української лїтературної мови.

Мета: засвоїти теоретичнї засади стилїстики, суть базових понять і категорїй, сформуванї цїлісне поняття «стилїстична система мови», визначити її структурнї компоненти; поглибити знання студентів про словесний стиль, схарактеризувати типологїю стилів за їх основними диференційними ознаками; формувати вмїння та навички послуговуватися лїнгвостилїстичною термїносистемою, визначати функцїональнї, експресивнї й колоритно-стилїстичнї рїзновиди мови та їх взаємодїю у текстових зразках.

Основнї теоретичнї питання:

1. Стилїстика: змїст і завдання дисциплїни. Структура стилїстики (загальна і часткова стилїстика, стилїстика мови і мовлення, зїставна, їсторична, практична стилїстика та їн.).

2. Основнї поняття і категорїї (стиль словесний, стилїстична норма, стилїстичне значення, експресїя, стилїстема, стилїстичний прийом та їн.).

3. Методи лїнгвостилїстичних дослїджень.

4. Взаємодїя з їншими науками і навчальними дисциплїнами.

5. Стиль як основна складова стилїстичної системи мови. Типологїя стилів (стиль мови і мовлення, експресивний стиль, їдіостиль), критерїї їх видїлення.

6. Стилїовї колорити. Взаємодїя колоритно-стилїстичних рїзновидів їз функцїональними стилями сучасної української лїтературної мови.

Домашнє завдання:

1. Дїбрати вислови вїдомих науковцїв, дїячїв культури, майстрїв художнього слова про багатство стилїстичної системи української мови, її мовно-виражальних засобїв.

2. Графїчно вїдтворити модель *структури стилїстики*, а також її *взаємодїї з їншими науками і навчальними дисциплїнами* (пит. 1, 4).

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

3. Накреслити схему «Стилїстична система мови».

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

4. Дїбрати зразки текстїв рїзних стилїв. Для цього використайте твори художньої лїтератури, матерїали преси, пїдручники тощо. Усно охарактеризуйте найголовнїшї ознаки кожного.

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

5. Зафіксувати вияви колоритно-стилістичних різновидів українського літературної мови у межах різних стилів.

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

6. Виконати завдання одного із варіантів.

В-1

1. Стилістика вивчає:

- а) будову речень у тексті;
- б) комунікативно-виражальні можливості мови;
- в) звуки та букви, орфограми у словах;
- г) класифікацію та жанрову диференціацію стилів мови.

2. Стилістика мови вивчає ...; Стилістика мовлення вивчає

3. Конотація – це

4. Стилістичні засоби української мови – це:

- а) різномірні елементи мови, що мають емоційно-оцінне, експресивне забарвлення;
- б) єдність фонетичних, лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів;
- в) повільний темп мовлення, ритмомелодика, різновиди інтонації.

5. Стиль мови – це

6. Колорит висловлювання – це:

- а) сукупність мовно-виражальних засобів та прийомів їх використання, що є характерними для творчості окремого письменника, діяча культури, мовця, вирізняє його мову з-поміж інших;
- б) загальне забарвлення, яке надає своїй мові людина, з метою викликати у співбесідника відповідний настрій, емоційний тон спілкування; накладається на функціонально-мовні стилі і проявляється в них більшою чи меншою мірою;
- в) різновид мовлення з властивими йому лексико-фразеологічними, морфолого-синтаксичними засобами, використовуваний для реалізації суспільних функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу;
- г) сукупність засобів, вибір яких зумовлюється змістом, метою, характером висловлювання.

7. За сферою суспільно-виробничої діяльності, за суспільними функціями мови, тематикою спілкування, типом мовомислення та формою суспільної свідомості виділяють:

- а) функціональні стилі;
- б) експресивні стилі;
- в) стилістичні колорити.

8. Стилізація – це

9. Експресивність – це

10. Стилістична функція – це

11. Виразність – це

12. Стилiстичний прийом – це

13. З'ясування вмотивованостi вибору, смислової доцiльностi слова, чи його художньо-естетичної ефективностi у вже готовому тексті здiйснюється:

- а) методом кiлькiсного пiдрахунку;
- б) методом експерименту;
- в) методом iдентифiкацiї (зiставлення).

14. Використання стилiстично маркованих одиниць, що належать до рiзних стилiстичних планiв, у результатi чого виникає конотацiя якiсно нового стилiстичного плану називається прийомом:

- а) стилiстичної детермiнацiї;
- б) iнтердепенденцiї;
- в) констеляцiї.

В–2

1. Стилiстика вивчає:

- а) правила побудови словосполучень i речень;
- б) стилiстичнi ознаки мовних одиниць;
- в) граматичнi категорiї;
- г) мовну органiзацiю рiзних стилiв.

2. Описова стилiстика – це ... ; Функцiональна стилiстика – це

3. Стилiстичне значення – це

4. Стилiстичнi норми регулюють:

- а) правильне наголошення та вимову слiв;
- б) вибiр слова, синтаксичної конструкцiї вiдповiдно до умов спiлкування i стилю викладу;
- в) вибiр морфем та їх поєднання у складi нового слова.

5. Стилi мовлення – це

6. Iндивiдуальний стилi – це:

а) загальне забарвлення, яке надає своїй мовi людина, з метою викликати у спiвбесiдника вiдповiдний настрiй, емоцiйний тон спiлкування; накладається на функцiонально-мовнi стилi i проявляється в них бiльшою чи меншою мiрою;

б) сукупнiсть мовно-виражальних засобiв, якi виконують естетичну функцiю i вирiзняють мову окремого письменника з-помiж iнших;

в) рiзновид мовлення з властивими йому лексико-фразеологiчними, морфолого-синтаксичними засобами, використовуваний для реалiзацiї суспiльних функцiй мови – спiлкування, повiдомлення, впливу;

г) сукупнiсть засобiв, вибiр яких зумовлюється змiстом, метою, характером висловлювання.

7. Стиль мови:

- а) явище соціальне, абстрактне, узагальнене;
- б) явище обов'язково індивідуальне, суто особистісного творення, конкретніше, різноманітніше, більш окреслене, предметне.

8. Стилістема – це

9. Образність – це

10. Експресивний стиль – це

11. Актуалізація – це

12. Експресема – це

13. Смыслову і стилістичну своєрідність мовленнєвих засобів, закономірності їх уживання розкриває:

- а) метод кількісного підрахунку;
- б) метод експерименту;
- в) метод семантико-стилістичного аналізу.

14. Використання в тексті двох чи багатьох стилістично маркованих одиниць, але одного стилістичного плану, що надає тексту однотипної конотації називається прийомом:

- а) стилістичної детермінації;
- б) інтердепенденції;
- в) констеляції.

Завдання для самостійної роботи:

Укласти словник основних лінгвостилістичних понять і категорій.

**Предметний покажчик метамови стилістики*

Питання для самоконтролю:

1. Сформулюйте визначення стилістики як лінгвістичної галузі знань.
2. Що є об'єктом і предметом вивчення стилістики? Назвіть її основні завдання.
3. Чим відрізняється часткова стилістика від загальної стилістики? До якої з них належить стилістика сучасної української літературної мови?
4. Чому розрізняють стилістику мови і мовлення?
5. Що вивчає стилістика художньої мови? У чому полягає її відмінність від літературознавчої стилістики?
6. Що досліджує стилістика тексту?
7. Що єднає практичну стилістику з культурою мови?
8. Чому стилістика сучасної української літературної мови є завершальним розділом науки про неї? Які галузі виокремлюють у стилістиці мовних ресурсів?
9. Назвіть і охарактеризуйте основні поняття і категорії стилістики.
10. У чому своєрідність стилістичного аналізу мовних одиниць та стилістичного аналізу тексту?
11. Розкрийте сутність методів стилістики.
12. Які основні стилістичні прийоми використання мовних засобів Вам відомі?
13. З якими науками взаємодіє стилістика (суміжні лінгвістичні дисципліни, комплекс нелінгвістичних дисциплін)?
14. Що таке стилістична система мова? Якими стилями представлена сучасна функціонально-стильова класифікаційна система української

літературної мови? Проілюструйте текстовими матеріалами. 15. Дайте визначення експресивного стилю. Як проявляється на сучасному етапі взаємодія експресивних стилів із функціональними? Відповідь підтверджуйте прикладами. 16. Визначте поняття колоритно-стилістичного різновиду мови та специфіку кожного із них. Наведіть зразки текстів різних стильових колоритів.

***Завдання для самопідготовки студентів, що навчаються за індивідуальним планом:**

Написати опорні відповіді-конспекти на кожне із питань для самоконтролю.

Практичне заняття № 2

Тема: Фоностилістика та її одиниці (фонографічні засоби виразності мовлення).

Мета: поглибити знання про систему засобів фонетичної організації усного і писемного мовлення, особливості графіко-фонетичного оформлення текстів різних стилів; виробляти вміння та навички характеризувати фоніку тексту, розпізнавати елементи поетичного звукопису (види фоностилістичних фігур), засоби експресивної графіки та виявляти їх художньо-естетичне призначення з урахуванням єдності звукової та художньо-сислової сторін мови, фоносемантичних зв'язків, явищ звуко символізму.

Основні теоретичні питання:

1. Проблеми фоностилістики.
2. Звукова організація мовлення та її складові.
3. Евфонія як галузь фоностилістики. Засоби досягнення милозвучності й фонетичні синоніми.
4. Фоніка. Звукосимволізм та фоносемантичні зв'язки між словами. Експресивні якості звуків.
5. Поетичний звукопис: види фонетичних фігур та їх стилістичні можливості.
6. Засоби експресивної графіки та їх стилістичне використання.
7. Стилістичний аналіз фонографічних засобів мови.

**Схема фоностилістичного аналізу тексту*

1. Виразне читання тексту (правильне інтонування, наголошення, стиль вимови).
2. Характеристика засобів милозвучності:
 - а) евфонічні чергування голосних і приголосних;
 - б) музикальність, вимовна легкість (повноголосся, спрощення, подовження).

3. Особливості наголошування (види наголосу, тонема).
Особливості римування (для поетичного тексту).

4. Графічні засоби експресії (шрифт, пунктуація).

5. Пошук явищ фоносемантики, звукосимволізму, елементів звукопису: асонанс, алітерація, дисонанс, анафора, епіфора, рима, оноματοпєя.

7. Місце фоностилістичних засобів у творенні виразів із переносним значенням (тропів) та стилістичних фігур.

8. Роль фонографічних засобів виразності у створенні тексту певного стилю, його колориту, значення для передачі теми та вираження основної думки літературного твору.

Домашнє завдання:

1. Дібрати вислови відомих науковців, діячів культури, майстрів художнього слова про милозвучність української мови.

2. Схематично відтворити: *євфонічні засоби української літературної мови (засоби милозвучності: чергування звуків, фонетичні варіанти слів); звукову організацію тексту (її складові); класифікаційну систему фонетичних фігур (явища звукопису, поетичної євфоніки); типові стилістичні функції звукоповторів.*

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

3. Проілюструвати найбільш типові стилістичні функції звукоповторів та звуковідтворюючих елементів.

4. Дібрати приклади використання засобів експресивної графіки у текстах поетичних творів.

Завдання для самостійної роботи:

Укласти словник основних фоностилістичних термінів.

**Предметний покажчик метамови стилістики*

Питання для самоконтролю:

1. Що вивчає фонетична стилістика; євфонія та фоніка як її окремі галузі? 2. Назвіть складові звукової організації тексту. 3. Що являє собою наголос (постійний, динамічний, логічний, факультативний, емпатичний) у словах, фразах? Як впливає зміна наголосу в окремих словах і в словах у складі речення на семантику й стилістичну функцію мовних одиниць? 4. Назвіть складові інтонації мовлення і поясніть їх стилістичні можливості (приклади речень, слів-речень прокоментуйте в інтонаційно-стилістичному плані). 5. Що таке «євфонічність»? Чи є євфонізація української мови штучним прийомом? 6. Якими фонетичними засобами досягається ефект милозвучності сучасної української літературної мови? 7. Що таке євфонічні чергування? 8. Чому фонетичні варіанти слів поділяються на стилістично марковані і стилістично нейтральні? 9. Які з фонетичних варіантів слів називаються фонетичними синонімами? Наведіть їх приклади. 10. Що робить

привабливим звучання текстів будь-якого стилю? Що таке псевдоалітерації та псевдоасонанси? 11. Чому тексти художнього стилю виділяються особливими фонетичними засобами виразності? Що таке звуко символізм? 12. Чи може фонема набувати стилістичного навантаження і від чого це залежить? 13. Схарактеризуйте експресивні можливості звуків української мови. 14. Які ви знаєте фонетичні фігури? У чому полягає особливість кожної з них? 15. Що ми називаємо онома топесею? Розкрийте суть понять «звуківідтворення» і «звуконаслідування». 16. Яку роль відіграють у текстах різноманітні звукоповтори та звуківідтворюючі елементи. Назвіть їх типові стилістичні функції. 17. На які групи поділяються засоби експресивної графіки? Охарактеризуйте складові кожної з них. 18. Вкажіть призначення засобів експресивної графіки в тексті. Проілюструйте сказане на прикладах. 19. У чому полягає суть стилістичного аналізу фонографічних засобів мови?

Практичне заняття № 3

Тема: Стилістика лексико-семантичних груп та слів іншомовного походження.

Мета: розкрити специфіку вживання синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, багатозначних та іншомовних слів у різних стилях мовлення; виробляти вміння та навички з'ясовувати стилістичну природу відповідних лексичних категорій, розпізнавати способи та прийоми їх образного вживання; розвивати набуті вміння і навички стилістично доречного й умілого використання лексичних одиниць у власному мовленні із певною цільовою настановою.

Основні теоретичні питання:

1. Стилістична природа слова. Лексико-семантичні групи слів, групи слів за значенням.
2. Виразальний потенціал полісемії. Тропи.
3. Стилістичне використання омонімів. Каламбур, гра слів.
4. Стилістичне вживання паронімів (парономазія, паронімічна атракція). Паронімія як вада тексту.
5. Стилістичні можливості антонімів, їх різновиди та прийоми використання.
6. Стилістична важливість синонімів та їх різновиди.
7. Іншомовні слова. Внутрішня градація й стилістика вживання.

Домашнє завдання:

1. Схематично відтворити *стилістичні прийоми використання синонімів, антонімів, омонімів, паронімів, багатозначних слів.*

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

2. Навести приклади використання багатозначності в друкованих виданнях. Вказати прийоми введення багатозначних слів у текст (розширення, звуження значення тощо).

3. Зафіксувати приклади стилістичного використання омонімів (каламбур), паронімів (парономазія, паронімічна атракція) у мові художнього слова та публіцистики; виявити випадки вживання паронімії як вади тексту в друкованих виданнях. Проаналізувати їх.

4. Проілюструвати функції антонімів (антитеза, антонімічна іронія, оксиморон), синонімів (перифраз, евфемізм) у текстах різних стилів (науковий, художній, публіцистичний тощо).

5. Зафіксувати приклади інтернаціоналізмів, запозичень, власне іншомовних слів, екзотизмів, варваризмів у ЗМІ, художніх творах та проаналізувати особливості їх уживання.

Завдання для самостійної роботи:

Укласти словник стилістичних прийомів уживання лексико-семантичних груп слів та іншомовного походження.

**Предметний покажчик метамови стилістики*

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають стилістичні ресурси слова? 2. Які групи слів називають лексико-семантичними? 3. У чому виявляється стилістична сутність явища полісемії? Визначте поняття гіперсемантизації, прирощення смислу слова. 4. Назвіть основні прийоми введення у текст багатозначних слів. Яка їх стилістична роль? 5. Які стилі є найбільш категоричними щодо вживання багатозначних слів? 6. З якою метою використовуються в мовленні омоніми, пароніми? 7. Розкрийте зміст понять «каламбурне вживання слова», «парономазія», «паронімічна атракція». Чи тотожні ці поняття? 8. З якою метою використовуються в мовленні антоніми? Назвіть способи реалізації їх стилістичних потенцій. 9. Яку роль виконують у мовленні синоніми? Визначте стилістичні прийоми їх уживання. 10. Чи однакова функціональна активність омонімії, паронімії, антонімії, синонімії в різних стилях? 11. Як внутрішньо поділяється іншомовна лексика? Чи властиві їй стильові обмеження? 12. Розкрийте стилістичні властивості іншомовних слів. Яку стилістичну роль відіграють екзотизми й варваризми у мовленні? 13. Які функції виконують старослов'янізми у різних стилях? 14. Яку мову називають макаронічною?

Практичне заняття № 4

Тема: Образно-тропеїчні засоби як лінгвостилістична категорія.

Мета: поглибити знання про образно-виражальні можливості мовлення, специфіку вживання тропів у різних стилях, їх функціонально-стилістичне спрямування й художньо-естетичну цінність; розвивати вміння розпізнавати засоби словесної образності, давати їм стилістичну оцінку, тобто проникати в семантичну структуру слова, виявляти смислові нашарування, асоціативні зв'язки; вдосконалювати вміння складати тексти, продуктивно використовуючи відповідні образно-фігуральні одиниці мови.

Основні теоретичні питання:

1. Образність та виразність мовлення. Природа тропів.
2. Системний характер тропіки (фігури якості, кількості тощо).
3. Лексико-граматичне вираження та стилістичне використання тропів:

- епітети та їх різновиди;
- порівняння;
- метафора, персоніфікація;
- метонімія, синекдоха;
- гіпербола, мейозис, літота;
- алегорія, образ-символ.

Домашнє завдання:

1. Схематично відтворити *класифікаційну систему тропів (фігур слова)*.

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

2. Проілюструвати різновиди тропів; зафіксувати можливість використання окремих із них у різних функціональних стилях.

Завдання для самостійної роботи:

Укласти словник тропів.

**Предметний покажчик метамови стилістики*

Питання для самоконтролю:

1. Яке мовлення вважається образним? Що впливає на образність й виразність мовлення?
2. Визначте поняття тропу. У чому полягає системний характер тропіки? Що належить до фігур якості та фігур кількості?
3. Для яких стилів найбільш характерні тропи? Яка їх роль у досягненні ефекту виразності й образності мовлення?
4. Вкажіть на особливості функціонування тропів у різних стилях.
5. Що лежить в основі метафоризації мовлення?
6. Що таке метафора? Назвіть види метафор. Наведіть приклади загальномовної, так званої «стертої метафори».
7. У яких граматичних конструкціях найчастіше

реалізуються художні метафори? 8. Які метафори називаються розгорненими? 9. Що таке персоніфікація? Наведіть приклад цього різновиду метафори. 10. Що таке епітет? Чим художнє означення відрізняється від логічного? 11. В чому полягає його тропеїчна сутність? Яка його художня роль? 12. Які епітети називають постійними (фольклорними), а які неологічними? 13. Назвіть семантичні групи епітетів. Наведіть їх приклади. 14. Які бувають лексико-граматичні моделі вираження епітетів? 15. Які різновиди епітетів виділяють на основі явища перехресності у системі тропів? 16. Що таке порівняння? Назвіть його структурні складові. 17. Вкажіть призначення цього тропа. Чим різняться логічні та образні порівняння? 18. Назвіть граматичні форми вираження порівнянь. Наведіть їх приклади. 19. Дайте визначення метонімії та синекдосі. Охарактеризуйте фігури заміщення, вкажіть їх структурні різновиди. За рахунок чого виникає образний ефект у цих словесних фігур? 20. Що таке гіпербола, мейозис, літота? Чому їх називають фігурами кількості? 21. З якою стилістичною метою вони вживаються в текстах? 22. Визначте поняття алегорії. У текстах якого жанру цей троп вживається найчастіше? 23. Що таке образ-символ? Наведіть приклади словесного символу.

Практичне заняття № 5

Тема: Стилiстичнi фiгури як об'єкти власне стилiстичного синтаксису.

Мета: поглибити та узагальнити знання про образно-виражальні можливості мовлення; формувати вміння та навички виявляти особливості побудови фігур поетичного синтаксису, визначати їх стилістичний характер відповідно до сфери вживання (як засобу логічного виділення, впорядкування, посилення емоційно-експресивних можливостей тексту).

Основні теоретичні питання:

1. Різновиди мовностилістичних фігур та особливості їх синтаксичної побудови:

- еліпс, замовчування;
- анафора, епіфора, епанафора, анепіфора;
- повтор, тавтологія, плеоназм;
- ампліфікація, градація, парцеляція;
- асиндетон, полісиндетон;
- риторичні фігури;
- рефрен, лейтмотив.

2. Сфера вживання та функціонально-стилiстичнi можливостi.

Домашнє завдання:

1. Схематично відтворити *різновиди фігур стилістичного синтаксису (фігур думки)*.

**На аркуші паперу формату А4 (комп'ютерна верстка)*

2. Зафіксувати приклади усіх зазначених стилістичних фігур.

Завдання для самостійної роботи:

Укласти словник стилістичних фігур.

**Предметний покажчик метамови стилістики*

Питання для самоконтролю:

1. Що сприяє виразності мовлення? 2. Що називається стилістичними фігурами? Для яких стилів вони є найбільш характерними і чому? 3. Чим відрізняється призначення стилістичних фігур в нехудожніх та художніх текстах? 4. З якою метою використовуються в тексті еліпси й замовчування? 5. Охарактеризуйте анафору, епіфору, анепіфору, епанафору з погляду стилістичної виразності. 6. Яку роль відіграють у тексті повтори слів, словосполучень? 7. У чому полягає стилістична доцільність тавтології, плеоназму? Чи є вони вадю тексту? Якщо так, то якого стилю і чому? 8. Який ефект створюють парцельовані конструкції, ампліфіковані та градаційні ряди? 9. Чому сприяють у тексті полісиндетон і асиндетон? 10. Назвіть різновиди власне риторичних фігур. З якою метою вони використовуються у мовленні? 11. Для яких функціональних різновидів мови характерні лейтмотив і рефрен? В чому полягає їх стилістична своєрідність?

Практичне заняття № 6

Тема: Контрольна робота.

Мета: перевірка і контроль стилістичних знань, умінь та навичок.

Методичні вказівки до виконання контрольної роботи

Контрольна робота передбачає виконання різних за складністю та змістом завдань до тематичних розділів «Загальна стилістика», «Стилiстика української мови як наука і навчальна дисциплiна», «Стилiстична система мови», «Художньо-виразові засоби словесної образності: фонiка, тропiка, поетичний синтаксис»:

1. Визначення різноаспектних напрямів та методів лінгвостилістичних досліджень.

2. Структура та основні завдання стилістики, її взаємодія з іншими науками.

3. Визначення та розрізнення основних понять і категорій лінгвостилістики (метамова стилістики).

4. Фонографічні, лексичні явища виразності мови й мовлення у функціонально-стилістичному аспекті (виявлення, аналіз

емоційно-експресивних якостей та ролі різнорівневих мовних одиниць).

5. Лінгвостилістична характеристика тропів та стилістичних фігур (визначення, розрізнення, функціональна сфера та мета використання).

КОМПЛЕКС ВПРАВ І ЗАВДАНЬ

СТИЛІСТИКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА. СТИЛІСТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Вправа 1. Виконайте пропоновані завдання, Вкажіть, які методи лінгвостилістичних досліджень були використані.

I. Напишіть твір-мініатюру на тему «Українська земля – земля моїх батьків», створюючи колорит урочистості, пафосу відповідними засобами словотвору (префікси *воз-*, *пре-*, *пред-*, *со-*, *су* тощо).

II. Запишіть, добираючи шляхом підстановки доцільний варіант слова. Аргументуйте вмотивованість авторського вибору.

1. І мене в сім'ї великій, в сім'ї в(і, о)льній новій, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом. 2. По двору тихо походжа(ає, а) старий веселий Рогволод; дружина, отроки, народ кругом його (у, в, во) (златі, золоті) сяють (З тв. Т. Шевченка). 3. Лихо моє чубат(е, еє), ніхто мене не сватає (Н. тв.).

III. Шляхом синонімічного добору до виділених слів з'ясуйте смислову доцільність слова у тексті.

1. Стали ми обидві, як укопані, та й стоїмо, дивимося одна на одну, неначе *зроду* не бачились (І. Нечуй-Левицький.). 2. Все в тобі з'єдналося, злилося – Як і поміститися в одній! – Шепіт *зачарований* колосся, Поклик із катами на двобій. ... І тобі рости й не в'януть *зроду*, *Квітувать* в поемах і віршах, Бо в тобі – великого народу Ніжна і замріяна душа (В. Симоненко). 3. Вітер віє-повіває по полю *гуляє* (Т. Шевченко).

IV. Запишіть текст, вибираючи з дужок потрібний за змістом і стилістичним забарвленням синонім. Зіставте із авторським варіантом.

Перепели давали (натхненний, піднесений, захоплений, окрилений, пристрасний) вечірній концерт. Я (йшов, ступав, крокував, чимчикував, шкандибав) серед пташиних пісень, серед (замислених, задуманих) колосків жита, що (хилилися, гнулися, клонилися, никнули) з (тихим, спокійним, негучним, нечутним, беззвучним, безшумним) шепотінням і (кланялися, вклонялися, шапкували) землі, сонцю і людині. Мені не видно було житнього лану, бо хліб (виріс, вимахав, піднявся, витягнувся) вище мого зросту, і я (думав, гадав, мислив, розмірковував, кумекав), що тут, серед цієї (гущавини, хащі, гущі, гущави, гущини), можна заблудитись, як у джунглях (О. Копиленко).

V. Визначте афікси та поясніть їх роль у вираженні різних почуттєвих відтінків.

Дідуган – дідунь – дідисько; мирний – сумирний; мудрий – премудрий.

VI. Зіставте подані пари слів, ввівши їх уречення. З'ясуйте, як префікси впливають на значення слів та їх стилістичне забарвлення.

Зелень – пазелень, вітер – павітер, молодь – памолодь.

VII. Утворіть за допомогою різних афіксів іменники – назви осіб; вкажіть функціонально-стильову закріпленість та емоційно-експресивні ознаки цих слів:

-ан (-ян): політика, інтрига, грубість, критика;

-ій: крутити, торохтіти, скиглити, грамотний, скупий;

-ун; -ух- (-юх-): говорити, вередувати, лепетіти, товстіти, брехати, упертися;

-ак- (-як-): хлопець, чужий, бідний, одинокий, пити;

-ай (-тяй): гуляти, глитати, патлатий;

-ань: головатий, пузатий, вухатий, губатий, лобатий;

-к-: хвалитися, хапати, забувати, сон.

VIII. Наведіть приклади слів, утворених за допомогою префіксів: *анти-, архі-, гіпер-, інтер-, пост-, екстра*; суфіксів: *-ізм, -ство, -цтво, -ння, -ття*; вкажіть функціонально-стильову закріпленість цих слів.

IX. Визначте мовну домінанту кожного з текстів. Які частини мови увиразнюють зміст, загальний настрій тексту, яка їхня роль?

1. Пропало, пройшло, пролетіло,
Минулося, щезло, сплигло,
Лишень головешками тліло.
Лишень попелищем цвіло.
Одвіялось, сном одіснилось,
Одмарилось – ген набулось,
Вкотилось і ген одкотилось.
Солоним риданням зайшлося...

(І. Драч)

2. В мого роду – сто доріг,
Сто століть у мого роду.
Вичовганий старий поріг
Старій бабі в нагороду.
Сива стежка в сто доріг
Розлітається од хати.
Сто вітрів мій вік застріг
Сиву хату розхитати.
Сто скажених сивих бід
Та й сушило ж роду вроду,
Та й не висхне зроду рід

Ні в погоду, ні в негоду.
Внучок тупцю тупотить,
Тупцю, внуцю, тупцю,
хлопче,
Сто стежин у світ летить,
Він – сто першеньку
протопче...
Роде рідний! Не стлумить
Нашу жилаву породу –
Сто вітрів в ногах лежить
Мого роду і народу...

(І. Драч)

Вправа 2. Визначте стилістичні прийоми використання мовних засобів у тексті.

1. Прийди! – я в *надвечір'я* кликав, – Ми до світанку не заснем (М. Сингаївський). 2. Час колесами чавунними наступив на юнь мою (Д. Фальківський). 3. *Возвеличте предків* наших, *пречудову* Україну, що віками *представлялась* як *єдине ціле* (Авторське). 4. Ой то було *дівчатонько*, то було *віченько*, В неї *очка*, як *терночка*, рум'яне *личенько* (Н. тв.). 5. Якщо від *книг глава* твоя *страждала*, Та щоб од *мудрості не вилізли власи*, – *Иди на хутір і свиней паси* (І. Кочерга). 6. Чорна хмара сонце вкрила, *грім гуркоче з-за гори...* Ніч *простерла чорні крила*; в'ються *вихрами вітри* (Д. Загул). 7. В небі місяць сяє *мрійно*, тихі *верби шу-шу-шу* (Д. Білоус). 8. ...По всій землі *агресія кульбаби* (М. Руденко). 9. Радіонукліди: *ошкірилися волошки* (В. Базилевський). 10. Вже *котяться хвилі строф*, вже *б'ються в берег грудей*, вже *біситься з приском порода*, вже *клекіт свій чорний співає*. 11. *Дні променисто легковажні, горбаті дні. Мозильні дні, і дні чеснот, і дні продажні*, яким солоні кров зрідні (З тв. І. Драча). 12. Той *клавесин і плакав, і плекав чужу печаль...* (Л. Костенко). 13. Такі ж близькі звучання: *рада й зрада!* Які ж провалля поміж них *страшні!* (Б. Олійник). 14. *Ой немає цвіту, як маківка. Та немає ж рідніш, як матінка* (С. Йовенко). 15. Ніч! – *потішала вона його. – Ти меш, сарако, вівчарити, я му сіно робити. Вилізу на копицю та й си подивлю в гори на полонину, а ти мені затрембітай...* (М. Коцюбинський). 16. А я [замість *ти*] собі граюсь, та й годі (Розмовне мовлення).

Вправа 3. Прочитайте тексти. Визначте їх стильову приналежність та колоритні різновиди. Які стилістичні прийоми та засоби мового вираження для цього використовуються?

1. Місяць янесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.
Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль. [...]

(Л. Українка)

2. Закон України

Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 2 серпня 2018 року дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року.

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Угоду (у формі обміну нотами) між Україною та Королівством Нідерланди про продовження до 2 серпня 2018 року дії Угоди між Україною та Королівством Нідерланди про Міжнародну місію захисту розслідування від 28 липня 2014 року, вчинену 1 серпня 2017 року в м. Києві, яка набирає чинності з дати отримання останнього письмового повідомлення про виконання Сторонами внутрішньодержавних процедур, необхідних для набирання чинності цією Угодою, ратифікувати.

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України
П. Порошенко

м. Київ

5 грудня 2017 року.

№ 2221-VIII.

3. Ой ти, дівчино, з горіха зерня,
Чом твоє серденько – колюче терня?
Чом твої устонька – тиха молитва,
А твоє слово острє, як бритва?
Чом твої очі сяють тим чаром,
Що то запалює серце пожегом?
Ох, тії очі темніші ночі,
Хто в них задивиться, й сонця не хоче! [...]

(І. Франко)

4. Марічка і звичка
У Марічки гарна звичка –
Любить все робить Марічка:
Полежати,
Потім сісти,
Потім булку з медом з'їсти.
Потім трішечки поспати
Та на гулі вийти з хати...
Роботяца в нас Марічка,
Тільки дивна в неї звичка.

(М. Сингаївський)

5. Автомобільне

Добродії! По вулиці
Афганців
Нема проїзду ні вночі, ні
вранці!
Там ями – що воронки від
снарядів.

Напевно, що туди не їзде
влада,
А їздять запорожці з
жигулями,
Долаючи, забрьохані, ті
ями,
Шепочучи багатоповерхово,

Як водії у фронтових умовах.

Гадаючи – куди із України
Зникають їх податки на машини?

А, може це залишити збагнули

Таку розбиту вулицю одну,
Щоб водії раптово не забули –

Які були дороги у війну?

(Авторське)

6. Ми любимо так Україну,
Як вулики любить ведмідь.
Ми любимо яйця й свинину,
Чи землі родючі, візьміть...
У нашій бездонній утробі
Півкулі земної, вважай...
Та мало нам, лежням-неробам,

Розбійничкам... Меду
подай!

Заради наживи й поживи

Розвалимо пекло і рай.

Ми любимо вашу Україну,

Тож душу із неї виймай!

(В. Івченко)

7. Під час зимової сесії ПАРЄ, яка відбудеться 22–26 січня 2018 року, буде розглянуто проект резолюції щодо ситуації на сході України та в Криму. Відповідне повідомлення розміщено на офіційному сайті ПАРЄ.

Проект резолюції 13 грудня ухвалив Комітет міграції асамблеї: «понад 3 мільйони людей потребують гуманітарної допомоги, в результаті збройного конфлікту загинули більше 10 тисяч осіб, кількість людей, постраждалих під час війни, сягнула понад 24 тисячі. Крім того, понад 1,6 млн людей внутрішньо переміщені, і майже півмільйона людей шукають притулку в інших країнах, більшість із них – у Російській Федерації», йдеться у документі. [...] (Із газети)

8. Колективу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Шановні друзі!

Щиро вітаю професорсько-викладацький склад, співробітників та студентів із 90-річчям від дня заснування Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Утворений за підтримки видатних українських учених В. Вернадського, Д. Багалія, М. Василенка, Л. Писаржевського, Д. Яворницького, наш навчальний заклад сьогодні належить до лідерів вищої освіти нашої держави, посідаючи провідні позиції в багатьох наукових галузях – від історії України до ядерної фізики.

Вам випала велика честь працювати і здобувати освіту в Університеті, який виховав не одне покоління української інтелігенції. У цьому році йому присвоєно ім'я Олеся Гончара. Тут пройшли студентські роки видатного письменника, тут він читав лекції, писав свої

ранні твори, які увійшли в українську й світову культурну скарбницю.

Сьогодні наш колектив продовжує і примножує свої славні традиції попередників. У рамках Болонського процесу ми успішно запроваджуємо європейські підходи до підготовки нової генерації духовної та інтелектуальної еліти нації.

Бажаю вам здоров'я, щастя, добробуту та нових звершень в ім'я України!

9. Ой три шляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той – сестру, а
найменший –
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі,
А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена –
Червону калину.

(Т. Шевченко)

10. Не про два чоботи, а про один

...спікер Литвин сказав, що влада має бути зручною, як добре розношене взуття.

Я поділюся новиною.
Сказав серйозний чоловік,
Що влада мусить бути зручною,
Немов розбитий черевик.
Нема нічого тут смішного.
Хіба ж цей смішно – правду чути?
І хочеться помити ноги.
І хочеться цю владу взути...

(О. Ірванець)

11. Звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія

**Його Всесвятості,
Вселенському Патріарху Варфоломію,**

**Архієпископу Константинополя –
Нового Рима
м. Стамбул**

**Ваша Всесвятосте!
Христос воскрес!**

Звертаюся до Вашої Всесвятості – Вселенського Патріарха і лідера православного світу.

Як Глава держави Україна, який представляє її громадян, в тому числі і тих, які належать до української православної спільноти, які завдяки Хрещенню, отриманому від Константинопольської Матері-Церкви 1030 років тому, сповідують православну християнську віру – прошу Вас надати Томос про автокефалію Православній Церкві в Україні.

Цей довгоочікуваний документ стане не лише торжеством Православ'я, але й актом глибокої історичної справедливості, бо саме із Царгорода пролилося на нашу благословенну землю світло християнської віри.

Цей довгоочікуваний документ ще більше укріпить релігійну свободу в Україні та міжконфесійний мир, посилить права та свободи громадян.

Цей документ піднесе на нові висоти повагу та авторитет Вселенського Патріарха серед українців.

Ви, Ваша Всесвятосте, – єдина особа у світі, яка має канонічне право та законну владу вирішувати такого роду питання.

Вся наша нація дивиться на Вас з благоговінням та надією, бо саме у Ваших силах – дарувати нам єдність, мир і згоду, яких ми так потребуємо і яких ми так довго були позбавлені.

Ваше благословення, рівно як і грамота, надана нашій українській Церкві, довершать утвердження незалежності і самостійності України у духовному вимірі.

І знову, як і раніше, ми завдячуватимемо цим Матері-Церкві і особисто Вам, Ваша Всесвятосте.

Сподіваюся і вірю, що Ви, мудрий і справедливий пастир, не відмовите у благословенні та довгоочікуваному благодіянні Вашим духовним чадам, українцям, вірним нашій Матері-Церкві.

Залишаюся сповненим глибокої поваги до Вас, Ваша Всесвятосте, вірним Православ'ю і відданим Матері-Церкві.

Президент України Петро Порошенко

Вправа 4. Прочитайте тексти. Визначте характер усного народного мовлення (світський, художньо-обрядовий, інтимно-невимушений, гумористично-сатиричний) та особливості стильової

приналежності кожного з них. Вкажіть мовні засоби досягнення певного стилістичного ефекту.

1. – Добридень кумо! Як си маєте? Шо це ви самі косите? Де чоловік? Ви єго від денної роботи оберігаєте?

– Чоловік у колгоспі, а корові тра накосити трави, бо голодна.

– Дайте! Я поможу!

– Та ні, декую! Тут купини, ще косу урвете, шо я тогди скажу своєму чоловікови?

– Та не бійтеси, старий віл борозни не зіпсує.

– Ге, ха-ха-ха! Та вин хоч і не псує, але й глибоко не оре!

– Ах ти! Удаласи язиком у свою маму: єблуко вид єблуні далеко не відкотици!

– А так, як ти – у свого тата: який тато, такий син. Твій старий, най єму буде земля пером, умів добре брехати, а ти – ше ліпше.

– А-а, декую! Вмієш жертувати!

– Декую і тобі, шо вмієш добре слово сказати!

– Ти чула, шкода трафиласи в Андрія Вериги.

– Та яка?

– Учере косив траву на царині, лишив торбу при дорозі, та й хтос викрав кушку з брусом, правило і наперсток.

– Най Бог боронит! Шо за люди пішли. Ну, най єго біда озме.
(Розмовне мовлення)

2. – Добридень, добродзико! Цілую ручку гречній пані!

– Дай вам боже здоровля, пане Семене! Думаю, ви хочете поговорити з панотцем, але його нема вдома.

– А-а! Вони, я думаю, пішли правити божу службу в Білоберезку, бо там сегодне храм!

– Так воно й є. Але у Білоберезку пішли також їх святість протопопа Матвій з Косова.

– О, Боже святий, то там дес народу понаїхало видимо-невидимо. А я грішний не пішов, маю кежку журу: тато присмерті. То я хотів покликати панотця, аби висповідали тата, бо вони вже на божій дорозі!

– Який жаль. Я вашого тата добре знаю. Добрий чоловік. Скільки прийде, бувало, до церкви, на боже гроші дає. Як пан отець повернуться додому, я скажу, шо ви приходили він буде у вас сегодне.

– Дякую гречній пані! Бог вам віддячить за вашу доброту!
(Розмовне мовлення)

3. Ой ви, Громи-гровици, люті Морози, Бурі й Блискавиці, Буреломи, Віхоли, Заметілі, Завії, Вітри-сніговії, прошу ласкаво Вас, молю Вас прийдіть зараз до нас на святу вечерю! Прощу Вас не гордувати, приходіть куті скоштувати! Ах! Не йдете! То не приходіть і

тогда, коли будут сади цвисти, коли буде жито рости, коли будут пшениці колоситися, коли будут бжьоли роїтися, коли будут корови телитися, вівці котитися, свині пороситися! Не приходіть і тогда, коли будут жнива робитися, хліби молотитися, трави коситися!

Ідіт назавжди, пропадайте, нас навік забувайте! Живіт собі у прірвах, пропастях, проваллях, у глибоких нетрях, у темних дебрях пропадайте! Будьте там, де когути недоспівають, де пси недобріхуют, де ні людей, ні скотини немає, де нечистий гуляє! Там ви пробувайте, до нас ніколи не повертайте! (Н. тв.)

4. – Карпе! – промовив Лаврін. – А кого ти будеш сватать? Адже ж оце перед Семеном тебе батько, мабуть, оженить.

– Посватаю, кого трапиться, – знехотя обізвався Карпо.

– Сватай, Карпе, Палажку. Кращої од Палажки нема на всі Семигори.

– То сватай, як тобі треба, – сказав Карпо.

– Якби на мене, то я б сватав Палажку, – сказав Лаврін. – В Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема. А вже гарна! Як намальована!

– Коли в Палажки очі витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби.

– То сватай Хіврю. Хівря доладна, як писанка.

– І вже доладна! Ходить так легенько, наче в ступі горох товче, а як говорить, то носом свистить.

– То сватай Вівдю. Чим же Вівдя негарна? Говорить тонісінько, мов сопілка грає, а тиха, як ягниця.

– Тиха, як телиця. Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем, – сказав Карпо. (І. Нечуй-Левицький)

5. Подзвонив який-небудь Петро Іванович чи Іван Петрович з виряченими очима:

– Давайте, баришня, пожарну скоріш! Пожар!

А ви собі спокійнесенько:

– Центральна!

– Дайте пожарну!

– Що вгодно? Центральна!

– Пожарну дайте! Горить!

Та ще так у ніс трохи:

– Центр-а-аль-на-я! Что угодно?

А потім, почекавши трохи, з півхвилини приблизно, знову так само спокійнісінько, не хвилюючись:

– Кончили?

– Та ні! Ще горить! Дайте, баришня, центральну! Годину вже мучусь!
А ви ще за півхвилини:
– Говорите?
– По-о-жар, кажу вам! Давайте, баришня, центральну!
А ви помовчіть трохи, а потім знову:
– Кончили?
– Та чорт... чорт... чорт...
День... брязь... дзень...
Кінчилось. Побалакали. (О. Вишня)

ФОНОСТИЛІСТИКА

Вправа 1. Визначте всі можливі варіанти логічного наголосу. Поясніть, чи змінюється лексичне значення висловлювання від цього.

Я хочу прийти до Вас завтра. Вчора Максим освідчився мені в коханні. Творіть добро, даруйте людям радість! Конвалія – перша провісниця весни.

Вправа 2. Прочитайте текст. Зверніть увагу на наголошення виділених слів. Поясніть мету авторського наголосу.

1. Від мене сон милий тіка, навколо *темнота* тяжка, навколо все спить, як в могилі. 2. Лунали б тоді мої мрії і щастя моє *таємне*, ясніші, ніж зорі ясні, гучніші, ніж море гучне (З тв. Л. Українки). 3. Затих мій сивий, битий *тугою*, поник старою буй-головою. 4. І діточки, як *квіточки*. 5. Бо вже остили мужики, та безталанні *покриткі*. 6. Чорніє поле, і гай, і гори, На синє небо виходить *зоря*. 7. Мені однаково, чи буду Я жити в *Україні*, чи ні. Чи хто згадає, чи забуде Мене в снігу на чужині – Однаковісінько мені. 8. І мене в сім'ї великій, сім'ї вольній, *новій*, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом (З тв. Т. Шевченка). 9. По ній ти зізд пізнаєш путь, піймеш природу і всі твори, – і мислі ясні *прийдуть*. 10. Треба твердо нам в *бою* стояти, Не лякайтесь, що впав перший ряд, Хоч по трупах *наперед* ступати, Ні на крок не вертатися взад (З тв. І. Франка). 11. В хаті сонячний промінь косо На долівку ляга з вікна... Твої чорні шовкові коси *Припоробила* вже сивина. 12. Я хотів би, як ти прожити, щоб не тліти, а завжди горіть, Щоб уміти, як ти любити, *Ненавідить*, як ти, уміть. 13. Ти знаєш, що ти – людина, ти знаєш про це, чи ні, *усмішка* твоя єдина, очі твої одні (З тв. В. Симоненка). 14. Життя ішло, минуло той перон. Гукала тиша рупором вокзальним. Багато слів написано пером. *Несказане* лишилось *несказаним* (Л. Костенко). 15. Що на Чорному морі, на камені *білому* там стояла темниця кам'яная. 16. На чужій роботі тяжко *нароблюся*, А

прийду додому, сяду, *зажурюся*... 17. Мовчи *язічку* – дістанеш паляничку (Із н. тв.).

Вправа 3. Складіть два тексти (монолог і діалог). Потім виразно прочитайте їх, користуючись відповідними стилями вимови.

Вправа 4. Запишіть текст, розкриваючи дужки. Аргументуйте вибір фонетичного варіанта слова.

I. 1. Я лягаю на землю біля кринички, набираю повний глек води, ставлю його (у, в) траву, а сам придивляю(ся, сь) до неба, до води, до павиних вічок, що зацвіли (у, в) струмку... (М. Стельмах). 2. Зелений одягла вінок берізка ніжна (і, й) струнка (В. Сосюра). 3. Глянь (же, ж) синіми очима... (П. Тичина). 4. Коли (би, б) сонце хоч на хвилину пробило ці зловісні хмари, кинуло хоч (би, б) один промінь, заграло, зігріло (у, в)сі ці калюжі, пустило райдугу на обрій, за Десну, може (би, б) веселіше було (би, б) дивитись (у, в) вікно, може (би, б) не хитались сумовито тіні по закутках (у, в) хаті, може (би, б), може (би, б) серце засміяло(ся, сь), хоч на хвилину, може, втекла (би, б) кудись важка печаль (Ю. Збанацький). 5. Побризкані росю, трави стояли тихі, приниклі, бо ранок був теж тихий (і, й, та) безвітряний (і, й, та) обіцяв сонячний жаркий день (Г. Тютюнник). 6. Сніжинки (з, із, зі) інеєм крутили(ся, сь), збивали(ся, сь) (у, в) купу, (і, й, та) купа росла, більшала (і, й, та), наче стовп, піднімала(ся, сь) (у, в)гору (П. Мирний). 7. На шлях я вийшла ранньою весною (і, й) тихий спів несмілий заспівала, а хто стрівав (ся, сь) на шляху (з, зі, зо) мною, того я щирим серденьком вітала. 8. Любо лили(ся, сь) в пташиному хорі пісні голосні. 9. Раді (би, б) діти вишню з'їсти, та високо лізти (З тв. Л. Українки).

II. 1. Гей, (у, в) суботу, проти неділі, Супрун (з, зо, зі, із) ордою стяв(ся, сь), гей, а (у, в) обідн(ю, юю) годину (у, в) неволю попав(ся, сь) (Н. тв.). 2. Подивилась на дитину: (у, в)мите сльозю, червоніє, як квіточка, вранці під росю (Т. Шевченко). 3. Тільки (у, в) праці життя і краса (В. Сосюра). 4. Як (од, від)спів(а, ає) хурделицями зима, як (від, од)дзвонить вона оселедцем – тоненькою і блискучою, мов кришталь, кригою на кущах та деревах, і сонечко (у, в)гріє землю та води, збирається Данило Коряк до лісу до своєї сторожки. Там він має оберіга(ти, ть) (од, від) (у, в)сякої напасті цілий лан лісової розсади: дрібненьких дубків, що недавно ще спали (у, в) жолудях, а весною проклюнули(ся, сь) (з, із) землі двома-трьома листочками та (й, і) пішли (у, в) ріст... (Г. Тютюнник). 5. (У, в)сі слова – співучі струни, коли під майстровим смичком. 6. Надійшла весна весела, закипіли (у, в) праці села, розшуміли(ся, сь) лани. 7. (З, зі) сходу сонце (і, й)де (у, в) ясних огнях світанку (З тв. М. Рильського).

Вправа 5. Відредагуйте речення, вказавши, що порушує їх милозвучність.

1. Весняний степ всмоктував в себе сніги. 2. Микола виніс з суміжної кімнати згорток. 3. Вчитель швидко ввійшов в клас. 4. Хтось схопив його міцно за руку. 5. Іван залишивсь дома. 6. Переконавшись в справедливості батькових слів, Славко вибачивсь за свою нестриманість. 7. Концерт в Прилуках закінчивсь пізно. 8. На айстрах листя уже усихало. 9. Асфальтом вкрилась земля. 10. У парку купи опалого листя вітер роздуває. 11. Чого город заріс бур'яном? 12. Й дихав холодом осіннім став. 13. Вони не сподівалися, й все ж зазнали поразки. 14. Впізнали і оговталися. 15. І садок в фруктах, і вечори під синім небом. 16. Участь в театрі. 17. А у Оксаниних очах радість. 18. В хвилях осені. 19. Ось в кімнаті почувся телефонний дзвінок.

Вправа 6. Дайте оцінку сполучуваності звуків у скорочених назвах слів та аббревіатурах.

АГУ (адміністративно-господарське управління); ДПНТБ (Державна публічна науково-технічна бібліотека); ЛЕП (лінія електропередач); ОБСЄ (Організація з питань безпеки і співпраці в Європі); СНД (Співдружність незалежних держав); ЦБНТІ (Центральне бюро науково-технічної інформації); ФДМУ (Фонд державного майна України); Держкомнацміграції України (Державний комітет України у справах національностей та міграції); ЛОО при КМ України (Лікувально-оздоровче об'єднання); НАН України (Національна академія наук); УААН (Українська академія аграрних наук); Укрхудожпром (Український концерн художніх промислів); Укрморрічфлот (Державний департамент морського і річкового транспорту України); Міненерго України (Міністерство енергетики України); ВАК України (Вища атестаційна комісія).

Вправа 7. Проаналізуйте фоніку газетних заголовків; виділіть ті із них, в яких фоніка стала джерелом експресії, і ті, в яких ви знаходите недоліки в звуковій організації; усуньте їх. При цьому розрізняйте випадкові звукові повтори, недоречне римування і свідоме використання звукопису з метою посилення дієвості мовлення.

«За штилем – шторм»; «Недостатність уваги керівництва до розвитку виробництва»; «Медалі за моделі»; «Твої плани, плането?»; «Повний хід, «водохід!»»; «Цілюще дихання калини»; «Грані граніту»; «Льготи Аерофлоту»; «Кон'юктура для контркультури»; «Прогноз і діагноз»; «Розрахунки і прорахунки»; «Цитаделі із цитат»; «Чекає матчів м'яч»; «Візит до «візирів».

Вправа 8. Спробуйте з'ясувати естетичну мотивацію використання звукової близькості слів (поетично співзвучних).

1. Кидайте овес у болото – будете як злото. 2. У кого дочок сім, то й щастя всім. 3. Діти – як квіти: поливатимеш, то ростимуть. 4. Маленьке – миленьке, побільша – погірша. 5. Сім синів годую, всім щастя готую. 6. Слово до слова – зложиться мова. 7. Ой бачу я, бачу коня вороного, Товариша свого й друга дорогого! Ой бачу я, бачу турецьку границю, Ох бачу я, бачу свою шибеницю! 8. Гостре словечко коле сердечко. 9. Розкажу другу – піде по кругу. 10. Менше нас – менший глас. 11. Нехай так буде, як скажуть люде (Із н. тв.).

Вправа 9. Запишіть, добираючи доцільний варіант слова. Виділіть фонетичні синоніми та з'ясуйте їх роль у текстах художнього стилю.

1. Летим. Дивлю(ся, сь), аж світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає. 2. Дивлю(ся, сь): цар підходить до найстаршого. 3. На Йвася глянула, взяла його тихенько сповила та, щоб дожа(ти, ть) до ланового, ще копу дожина(ти, ть) пішла. 4. А ми розлізлися м(і,е)ж(и) людьми, мов мишенята (З тв. Т. Шевченка). 5. Тужу за вами, солов'ї (У, В)країни (М. Рильський). 6. Трикляті гітлерівці! Не подужа(ти, ть) (все'дно, все одно) вам нас, ніколи! (П. Тичина). 7. Можна вибра(ти, ть) друга і по духу брата, Та не можна рідну матір вибира(ти, ть) (В. Симоненко). 8. Якби х(о)тів Хома, так би робив і дома. 9. Максим козак Залізник, козак з Запорожжя. Як поїхав на (У, В)країну – як пишн(а, ая) рожа. 10. Зажурила(сь, ся) (У, В)країна, що нігде прожи(ти, ть): Витоптала орда кіньми маленьк(і, ії) діти... (Із н. тв.).

Вправа 10. Проаналізуйте чергування голосних і приголосних в уривках художніх текстів. Виділіть звукові повтори. Намагайтеся дати естетичну мотивацію посилення звукової виразності слів (однорідність звукового фону, звукова гармонія, мелодійність; звукообразність, зображальний ефект; емоційна тональність; експресивність тощо). Покажіть єдність звукової і художньо-сміслової сторони мови.

1. Оріся ж ти, моя ниво, Долом та горою! Та засійся, чорна ниво, Волею ясною! Оріся ж ти, розвернися, Полею розстелися! Та й посійся добрим житом, Долею полийся! Розвернися ж на всі боки, Ниво-десятино! Та й посійся не словами, А розумом, ниво! Вийдуть люде жито жати... Веселії жнива!.. Розвернися ж, розстелися ж, Убогая ниво!!!
2. Стиха, стиха Дунай воду несе, Ще тихіше дівча косу чеше. Чеше, чеше та й на Дунай несе. Богацький син, дівчиноньку звівши, на коника сівши, Звівши, звівши, на коника сівши, Сівши, сівши, на скрипочці грає...
3. Зацвіла в долині Червона калина, Ніби засміялась Дівчина-дитина.

Любо, любо стало, Пташечка зраділа І защебетала. Почула дівчина І в білій свитині З біленької хати Вийшла погуляти У гай на долину. І вийшов до неї З зеленого гаю Козак молоденький; Цілує, вітає, І йдуть по долині, і йдучи співають. 4. Погибнеш, згинеш, Україно, Не стане знаку на землі. А ти пишалася колись В добрі і розкоші! Вкраїно! Мій любий краю неповинний! За що тебе Господь кара, Карає тяжко? За Богдана, Та за скаженого Петра, Та за панів отих поганих До краю нищить... Покара, Уб'є незримо і правдиво... (З тв. Т. Шевченка). 5. Ніч заплакала сльозами, позбирав ті сльози ранок і розсипав між квітками для безжурних городянок. 6. Я вітаю бурі, грози, як грюкоче в небі грім, я люблю палкі морози, як скриплять од льоду лози, як діброви криє дим. (З тв. Г. Чупринки). 7. Коли я вмер – забув, не знаю... Я в чорній прірві забуття... О краю мій, коханий краю, Коли ж це стратив я життя? (О. Олесь). 8. Там тополі у полі на волі ... З буйним вітром, свавольним і диким, Струнко рвуться кудись в далечинь... (П. Тичина). 9. Була у нього усмішка дитяти – Блакиті української тепло (Д. Павличко). 10. Маленькі хвильки рівно котилися, ласкаво мили берег. Хлюп-хлюп!.. хлюп-хлюп!.. (М. Коцюбинський). 11. Брязкіт металу, гуркіт, свист – все поглинав низький голос домни (Ю. Яновський). 12. Життя немало натрусило смутку в душу старого. 13. Ліси розсівають таємничі шерехи, під ногами перешіптується туман (З тв. М. Стельмаха).

Вправа 11. Які засоби посилення звукової виразності мовлення наявні у тексті? Поясніть їх художнє значення.

1. Ой діти, діти,
Де вас подіти?
Чи мені втопиться,
Чи з горя убиться?
Киги! Киги!
Злетівши угору, –
Тільки втопиться
В Чорному морю!
А кулик чайку
Взяв за чубайку.
Чайка кигиче:
«Згинь ти, куличе!»
Киги! Киги!

Злетівши угору, –
Тільки втопиться
В Чорному морю!
А бугай: бугу!
Гне з лози дугу:
«Не кричи, чайко.
Повішу в луку!»
Киги! Киги!
Злетівши угору, –
Тільки втопиться
В Чорному морю!
(Н. тв.)

2. О, тяжкий удар!
Тамара блудить, як примара,
Тамара терпить од катара
І стогне: «О, Ма-да-га-скаррр!»
Табло: Тамара і Оскар!

(М. Вороний)

Вправа 12. Вкажіть на важкі для вимови сполучення звуків. На скільки художньо мотивована звукова організація тексту у наведених прикладах?

1. Крякають крюки, про кризи і крах – Фе! Нецікаво, панове! (М. Рильський). 2. Нікого так я не люблю, як вітра вітровіння. Чортів вітер! Проклятий вітер! Він замахнеться – раз – рев! Свист, крутіння! І вже в чоло торішній лист – як чортове насіння! (П. Тичина). 3. Чорних крил наді мною сплетінь хижозвука... (А. Мойсієнко).

Вправа 13. Виділіть фонетично виразні слова у поетичних рядках. Визначте типи фонетичних засобів увиразнення мовлення. Прокоментуйте їх стилістичну роль.

I. 1. І далеко батьківські пороги, І кінця ще не видно дороги. І палає зірниця мети, І до неї – іти та й іти (М. Луків). 2. «Катуй невірубусурмана!» – Кричить за муром... «Ріжте! Бийте!» – на фортеці Кричить Гамалія. Реве гарматами Скутара – Ревуть, лютують вороги. 3. Пливе човен води повен та все хлюп-хлюп-хлюп-хлюп (Із н. тв.). 4. Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива. 5. І думу тяжкою мою Німим стінам передаю. 6. Вітер в гаї не гуляє – Вночі спочиває, Прокинеться – тихесенько В осоки питає: – Хто се, хто се по сім боці Чеше косу? Хто се?.. Хто се, хто се по тім боці Рве на собі коси?.. Хто се, хто се? – тихесенько Спитає, повіє Та й задріма, поки неба Край зачервоніє (З тв. Т. Шевченка). 7. На човнах золотих Заплива молодик За тополю... за тобою лечу Журавлино ячу За тобою... (Б. Олійник). 8. – Нічим не допоможеш, друже Гія... Так хочеться додому: ностальгія. 9. Травнева тиша тоне, тане... Танок тополь... Терновий тин... там тане Таня... Тонкостанно... Там тільки ти, Танющик, ти. Тремтіння тіней... туркотіння... Тремке томління тет-а-тет... Тремкі тенета тихомрійні Тче тріолет, тче тріолет... (З тв. А. Мойсієнка). 10. Летить на лоно листопад, як ластівок останнє соло. Я так люблю пісенний лад, коли за словом ллється слово (М. Сингаївський). 11. Верба зігнулась, як стара вдовиця, Бо скоро вітер налетить здаля. «Сон-сон, сон-сон», – нашіптує ялиця, Калину заховавши під гілля (Я. Шпор).

II. 1. Пішов шелест по діброві, шелчуть густі лози (Т. Шевченко). 2. Ви знаєте як липа шелестить У місячні весняні ночі? Кохана спить, кохана спить, Піди, збуди, цілуй їй очі, Кохана спить... Ви чули ж бо: так липа шелестить (П. Тичина). 3. Гордою, сміливою бурею бурхливою устань: з гімном-перемогами новими дорогам підемо на брань (В. Чумак). 4. Під дверима ж буйний вітер бубонить (І. Манжура). 5. Будуть літа летіти в цвіту і негоді, Поїзди гримкотітимуть, битиме грім, І старенька земля, як боєць у поході, Ізі мною поділиться хлібом своїм (А. Малишко). 6. На дубі сидячи зозуля кукувала (Є. Гребінка).

7. Силуєти століть.. Скільки спалено сонць... Сивий страх в узголів'ї стрілою стримить – Бережи нас, Господь (А. Мойсієнко). 8. Руто-м'ята, да перем'ята, непрогорнутая трава. Сюди вітер та туди вітер Аж потоками обвіва. Потоки, як токи, Руто, ой руто, Ти ж у нас так панеш, Як ніхто, ніхто. Повне літо да перелито, Медоцвітами нахиля, Дощик бором та перебором, Переструнчуючи гілля (П. Тичина). 9. Рожевість руж, барвінку барви і чорнобривців чорнота Жоржини жар і сніг... А скільки тих квітів на Україні є! (Б. Степанюк). 10. Кого, кого, кого Шукає вранці на горі? Кого, кого, кого Шукає чайка угорі? (О. Богач). 11. Йдемо удвох під вечір по стежині, А він мені дудкає ду-ду. А далі яр і діти у ожині (Л. Костенко).

Вправа 14. Дослідіть звукопис тексту. Символізм яких звуків яскраво видно?

I. 1. Бринить голосочок, як срібний дзвіночок, по садочку лунає, та вже й соловейко, що співа раненько, так співати не здолає! Пісня до роботи додає охоти, а Мар'яні вдень не до гуляння, – на роботі зранку до смеркання. На чужому полі ніжки натомила, на чужій роботі ручки натрудила, на чужих городах цілий день полола, бур'яном колючим руки поколола. Ой то ж натомилась, як прийшла додому, то аж похилилась. Стала приступать їй до серця досада... Глянула на мене: «Ти ж моя відрада! Ой ти ж моя мила, лелієчко біла, як же ти цвітеш пишно, як я подивлюся, так мені з тебе втішно! Я ж то тебе, квіточко мила, за свою працю заслужила, на свою долю посадила, – рости ж, леліє, розкішна, красна, щоб була моя доленька щасна» (Л. Українка).

2. Серед тиші чутно було, як десь далеко торохтів віз. Дервіші сходились. Кидали слово-два, тихо, пошепки й мовчали. Дзвінко дзюрчала вода. Високі тополі все шелестіли (М. Коцюбинський).

II. 1. Я чую, як шумлять долини, я чую темний гул лісний, і шепіт втомлений ялини, і мідний передзвін сосни. Кружляння рік, рипіння ріні, шугання диму з димарів. Вгорі – ліси сріблясто-сині, внизу – розлив молочних нив. І скрізь пливуть широкі звуки гучної світлої землі. Пливуть над села і над луки пісенності кораблі. Шум величезного вітрила, Мах нездоланного крила – це музика земної сили у людське серце увійшла (М. Бажан).

2. Благословенна тиша навкруги. Лише зашєрхоє дєсь суа зелєна ящїрка, пробїгаючи у травї, бризнуть врізнобїч з-пїд нїг конїки-ковалї та ще жайворонки дзюркочуть у тиші, проймаючи її верх і вниз, невидимі в повітрі, як струмки, що течуть, розмаїті, джерельно-дзвінкі. Здається, співає від краю до краю саме повітря, співає марєво, що вже схоплюється, тече, струмує де-не-де над ковилою (О. Гончар).

Вправа 15. Прочитайте тексти. Визначте, які звуки в них повторюються. Які стилістичні функції вони виконують? Як спосіб творення звуків впливає на виражально-зображальні можливості тексту?

1. Сльота

Ситом сіє сиві струї

Хтось химерний. Хмар хитон

Розпростер на небі вітер.

Слизько. Слізно. Сумно. Сон.

Вимок ворон на воротях.

Сльози скапують зі стріх.

Ластівка пройшла, як стрілка.

Сниться: Сяйво. Сонце. Сміх.

(Р. Купчинський)

2. Осінній дисонанс

Небо скуйовджене і розколисане

Дрантя спустило на темні бори.

Сонного місяця сива лисина

Полум'ям сизим горить.

З ротатим, ридаючим риком

Вітри орди хмар несуть,

І ходить за їхнім криком

Бажання лягти і заснуть.

(В. Симоненко)

Вправа 16. Складіть і запишіть речення, використовуючи мовні засоби алітерації та асонансу. Зясуйте стиль і тип мовлення. Визначте, які асоціації викликають ці звукоповтори.

Наприклад: Зима морозяна надворі, замети білі на землі. (Художній стиль мовлення, опис, повтор звука [з] викликає асоціацію холоду, заметилі).

Вправа 17. Прочитайте вірш. Знайдіть приголосні, які алітерують. Чи сприяють ці повтори увиразненню його змісту?

Несамовитим криком крові

Роздерлися Твої уста:

Сурмиш у рупор пурпуровий,

Вагітна бурями повстань!

Крізь чорних днів крижану хугу,

Крізь свист степів, крізь порох трун –

Виконуєш космічну фугу

На струнах зореметних рун.

З несамовитого Синаю

Ти – ураганом голосів –
Гукаєш, кличеш, проклинаєш
В своїй розіп'ятій красі.

(Є. Маланюк)

Вправа 18. Покажіть виражальну роль фоніки у прозовому тексті. Відзначте повторення звуків, простежте зв'язок звукоповторів із художніми образами, змістом мовлення.

1. Мов ясочка, схилилася над дитячою люлечкою молода мати, обережно колисає свого первістка: «Ой люлі, люлі, налетіли гулі... Заплющ оченята, склади рученята...». У такт пісні й погойдування колиски легенько погладжує синові рученьки. Торкається тендітних пальчиків, нашіптуючи: «Сон у колиску, дрімки у кістоньки, здоров'я на росточок, спи, мій синочок». І знову: «Ой люлі, люлі, спи, мій синуюлю, заплющ оченята – давно пора спати».

Чарівна мелодія пісні, магія слів роблять свою добру справу. Зрештою «золотенятко – мамине дитятко» засинає, а матуся ще довго вдивляється у любе личко. І спадає їй на думку мудра бабусина наука:

– Пам'ятай, доню: ростиме дитина здоровою та щасливою, коли сама будеш мудрою. Матимеш доньку – то колисай її у вербовій, калиновій люлецьці. Буде бадьорою, жвавою, а пісень співатимеш – повік будеш її найріднішою. А як пошле доля сина, хай батько завчасно люлечку зробить із явора або дуба. Це найкращі «чоловічі» породи дерев. Вони додають сили, а ще, кажуть, і розум в голівку. Коли ж удасться кволий та плаксивий – вигойдуй у тополевій або кленовій. А як хочеш, щоб ніжним зріс, то краси його серденьку додасть ясен.

Ще знай, що класти спати дитину треба голівкою на схід сонця, а ніжками на захід (Із журналу).

2. В якийсь момент острів затихав. Але тиша німувала недовго. Її проламував найнахабніший, найсміливіший, найбезталанніший голос. Мабуть, володар того голосу знав, що в інший час його ніхто не слухатиме. «Дзінь-дюр, дзінь-дюр-трюх», – оце і вся пісня. Поспішливо обзивався в другому кінці острова інший, трохи вдатніший, але теж невисокого польоту співак. Мабуть, брався вчити нездару. «Тюх-тюх, дінь, лясь-лясь». Тоді враз, мабуть, ображені, зривалися кілька... Тут перемішалися всі школи, тут змагалися безліч напрямків. І аж тоді, десь посередині острова, мабуть, на білій грушці, озивався справжній маестро. І хоч на ту мить острів дзвенів од співу, його пісня не губилася. Він озивався мовби ліниво, знехотя: тіох-тіох. Тоді захоплювався, віддавався на волю власного співу й бив у небо дзвінко, аж вставала в берегах луна: тіур-тіур-тіур, фіть-фіть-фіть, лясь-лясь-лясь-лясь! І цим останнім звуком запечатував вуха (Ю. Мушкетик).

Вправа 19. Прочитайте тексти вголос. Проаналізуйте фонетичні засоби творення образу вітру в обох із них. Що спільного й відмінного в них використано?

1. Вітер віє, віє, мліє,
Навіває срібні сни,
Навіває злотні мрії,
Чеше кучері Весни.
То загляне в чорні прірви,
То злетить в блакить ясну,
То пелюстки білі зірве
І посипле на Весну.
То замовкне, то заграє,
То всміхнеться, то зітхне...
З кожним з нас таке буває,
Як кохання спалахне.

(О. Олесь)

2. Третій вечір шумить мені вітер – щоразу інше. Спершу він нарядився за приятеля, інтимного й балакучого оповідача – отого, що зайде з двору до вікна, одчинить його, схилиться на руку й заведе розмову без краю.

От-от, здається, перестане, вже затихає, і одразу зашумить-зашумить, навіть не передихнувши. Слухаєш-слухаєш, ляжеш спати, заснеш, не дослухавши, і глухої ночі прокинешся, підведеш голову, а він все так же невтомно: «Гу-гу-гу!.. бу-бу-бу!..». І вже вчуваються в його шумі лісові розбійницькі легенди.

Сьогодні – він музика, під вікнами гуде гілля струнами, і кругом будинку – гомін – не гомін, стоїть могутча симфонія – «Сон». До неї химерно вплітаються бадьорі суботні інтермедії далекого од центру кварталу: то несподівано запильгучить напідпитку гармошка, і перед очима пропливе, як веселий привид, обличчя з підбитим оком, то виразно долетить тихе посвистування смутного під барканом вуркагана.

Обплутав мене знову, як хмелем. Давно вже збирався до театру і давно вже час іти, а я сиджу коло вікна, одягнений, і не можу ворухнутись. Мені видно, як на балконі лазить кленове листя, як перегортаються зелені ясеніві пальці, мов малюнки з тінями рентгену, як у чавунних перилах тихим золотом сяє привіт за мільярди миль од якоїсь невідомої зірки.

Раптом гомін і сміх. Крешуть каміння зашкарублі черевики студентів, орішками цокотять покривлені каблуки студенток. Коло мого вікна одна чогось зітхнула, стиха кинула початок давньої пісні, мов зронила на брук з повного кошика квітку.

Зронила й забула, щось веселе згадавши, засміялась, загомонила до гурту. Гурт, як привид, зник. [...]

Аж ось жужмом, жмутами засяяли в очах червоні жоржини... Жоржини, жоржини, аж у хаті темніє од їх. Далі зашумів вітер, земля застугонила, підкотили вітрові коні гриваті, примчали мені з далекої ночі вінок молодлиць, червоно мальованих, заплаканих. Оце вони, ті жоржини (С. Васильченко).

Вправа 20. Охарактеризуйте фоніку вірша: виділіть звукові повтори, визначте їх типи й естетичну функцію.

Кругом кричать: «Свобода, воля!»

Жадібно жеруть довіру-жах.

Спимо собі, як страшно. Кволі!

Благаємо у Бога благ – бабах...

Пора, пора... Поразок голі!

Настав славетний час – ура!

Слова сміливі у народі...

Чи це реальність? Ні... Ха-ха!

(Авторське)

Вправа 21. Прочитайте вірш П. Тичини «Хор Лісових Дзвіночків». За допомогою яких мовних засобів автор передає звуки довкілля? Напишіть твір-опис «Літній день», використовуючи звуковідтворення та звуконаслідування.

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День.
Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тіль,
Сни розкішні,
Все гаї затишні:
Тіль!
Тіль.
Линьте, хмари,

Ой прилиньте, хмари, –
Ясний день.
Окропіте,
Нас нашелестіте:
День!
День.
Хай по полю,
Золотому полю,
Ляже тіль.
Хай схитнеться –
Жито усміхнеться:
Тіль!
Тіль.
(П. Тичина)

Вправа 22. На основі попереднього аналізу художнього використання звукових повторів у словесній творчості різних авторів напишіть лінгвістичний твір на тему «Кожен звук промовляє до мене». Спробуйте дати самостійну характеристику

художнього значення звуків, розкриваючи такі питання: зв'язок звуків людської мови і звуків природи; звукове живописання; звук – слово – символ; звук (типи звукових повторів) у поезії. Додатково опрацюйте уривок тексту лекції російського поета-символіста К. Бальмонта «Поезія як чаклунство».

Азбука наша починається з А. А – найясніший. Найголосніший звук, що без усякої перегороди виходить з рота... А – перший звук розкритого людського рота, як М – закритого. М – болісний звук глухонімого, стогін затриманої, здавленої муки, А – голосіння, надмірного страждання. Два первоначала в однім слові, що повторюється трохи не в усіх народів – Мама. Два первоначала в латинському амо – люблю. Захоплене дитяче гукаюче а, і в глибині мовчання прямує німіює м. ... М'яке м, вологе а, сумне м, ясне а. Медове м і а – як бджола. В м мертвий шум зими, в а – чарівна весна... Як камінь, а – не жаркий рубин, а в місячній чарі опал, іноді, частіше ж сяючий всіма барвами веселки діамант, вся гама барв... Слава повноголосому А, це наша слов'янська буква!

О – це горло. О – це рот. О – звук захоплення. Урочистий розлог, просторінь є о: поле, море, обшир. Чому кажемо ми Оргія?? Тому, що в Оргії – стогін захоплення. Все величне, хоч і темне, визначається через о: стогін, горе, гроби, похорон, сон, море... Гострозоре око ворога вовка, і око сліпе бездомної півночі. Ізвої суворі волі. Бездонне о.

У – музика шумів, вигукування жаху... Гук мідяних труб. Грубе по матерії своїй: стук, бунт, тупо, круто, рупор...

Белькотання хвилі чуємо в л, щось вологе, любовне – Ліана, Лілея. Переливне слово «Люблю»...

В самій природі л має певне розуміння, так само, як паралельне р, що стоїть поряд. Стоїть поряд – і протилежне. Два брати – отже один світлий, а другий темний. Р – скорє, мережане, грізне, спірне... Р – один з тих віщих звуків, що беруть участь і в мовах найрізноманітніших народів і рокотанні всієї природи. Як з, с і ш ми чуємо і в людській мові, і в сичанні гадюки, і в шепотінні листу, і в посвисті вітру, так і р бере участь у вимові нашого рота й горла, і в гарчанні тигра, і в воркуванні горлички, і в кряканні крука, і в рокотанні бурхливих вод, і в гуркотанні грому...

Вправа 23. Підготуйте повідомлення на тему «Фонетичні засоби стилістики». Який стиль, тип і жанр мовлення Ви обрали? Охарактеризуйте стилістичні особливості Вашого висловлювання.

Вправа 24. Реалізуючи принцип міжпредметних зв'язків, доберіть зі шкільного матеріалу текстові зразки (5–6 прикладів), котрі б яскраво ілюстрували фоніку української літературної мови (зображально-виразові можливості звуків).

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ: СТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП ТА СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Вправа 1. Поясніть значення (відтінки значень) виділених слів у реченнях. Вкажіть чи це багатозначні слова, чи омоніми.

I. 1. Як упав же він з коня та й на *білий* сніг (П. Тичина). 2. Вулиці залиті молочним світлом *білої* ночі (О. Іваненко). 3. Не китайкою покрилися козацькі очі, не вимили *біле* личко слізозонки дівочі. 4. Сумує, воркує, *білим* світом нудить (З тв. Т. Шевченка). 5. Там лакомини різні їли: буханчики пшеничні *білі*, кислиці, ягоди, коржі (І. Котляревський). 6. *Білий* гриб зустрічається з червня до пізньої осені по листяних і хвойних лісах (Із енциклопедії). 7. Бились з *білою* ордою, бились, як орли (Н. тв.). 8. *Біле* м'ясо – дієтична їжа. 9. Твір Лесі Українки «В катакомбах» написано *білими* віршами. 10. Настав *білий* день, розвиднілось. 11. *Біле* золото – так називають цінну сировину (бавовну).

II. 1. В *голові* колони мчали кіннота і полкова артилерія (О. Гончар). 2. Гуляй, козацька *голова* (М. Гоголь). 3. До булави треба й *голови*. 4. Як *голова* сивіє, то чоловік мудріє. 5. Риба – вода, ягода – трава, а хліб – всьому *голова* (Із н. тв.). 6. Багатого *голову* скинули й обрали за *голову* [волості] чередника. 7. На грядках жовтіли здорові *голови* повняків-гвоздиків, чорніли чорнобривці (З тв. І. Нечуй-Левицького). 8. Господарство фермера налічує триста *голів* великої рогатої худоби.

III. 1. Катер наблизився до берега і легенько вперся в нього *носом* (М. Трублаїні). 2. Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під *носом*. 3. *Ніс* так *ніс*, – як через Дніпро міст (Із н. тв.). 4. *Ніс, ніс*, та й недоніс (Авторське).

Вправа 2. Складіть речення так, щоб дієслова *насолити, різати, шкварити, відкривати, сипати, виступати* в одному з них були вжиті в прямому значенні, а в другому – в переносному.

Вправа 3. Запишіть речення так, щоб виділені слова набули чіткого значення.

Хлопчик заховав *ручку*. Упав *лист*. Віз дітей. *Ніс* хлопця. Мені не подобається цей *бал*. Нарешті *став*. Покажи *косу*. У руках тримав *ліру*. *Кадри* були змінені. Мені не подобається ця *річ*. *Стан* віддалявся від мене.

Вправа 4. Виділіть омоніми і поясніть їх стилістичне призначення.

1. Бо наче я вже не живу, Свою надію неживу Приспав під серцем і не сплю... 2. Прийшла дорога дорога До нас – до тебе і до мене (З тв. М. Вінграновського). 3. Рятуй мене! Душа болить, як рана, І тут померти могу я до рана! 4. Поїхав князь до явини нарузі; Вдивлявся в неї,

наближавсь помалу, Себе й коня тримаючи в напрузі (З тв. Д. Павличка). 5. А що, скажіть, коли не сон це – Розкішні пальми з тих сторін, Де в тім'я б'є жорстоке сонце, Де не бува ніколи він [мороз]? (Д. Луценко). 6. Я міг би поїхати в Рим, Та в мене достатньо і вдома Новітніх точнісіньких рим (М. Сингаївський). 7. Зоря ясна, нам світи на широкі ясні світи (Л. Первомайський). 8. У морі зір мій зір в задумі тоне, Таємно з ними серце розмовля (В. Сосюра). 9. Розбито світ на грізні два світи, Світи ж мені, зоря моя, з порога Дитячих літ, світи мені, світи! (М. Сич). 10. Струни настрою настрою на бадьорий юний лад (В. Еллан-Блакитний). 11. На перехресті осені й зими навряд чи варто зачинать love story. Ліси порожні і поля просторі – Чи ж в просторі не згубимося ми?.. 12. Усміхнися і йди і усмішку з губи не згуби Хай ніхто не збагне: ти сякаєшся в небо чи каєшся? (З тв. О. Ірванця). 13. І вже вам, брате, на мені не заграти, і вже не ввігнати – ні в вжар, ні за грати, ні в холодний дроз несамовитого слова... (О. Забужко). 14. Мельхіорове літо, день ясний, а не мій, від цензурного Літ'а, від міських анемії (Л. Костенко). 15. Замість книжок він вранці обід ніс в школу в ранці (Авторське).

Вправа 5. Спишіть речення, запропонувавши правильні варіанти слів.

Абонент, абонемент: Вони мали ... до міської бібліотеки (Г. Хоткевич). Додзвонитися у Верхнє нелегко, на одній лінії кілька ... (В. Логвиненко); *вивісити, вивішати:* Стінгазету ... в коридорі (О. Донченко). Скільки є князів і панів, я б їх усіх ... (Розмовне мовлення); *неминучий, неминущий:* Є одначе у минулому щось таке, що хочеться назвати ..., вічним (О. Довженко). Як на ... смерть, виряджались селяни до волості (А. Головка); *несказаний, неказаний:* Вечір лле у їхню кімнату потоки ... сині (М. Стельмах). Якесь слово висіло в неї на губах, проте зів'яло... (С. Тудор); *переконаний, переконливий:* Коля був майже ..., що такого голосу, такого співу він не чув ніколи (М. Руденко). Слово його було коротким, вагомим, ... (М. Стельмах); *суниця, полуниця:* Уже полуменіли ... На грядці, що торік я засадив (М. Рильський). Навколо цих пеньків літо щороку кораловим намистом розсипає запашну ... (М. Стельмах); *страхувати, штрафувати:* – Правда, наш добрий хазяїн, бува, Трохи загострі говорить слова, Трохи ... застрога (М. Рильський). – Про земські, бач, діла зібрались [пани] рахувати: Мости де ставить, путь вести, Як від пожежі ... (П. Мирний).

Вправа 6. Розкрийте значення слів-паронімів, ввівши їх у речення.

Вітамінний, вітамінізований; гуманний, гуманітарний; діалектний, діалектичний, діалектологічний; жировий, жирний; збірка, збірник; культовий, культівський; ощадний, ощадливий; пам'ятний, пам'ятливий; парафраза, перифраза; плагіат, плагіатор; самолюбство, себелюбство;

спроба, проба; стилістичний, стильовий, стильний; уява, уявлення; церемонний, церемоніальний.

Вправа 7. Виділіть співзвучні слова, прокоментуйте їх стилістичну роль. Визначте приклади паронимазії. Чи наявні у текстах паронімічні атрактанти?

1. Він цей вокал підносив, як бокал. 2. Життя – це пастка і життя – це пуста. Це сон про себе і нема коли. 3. Мені довелося бачити найвидатніших поетів світу – всі вони були не естрадники, а страдники (З тв. Л. Костенко). 4. І житиму впродовж погідних літ, щоб на землі лишити добрий слід. 5. Які цікаві люди до різного інтиму! То ж я у віршах всюди шляхом не тим ітиму (З тв. М. Сингаївського). 6. Люди йшли у холодні постелі. Місяць тіні прослав на постелі (І. Драч). 7. На високій чорногорі Буйні вітри віють. На зеленій полонині Сірі вовки виють (І. Вагилевич). 8. Він має вплив. У нього – друзі. Нема таланту – є талан. Не опускають очі музи, І торжествує графоман (М. Луків). 9. Від таких крамольних партій, що хочуть великих хартій, я добра не жду (В. Самійленко). 10. Небо в загравах червоне, ллється металу лавина, рук наших сила могутня – більша, як сила левина (А. Малишко). 11. Ми вийдем з тобою на листя опале, Де сяє повітря, як сиві опали (Д. Павличко). 12. Хапало, в хапиці, хапиці – по пиці (Н. тв.). 13. Всі починаємо з азбуки, І тут – не потрібен бук! Маля простягає руки До букв (В. Лучук). 14. З нейтронних твоїх проблем та дилем Остання до тебе прийде журавлем (І. Драч). 15. Політика – як танці паралітика. 16. Не хвилюють сучасних підлітків ні романи, ні романси. 17. Мені потрібне слово, а не слава. 18. Хмелій, Хмельницький! Де ж твої клейноди? (З тв. Л. Костенко). 19. Стирали людям ненависть з облич, здирали з них останки гідности, а ми з учителем на закутках вулиць шукали проблиску погідности (Б. Бойчук). 20. Від регресу до прогресу – один крок (Авторське).

Вправа 8. Визначте стильову приналежність тексту та роль антонімів у ньому.

Слово – найтонше доторкання до серця, – воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово має радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити і оживити, поранити йвилікувати, посіяти тривогу й безнадію, і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати силу душі... (В. Сухомлинський).

Вправа 9. Розмежуйте антитезу, антонімічну іронію, оксиморон.

1. Добрий баранчик – та по-вовчому виє. 2. Догана мудрого більше стоїть, як похвала дурного (Із н. тв.). 3. Одно крило – моя любов, на

другому – моя ненависть. Щоб дух двокрилля не схолов, в мені живуть – і гнів, і радість. 4. Який багатий світ навколишній! Яка моя уява бідна! 5. В мені живе, в мені не спить жорстоке милосердя (З тв. М. Сингаївського). 6. Добра дівка: як старости йдуть, тоді хату мете (Н. тв.). 7. Художник Сев – мій перший друг. Прийшовши режисером до кіно, він поставив невеличку комедію й блискуче провалився (Ю. Яновський). 8. Досі не знаю, Хто ти, кохана, Щастя чи горе, Честь чи омана?! Горя не страшно, Знався я з горем. Страшно неправди, Ніжної дуже... (Д. Павличко). 9. Хороший, як Микитина свита навиворіт (Н. тв.). 10. Печаль торкнулася щоки росюю, димом і грибами, солодким щастям і гірким (І. Жиленко). 11. Багатий! Куди не кинь, то все латкою наверх (Н. тв.). 12. О, не взискуй гіркою меду слави (Л. Костенко). 13. Всякий, хто вище, то нижчого гне, – Дужий безсильного давить і жме, Бідний багатого певний слуга, Корчиться, гнеться під ним, як дуга (І. Котляревський). 14. Я вмю заварювати маленьку чашку турецької кави – міцної й гіркої, як гірка солодкість життя (Ю. Яновський).

Вправа 10. Визначте стилістичні прийоми використання антонімів (а також слів, словосполучень, що протиставляються в контексті) та прокоментуйте їх функцію.

I. 1. Дурний шукає видного місця, а розумного і в куточку бачать. 2. Правда та кривда – як вогонь та вода. 3. Солодко жилося у свекрухи: щодень лаяла та кричала. 4. Такий тихий, що в рот пальця не клади (Із н. тв.). 5. Все в цім світі відоме: за щастям – біль, За початком кінець поемі... Є народження й смерть – два стовпи, А між ними – події одвічні: на межі Комбінації стріч, і розлук, і жоржин, Варіанти падінь і величчя. 6. Любити відчайдушно, як весна, Ненавидіти, як зима, нещадно, – це повноцінність (З тв. Б. Олійника). 7. Й тоді на полі битви чи у полі, Де гній парус, щоб буяла парость, Стикаються в твоїм магічнім колі Вогонь і крига. Молодість і старість. Ненависть і любов. Смутне і відрадне. Підступне й чесне. Справжнє і парадне (І. Муратов). 8. ...І друга [жінка] вслід зайшла – та не плачем, а реготом ридання (П. Тичина). 9. Ви чуєте, як всюди дзвонить тиша... (І. Драч). 10. ...Але ти, як весняний грім, Стала совістю і душею, І щасливим нещастям моїм (В. Симоненко). 11. Земля пахне торішніми травами і молодю м'ятою, вічністю і миттю (Г. Тютюнник). 12. Юність відзначається тим, що в неї світлі думки беруть верх над чорними (І. Вільде). 13. Як іскра ще в тобі горить і згаснути не встигла – гори! Життя – єдина мить, для смерті ж – вічність ціла (О. Олесь). 14. Хто ж той щасливий? Хто ж той бідний багач? Поет (М. Коцюбинський).

II. 1. Добро і лихо – світло й темнота, Та не з п'ятьми буває сліпота – Надмірне світло людям очі світить, У темряву їх душі загорта. 2. Як я малим збирався навесні піти у світ незнаними шляхами, сорочку мати

вишила мені червоними і чорними нитками (З тв. Д. Павличка). 3. Побачиш, як свою потилицю. 4. Ситий голодного не розуміє, старий – молодого, багатий – бідного (Із н. тв.). 5. Я просто хочу, щоб до наступної ери з кожного сьогоднішнього злочину не виростало завтрашніх двісті (Л. Костенко). 6. Так що таке скінченність безкінченна? (П. Мовчан). 7. Який усюди спокій, яка тишина, а тут у моїм біднім серці така буря, така безодня темна, туга незмірима (Н. Кобринська). 8. Гнів і жаль, огонь і холод, несамовита радість і гірка туга разом охопили Петрове серце (П. Мирний). 9. В нас буває сумна нова радість, яка не бувала (В. Герасим'юк). 10. Химерна жінка: крига і вогонь. Блаженна жінка: разом сміх і сльоза (С. Йовенко). 11. Проліта мій вік, як буйний вітер понад морем, бідний долею ясною та багатий горем (Я. Щоголев). 12. Ми паралітики з блискучими очима, великі духом, силою малі, орлині крила чуєм за плечима, самі ж кайданами прикуті до землі (Л. Українка). 13. Замерехтіло межі двох світів щось невпізнанно-знане (В. Стус). 14. Не бійсь, Марко нікому мене не дасть..., бо він орел, а над ним, знаєте, кури, вороння (М. Коцюбинський). 15. ...Навшпиньках за нами, навшпиньках йшло наозирці щасливе горе (І. Драч).

ІІІ. 1. У мужички руки чорні, В пані рученька тендітна; Що ж, не дарма люди кажуть, Що в панів і кров блакитна! 2. Був собі одважний лицар, нам його згадать до речі, він робив походи довгі – від порога та до печі (З тв. Л. Українки). 3 Не може при добрі той жить, хто хоче злу й добру служити, бо, хтівши догодить обом, він швидко стане зла рабом (І. Франко). 4. Краще з мудрим загубити, аніж із дурним знайти. 5. Із праці – радість, а з безділля – смуток (Із н. тв.). 6. Наснився мені чудернацький базар... Хто купляв собі Долю за гріш, а хто – і за мільйони (Л. Костенко). 7. Сто друзів – це мало, один ворог – це багато (М. Стельмах). 8. Ми давно переглянули вартість речей, розділивши святе і фальшиве (Б. Олійник). 9. Він не старіє, ні, він навпаки, з Вітчизною прекрасною юніє (В. Сосюра). 10. В дні ясні й суворі, і в труднощах, і в радості, і в горі я все своє життя – щасливий був (І. Муратов). 11. Благословенна будь видющість їх [закоханих] незряча, що нас не поміча у захваті й покорі (В. Базилевський). 12. Тарас Шевченко з глибин знедоленого народу піднявся до висот світової культури і став нарівні з велетнями світової думки всіх часів і народів (Із журналу).

Вправа 11. Прочитайте назви окремих творів і збірок українських письменників. Поясніть прийоми використання антонімів. Обґрунтуйте авторське слововживання.

«Минають дні, минають ночі...» (Т. Шевченко), «З журбою радість обнялась» (О. Олесь), «З вершин і низин» (І. Франко), «Засміялося серце у тузі» (П. Тичина), «Близька далина» (В. Сосюра), «Тиша і грім»

(В. Симоненко), «Веселий цвинтар» (В. Стус), «Любов і ненависть» (Д. Павличко).

Вправа 12. Пригадайте та запишіть: а) прислів'я, приказки, побудовані на основі антонімії (у межах 5–6); б) назви творів художньої літератури, збірок, кінофільмів, що містять у своєму складі антоніми (у межах 5–6); в) афористичні вислови (у межах 5–6); г) заголовки газетних, журнальних статей (у межах 5–6). Проаналізуйте функціональне навантаження антонімів. З якою метою вони використані в них?

Вправа 13. Визначте, до якого стилю мови належить кожне слово синонімічного ряду і яке його стилістичне забарвлення. Встановіть, які слова мають антонімічну пару.

Бандит, грабіжник, розбійник, розбишака; абсурд, нісенітниця, безглуздя; бій, битва, баталія, січа, брань; ворог, недруг, супротивник, противник, враг, супостат; жіноцтво, жінки, жінота; лякатися, страхатися, жахатися, боятися, полохатися, харапудитися; мати, матір, няня, родителька; невдача, неуспіх, фіаско; плакати, ридати; голосити, заводити, тужити, ревіти, хлипати, пхикати; володар, владика; волосся, патли; торгувати, крамарювати; думка, мисль; живіт, черево; справедливий, праведний; хлопець, юнак, легінь, молодець; обличчя, лице, лик, пика, фізіономія.

Вправа 14. Визначте сферу функціонування поданих синонімів. Зіставте їх семантико-стилістичні відтінки. Складіть речення із виділеними словами синонімічного ряду.

Дескриптивний, описовий; усюди, скрізь; **бібліотека, книгозбірня**; горизонт, обрій; **гарний, файний**; синець, фінгал; відсоток, процент; імунітет, несприйнятливість; **зустріч, стріча, побачення, рандеву**; автомобіль, автомашина, машина, авто, чортопхайка; де-юре, формально, на папері, юридично.

Вправа 15. Запишіть текст, вибираючи з дужок потрібний за змістом і стилістичним забарвленням синонім. Зіставте із авторським варіантом.

І. Весна (прийшла, прилинула) так якомсь несподівано!

Зима стояла (міцно, твердо) до пори.

Вітри (війнули, дихнули) з півдня. І тоді вона

(немов, неначе) у Ворсклу з'їхала з гори.

Ще сніг (ковтала, їла) повідь широченна,

і (рала, плуга) ждав іще тужавий лан.

А під горою вишня (наречена, молода)

Вже до віночка міряє туман.

(Л. Костенко)

II. Був травень, ніч (стояла, була) погідна, місячна; де-не-де білими сніговими вогниками (переблискували, мигтіли, блимали) зірки, але їх було мало, і світло їхнє здавалося сліпим і німим у (повені, поводиті) місячного (сяйва, світла, блиску). На узбіччі горбилася верба, й по її поплилому донизу (гіллю, віттю, галуззю) збігав безшелесним потоком примарений блиск, і в тому блиску відчувався (подих, повів) (неживого, мертвого): наче верба була опромінена мертвим усміхом. Я підійшов до неї, зірвав листок і коли підносив до (вуст, губів), щоб відчути смак молоді гіркоти, то на (довгастому, видовженому) листку (тремтіло, дрижало) (довгасте, видовжене) сиве сяння (Є. Гуцало).

Вправа 16. Доберіть синоніми до виділених слів (користуючись словником синонімів) і запишіть їх. Дослідіть, чи кожне слово може бути вжите у тексті і як від цього зміниться його стилістичне забарвлення. Поясніть авторський вибір.

1. Жду я, що вона от-от *промовить* до мене: недурно ж нявкала так любенько вранці (І. Нечуй-Левицький). 2. Від *паршивого* берега відчалив, а на *паскудний* прибився (М. Стельмах). 3. І не мандруй за мною в небовись, ти на землі, очистившись у мислях, У себе, в матір і *вітця* вдивись, У всі на світі *лики* придивись – І ти *уздриш* мене у їхніх рисах (Б. Олійник). 4. Пилипко, мов заєць, вискочив з сіней та й *полинув* прямо з села на ліс... 5. Катря, захопивши наопашки кожушанку, як навісна, *помчала* з хати. 6. Малі ноженята, байдуже про непомірні чоботи, своє робили: він ними швидко *чикрижив* усе вперед та вперед. 7. «Піду по сліду», – подумала Катря і тихо *поплелася* свіжим снігом у гушавину лісу. 8. Чорною марою *тиняється* вона по тому сліду (З тв. П. Мирного).

Вправа 17. Прочитайте текст. Визначте синоніми та способи їх уведення у текст. Установіть мету уживання синонімів відповідно до стилю мовлення.

I. 1. Від чого залежить урожай? Насамперед від тієї землі, на якій сіють. «Землею-годувальницею» називають ґрунт.

Ґрунт є одним із головних природних ресурсів. Завдяки основній його властивості – родючості – колосяться ниви, цвітуть сади, плодоносять виноградники. В. Докучаєв писав, наприклад, про чорнозем, що завдяки своїй родючості він дорожчий за кам'яне вугілля, нафту, золото. Це і зобов'язує нас всіляко оберігати ґрунт, за що він віддячує високими врожайми (В. Жадан).

2. Семасіологія – наука, що вивчає значення (семантику) мовних одиниць. *Флексія* (закінчення) (від лат. flexio – згинання, перехід) – афікс, який знаходиться в кінці слова, є змінною частиною слова, що додається до основи слова і виражає синтаксичні відношення між

словами у словосполученні й реченні. Вона виражає значення роду, числа, відмінка й особи (Із посібника).

II. Сили твої можуть бути слабкими і обмеженими, але якщо ти вмієш владарювати над фізичними силами своїм духом, волею, прагненнями, – ти будеш непереможний і непохильний. Людина – це воля людська, воля до перемоги над труднощами і складними, часом драматичними ситуаціями. Виховуй у собі з малих років вольову спрямованість, стійкість і витримку. Не впадай у відчай і смуток. Будь володарем своїх прагнень, пристрастей, бажань, почуттів, настроїв, захоплень. Сила волі перетворює іскру фізичних сил у могутнє полум'я, слабкість гасить вогонь фізичних сил, і вони перетворюються в холодний попіл. Мужність – це справжня краса духу і тіла, переконань, вчинків. Мужність робить людину могутньою і доброю, сильною і ласкавою (В. Сухомлинський).

III. У час світань погожих – світанкова

І вечорова – вечором.

В жнива – Вона зветься зерниця, житянка,

У темну ніч – стожарниця вона,

Над росами – то росянка, ясиня,

Провісниця, віщунка – у біді,

В людським коханні – вірниця...

(А. Малишко)

Вправа 18. Доберіть до поданих слів евфемізми. З якою метою вони вживаються у мовленні?

Брехати, померти, божевільний, старий, дурний.

Вправа 19. Доберіть до поданих слів перифрази. Складіть із ними міні-твір на тему «Скажемо – ні!».

Алкоголь, куріння, наркоманія, СНІД.

Зразок: Сучасне суспільство поглинуте в суцільну небезпеку. Нині панує чума XXI століття – СНІД, розкошує нікотинова залежність, не втрачає своїх позицій зелений змії, спокушаючи людей на кожному кроці вогняними напоями. Щоденно молодь кайфує від голки смерті, білого яду, таблеток примарного життя, не розуміючи, що життя – це найвища цінність. То ж скажемо ні: сп'янінню, наркотикам, палінню! Цінуймо наше життя та піклуймося про майбутнє покоління!

Вправа 20. З'ясуйте особливості синонімічних форм та прийоми їх використання у тексті. Яку роль при цьому вони виконують?

1. Кохайтеся ж, любітеся, Як серденько знає. 2. Нащо мені врода, Коли нема долі, нема талану! 3. Тяжко-важко умирати у чужому краю. 4. Наша дума, наша пісня не вмре, не загине. 5. Вміла мати брови дати, карі оченята, та не вміла на сім світі щастя-долі дати (З тв. Т. Шевченка). 6. Скривавлений, придавлений, замучений, Повергнутий в ярмо, закутий

в гніт, Але нескорений, незламний, неприручений – Завжди зі сонцем ясноликий світ! 7. Та пісня – пам'ять, спогад, тиха сповідь, В ній молодість, якій зів'яли крила (З тв. Р. Братуня). 8. Ставки – це блакитні очі землі (М. Стельмах). 9. Ліжка стоять розкішні, Білі, чисті, цнотливі побіля стрімких стін без нас! (А. Мойсієнко). 10. Гей, ти вулице! Безмежна, безкрая ріка! (Є. Плужник). 11. У чорную хмару зібралася туга моя, огнем-блискавицею жаль мій по ній розточився (Л. Українка). 12. Минуле не вернуть, не виправить минуле. Вчорашнє – ніби сон, що випурхнув з очей (В. Симоненко). 13. Є люди, як і твори мистецтва, унікальні, неповторні, єдині в своєму роді (В. Гжицький). 14. Навкруги ні душі. Тихо й безлюдно (М. Коцюбинський). 15. Хіба не буває, що в одно-єдиному вчинку людина розкривається в усій своїй душевній красі!? (А. Головка). 16. Цілісність слова, позначувана в науковій літературі терміном когезія (з лат. *cohaerere* – зростатися, щільно поєднуватися), не допускає порушення послідовності морфем... 17. Семантичні (ідеографічні) синоніми, які також називаються понятійними, позначаючи один і той же предмет позамовної дійсності, відрізняються певними елементами своїх значень... (З підручника). 18. Той, хто хоче хвилювати, зворушувати і просвітлювати серця читачів, повинен сам бути схвильованим і зворушеним. 19. Вражаючи багатством барв і пахощів, полум'яніють патріархи лісів – дуби (Із журналу). 20. Дивлюся на дітей, і радіє душа. Немає у світі нічого милішого, ніж ці квіти життя. Ці плоди кохання перевертають весь світ, змінюють його, заповнюють ту пустоту... (Авторське).

II. 1. А як же ця змордована клятьба [...] І рук моїх заломлена гонитва За тим, що зветься доля і судьба. 2. Чому так хочеться побігти в його роки, В його далекі молоді літа, Й собою затулити його арфу. 3. Пропали, прогуркотіли І щезли бензинові коні (З тв. І. Драча). 4. Дорога – це завжди тайна. В її незвідності й нерозгаданості є щось спільне з людською судьбою. 5. День стояв чистий, кришталєво прозорий, з далекою видимістю (З тв. О. Гончара). 6. До втоми, до сльозинок на щоці про мене будеш думати-гадати (В. Ткач). 7. Взаємодія споріднених літературних мов, літературні контакти, передусім міжслов'янські зв'язки у період національного відродження відчутно збагатили лексичний склад української мови (З монографії). 8. Угорська Русь, так називалася Закарпатська Україна, намагалася дотримуватися східних традицій (З підручника). 9. Прожите й пережите не сходить з віч (Б. Лепкий). 10. А земля – блакитна. Бо очі усіх коханих од ніжності голубі (Б. Олійник). 11. Люди стали скрізь такі щирі, сердечні, довірливі. Поважайте, шануйте їх (С. Васильченко). 12. А в тій галері два невірники плачуть-ридають та все спасіння у Бога випрошують (Н. тв.). 13. Він полюбив Карпати за їхню урочисту суворість і величну красу

(С. Чорний). 14. ...Я голосу не можу відігнать. Єдиного, що зве мене і кличе, і заглядаєш ти мені у вічі, І я руками тінь твою ловлю (М. Рильський). 15. Сибірська тайга, густа, непрохідна, темно-зеленим хвойним муром насувалася з усіх боків (О. Донченко). 16. Жалюгідний той, хто, схилиючись перед чужим, забуває духовні скарби свого народу, нехтує рідним словом, зневажає або ігнорує вітчизняну історію (Із журналу). 17. Коли ти любиш рідний край, гори, палай! (М. Вороний). 18. У нас кохати – полюбить сповна і серце з милим вік не розлучати (А. Малишко). 19. Світлу, пречисту, єдину – пір'ячко з крилець весни, Боже, врятуй Україну, Господи – сохрани! (М. Каменюк). 20. Що їй думалось тоді, моїй сільській босоногій Ярославні, перед людяністю, скромністю і мудрістю якої я й досі схилию свою, уже посивілу голову (М. Стельмах).

Вправа 21. В уривку поеми Т. Шевченка «Сон», починаючи від слів «Смеркалося... Огонь... огнем кругом запалало...» до слів «Аж злякався я...», визначте синоніми, які служать для сатиричного зображення царського самодержавства і кріпосницького ладу. Поясніть відтінки почуттєвого забарвлення цих слів.

Вправа 22. Виділіть синонімічні слова у віршах Лесі Українки «Колискова», «Де поділись ви, голоснії слова». Поясніть їх роль.

Вправа 23. З'ясуйте за допомогою «Словника іншомовних слів» значення наведених назв осіб. Визначте наявність власне українських синонімів до цих лексем. У чому полягає відмінність стилістики їх уживання?

Авторитет, агент, адвокат, аналітик, арбітр, аташе, банкір, бізнесмен, брокер, бюрократ, гарант, депутат, дилер, емігрант, іммігрант, інспектор, інсайдер, клерк, лідер, лобіст, менеджер, мер, оптант, персона грата, персона нон грата, спікер, юрисконсульт.

Вправа 24. Доберіть лексичні дублети до слів іншомовного походження. В яких стилях вони можуть уживатися?

I. Асиміляція, біографія, вояж, гіпербола, декламувати, депресія, дефект, директива, дискутувати, легальний, лексичний, локальний, моносемія, норд-ост, овації, оратор, орфографія, полісемія, прогрес, симптом, стимулювати, термічний, фауна, флексія, флора, хронічний, хронологічний, юриспруденція, екстрений.

II. Персона, конденсувати, інцидент, ефективний, тривіальний, комфортабельний, інспірувати, евфонія, апелювати, домінувати, інтелектуальний, релятивний, спектакль, меценат, структура, спікер, стажер, функція, фольклор, фривольний, астральний, вернісаж, візит, віртуозний, матч, анонс, ідиферентний.

Вправа 25. Визначте різновиди іншомовної лексики у наведених текстах та їх функціонально-стилістичне призначення.

1. «Тайд» – жодних проблем (Рекламне мовлення). 2. Якесь «нове покоління» хай вибирає PEPSI, хай вибирає, що хоче. А я вибираю Гонтю (П. Вольвач). 3. Зеленим і синім весь день чарувала Зрадлива омана – фата моргана (Л. Забашта). 4. – Калі ласка! – мовлять білоруси. – Будьте ласка! – щиро відповім (М. Сингаївський). 5. «Саям алейкум!» – значить «Мир вам!» Саям тобі, Узбекистане! Хай це чудове привітання Вселюдським від сьогодні стане. 6. Я зустрічаюся з послами, І чешу по-англійські yes, Тут ходять дами в хутрі з лами, Я поміж ними – бідний пес. За антологію дістану Міністра росту, а не гріш, – За що ж піти до ресторану І з'їсти дуже добрий fish? (Роста – тут подяка словацькою мовою). 7. Як Гамлет, я ходжу поміж гробами, Святих могил питаюся в журбі: Чи далі жити з темними рабами, Чи геть піти – to be or not to be? (Паралель із героєм Шекспірівської драми, Гамлетом). 8. Литво, – шепчу я, – laba diena! До тебе в світанковий час Приходить молодий Тарас, Бо для свободи ти рожденна! (Привітання «Добрий день!» литовською мовою). 9. Хашім на сітарі індійському грає – І сходять на землю боги, Вкривається колосом поле безкрає, Щось Брахма навколішки Крішну благає, Завмер подивований люд навкруги (З тв. Д. Павличка). 10. Але коли до цього додати і те, що цій людині бабусин кіт намуркотів якусь «заозерну» казку – то матимемо «зреліще» остаточно «умілітельное» (М. Хвильовий). 11. Хороша штука, ета кобура. Всі добровільно підуть до вольєри. Хрущов – ура! І не Хрущов – ура! А головне – да здоровствуєт кар'єра! 12. Гроза погримувала грізно, були ми з нею тет-а-тет (З тв. Л. Костенко).

Вправа 26. Проаналізуйте віршований текст з погляду функціонування слів, відмінних за походженням.

Йде по Хрещатику киптар. Це модно.
 Засяяли мосяжні картуші.
 Зробилося весняно й великодно,
 Та швидко радість вигасла в душі.
 Іде киптар. Це сонце смушкувате.
 Дав майстрові за нього дід вола,
 А батько одягав – празникувати,
 А внука – за десятку продала. [...]
 А що там ще лишилося у скрині?
 Байбараки, таляри, дукачі?
 Продайте все! І листя на калині
 Вітрам продайте крадькома вночі!
 Лишіться лиш з палатами-хатами,
 Де цвіллю пахне, а не кептарем,
 Де діти, вже без пам'яті й без тями,
 Дуріють від мелодій

Вопу-М!

(Д. Павличко)

Вправа 27. Прочитайте усмішку Ф. Лузана. Поясніть, з якою метою використовує автор твору слова іншомовного походження та з'ясуйте їхні значення. Визначте сферу застосування запозичень і можливість заміни на власне українські слова.

Добрий день, Поліно Платонівно!

Не знайшовши консенсусу, ти незначну конфронтацію так близько прийняла до серця, що навіть не погодилася на деякий консорціум і вирішила припинити наші стосунки.

Я ще раз офіційно заявляю, що ніякої альтернативної тобі особи у мене немає. В тому, що часто приходив пізно, винуваті брифінги, бо я маю високий рейтинг і мені доручали їх проводити.

Сподіваюсь, ти все добре обміркуєш, прийдеш до конверсії і, незважаючи на плюралізм наших думок, повернешся, і в нас з'явиться повна консолідація.

Все буде о'кей. Чекаю.

Кирило.

Високоповажний пане Кирюхо!

Не звинувачуй мене в популізмі. У нас з тобою ніколи не було адекватного погляду на речі, як і єдиної концепції. Тому й виникали різні колізії. Ти хвастаєшся своїм рейтингом, а я також не в тім'я бита і маю непоганий імідж. Будучи байдужим, ти ніколи не робив мені презентів, а я по відношенню до тебе не вдавалася до рекету.

Тобі як менеджеру твій офіс дорожчий від домашнього затишку... Ти згорда дивишся на електорат, хоч саме від нього й залежиш. Свій менеджмент ти ставиш вище за все, і я підозрюю, чи не замішаний ти в корупції? Вважаю, що маркетинг, яким ти нібито займаєшся, то фікція.

У наших відносинах наступила повна стагнація, і тому я вирішила поставити крапку.

Р. С. Поки не завершаться ринкові реформи, і не виберемося з економічної та фінансової кризи, житиму в селі, у своїх батьків. Такий у мене менталітет.

Поліна.

Вправа 28. Проаналізуйте регіональне газетне видання (на вибір) на частотність іншомовних слів. Поміркуйте над доцільністю спостереженого слововжитку.

Вправа 29. Випишіть з гуморесок Остапа Вишні зразки уживання слів-русизмів. З'ясуйте стилістичну мету їх використання.

Вправа 30. Зіставте подані уривки текстів. Дайте оцінку використання макаронічної лексики І. Котляревським.

I. *Енеус ностер магнус панус*
І славний *троянорум* князь.
Шмигляв по морю, як *циганус*,
Ад те, *о рекс!* прислав *иунк*
нас.
Рогамус, доміне Латине,
Нехай наш *капут* не загине,
Пермітте жить в землі своєї,
Хоть за *пекунії*, хоть *gratis*,
Ми дякувати будем *саміс*
Бенефіценції твоєї.
О рекс! будь нашим
меценатом,
І *ласкам туам* покажи,
Енеусу зробися братом,
О оптіме! не одкажи;
Енеус прінцепс єсть моторний,
Формозус, гарний і проворний,
Побачиш сам *ініоміне!*
Вели *акціпере* подарки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене...

II. Еней, наш великий пан
І славний троянців князь,
Шмигляв по морю, як циган,
До тебе, о царю, прислав
тепер
нас.
Просим, пане Латине,
Нехай наша голова не
загине.
Дозволь жить в землі своїй,
Хоч за гроші, хоч задарма,
Ми дякувати будем досить
Милості твоєї.

О царю! Будь нашим
меценатом,
І ласку твою покажи,
Енеєві зробися братом,
О найкращий! Не одкажи;
Еней – вождь єсть моторний.
Вродливий, гарний і
проворний,
Побачиш сам особисто!
Вели прийняти подарунки
З ласкавим видом і без
сварки,
Що прислані через мене...

ОБРАЗНО-ТРОПЕЇЧНІ ЗАСОБИ ЯК ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Вправа 1. У поданих реченнях підкресліть слова-епітети, визначте їх лексико-семантичну та граматичну віднесеність. В чому полягає їх образність?

1. Україно, Не зміряти і віками Вроду твою журавлину. Не обезличити навіть снігами Мову твою тополину (А. Демиденко). 2. Й песимісти дрімучі гадають, що сплять собі голі діброви, Й непробудні дуби-сивоброви, Й ті берізоньки не закосичені, ще й безтрепетно тихі осиченьки (І. Муратов). 3. Гей, ти, степ широколанний, Мій килиме сріблотканий! Розпростерся ти широко... (І. Манжура). 4. Ох, як же тяжко тим шляхом ходити, широким, битим, курявою вкритим... (Л. Українка). 5. Ой чому ти не літаєш, орле сивокрилий? Ой чому ти не гуляєш, хлопче чорнобривий? (С. Руданський). 6. Помережав вечір кучерявий Льодяними ґратами вікно (І. Драй-Хмара). 7. Устають світанки карі, Мати моя, мати, Устають рожеві хмари, Де тебе шукати? (А. Малишко). 8. Літо збігло, як день, і з невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень. 9. Принадно вмлївають на сонці підкучерявлені верби (З творів М. Стельмаха). 10. Я пролісок синьоокий весною зірву. 11. Журно хиляться тополі (З тв. В. Сосюри).

Вправа 2. Доберіть художні означення (у межах 2–3) до поданих нижче іменників. Дайте стилістичну характеристику утвореним словосполученням.

Життя, щастя, слово, пісня, ворог, друг.

Вправа 3. Прочитайте речення. З'ясуйте особливості сполучуваності виділених слів. Як вони впливають на емоційно-стилістичне забарвлення тексту?

1. Вже котяться *хвилі строф*, вже б'ються в *берег грудей*, вже *біситься* з приском *порода*, вже *клекіт* свій чорний *спиває*. 2. *Дні променисто легковажні*, *горбаті дні*. *Мозільні дні*, і *дні чеснот*, і *дні продажні*, яким солоні кров зрідні. 3. *А сонце ставить ногу* через тин, а в сонця *хмара – золота крисаня*. *Загони золотавих цибулин навлежачки* під ліжком *партизанять*. 4. *Закочувалось* на вечірній пруг Тичинене *золотооке сонце* (З тв. І. Драча).

Вправа 4. Виділіть метафори (персоніфікації) в поданих реченнях. Усно поясніть, що лежить в основі перенесення відповідних назв. Яка їх стилістична функція?

1. Осока полоскала у воді зелені ножі (Г. Тютюнник). 2. Ясне сонечко усміхається, жито силоньки набирається (Н. тв.). 3. На розгорнену книгу снігів опустився вечір (М. Стельмах). 4. ...Україно моя у кипінні вишневих світань... (Р. Лубківський). 5. Десь на дні мого серця Заплела дивну казку любов (П. Тичина). 6. Чорна нічка навшпиньки

підійшла До вікна – і зупинила крок (Б. Степанюк). 7. Та голос мій здригне і щемний морок зволожить раптом колосковість вії (В. Базилевський). 8. Ходить вітер яром та горою, Плачуть трави, тужать під косою (М. Рильський). 9. Хмарин хустина на обличчі неба (Б.-І. Антонич). 10. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою. 11. Нехай ще раз усміхнеться серце на чужині (З тв. Т. Шевченка). 12. Люблю весну, коли плюскочуть ріки, коли рида од щастя соловей і заглядає сонце під повіки у тишині задуманих алей. Люблю, коли блукає місяць в травах, хатини білить променем своїм і п'є тепло ночей ласкавих. 13. Васильки у полі, васильки у полі, а у тебе, мила, васильки з-під вії... (З тв. В. Сосюра). 14. ...дівчата Виходять з моря пшениці. 15. Лекала шляхів п'ють бензиновий мед (З тв. І. Драча).

Вправа 5. Складіть речення з поданими словами: а) *білокрилий, журливий, щедрий, рожевий, смутний, молодод, зимно, чарівниця, сльози*, в яких би вони виступали у ролі простих означень та художніх (епітетів); б) *весна, осінь, книга, сад, собор, намистина, вдивлятися, гомоніти, перешіптуватися*, в яких би вони вживалися для точного називання предметів, процесів і – для створення образності.

Вправа 6. Виділіть порівняльні звороти, визначте моделі їх творення. З'ясуйте значення і роль кожного виразу.

1. Робота спільна – як пісня весільна. 2. Весняне сонце – як дівчини серце. 3. Без догляду земля – кругла сиротина (Із н. тв.). 4. Вже сонечко в море сіда; у тихому морі темніє; прозора, глибока вода, немов оксамит, зеленіє. 5. Квіти гранати палкі розцвітають, мов поцілунки палкі на устах (З тв. Л. Українки). 6. Жовтою скибкою дині місяць у небі повис (В. Сосюра). 7. Низько в небі стримить, як золотий серп, пізній місяць (С. Васильченко). 8. Копичками сіна чорніли хати (Г. Тютюнник). 9. У нього очі, наче волошки в житі (А. Головка). 10. Тяжка не радилась розлука – прийшла, немов розрив-трава (Д. Луценко). 11. Сиділа Галя, наче панська рожа (Л. Костенко). 12. Ех, талан – гіркий полин, туга удовина (М. Луків). 13. Серце моє розкривається соняхом (І. Драч). 14. Україно, снися мені хатою, Білою, як лебідь на воді (О. Ковінька). 15. Іван Франко – могуча сила, як гордий дуб, міцний граніт (М. Вороний). 16. Перед вами стародавні Пройдуть хвилями часи... (О. Олесь). 17. Вечірня радість – мов далекі дзвони, Мов відголос, мов спомин, мов луна... (М. Рильський)

Вправа 7. На власних прикладах (не менше 3) проілюструйте різні способи вираження порівняльних зворотів. Дайте їм стилістичну оцінку.

За зразком: 1. *Коси, як хвилі пшениці; Коси – хвилі пшениці; Коси спадають хвилями пшениці.* 2. *Моє серце розривається спалахом*

черемхових мрій; Моє серце розривається, мов спалах черемхових мрій і т. ін.

Вправа 8. Визначте слова, вжиті у переносному значенні. З'ясуйте, який мовно-художній засіб використано та як його утворено. Поясніть смислові та емоційні відтінки таких слів, словосполучень.

I. 1. Хустки, брилі висипали на вулицю... (К. Гордієнко). 2. Хату руки держать (Н. тв.). 3. Вона [...] не звикла ще до думки, що завтра покине батьківську стріху (М. Коцюбинський). 4. Бідна волошко, чом ти у житі, а не на клумбах волієш рости? Дика у тебе, волошко, натура, що не злама її людська культура, бо ж не скорив тебе той садівник, що дивовиди виводити звик (М. Рильський). 5. От, недобрі черевички – завжди лізуть до водички! Неслухняні вони дуже, все шукають, де калюжі... (К. Перелісна). 6. Все життя Горпина важко працювала, щоб заробити якусь копійку (М. Вовчок). 7. Так ніхто не кохав, через тисячу літ лиш приходить подібне кохання (В. Сосюра). 8. Сопучи й ступаючи, чоботища перелазять через поріг (С. Васильченко). 9. Нещасливий в особистому житті Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, в матері (М. Рильський). 10. Хто навчив вас так орати, Мозолисті хлопські руки? (О. Маковей). 11. Ей, борода, у тебе мій диск? (О. Гончар). 12. Вільшини, верби, жменя хат... 13. Але май лише мачину надії, на губах скибку світла тримай... (З тв. П. Мовчана). 14. Дорога звісила колії вниз і впала в підсинений полумисок долини, на дно якої хтось висипав пригорщу хат. 15. Увесь вітряк одразу вибухає реготом (З тв. М. Стельмаха).

II. 1. Океан кохання переповнює його душу. 2. Возвеличується українська мати во всі віки. 3. Усе найкраще на землі робиться заради дитини. 4. Колекція старовинного фарфору вабила зір. 5. Кувалда цілий день невпинно працювала. 6. Гарне було побажання – в багатстві жити, в шовках ходити. 7. Маленькі рученята творили музику (Авторське). 8. Держава починає визнавати цивільний шлюб. 9. Тегеран і Багдад обмінялися різкими нотами протесту. 10. Чи може США спати спокійно? 11. Київ вітає учасників конгресу. 12. Невже і до наших країв дотягнулися волохаті ручища зловісного Усама бен Ладена? 13. Дивна річ: мало хто колись умів читати, а Тараса Шевченка люди знали на зубок. 14. Дівчина-слов'янка, за прогнозами видатних модельєрів та стилістів, надалі матиме успіх на світових подіумах (Із газети).

Вправа 9. Випишіть із місцевої періодики 5–6 речень із різними видами тропів. Поясніть їх стилістичний вплив на зміст записаного.

Вправа 10. Складіть речення з поданими словами: а) *учитель, дитина, матір, верба, дуб*, які, називаючи одиничні предмети, поняття, позначали б їх сукупність, узагальненість; б) *капелюх, білий*

халат, черевики, туфельки, очі, які, називаючи частину, позначали б весь предмет (об'єкт). Який це вид тропа?

Вправа 11. Встановіть вид переносного значення слів, словосполучень у наведених текстах. Визначте особливості лексико-граматичного вираження тропів, їх семантичні різновиди. Вмотивуйте експресивно-стилістичну функцію.

I. 1. Навшпиньках підійшов вечір. Засвітив зорі, прослав на травах тумани і, на уста поклавши палець, – ліг. 2. Застібнулось на всі гудзики небо. Урізало скибку місяця... (З тв. П. Тичини). 3. Дощ пройшов шовковою ходою і лишив на листі краплі сліз. 4. Бачу за морями золоті дороги, де припав до неба синьоокий степ (З тв. В. Сосюри). 5. ...Мов калина на горбі червоніють щічки. 6.легінь той, мов бук, високий (З тв. Л. Забашти). 7. Сумовито рипить дуб, замислився перед зимовим сном ясен, тяжко зітхає клен... (А. Малишко). 8. ...Сміється вишня вишні (М. Луків). 9. Дрімують дуби над дорогою, як рекрути з віку минулого. Пасами кори підперезані, стоять мовчазні, бронзолиці (Д. Луценко). 10. Вітер стих, і чистий свіжий сніг сріблом сяяв під блакитним наметом неба (М. Коцюбинський). 11. Червонобоким яблуком округлим Скотився день, доспілий і тяжкий, І ніч, повільним помахом руки, Широкі тіні чорним пише вуглем (М. Рильський). 12. І небо невмите, і заспані хвилі (Т. Шевченко). 13. Дивився на сріблясту сережку місяця, що самотньо висіла в холодному небі (С. Добровольський). 14. Стою берізкою край шляху. Край шляху втомлено стою (Г. Чубач). 15. ...пахне ймення твоє, як любисток, Маріє! (П. Мовчан). 16. Я чую, як в мені Сто сонць на дні (І. Драч). 17. Ще сонячні промені сплять, – досвітні огні вже горять (Л. Українка).

II. 1. Грім гогоче, а блискавка Хмару роздирає. [...] Одна думка усміхнеться, А друга заплаче. 2. Реве та стогне Дніпр широкий. Сердитий вітер завива. 3. Дніпро на нас розсердився, плаче Україна... (З тв. Т. Шевченка). 4. Ми щоранку прасуємо вулиці, Ми гортаємо аркуші східців. 5. Мати наша – сивая горлиця (З тв. Б. Олійника). 6. Надіє! Надіє! ...О хто тебе ніжно на грудях не грів і хто за тобою орлом не летів? 7. Очі – дві волошки в житі На Вкраїні, там, у нас. Коси – жмут ясний пшениці. На дорозі, там, у нас (З тв. О. Олесья). 8. Цьому слову – тисячі сивих літ. 9. І океан її усмішок – це твій океан (З тв. О. Хоменка). 10. Як матері ніжної, в неї [...] слова. Як море без хвиль, як без ньеньки дитя, Як хата без вікон – без пісні життя. 11. Не бійся, слово, я тебе не мучив, Сипнув світам маленьку Жменьку фраз (З тв. В. Дергача). 12. Дві волошки глянули на нього і знов сховались під темними віями (М. Стельмах). 13. Сей світ – як маків цвіт; як то на тім буде! (М. Вовчок). 14. Над вашими бровами-берегами В зазимний день не чути солов'я (М. Сингаївський). 15. А як тепер співатиме Полтава? Чи сльози

не душитимуть її? (Л. Костенко). 16. Горою впали сльози, Рікою лились сльози (В. Симоненко). 17. Легіони слів накочуються на мене (І. Цюпа). 18. Тепер не коле вже мене стерня, Я на хребті осідланого слова, Дзвенить залізна рима, як підкова, Прудкий скакун думки наздоганя (Д. Павличко). 19. Ми молоді такі... зелено-молодо!.. Ранок довкола тишу п'є... Сміхом веселим склянки надколото, Сонце променем чай помішує (А. Мойсієнко). 20. Ніч темна людей всіх потомлених скрила під чорні, широкії крила... (Л. Українка).

Вправа 12. Запишіть речення, вставляючи потрібні за змістом слова, спрямовані на посилення образного сприйняття дійсності та експресії мовлення. Прокоментуйте специфіку їх сполучуваності.

1. Висока хвиля ... в підніжжя маяка, заливаючи весь низ ... башти.
2. Ні з чим ... смак хліба! Неможливо звикнути до цього дива ... , створеного руками людей.
3. Пшениця хай набирається ... сили, щоб люди її косили, возили.
4. Ранком ... діброва мовчала, наче ... струна.
5. ... соком наливалися ... отави.
6. Проїшов вересень. Після ... літа, після серпневих ... днів настала ... осінь.
7. Ожиною ... пахне ліс, на пагорбі ... ялиця.
8. Над клунєю ходить ... лелека, наче кроква, по стрісі.
9. Після ... дощів хліба ... колосом, пополовіли.

Вправа 13. Складіть художній опис літнього (зимового) ранку (вечора), продуктивно використовуючи засоби словесної образності (епітети, метафори, порівняння та ін.).

Вправа 14. Наведіть приклади тропів як джерела мовленнєвої експресії у заголовках журнальних і газетних статей (наприклад: «Зустріч з Юпітером», «Людина сьогодні, завтра, післязавтра» і т. ін.). Визначте характер тропів.

Вправа 15. Прочитайте текст. Випишіть словосполучення зі словами, вжитими у переносному значенні. Як вони впливають на художню образність мовлення?

Піч	Сновигають по зморшках
Лиже полум'я жовте черево,	думи,
Важкувато сопе димар,	На щоках танцює вогонь,
Галасує від болю дерево,	Сажа в'їлася чорним глумом
Бубонять рогачі і кочерги –	У пелюстки її долонь.
Щось пригадують з давнини,	Менш ми гіркоти нестимем,
І чекають покійно черги	Стане ближчою наша мета,
Засмаглілі горшки й чавуни.	Як не будуть у небо димом
Звично грюкають мляві	Підніматись жіночі літа.
двері,	(В. Симоненко)
Піч гуде і димить у світ –	
Скільки в пащу цій ненажері	
Тітка вкинула кращих літ!	

Вправа 16. Прочитайте текст. Які образні засоби використані у поданих уривках? Назвіть їх та прокоментуйте функціонально-стилістичне призначення.

1. Зелена трава горить-палає зеленим огнем, на її довгих листочках грає й сяє, мов самоцвітне каміння, чиста роса: то стрільне вам у вічі тоненькою голочкою жовтого світу, то зачервоніє круглою горошиною, то засиніє синьоцвітом, то посипле зеленими іскорками... і то ж по праворуч і по ліворуч. Куди ви не повернетесь, все горить-палає, вся долина пишається, мов зверху радугами вкрита! (П. Мирний).

2. Ранок веселими руками промінців виточує з-під землі пшеничний колобок сонця і ставить його на зелену, з туманцем, скатертину озимини. Вулицею до нової школи гупотить зграйка малюків. Хтось із них у щасливому захваті пізнання не говорить, а виспіває казку про колобка... І під цю немудру розповідь пшеничний колобок сонця одривається од вологої скатертини озимини і підводиться вгору, то лукаво, то радісно підморгуючи добрим людям (М. Стельмах).

3. Та що за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, брівоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі прямесенький з горбочком, а губоньки, як квіточки розцвітають, і між ними зубоньки, неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли було заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграє стиха, що тільки б її і слухав; а як усміхнеться та очицями поведе, а сама зачервоніється, так от неначе шовковою хусточкою обітреть смажні уста (Г. Квітка-Основ'яненко).

4. Мова має потужні два крила, які дають їй повнокровне життя, океан слів і граматику. Океан слів – це безмежжя, незліченність, найтісніший зв'язок із життям суспільства... Він – велетенське громаддя, складники якого жодна людина не спроможна полічити (І. Вихованець).

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ

Вправа 1. Прочитайте текст. Яку роль у ньому відіграє еліпс?

1. Дивлюся, сміюся, дрібні утираю (Т. Шевченко). 2. Хто їде в м'якому. Хто – у плацкартному. Хто – в комбінованому. Хто – в загратованому (Л. Костенко). 3. Зостались ви, пісні старії, Щоб старину згадати нам, Старим – літа їх молодії (О. Корсун). 4. Вона прийшла непрохана й неждана, і я її зустріти не зумів. Вона до мене впливла з туману Моїх юнацьких несміливих слів (В. Симоненко). 5. І ріка – в імлі, і Богородицею вийшла мева з брунатною зорею у чолі. Одна – червона. Друга – золотава. Одна – солодка. Друга – аж терпка. Одна – тяжка біда. А друга – слава (В. Стус).

Вправа 2. Визначте, якими засобами автор передає схвильоване, психологічно напружене мовлення? Як називаються такі стилістичні фігури? Які ще стилістичні функції вони здатні виконувати?

1. Дивний той день. Безликий. Ні праведний, ані грішний. Апокаліпсис. День паузи... під зодіаком нуля (Б. Олійник). 2. Дві паралелі, два меридіани – І от квадрат. Живи. Твори. Вмирай (Є. Плужник). 3. Хай ніч за нами кинеться в погоню – Не дожене. Натомиться. Відстане. 4. Дочці заборонили й наближатись. Розстріляють. 5. Нема на світі Заходу і Сходу. Є тільки простір. Вогнище. І ніч. 6. І одруження відклав, бо війна. І мати не плаче. Бо він давно сирота (З тв. О. Пахльовської). 7. Боєць підвівся і подавсь вперед. Змахнув рукою. Смертельний рух. Удар. Вогонь. Осколків лютий свист (М. Бажан). 8. В маєтку гетьмана Івана Сулими, в сучасному селі, що зветься Сулимівка, до кінських грив припадені грудьми, промчали хлопці – загула бруківка – і тільки гриви... курява... і свист... лунких копит оддаленілий цокіт... і ми... і степ... і жовтий падолист... і цих дворів передвечірній клопіт... 9. Цей ліс живий. У нього добрі очі. Шумлять вітри у нього в голові. 10. Суддя здригнувся. Одсахнувся натовп. Горбань охляв од чуба до халяв, Козак спітнів. Козацька шабля навпіл. А стіл стоїть. Так само, як стояв. 11. Хвилино, будь! Лише не хвилиною, а цілим життям – хвилію і тривож! Аж поки мене понесуть із калиною туди... ну, звідки... Тоді вже що ж... (З тв. Л. Костенко).

Вправа 3. Виділіть слова і словосполучення, що увиразнюють зміст мовлення. Дайте визначення цим стилістичним фігурам.

I. 1. Ой брате, мій брате, сизокрилий орле, покидаю тобі всі розкоші мої. Всі розкоші мої і діток маленьких, а сам полечу у чужу сторону, в чужу сторононьку шукать таланоньку (Н. тв.). 2. Усе життя – це вічність. А вічність – це хвилинка (М. Сингаївський). 3. А світ нехай святиться, нехай святиться – світ (В. Стус). 4. Вночі румуни відступили. Відступили раптово, крадькома, проте ніхто ще не знав, що на цей раз

вони відступили востаннє... (О. Гончар). 5. Людей в народ єднає тільки мова. Є мови – значить, нації живуть (В. Іващенко).

II. 1. Було колись – в Україні Ревіли гармати. Було колись – запорожці Вміли панувати. 2. Збиралися подруженьки, Слізоньки втирають; Збиралися товариші Та ями копають... (З тв. Т. Шевченка). 3. Графоман вирішив написати – і написав. Про що завгодно. Коли завгодно. Скільки завгодно. І завжди все. Головне, що не антинародно (Л. Костенко). 4. Смішно й сумно дивитися на млин, збудований там, де немає води. Смішно й сумно читати твір, де немає хоча б маленького шматочка нашого життя (Р. Гамзатов). 5. Я – тихе дерево, чим завинило я тобі, такий високий хмарочосе, що зразу відрубав моє гілля, обрізав з ним мої плакучі коси? Я – тихе дерево, чим завинило я... (А. Таран).

III. 1. Ти заснула, мила? встань! Ніч навколо – срібне море! Мила, вийди, вплинь в море... Ти заснула, мила? встань! (О. Олесь). 2. Верни до мене, пам'яте моя! Нехай на серце ляже ваготою Моя земля з рахманною журбою, Хай сходить співом серце солов'я В гаю нічному [...] Верни до мене, пам'яте моя! 3. У цьому полі, синьому, як льон, де тільки ти – і ні душі навколо, уздрів і скляк – блукало серед поля сто тіней. В полі, синьому, як льон (З тв. В. Стуса).

Вправа 4. Прочитайте тексти. Назвіть слова і вирази, що підсилюють їх смислове і стилістичне наповнення. Як називається кожна із наявних стилістичних фігур?

1. Пробач, мій дню, що був
похмурим,
Пробач, мій рух, що кволим
був,
Пробач, любове, що в зажурі
Твоє ім'я на мить забув.
Пробач мені, серпневий степе,
Бо завинив, здається, знов
І на побачення до тебе
Я не збирався, не прийшов.
Пробач мені, далекий друже,
Що згадку затягли дими,
Хоч у свої серця байдужість
Не смієм поселяти ми.
Пробач мені, дитинства хато,
Що не озвався на тихий плач...
Стою німий і винуватий,
Зігнутий зболеним «пробач».

(В. Крищенко)

2. Сто днів і ночей

Сто літ і століть не вгамувати очей:
– Ти мене любиш?
Сто снів і вагань, Сто слів і зітхань,
Сто сліз – питань: – Ти мене любиш?
Вчора, нині й завжди в передчутті біди:
– Все не зникне, як дим?
Ти мене любиш?..

(С. Йовенко)

3. Спів калиновий піниться
над водою
тільки тобою, тільки тобою.
Тільки тобою серце кричить
моє,
тільки тобою сили мені стає
далі брести хугою світовою –
тільки тобою, тільки тобою.

(В. Стус)

4. Так рівно сидячи і руки на коліна,
Так пада перший сніг, як дівчина мовчить,
Так блідість опада, закохана й нерівна,
Так пада серця стиск на серця темний щит.
(Н. Білоцерківець)

5. Це було від Адама і Єви,
усе до крапки. Але ми –
ми з тобою уперше,
уперше й востаннє.

(С. Йовенко)

6. Приймаю, доле, все без скарги, без вагань,
Лиш збережи, молю, мого єства основу, –
Моє оплачене поневірянням слово:
В нім сяє все, чого позбавлений в житті,
В нім – волі й вічності уламки золоті,
В нім правді світовій і правді нашій дань.

(Г. Кочур)

7. Мені цей сон дорожчий за роки.
Мовчання. Очі. Котики у вазі.
Мовчання, очі, вдих і видих зразу.
Мовчання очі. Сльози ні за ким.

(А. Тимченко)

Вправа 5. Прочитайте речення. Яку роль відіграють у них повтори?

1. Ріки ллються в море, море, Сонце сходить, аж кипить. А сирітка горе! Горе! – Та й не знає, де ступить (Т. Шевченко). 2. А поки що – ні просвітку, ні дня. Світ мене ловить, ловить... доганя! 3. Людино, людино, людино! Збери себе всю у собі воєдино. 4. Ще мить, ще мить, ще тільки мить і мить, і раптом озирнусь, а це вже роки й роки! 5. Над світом білим, світом білим хтось всі спіралі перегрів. А хмари бігли, хмари бігли і спотикалися об грім. 6. Я хочу на озеро Світязь, в туман таємничих лісів. Воно ж мені виникло звідкись, у нього сто сот голосів. Воно мені світить і світить, таке воно в світі одне. – Я Світязь, я Світязь, я Світязь! Невже ти не чула мене?! (З тв. Л. Костенко).

Вправа 6. Визначте тавтологічні звороти. Для якого стилю переважно характерні такі вирази? Якого стилістичного забарвлення надають вони висловлюванню?

1. У неділю рано-вранці в усі дзвони дзвонять, осаули з козаками на панщину гонять. 2. У неділю рано-пораненьку, Де збирав женців Коваленко... Ой повів женців долем-долиною, А на ту пшеницю да озимую... 3. Братику мій ріднесенький, Ой братику мій ріднесенький, Снівся мені сон дивнесенький... (Із н. тв.). 4. Та з-поміж див, дивин і дивовиж – одне – ніяк збагнути не в спроможі (Б. Олійник). 5. Вольною волею дорожила, Як з братами і сестрами щиро дружила (А. Мойсієнко). 6. Жура-журавель над криницею – Що ж далі буде – не збагнуть відразу (В. Дергач). 7. Далеко за синім морем на чужій чужині гинули вони, безталанні шукачі щастя (І. Цюпа). 8. Не говорив ніяких слів. Покірним смутком упокорив (Л. Костенко).

Вправа 7. Визначте плеоназми і доведіть, що вони створюють у тексті відповідне стилістичне забарвлення.

1. Ревуть-стогнуть гори-хвилі В синенькім морі, Плачуть-тужать наші діти В фашистській неволі (А. Малишко). 2. Серед мороку, бурі-негоди Цілу ніч буде човен блукати. 3. ...Так моє серце жалем загорілося, З милим-коханим моїм розлучаючись (З тв. Л. Українки). 4. – Земле Шевченкова, земле Франкова, Ниво, засіяна щастям-добром, Вічна твоя соловейкова мова, Вічна розмова Дністра із Дніпром (Д. Павличко). 5. Купана-цілована хвилями Дніпровими, Люблена-голублена сивими дібровами, З колоска пахучого, з кореня цілющого, З усмішки і сльози, сонця, вітру і грози Наша мова (Н. Білоцерківець).

Вправа 8. На основі якої закономірності побудовані наведені висловлювання? Як називається така стилістична фігура та яке її призначення?

1. Моя Україно, як я тебе люблю! Твої луки, твої степи розлогі, Дніпра ревучого славетнії пороги І хвилі золоті твоїх шовкових нив (М. Старицький). 2. Дзвін шабель, пісні, походи, воля соколина, тихі зорі, ясні води, моя Україна... (В. Сосюра). 3. Інші будуть лунати пісні,

вільні, гучні, одважні та горді (Л. Українка). 4. Надворі ревла сердита буря, стугоніла в стіни, стрибала по оселі, вила в димарі, гуркотіла у вікна (П. Мирний). 5. Вона так гарна, сяє так Святою, чистою красою, І на лиці яріє знак Любові, щирості, спокою (І. Франко). 6. Рокоче, б'є, нуртує долиною, струмить за обрій блискавок орда (А. Малишко). 7. Рідний степ широкий, вільний, пишнobarвний і квітчастий раптом став перед очима (М. Вороний). 8. Як гул століть, як шум віків, Як бурі подих – рідна мова, Весняні пахощі листків, Сурма походу світанкова, Неволі стогін, волі спів, Життя духовного основа (М. Рильський).

Вправа 9. Що лежить в основі побудови текстових ілюстрацій? Назвіть цю стилістичну фігуру, визначте її роль. Розмежуйте приклади за нисхідною (спадною) та висхідною шкалою зображуваного.

1. Як сірничок, припалений від сонця, день спалахнув, обвуглився, погас (Л. Костенко). 2. І сниться їй той син Іван І уродливий, і багатий, Не одинокий, а жонатий На вольній, бачиться, бо й сам Уже не панський, а на волі... 3. О царю поганій! Царю проклятий, лукавий, аспиде неситий! Що ти зробив з козаками? (З тв. Т. Шевченка). 4. Захвилювалась вода, мов жито від вітру, покотилась валами до берега, наблизилась – і вдарилась на тисячі білих крапельок. 5. Але ні, се не уява: я чую, як пісня дужчає, здіймається вгору, перекочується могутнім грюкотом і гине тихим акордом у плюскіт зливи (З тв. М. Коцюбинського). 6. Здалеку закружляв вихор, веретеном устав догори, розквітнув під небом, вигнутий стовп пилу пройшов шляхом... (Ю. Яновський). 7. А як затулить хмара моє сонце, Ще не холоне кров моя тоді. Вона горить, палає й рве охоче, Щоб не коритися ні палу, ні воді (М. Семенко). 8. Добро втратити – небагато втратити! Честь втратити – втратити багато! Мужність втратити – втратити все! (О. Гончар).

Вправа 10. У чому полягає особливість побудови наведених речень? Як називаються такі стилістичні фігури? У чому їх відмінність? Які додаткові засоби виразності мовлення ви помітили?

1. Стогін, і гомін, і гуркіт, і рев... Траса гуртує і траса гартує – Гарт для машин, і людей, і дерев (С. Зінченко). 2. І шум, і крик, і різні голоси, і глиб лісів, жорстока і похмура. 3. Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому. За твій світанок, і за твій зеніт, і за мої обпечені зеніти. [...] За небо в небі, за дитячий сміх. За те, що можу, і за те, що мушу. Вечірнє сонце, дякую за всіх... (З тв. Л. Костенко). 4. Не журиться Катерина – Вмиється сльозою, Возьме відра, опівночі Піде за водою, Щоб вороги не бачили; Прийде до криниці, Стане собі під калину, Заспіває Гриця. Виспіває, вимовляє, Аж калина плаче.

Вернулася – і раденька, Що ніхто не бачив (Т. Шевченко). 5. Є в коханні і будні, і свята, Є у ньому і радість, і жаль. Бо не можна життя заховати За рожевих ілюзій вуаль (В. Симоненко). 6. Хвилі здіймає, струмить блакить, Облітає листя над степом спекотним плине. Висиха трава, Дивиться з ялиці Заспана сова (Л. Талалай). 7. В моїм серці і бурі, і грози, й рокотання-ридання бандур... (П. Тичина). 8. Ліс, вогонь, кобзар, козаки, ціла картина десь ніби чарами зникла (І. Нечуй-Левицький). 9. Люблю тебе, доба переходова, за смутний вид, за зломи, за огні, за рух юрби і за огненне слово, за владне «так» і непокірне «ні» (В. Сосюра). 10. Бо вже ослонився безокрай чужинний, кучериться щедро багрянний розмай, прощай, Україно, моя Україно, кохана Вкраїно, щаслива бувай (В. Стус). 11. Грайте, арфи, грайте, ліри, грайте, лютні, грайте, гусла, радість лийте, журбу змийте, горе вкрийте весняним плащем (Б.-І. Антонич). 12. Немає Мудріших, ніж народ, учителів; У нього кожне слово – це перлина, Це праця, це натхнення, це людина (М. Рильський). 13. Ходить полем щедре літо, нахилиє медоцвіти, наливає колоски, розрум'янює садки (М. Стельмах). 14. У гулі століть, у нездоланності народної пісні, у злотах мислі, у праці і борні зростало і розпросторювалося на світ найкоштовніше творіння українського народу, основа його духовності – рідна мова (І. Вихованець).

Вправа 11. Прочитайте виразно уривки віршів. З якою метою автор використав питальні речення? Як вони впливають на емоційне забарвлення тексту? Назвіть інші риторичні фігури.

1. Один у другого питаєм, Нащо нас мати привела? Чи для добра? Чи то для зла? Нащо живем? Чого бажаєм? (Т. Шевченко). 2. Хто вам сказав, що я слабка, Що я караюсь долі? Хіба тремтить моя рука, Чи пісня й думка кволі? 3. Гетьте, думи, ви хмари осінні! То ж тепера весна золота! Чи то так у жалю, в голосінні Проминуть молодії літа? (Л. Українка). 4. Мій краю прекрасний, розкішний, багатий, хто тебе не мучив? (Т. Шевченко). 5. Рідна мово! Будь не тільки святом, А насущним хлібом на щодень (Б. Демків). 6. О часи! О звичаї! (Ціцерон). 7. О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, Дітьми безпам'ятно забутий! (О. Олесь). 8. Ні, друже мій, не та родина! Сучасна пісня – не перина... (І. Франко). 9. Народе мій, коли тобі проститься крик передсмертний і тяжка сльоза розстріляних, замучених, забитих по соловках, сибірах, магаданах? (В. Стус). 10. Ах, скільки радості, коли ти любиш землю, Коли гармонії шукаєш у житті! (П. Тичина). 11. Сеньйорита акаціє, добрий вечір. Я забув, що забув у вас, Але осінь зійшла на плечі, Осінь, ви й осінній час (М. Вінграновський).

Вправа 12. Прочитайте поезії. З'ясуйте різновиди синтаксичних фігур (повторів). З якою метою, на вашу думку, поети послуговуються цими фігурами?

1. Скільки ніжності в Ваших долонях,
Скільки зоряних в зорях казок...
Знов палаю в солодкім полоні,
Знов Сахара, жага і пісок.

(Є. Маланюк)

2. Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталась тільки надія одна:
Надія вернутися ще раз на Україну,
Поглянуть іще раз на рідну країну.
Поглянуть іще раз на синій Дніпро –
Там жити чи вмерти, мені все одно;
Поглянуть іще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкі гадки...
Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталась тільки надія одна.

(Л. Українка)

3. Та орав мужик край дороги,
Гей, цоб! Цабе, рябий, трру!
Край дороги!
Та воли в нього круторогі,
Гей, цоб! Цаб, рябий, трру!
Круторогі!

(Н. тв.)

4. Літа, літа – неначе листя –
Летять, летять у світлу даль,
В моє село, у передмістя,
Де моя радість і печаль.

(М. Сіренко)

5. Очі дитини – світла довіра,
Чистих емоцій струмись прозорий.
Очі дитини – в добро наша віра,
В злети душі за високі гори.

(П. Голубенко)

6. Любим славному Україні,
Любим рідну Неньку,
Любим її доконечно
Всім чистим серденьком.

(М. Ткач)

7. Твоя доля –

навічно в чорній землі,
Твоя туга –
навічно в чорній землі,
Твоя ніжність –
навічно в чорній землі,
Невсипущість –
навічно в чорній землі!

(Р. Лубківський)

8. Прощання, прощатись, прощати,
Вдихнути весь світ – і тоді
Душа починає звучати
І світлим, мов чайка, дівчатком
Танцює на темній воді.

(І. Жиленко)

9. Душа моя, знайдібіда!
Знайди біду, не вернешся.
Яку біду надибала?
Стоїш і не одвернешся.
Душа моя обпалена,
і як ти ще жива?
Шукаєш, мов копалини, –
слова, слова, слова!

(Л. Костенко)

Вправа 13. Виділіть у поетичному тексті фрагменти (слова, словосполучення, рядки), що повторюються. На який різновид повторів вказує їх частотне використання? Яку художню функцію виконують ці стилістичні фігури?

1. Пам'ятай
Пам'ятай!
Ти продовжуєш їх,
Їхні думи, сподіванки, сміх,
Хто загинув в годину лиху.
Пам'ятай!
Ти за них на шляху.
Попід небом оцим голубим
Доспівай замість них, долюбви.
І губами торкнись до коси,
І хліба замість них докоси.
Пам'ятай!
Ти – не заспів, ти – спів,
В піднебесся пускай голубів,
Хай тріпочуть на крилах ясних

Замість них,
Замість них,
Замість них,
Ради серця усіх матерів,
Ради краю, що в муках горів,
Ради поля, що сіє ратай,
Ради болю свого –
Пам'ятай!

(А. Невідомий)

2. Я вранці голос горлиці люблю.
Скрипучі гальма першого трамваю
я забуваю, зовсім забуваю.
Я вранці голос горлиці люблю.
Чи, може, це ввижається мені
той несказаний камертон природи,
де зорі ясні і де тихі води? –
Я вранці голос горлиці люблю!
Я скучила за дивним зойком слова.
Мого народу гілочка тернова.
Гарячий лоб до шибки притулю.
Я вранці голос горлиці люблю...

(Л. Костенко)

Вправа 14. З'ясуйте до яких фігур поетичного синтаксису вдається автор вірша. Яким лексичним комплексом виражається наскрізна думка твору?

Борітеся – поборете! Мені Тарас порадив у безсонній ночі,
Коли, немов сонця, горіли очі й пашіло тіло в їхньому вогні.
Мені ти радиш наяву і в сні, аж доки я не виповнюсь зневірою,
Хоч тішуся надією: увірую у боротьбу – нехай в далекім дні.
Борітеся – так! Не думайте про смерть, горіть в огні єдиного
бажання,

Вам карбувати на своїх скрижалях: постань на прю, на боротьбу, на
герць.

Борітеся – поборете! Постань уярмлених, знедолених, закутий,
Порви важкі заіржавілі пута
і грізним громом з піднебесся грянь!
Борітеся – поборете. Мені
Тарас порадив, коли ніч безсонна,
Тривогами і зорями розповнена
Спинилась мовчки при моїм вікні.
Борітеся – поборете. В огні
Пашіє голова моя жертовна,

На все готова і на все вготована,
Чекає одчайдушної борні.
Борітеся – поборете. Чому ж
Стихає крик і непогідь заходить
Крилом похмурим з півночі, і бродить
Забродою твій войовничий муж?
Чому ж посеред довгого мовчання
Вчуваєш тільки криці затихання.

(В. Стус)

Вправа 15. Прочитайте. Визначте якими мовностилістичними засобами оформлення тексту автор досягає зосередження уваги читача, емоційної впливовості.

1. Хіба найменування славнозвісної Говерли – найвищої точки української землі, окраси карпатської Чорногорки є звичайне? А зубчата гора Ай-Петрі, що гордо піднеслася над блакиттю Понту Евкінського? А таємниче слово Бескиди, що вживається для гір – мовчазних свідків народження не тільки українського народу, а, можливо, й слов'ян узагалі. А Блакитна і Кришталева печери Тернопільщини? Перлинна Печера – у підземеллях Закарпаття, Червона у нетрях Тавриди? А Нафтуся, що поєднала в одному імені багатства української землі і милозвучність українського слова? Що не назва, то загадка, проблема, розв'язання якої має жагуче пізнавальне значення. Вона й дає ключ до розуміння краси рідного краю, його мови, історії – ключ до відкриття підземних скарбів, нових для сучасників природних ресурсів (О. Стрижак).

2. Спинися, людино, ти ж бо – найрозумніша істота природи! Нащо ж нищиш своє право на щастя жити? Воно ж дане тобі тільки раз! І всі блага землі та неба тобі дано для цього. Чом же не користуєшся цим щастям? Чому ти дивишся на світ не своїми, а чужими очима?..

Отямся ж, спинися, людино! Ти ж бо – людина! Умийся росою чистої совісті і поглянь на світ своїми очима... Всю природу візьми, а вона невичерпна скарбами, – розкривай їх, навіщайся ними, живи, блаженствуй і свято оберігай од зловісних хмар сонце миру! (Я. Баш)

3. Яблуко. Може, скажеш, не диво? Зваж на долоні, розріж навпіл: в ньому – сонце, липнева злива, прозора соната бджолиних крил. Літо гаряче в долоню на тобі, хрустке, повне соків живих, аж кипить. Цілий всесвіт у ньому, як в атомі, тільки зумієш його розщепить – заструменить медоносний дощик, зябликів спів розколише весь сад. Бери, частуйся... (П. Дорошко)

4. Хато, моя рідна батьківська хато!

Усім найкращим, що є в моїй душі, завдячую тобі. Ти навчила мене змалку поважати старших, шанувати батька й матір, бути терплячим,

чесним і роботящим. Рідна хато моя! Давно я пішов від твого батьківського порога. Та де б я не був, під якими високими дахами не жив, ніколи не забуду твоєї стріхи, твоєї чистої стелі. Бо хіба може порядний син забути свою матір, свій дім, у якому вперше глянув на світ? (І. Цюпа)

5. Мово рідна! Красо моя! В тобі мудрість віків, і пам'ять тисячоліть, і зойк матерів у годину лиху, і переможний гук лицарів у днину побідну, і пісня дівочого серця в коханні своїм, і крик новонародженого; в тобі, мово, неосяжна душа народу – його щирість і щедрість, радощі й печалі, його труд і піт, і кров, і сміх, і безсмертя його. То ж такою і будь вічно, мово рідна! (С. Плачинда)

6. Мова – це наша ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості.

Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національної організації. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб [...], звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання.

Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного Я...

І поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане й національності; вона геть розпорошиться поміж дужчим народом... (І. Огієнко)

7. Я народився в україномовному світі, і найперші для мене слова були словами українськими. Я їх чув від Мами, Батька, братів, друзів. Для мене, малого, весь земний світ був українським. Що з того, що тепер я знаю кілька мов і користуюся ними щоденно (така вже в мене робота)? Вони ніколи не замінять мені Рідної Мови, в якій за кожним словом тягнеться багатющий шлейф асоціацій, емоцій, спогадів, подій, людей!.. (С. Ткаченко)

Вправа 16. Випишіть із художнього твору уривок. Визначте вживані в ньому тропи й стилістичні фігури та роль, яку вони відіграють у мовленні.

КОНТРОЛЬНА ПЕРЕВІРКА СТИЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

ПІДСУМКОВИЙ ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ

В–1

1. Стилїстика вивчає:

- а) будову речень у тексті;
- б) комунікативно-виражальні можливості мови, її багатство і красу;
- в) класифікаційну систему звуків та букв.

2. Стилїстика мови – це:

- а) функціональна стилїстика, що вивчає використання стилїстичних засобів в суспільній чи індивідуальній мовній практиці;
- б) описова стилїстика, що орієнтується на вивчення мовних елементів усіх рівнів з погляду їх додаткових стилїстичних ознак.

3. Стилїстично марковані засоби української мови – це:

- а) елементи мови, що не мають певної закріпленості за функціональними типами мови;
- б) елементи мови, що мають емоційно-оцінне, експресивне чи функціонально-стильове забарвлення;
- в) сукупність фонетичних, лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів.

4. В основі розрізнення стилів мовлення лежить:

- а) ступінь поширення в мові;
- б) сфера використання;
- в) ступінь експресії думок, волі, почуттів, емоцій, настанов.

5. Стилїстичні норми регулюють:

- а) правильне наголошення та вимову слів;
- б) вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу;
- в) вибір морфем та їх поєднання у складі нового слова.

6. Ідіостиль – це:

- а) сукупність засобів, вибір яких зумовлений змістом, метою та характером висловлювання;
- б) певна тональність тексту, створена з метою виникнення у слухача / читача відповідного настрою, емоційного тону спілкування;
- в) сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших.

7. Сучасна лінгвістична наука передбачає поділ мови на такі функціональні стилі:

- а) офіційно-діловий, публіцистичний, епістолярний, художній, ораторський, науковий, розмовний;

б) офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, рекламний;

в) офіційно-діловий, художній, науково-публіцистичний, законодавчий, розмовний, конфесійний;

г) офіційно-діловий, науковий, художній, публіцистичний, розмовний, епістолярний, конфесійний.

8. Розділ стилістики, який вивчає експресивні можливості звукової системи мови у певних стилях – це:

а) фонетика;

б) орфографія;

в) фоностилістика;

г) фонологія.

9. Визначте питання, що не стосується галузі фоностилістики:

а) особливості звукової організації текстів різних стилів;

б) інтонація мовних одиниць, ритмічні властивості висловлювання;

в) характеристика фонем, структура звукового складу мови;

г) виразові звукові засоби.

10. Факультативний наголос:

а) посилення емоційного навантаження, емоційної виразності слова, групи слів у реченні, що досягається за допомогою наголосу (наголошенням голосного або приголосного), повтору, сповільнення мовлення чи іншими способами;

б) підсилення голосу або підвищення тону для смислового виділення слова, активізація його лексичного значення з комунікативно-стилістичних настанов;

в) відступ від нормативного наголошення звуків, характерний для поетичного мовлення з огляду на збереження ритміки вірша, його мелодики, гармонійного звучання, або вмотивований причинами винятково історичними, певними фактами минулого практики мовлення.

11. Вкажіть, в якому стилі мовлення найчастіше вживаються елементи звукопису:

а) публіцистичному;

б) епістолярному;

в) конфесійному;

г) художньому;

г) розмовно-побутовому.

12. Вкажіть, які мовні норми стосуються лише усного мовлення:

а) лексичні та стилістичні;

б) морфологічні та орфоепічні;

в) орфографічні та пунктуаційні;

г) орфоепічні та акцентуаційні;

г) граматичні та графічні.

13. Вкажіть, в якому різновиді мовлення найчастіше використовуються засоби експресивної графіки:

а) епістолярному;

б) усно-розмовному;

в) поетичному;

г) прозовому;

г) конфесійному.

14. Визначте рядок, в якому правильно вказано виражальні засоби фоностилістики:

а) звукова епіфора, евфемізм, ритміка, антитеза, гіпербола;

б) звукова анафора, алітерація, какофонія, асонанс, метонімія;

в) рима, алітерація, ономаіопея, звукова анафора та епіфора, асонанс, дисонанс;

г) алітерація, звукова епіфора, дисонанс, метафора, символ.

15. Асонанс:

а) мовно-художнє співзвуччя, повторення однакових голосних у суміжних чи недалеко розташованих словах;

б) повторення приголосних у суміжних чи недалеко розташованих словах;

в) регулярний звуковий повтор, побудований на співзвучності кінцевих слів або їх частин, здебільшого в кінці кожного паралельного рядка.

16. Ономаіопея:

а) повторення однакових голосних чи приголосних у суміжних чи близько розташованих одне від одного словах;

б) звуконаслідувальні слова.

17. Евфонія як галузь фоностилістики вивчає:

а) емоційно-експресивні властивості явищ звукопису;

б) здатність фонетичної організації мови до мелодійного звучання, а також дотримання мовцями правил фонетичних чергувань.

18. Псевдоповтори – це:

а) повтори звуків у художньому стилі;

б) стилістично невмотивовані повтори звуків, збіги голосних і приголосних на межі слів у книжних стилях;

в) стилістично невмотивовані повтори звуків, збіги голосних і приголосних на межі слів в усіх стилях мови.

19. Вкажіть рядок, в якому об'єднані пари слів – фонетичні синоніми:

а) змістовий – змістовний; веселий – веселковий;

б) дилер – трилер; афект – ефект; ледве – ледь; би – б;

- в) злото – золото; ходімо – ходім; лицар – рицар; вогонь – огонь;
- г) роман – Роман; сонце – сон це;
- г) сміливий – безстрашний; говорити – балакати.

20. Вкажіть рядок, в якому фонетичні варіанти слів впливають на їх значення:

- а) вголос – уголос;
- б) вдача – удача;
- в) урожай – врожай;
- г) узимку – взимку;
- г) укусити – вкусити.

21. Визначте речення, в якому б порушувалася милозвучність:

- а) Чую луну трембіти, бо в ній спів Карпат і Верховини. (І. Чендей);
- б) Небо, здавалось, розкололось від грому. (М. Коцюбинський);
- в) І блідий місяць на ту пору з-за хмари де-де виглядав. (Т. Шевченко);
- г) Рідна мова – це найособистіша сфера обстоювання свого «я»... (І. Дзюба).

22. Вкажіть стилі вимови:

- а) офіційний і художній;
- б) конфесійний і розмовний;
- в) розмовний і науковий;
- г) книжний і розмовний;
- г) усний і розмовний.

23. Визначте, яким стилем вимови слід читати уривок:

Та що то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, губоньки, як цвіточки розцвітають... (Г. Квітка-Основ'яненко)

- а) епістолярним;
- б) художнім;
- в) книжним;
- г) публіцистичним;
- г) розмовним.

24. Вкажіть рядок, в якому визначено різновид звукової епіфори:

- а) звукова анафора;
- б) алітерація;
- в) рима;
- г) дисонанс;

г) асонанс.

25. Поняття фоностилістики, що характеризує ритміко-мелодійний лад мовлення і відбиває його інтелектуальний та емоційно-вольовий зміст, емоційно-експресивне забарвлення:

- а) ритм;
- б) ритміка;
- в) рима;
- г) інтонація;
- г) дисонанс.

26. Негармонійне поєднання звуків, порушення співзвучності у фразі як стилістично мотивоване, художньо наснажене явище звукопису, що посилює дієвість, впливовість мовлення:

- а) консонанс;
- б) асонанс;
- в) какофонія;
- г) дисонанс;
- г) евфонія.

27. Вкажіть, який засіб звукової виразності використано у поетичному уривку:

Ви в ірій линете від сірого туману,
Від сірих днів, від суму і нудьги. (О. Олесь)

- а) рима;
- б) асонанс;
- в) какофонія;
- г) ритміка;
- г) епіфора.

28. Вкажіть, який засіб звукового забарвлення використано у поетичному уривку:

Літає літо легко ластівками,
Обнявши обіруч обжинком обрій. (М. Горбаль)

- а) асонанс;
- б) рима;
- в) дисонанс;
- г) звукова анафора;
- г) звуконаслідування.

29. Вкажіть, який засіб звукової виразності використано у поетичному уривку:

Годинник зі стіни
Допитує суворо:
– Чому у тебе все
Не-так, не-так, не-так? (І. Коваленко)

- а) дисонанс;

- б) звукова епіфора;
- в) ономаіопея;
- г) звукова анафора;
- г) асонанс.

30. Вкажіть, який засіб звукового оформлення використано у поетичному уривку:

Душа поезії – не рима,
не брязкальце для диваків.
Її субстанція незрима
палахкотить поміж рядків.
Ти чуєш, як вона співає,
як хилить вітром комиші?
А не знайшов – її немає
і не було в твоїй душі. (Л. Первомайський)

- а) дисонанс;
- б) звуконаслідування;
- в) власне звуковідтворення;
- г) звукова анафора;
- г) рима.

31. Визначте, які засоби звукового оформлення використано у поетичному уривку:

Чароньки дівочі –
Горять чорні очі,
Як в чистому небі
Зорі опівночі!.. (С. Руданський)

- а) звукова анафора, алітерація;
- б) рима, ритміка;
- в) асонанс, алітерація;
- г) асонанс, звуконаслідування;
- г) алітерація, рима.

32. Засіб експресивної графіки, що фіксує подвоєння, потроєння букв, чим передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, набуває різних емоційно-сміслових відтінків у залежності від того, що повторюється:

- а) графон;
- б) дефісація;
- в) ізовірш.

33. Наявність в одного слова двох чи кількох пов'язаних між собою значень, що виникли в процесі розвитку первинного значення:

- а) омонімія;
- б) полісемія;

- в) антонімія;
- г) паронімія;
- г) синонімія.

34. Епітет-оксиморон є прийомом реалізації:

- а) паронімії;
- б) омонімії;
- в) синонімії;
- г) антонімії.

35. Парономазія утворюється на основі зіткнення слів:

- а) близьких за значенням;
- б) подібних за звучанням, але семантично віддалених;
- в) протилежних за значенням.

36. Визначте речення, в яких слова вжито як засіб словесної гри (каламбур):

- а) Безсумнівним є те, що справіку в людині двоє начал живуть, дві натури вічно в душі протиборствують: будівник і руйнач. (О. Гончар);
- б) Коли Одарка гнівалася, сперечалася, слова її здавалися жалкими, як кропива, і кололися, мов їжаки. (Є. Гуцало);
- в) Жук пішов у сад за дачу і розв'язує задачу. А комар години цілі лиш тиняється без цілі. То з нудьги, без всяких діл, полетів з гори у діл. (В. Плахотников);
- г) Ні погрозами, ні шантажем, ні фальшивими лестоцями вже не зломити нашої всенародної волі, нічим не затримати владну ходу нового часу. (О. Гончар).

37. Визначте антитезу:

- а) Багатий! Куди не кинь, то все латкою наверх. (Н. тв.);
- б) Правда та кривда – як вогонь та вода. (Н. тв.);
- в) Хто ж той щасливий? Хто ж той бідний багач? Поет. (М. Коцюбинський).

38. Визначте рядок із антонімічною іронією:

- а) Багатому щастя, а вбогому трясця. (Н. тв.);
- б) Яка нестерпна, рідна чужина, цей погар раю, храм, зазналий скверни! (М. Вінграновський);
- в) Воно було б добре, якби не так зле. (Н. тв.).

39. Визначте рядок із абсолютними синонімами:

- а) їсти, уминати, трощити; зрозуміти, второпати; набриднути, остобісити;
- б) алфавіт, азбука; дієслово, інфінітив; мовознавець, лінгвіст; закінчення, флексія; дитячий лікар, педіатр.
- в) хотіти, бажати, жадати, прагнути; дорога, шлях, путівець, траса, шосе, автострада.

40. У переносному значенні вжито всі прикметники рядка:

- а) зелений ліс, тихий шепіт, гірка доля;
- б) золоте серце, гіркий смак, солодкий біль;
- в) кучерявий дуб, тверда вдача, солодка брехня.

41. Визначте речення, в якому слова вжито для контрастної характеристики образів, предметів, явищ, настроїв:

- а) В мужика землянка вогка. В пана хата на помості. (Л. Українка);
- б) Цілу ніч надворі виє хуга, плаче, деренчить в віконнім склі. (І. Драч);
- в) Слово «ментальність» пов'язане з латинським словом *mentalis* – розумовий, *mens, mentis* – розум, інтелект, думка. (Із словника);
- г) Сонце западає за високі гори, товар повертає до своєї обори. (І. Гушалевич).

42. Оксиморон – це:

- а) мовний зворот, що вживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його істотних ознак;
- б) сполучуваність протилежних, логічно несумісних за змістом понять, що зумовлює утворення нових уявлень;
- в) слово або словесний зворот, що пом'якшує думку;
- г) слово або словесний зворот, що набуває змісту, прямо протилежного буквальному значенню;
- г) словесний зворот, в якому ознаки описуваного предмета подаються в надмірно перебільшеному вигляді.

43. Вислови *чорне золото, джерело знань, легені планети* належать до:

- а) перифрастичних зворотів;
- б) евфемізмів;
- в) плеоназмів.

44. Визначте евфемізми:

- а) стежки-доріжки, плакати-ридати;
- б) відступити від правди, заглядає в чарку;
- в) велична велич, ридма ридати.

45. Слова та вирази, що вводяться у текст засобами іншомовного алфавіту, інколи можуть відтворюватися літерами української мови, і не ввійшли до складу мови, оскільки не повністю засвоєні літературною мовою, певною мірою суперечать її лексико-граматичним нормам:

- а) варваризми;
- б) інтернаціоналізми;
- в) евфемізми;
- г) екзотизми;
- г) пароніми.

46. Слова, що називають незвичні поняття та реалії з життя інших народів:

- а) архаїзми;
- б) неологізми;
- в) історизми;
- г) фольклоризми;
- д) екзотизми.

47. Визначте рядок, в якому правильно вказано фігури слова – тропи:

а) метафора, епітет, антитеза, концепт, епітет-оксиморон, афоризм, анафора, гіпербола, ономаіопея, літота;

б) персоніфікація, синекдоха, метафора, алегорія, приказка, риторичне запитання, тавтологія, символ, мейозис;

в) персоніфікація, епітет, порівняння, гіпербола, літота, метафора, метонімія, синекдоха, мейозис, алегорія.

48. Визначте рядок, в якому правильно наведено фігури кількості:

а) метафора, персоніфікація, алегорія, метонімія, синекдоха;

б) гіпербола, мейозис, літота;

в) персоніфікація, синекдоха, символ, мейозис.

49. Літота – троп, в основі якого:

а) образне применшення ознаки предмета;

б) образне надмірне перебільшення якості предмета.

50. Метонімія – троп, основу якого складає:

а) перенесення за подібністю форми, способу дії, колористичної ознаки;

б) наділення неживих предметів ознаками живих істот;

в) надмірне перебільшення;

г) заміна одних назв іншими за суміжністю їх значень;

д) образне означення.

51. До якої групи належать епітети *запашний вечір, ніч солодкопахуча, м'яка тиша, волохатий вітер*:

а) емотивні, почуттєві;

б) одоративні.

52. Визначте рядок з епітетами виключно індивідуально-авторського зразка:

а) *білий* світ, стежка *стежко-яблука*та, *буйний* вітер, *шовкова* трава, медові вуста, *полинова* доля, *терновий* вінець;

б) *кінь вороненький*, *карії* очі, *чорнії* брови, *степ широкий*, *орел сизокрилий*;

в) *тиранно-тюрмні* ґрати, *зоревійна* путь, *небо синьочолеє*, *осінь журнолика*.

53. Художній засіб, який полягає в переносному вживанні слів за образною схожістю (подібністю) чи контрастністю на основі кольористичної ознаки, форми, способу дії:

- а) алегорія;
- б) метонімія;
- в) антитеза;
- г) метафора;
- г) символ.

54. Різновидом метонімії виступає:

- а) мейозис;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) алегорія;
- г) персоніфікація.

55. Наділення якостями людини неживих предметів, явищ природи, тваринного, рослинного світу:

- а) алегорія;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) символ;
- г) уособлення.

56. Троп, основу якого складає заміна одних назв іншими не за подібністю, а на ґрунті суміжності їх значень:

- а) мейозис;
- б) метафора;
- в) персоніфікація;
- г) метонімія;
- г) алегорія.

57. Троп, що полягає у втіленні абстрактного поняття, явища в конкретному художньому образі:

- а) символ;
- б) метафора;
- в) синекдоха;
- г) алегорія;
- г) літота.

58. Словесна фігура, протилежна гіперболі:

- а) гіпероха;
- б) антитеза;
- в) синекдоха;
- г) мейозис;
- г) алегорія.

59. Визначте рядок, в якому наведено «стерті», безобразні метафори:

- а) гроші тануть, холодний прийом, тепла атмосфера, обійми вогню;
- б) золото кіс, мереживо гілочок, полум'я беріз, росинки любові, тіло ночі;
- в) ніжка стола, ручка дверей, вушко голки, чутки ходять, час іде, весна прийшла.

60. Визначте вид тропу – *навшипиньках підійшов вечір*:

- а) метонімія;
- б) мейозис;
- в) порівняння;
- г) уособлення;
- г) метафоричний епітет.

61. Визначте вид тропу – *ходить уся в золоті*:

- а) художнє означення;
- б) синекдоха;
- в) гіпербола;
- г) метонімія;
- г) метафора.

62. Визначте вид тропу – *ми станем народом Шевченка й Франка*:

- а) гіпербола;
- б) синекдоха;
- в) алегорія;
- г) метонімія;
- г) метафора.

63. Визначте вид тропу – *заспані хвилі*:

- а) метонімія;
- б) синекдоха;
- в) алегорія;
- г) метафоричний епітет;
- г) метафора.

64. Визначте вид тропу – *море сліз*:

- а) метонімія;
- б) мейозис;
- в) гіпербола;
- г) синекдоха;
- г) метафора.

65. Визначте вид тропу – *скибка місяця*:

- а) метонімія;
- б) порівняння;
- в) метафора;

- г) синекдоха;
- г) гіпербола.

66. Визначте рядок, в якому правильно вказано стилістичні фігури:

- а) мейозис, крилаті вислови, порівняння, риторичні фігури, лейтмотив, рефрен;
- б) ампліфікація, антитеза, афоризм, метафора, градація, повтор;
- в) еліпс, замовчування, повтор, тавтологія, плеоназм, риторичні фігури;
- г) лейтмотив, рефрен, антонімічна іронія, еліпс, метафора, евфемізм.

67. Визначте рядок, в якому правильно вказано власне риторичні фігури:

- а) ремінісценція, рефрен, риторичне ствердження, риторичний вигук, лейтмотив, риторичне звертання;
- б) запитання і відповідь, риторичне заперечення, антитеза, повтор, епанафора, риторичний вигук;
- в) еліпс, період, паралелізм, повтор, тавтологія, плеоназм;
- г) запитання і відповідь, риторичне ствердження, риторичний вигук, риторичне звертання, риторичне питання, риторичний оклик.

68. Стилiстична фігура, протилежна епіфорі:

- а) епанафора;
- б) анафора;
- в) анепіфора.

69. Стилiстична фігура, протилежна асиндетону:

- а) парцеляція;
- б) полісиндетон;
- в) еліпс.

70. Стилiстична фігура, яка полягає в спеціальному, навмисному чи непередбаченому поєднанні спільнокореневих слів для посилення ритмічності, змістових та експресивних нюансів висловлювання:

- а) тавтологія;
- б) повтор;
- в) плеоназм.

71. Стилiстична фігура, сутність якої полягає в членуванні речення на окремі інтонаційно-сміслові частини з метою їх семантико-стилiстичного виділення, експресивності змісту кожного відособленого компонента:

- а) парцеляція;
- б) ампліфікація;
- в) еліпс.

72. Стилiстична фiгура, що полягає у зумисному нагромадженнi синонимiв, однотипних слiв i виразiв для пiдсилення характеристики, широти зображення певного явища:

- а) градацiя;
- б) амплiфiкацiя;
- в) парцеляцiя.

73. Стилiстична фiгура, яка ґрунтується на навмисно перерваному, несподiвано обiрваному реченнi, що передає напружене, надмiрно схвильоване, поривчасте мовлення:

- а) градацiя;
- б) замовчування;
- в) парцеляцiя.

74. Стилiстична фiгура, що полягає в зумисному повтореннi сполучникiв та iнших службових слiв для нагромадження певних предметiв, явищ, понять, логiчного й емоцiйного видiлення кожного зi складникiв висловлювання, пiдсилення рис описуваного:

- а) амплiфiкацiя;
- б) асиндетон;
- в) полiсиндетон.

75. Стилiстична фiгура, яка полягає у повтореннi на початку нової синтаксичної конструкцiї слова (слiв, фрази), яким завершується попередня конструкцiя, для пiдсилення значення повторюваного елемента:

- а) анафора;
- б) епанафора;
- в) епiфора.

76. Фiгура поетичного синтаксису, основана на кiлькаразовому ритмiчному повтореннi фрази чи уривку тексту з метою увиразнення важливої думки:

- а) повтор;
- б) анепiфора;
- в) рефрен.

1. Стилістика вивчає:

- а) словосполучення та речення, їх типи, закономірності побудови;
- б) структурну організацію функціональних стилів;
- в) частини мови, морфологічні варіанти слів, особливості поєднання з іншими словами.

2. Стилістика мовлення – це:

- а) стилістика мовних ресурсів, яка вивчає, описує і кваліфікує стилістичні засоби національної мови і поза контекстом;
- б) вчення про функціональні та індивідуальні стилі й мовні засоби, які їх створюють.

3. Конотація – це:

- а) лексико-семантичне значення;
- б) граматичне;
- в) емоційно-оцінне, експресивне.

4. Основним критерієм виділення експресивних стилів є:

- а) сфера використання;
- б) ступінь експресії думок, волі, почуттів, емоцій, настанов;
- в) ступінь поширення в мові.

5. Стилзація – це:

- а) спосіб створення конотації за допомогою стилістичних засобів;
- б) цілеспрямоване застосування мовних одиниць з певними стилістичними настановами;
- в) стилістичний прийом наслідування, свідоме переймання мовних ознак певного стилю, жанру, індивідуально-авторської стильової манери мовлення і перенесення їх в інший текст.

6. Колоритно-стилістичний різновид мови – це:

- а) сукупність мовно-виражальних засобів та прийомів їх використання, що є характерними для творчості окремого письменника, діяча культури, мовця, й вирізняє його мову з-поміж інших;
- б) різновид мовлення з властивими йому лексико-фразеологічними, морфолого-синтаксичними засобами, використовуваний для здійснення суспільних функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу;
- в) певна тональність тексту, створена з метою виникнення у слухача / читача відповідного настрою, емоційного тону спілкування.

7. Сучасна лінгвістична наука передбачає поділ мови на такі функціональні стилі:

- а) офіційно-діловий, художньо-публіцистичний, епістолярний, художній, науковий, розмовний;
- б) розмовний, дипломатичний, публіцистичний, виробничо-технічний, художній;

в) офіційно-діловий, художній, розмовний, конфесійний, публіцистичний;

г) офіційно-діловий, науковий, художній, публіцистичний, розмовний, епістолярний, конфесійний.

8. Розділ стилістики, який вивчає особливості звукового оформлення текстів різних стилів – це:

- а) фонетика;
- б) орфоепія;
- в) стилістична фонетика;
- г) фонологія.

9. Визначте питання, що не стосується галузі фоностилістики:

- а) евфонічні характеристики української літературної мови;
- б) функціональний вияв нормативно-літературної вимови слів, їх наголошування;
- в) емоційно-естетичні властивості явищ звукопису;
- г) артикуляційний, акустичний аспекти мови.

10. Логічний наголос:

а) посилення емоційного навантаження, емоційної виразності слова, групи слів у реченні, що досягається за допомогою наголосу (наголошенням голосного або приголосного), повтору, сповільнення мовлення чи іншими способами;

б) підсилення голосу або підвищення тону для смислового виділення слова, активізація його лексичного значення з комунікативно-стилістичних настанов;

в) певний відступ від нормативного наголошення звуків, характерний для поетичного мовлення з огляду на збереження ритміки вірша, його мелодики, гармонійного звучання, або вмотивований причинами винятково історичними, певними фактами минулого практики мовлення.

11. Вкажіть, в якому стилі найчастіше вживаються засоби звукової виразності:

- а) конфесійному;
- б) художньої белетристики;
- в) усно-розмовному;
- г) публіцистики;
- г) епістолярному.

12. Вкажіть, які мовні норми регулюють вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу:

- а) граматичні;
- б) стилістичні;

- в) акцентуаційні;
- г) пунктуаційні;
- г) лексичні.

13. Вкажіть, в якому різновиді мовлення найчастіше використовуються засоби експресивної графіки:

- а) епістолярному;
- б) публіцистичному;
- в) поетичному;
- г) конфесійному;
- г) прозовому.

14. Визначте рядок, в якому правильно вказано виражальні засоби фоностилістики:

- а) звукова анафора, перифраз, ритміка, оксиморон, синекдоха;
- б) звукова епіфора, асонанс, дисонанс, алітерація, метонімія;
- в) рима, алітерація, звуконаслідувальні слова, звукова анафора та епіфора, асонанс, дисонанс;
- г) асонанс, звукова анафора, какофонія, літота, алегорія.

15. Псевдоповтори – це:

- а) повтори звуків у художньому стилі;
- б) стилістично невмотивовані повтори звуків, збіги голосних і приголосних на межі слів у книжних стилях;
- в) стилістично невмотивовані повтори звуків, збіги голосних і приголосних на межі слів в усіх стилях мови.

16. Звуконаслідування – це:

- а) повторення однакових голосних чи приголосних у суміжних чи близько розташованих одне від одного словах;
- б) оноματοпея.

17. Фоніка як галузь фоностилістики вивчає:

- а) емоційно-експресивні властивості явищ звукопису;
- б) здатність фонетичної організації мови до мелодійного звучання, а також дотримання мовцями правил фонетичних чергувань.

18. Фонетичні синоніми – це:

- а) немилозвучне звукосполучення, що виступає художньо вмотивованим, стилістично насаженим явищем звукопису;
- б) звукові варіанти слів, однакові за значенням, але відмінні за емоційно-експресивним забарвленням і стилістичним уживанням;
- в) явище звукопису, що полягає у повторенні звуків наприкінці віршованих рядків чи у закінченнях слів віршованого рядка.

19. Вкажіть рядок, у якому об'єднані пари слів – фонетичні синоніми:

- а) стилістичний – стильовий; музичний – музикальний;
- б) дилема – проблема; же – ж; ефект – дефект; вступ – уступ;

- в) пійт – поет; Варвара – Варка; золото – злато; ворог – враг.
- г) рим – Рим; промови – про мови;
- г) любий – милий; іти – шкандибати.

20. Вкажіть стилі вимови:

- а) публіцистичний і художній;
- б) епістолярний і розмовний;
- в) конфесійний і науковий;
- г) книжний і розмовний;
- г) усний і розмовний.

21. Визначте, яким стилем вимови слід читати уривок:

– Добридень кумо! Як си маєте? Шо це ви самі косите? Де чоловік? Ви его від денної роботи оберігаєте?

– Чоловік у колгоспі, а корові тра накосити трави, бо голодна.

– Дайте! Я поможу!

– Та ні, декую! Тут купини, ще косу урвете, шо я тогди скажу своєму чоловікови?

– Та не бійтеси, старий віл борозни не зіпсує.

– Ге, ха-ха-ха! Та вин хоч і не псує, але й глибоко не оре!

– Ах ти! Удаласи язиком у свою маму: єблуко вид єблуні далеко не відкотици! (Розмовне мовлення)

- а) епістолярним;
- б) художнім;
- в) книжним;
- г) публіцистичним;
- г) розмовним.

22. Вкажіть рядок, в якому наявні фонетико-морфологічні синоніми:

- а) Життя прожити – не поле перейти. (Н. тв.);
- б) Не тобі говорить, не мені б слухать. (Н. тв.);
- в) Я буду жити, бо я хочу жить! (С. Новицька);
- г) Книга вчить, як на світі жить. (Н. тв.).

23. Яке висловлювання потребує стилістичного редагування:

а) Усі діяння наші, думи і сподівання закріплюються у слові. Слово наше найзіркіше око, наймогутніша сила.

б) Проте визначити кількість слів – і передовсім літературної мови – намагалися і намагаються багато мовознавців.

в) Весняний степ всмоктував в себе сніги.

г) Мова формувалася протягом віків, завжди відгукуючись на зміни в житті.

24. Вкажіть рядок, в якому визначено ономапею:

- а) звукова епіфора;
- б) рима;

- в) звуконаслідувальні слова;
- г) дисонанс;
- г) асонанс.

25. Сукупність звукових засобів, які найчастіше виявляються у фонетичній організації тексту (найчастіше художнього стилю), розташуванні наголошених та ненаголошених складів, пауз:

- а) рима;
- б) ритм;
- в) ритміка;
- г) інтонація;
- г) асонанс.

26. Немилозвучне сполучення звуків, що виникає внаслідок набридливого повторення одних і тих самих звуків, їх скупчення у реченні, не пов'язане зі стилістичним завданням:

- а) асонанс;
- б) ритм;
- в) какофонія;
- г) дисонанс;
- г) евфонія.

27. Вкажіть, який засіб звукової виразності використано у поетичному уривку:

Бреде зоря – сновиди і прибула –
Одержаний задурно щедрий дар. (В. Стус)

- а) асонанс;
- б) рима;
- в) какофонія;
- г) звукова анафора;
- г) алітерація.

28. Вкажіть, який засіб звукової виразності використано у поетичному уривку:

Між межами жваво, живо
Жовте жито жнуть жінці. (Д. Загул)

- а) асонанс;
- б) рима;
- в) дисонанс;
- г) звукова анафора;
- г) звуконаслідування.

29. Вкажіть, який засіб звукової виразності використано у поетичному уривку:

Вже у полі гасне день,
Ходить сон-дрімота.
Дзень-дзелень!

Дзень-дзелень!
Відчиніть ворота. (А. Качан)

- а) дисонанс;
- б) звукова епіфора;
- в) ономапопея;
- г) звукова анафора;
- г) алітерація.

30. Вкажіть, який засіб звукового оформлення використано у поетичному уривку:

Слова повинні бути покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святім. (М. Рильський)

- а) дисонанс;
- б) звуконаслідування;
- в) власне звуковідтворення;
- г) звукова анафора;
- г) рима.

31. Визначте, які засоби звукового оформлення використано у поетичному уривку:

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям. (В. Симоненко)

- а) асонанс, ономапопея;
- б) звукова епіфора, звуконаслідування;
- в) звукова анафора, дисонанс;
- г) алітерація, рима;
- г) дисонанс, ритміка.

32. Засіб експресивної графіки, що фіксує індивідуальні особливості дитячої мови, діалектно-просторічного середовища і слугує створенню яскравого ефекту ситуативної своєрідності вимови персонажів у художній літературі:

- а) дефісація;
- б) графон;
- в) ізовірш.

33. Звуковий збіг різних за значенням слів або їх форм:

- а) антонімія;
- б) паронімія;
- в) омонімія;
- г) полісемія;
- г) синонімія.

34. Евфемізми та перифрази є прийомами реалізації:

- а) антонімії;

- б) омонімії;
- в) синонімії;
- г) паронімії.

35. Парономазія утворюється на основі зіткнення:

- а) слів-антонімів;
- б) слів-паронімів;
- в) слів-синонімів.

36. Визначте речення, в яких слова вжито як засіб словесної гри (каламбур):

- а) Безсумнівним є те, що справіку в людині двоє начал живуть, дві натури вічно в душі протиборствують: будівник і руйнач. (О. Гончар);
- б) Коли Одарка гнівалася, сперечалася, слова її здавалися жалкими, як кропива, і кололися, мов їжаки. (Є. Гуцало);
- в) Мало б змогу те чорнило, То б усіх підряд чорнило. (Із газети);
- г) Ні погрозами, ні шантажем, ні фальшивими лестощами вже не зломити нашої всенародної волі, нічим не затримати владну ходу нового часу. (О. Гончар).

37. Евфемізм – це:

- а) мовний зворот, що вживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його істотних ознак;
- б) сполучуваність протилежних за значенням слів;
- в) слово або словесний зворот, що пом'якшує думку;
- г) слово або словесний зворот, що набуває змісту, прямо протилежного буквальному значенню;
- г) словесний зворот, в якому ознаки описуваного предмета подаються в надмірно перебільшеному вигляді.

38. Визначте антитезу:

- а) Багатий! Куди не кинь, то все латкою наверх. (Н. тв.);
- б) Краще гірка правда, ніж солодка брехня. (Н. тв.);
- в) Хто ж той щасливий? Хто ж той бідний багач? Поет. (М. Коцюбинський)

39. Визначте рядок із антонімічною іронією:

- а) Хто ж той щасливий? Хто ж той бідний багач? Поет. (М. Коцюбинський);
- б) Ситий голодного не розуміє, старий – молодого, багатий – бідного. (Н. тв.);
- в) Добрий баранчик – та по-вовчому виє. (Н. тв.).

40. Визначте рядок із стилістичними синонімами:

- а) алфавіт, абетка; інфінітив, неозначена форма дієслова; буква, літера; визначення, дефініція; іспит, екзамен;
- б) їсти, глитати, жерти; зрозуміти, второпати; мати, ненька; огидіти, осточортіти;

в) рішучий, твердий, незламний, непохитний; дорога, шлях, путівець, траса, шосе, автострада.

41. У переносному значенні вжито всі прикметники рядка:

- а) білий сніг, тихий шелест, чиста мова;
- б) золота нива, гіркий полин, солодка цукерка;
- в) холодний погляд, тверда рука, гірка правда.

42. Визначте речення, в якому слова вжито для контрастної характеристики образів, предметів, явищ, настроїв:

а) Думами, думами – наче море кораблями, переповнилась блакить ніжнотонними... (П. Тичина);

б) Як її не назви – мандибуркою, бульбою, ріпою, бараболею, буришкою, – щедра вона душею, мама нашої картоплі. (В. Затулівітер);

в) В дні ясні й суворі, і в труднощах, і в радості, і в горі я все своє життя – щасливий був. (І. Муратов);

г) Люблю, коли в вікно розкрите шумлять безжурно дерева. (В. Сосюра).

43. Вислови не знімає зірок з неба, не знайшов філософського каменя належать до:

- а) перифрастичних зворотів;
- б) евфемізмів;
- в) плеоназмів.

44. Визначте епітети-оксюмори:

- а) байдужі квіти, яскравий сміх;
- б) яскраві сутінки, жахлива краса;
- в) веселі студенти, неймовірна радість.

45. Жартівливо перекручені, переінакшені слова та вислови рідної мови на іноземний лад з метою створення комічного гротескного ефекту:

- а) варваризми;
- б) екзотизми;
- в) архаїзми;
- г) історизми;
- г) макаронізми.

46. Іншомовні слова на позначення реалій життя іншого народу чи країни, що вживаються як стилістичний засіб для створення особливого колориту незвичності, яскравої локальності:

- а) варваризми;
- б) інтернаціоналізми;
- в) евфемізми;
- г) екзотизми;
- г) пароніми.

47. Визначте рядок, в якому правильно вказано фігури слова – тропи:

а) метонімія, мейозис, порівняння, символ, антонімічна іронія, перифраз, прислів'я, епіфора, синекдоха, евфемізми;

б) персоніфікація, синекдоха, крилаті вислови, метафора, риторичні фігури, повтор, символ, мейозиз, порівняння;

в) метафора, персоніфікація, епітет, порівняння, гіпербола, літота, метонімія, синекдоха, мейозис, алегорія.

48. Визначте рядок, в якому правильно вказано фігури заміщення:

а) гіпербола, мейозис, синекдоха, літота;

б) метафора, метонімія, символ, літота;

в) метонімія, синекдоха.

49. Різновид метонімії, в якому відбувається перенесення значення на основі кількісних ознак:

а) синекдоха;

б) метафора;

в) евфемізм;

г) оксиморон;

г) персоніфікація.

50. Персоніфікація – це:

а) описовий зворот мови, за допомогою якого в емоційно-експресивній формі виявляється ставлення до зображуваного;

б) стилістичний прийом наділення неживих предметів, явищ природи якостями людини.

51. До якої групи належать епітети *гіркий* спомин, *радісна* весна, *жорстока* далечінь, *ніжно-зрадлива* ніч:

а) одоративні;

б) емотивні, почуттєві.

52. Визначте рядок із епітетами фольклорного зразка:

а) *карії* очі, *чорнії* брови, лани *широкополі*, *терновий* вінець, *білий* світ;

б) *тиранно-тюрмні* ґрати, *зоревійна* путь, небо *синьочолеє*, осінь *журнолика*;

в) кінь *вороненький*, *буйний* вітер, орел *сизокрилий*, *шовкова* трава.

53. Персоніфікація виступає різновидом:

а) алегорії;

б) метафори;

в) синекдохи;

г) порівняння;

г) гіперболи.

54. Визначте рядок, в якому наведено логічні означення:

- а) Черніг сідає в чорний човен і ставить чорні ятері. (Л. Костенко);
б) Виходжу в сад, він чорний і худий, йому вже ані яблучко не сниться. (Л. Костенко);
в) Чорна магія ночі, скажи мені голосом рік – ця тривога, ця ніжність, незатьмарений рай без вигнання. (Л. Костенко).

55. Слово-образ, що втілює у собі загальну ідею:

- а) алегорія;
б) метафора;
в) синекдоха;
г) символ;
г) уособлення.

56. Синекдоха виступає різновидом:

- а) літоти;
б) метафори;
в) метонімії;
г) алегорії;
г) персоніфікації.

57. Троп, в основі якого використання демінутивних утворень не для зменшення, послаблення ефекту, а для підсилення, інтенсифікації ознаки предмета, явища:

- а) алегорія;
б) мейозис;
в) гіпероха;
г) гіпербола;
г) порівняння.

58. Словесна фігура, протилежна літоті:

- а) гіпербола;
б) антитеза;
в) синекдоха;
г) мейозис;
г) алегорія.

59. Троп, заснований на кількісному зіставленні (однина-множина, частина – ціле) предметів:

- а) гіпербола;
б) метафора;
в) синекдоха;
г) літота;
г) мейозис.

60. Визначте вид тропу – засміється день:

- а) метонімія;

- б) персоніфікація;
- в) алегорія;
- г) метафора;
- г) гіпербола.

61. Визначте вид тропу – *глумилась Європа з тієї нагоди:*

- а) гіпербола;
- б) синекдоха;
- в) алегорія;
- г) метонімія;
- г) метафора.

62. Визначте вид тропу – *буде сьогодні роботи рукам:*

- а) мейозис;
- б) синекдоха;
- в) гіпербола;
- г) літота;
- г) метонімія.

63. Визначте вид тропу – *небо невмите:*

- а) метонімія;
- б) синекдоха;
- в) літота;
- г) метафоричний епітет;
- г) метафора.

64. Визначте вид тропу – *подій океан:*

- а) метонімія;
- б) мейозис;
- в) гіпербола;
- г) синекдоха;
- г) метафора.

65. Визначте вид тропу – *часнята брів:*

- а) метонімія;
- б) порівняння;
- в) метафора;
- г) синекдоха;
- г) мейозис.

66. Визначте рядок, в якому правильно вказано стилістичні фігури:

а) ампліфікація, градація, парцеляція, епітет-оксиморон, перифраз, паронимазія;

б) каламбур, синекдоха, полісиндетон, риторичні фігури, лейтмотив, замовчування;

в) ампліфікація, градація, парцеляція, риторичні фігури, епаналога, епіфора;

г) рефрен, лейтмотив, перифраз, антонімічна іронія, символ, літературна цитата.

67. Визначте рядок, у якому вказано стилістичні фігури, утворені на основі повторення однакових, спільнокореневих чи близькозначних слів:

- а) тавтологія, плеоназм, полісиндетон;
- б) повтор, тавтологія, плеоназм;
- в) ампліфікація, градація, повтор.

68. Стилістична фігура, протилежна анафорі:

- а) епанафора;
- б) епіфора;
- в) анепіфора.

69. Стилістична фігура, протилежна полісиндетону:

- а) парцеляція;
- б) асиндетон;
- в) еліпс.

70. Стилістична фігура, що ґрунтується на поступовому наростанні або спаданні, послабленні настрою, мотиву, опису тощо:

- а) ампліфікація;
- б) градація;
- в) полісиндетон.

71. Стилістична фігура, яка полягає у відсутності певного члена речення, навмисному пропуску цілком передбачуваного слова, що слугуватиме посиленню динамічності фрази, передачі напруженості зміни подій або ж підкресленню інтонації розмовності, схвильованості:

- а) замовчування;
- б) еліпсис;
- в) асиндетон.

72. Стилістична фігура, в якій речення, абзац, цілий твір починається і закінчується повним або модифікованим повтором важливого слова, словосполучення, строфи:

- а) рефрен;
- б) епанафора;
- в) анепіфора.

73. Стилістична фігура, побудована на спеціальному випусканню сполучників між членами речення і між реченнями з метою надання оповіді особливої виразності, стрімкості і динамізму, експресивної стислості:

- а) ампліфікація;
- б) асиндетон;
- в) полісиндетон.

74. Стилістична фігура – композиційний стик:

- а) анафора;
- б) епіфора;
- в) епанафора.

75. Запитання, яке не потребує відповіді і служить для підкреслення власного ставлення до висловлюваного, покликане повернути увагу до певного явища, теми мовлення і визначається великим зарядом експресії:

- а) риторичне ствердження;
- б) запитання і відповідь;
- в) риторичне запитання.

76. Стилістична фігура, висловлена тотожним (або схожим за складом) лексичним комплексом чи окремою лексемою, що повторюється на площині всього тексту або його частини і виражає наскрізну думку:

- а) повтор;
- б) анепіфора;
- в) лейтмотив.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ СТИЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

В–1

1. Сформулюйте визначення стилістики як лінгвістичної науки і дисципліни. У чому полягає її відмінність від літературознавчої стилістики?
2. Тропи та їх системний характер.
3. Полісиндетон та асиндетон, їх стилістична своєрідність.

В–2

1. Що таке стилістична система мова? Визначте поняття ідіостилю.
2. Епітети, їх різновиди та стилістична мета вживання.
3. Визначте стильову приналежність та стилістичне забарвлення слів у наведених синонімічних рядах. Виділені шрифтом стилістично виразні слова ввести у речення.

Абсурд, нісенітниця, **безглуздя**; бій, битва, **баталія**, січа, брань; ворог, недруг, супротивник, враг, **супостат**; жіноцтво, жінки, **жінота**.

В–3

1. Визначте поняття експресивного стилю. Назвіть типи експресивних стилів. Охарактеризуйте один із них.
2. Назвіть основні прийоми введення у текст багатозначних слів. Яка їх стилістична роль?
3. З'ясуйте значення наведених пар слів; поєднайте кожне з них із відповідним йому за семантикою.

Стильовий – стилістичний; книжний – книжковий; комунікативний – комунікаційний; шкіряний – шкірний; мимохіть – мимохідь.

В–4

1. Розмежуйте поняття стиль мови і мовлення. Назвіть їх відмінні риси.
2. Що вивчають евфонія та фоніка як окремі галузі фоностилістики?
3. Визначте поняття каламбуру. Наведіть приклади. Для яких стилів характерні такі вислови?

В–5

1. Назвіть основні структурні галузі описової стилістики. Коротко схарактеризуйте кожну із них.
2. Визначте поняття звукопису. Назвіть типові стилістичні функції звукоповторів та звуковідтворюючих елементів.
3. Розмежуйте антитезу, антонімічну іронію, епітет-оксиморон.
1. Хороший, як Микитина свита навиворіт. 2. Ситий голодного не розуміє, старий – молодого, багатий – бідного. 3. Такий тихий, що в рот пальця не клади (Із н. тв.). 4. Який багатий світ навколишній! Яка моя

уява бідна! (М. Сингаївський). 5. Печаль торкнулася щоки рососою, димом і грибами, солодким щастям і гірким (І. Жиленко).

В–6

1. Визначте поняття колориту висловлювання. Назвіть їх різновиди.
2. Визначте поняття експресивних засобів графіки. На які групи вони поділяються? Назвіть їх складові.
3. Визначте стильову приналежність та стилістичне забарвлення слів у наведених синонімічних рядах. Виділені шрифтом стилістично виразні слова ввести у речення.

Мати, матір, **неня**, родителька; плакати, ридати, голосити, заводити, **ревіти**; коси, волосся, **патли**; обличчя, лице, **лик**, пика, фізіономія.

В–7

1. Коротко схарактеризуйте колоритно-стилістичні різновиди мови: офіційності, гумору й сатири.
2. У чому полягає стилістична доцільність тавтології, плеоназму? Чи є вони вадою тексту? Якщо так, то якого стилю і чому?
3. З'ясуйте значення наведених пар слів; поєднайте кожне з них із відповідним йому за семантикою.

Відношення – ставлення; особистий – особовий; комфортний – комфортабельний; положення – становище; комунікаційний – комунікабельний.

В–8

1. Схарактеризуйте галузь історичної стилістики.
2. Назвіть складові звукової організації тексту. З'ясуйте, у чому полягає відмінність розмовного та книжного стилів вимови.
3. Порівняння, лексико-граматичні засоби вираження та стилістична роль.

В–9

1. Вкажіть практичне значення стилістики.
2. Визначте, у чому полягає суть методів семантико-стилістичного аналізу, стилістичного експерименту та зіставлення.
3. Охарактеризуйте анепіфору, епанафору з погляду стилістичної виразності.

В–10

1. У чому полягає стилістичний прийом актуалізації? Відповідь підтвердіть прикладами.
2. Коротко схарактеризуйте колоритні різновиди мови: офіційності, сарказму та іронії.
3. Розкрийте зміст поняття звукосимволізму та фоносемантичних зв'язків у тексті.

В–11

1. Визначте поняття стилістичного значення й стилістичної парадигми.
2. Що вивчає фонетична стилістика? Окресліть коло її завдань.
3. Розкрийте значення слів-паронімів, ввівши їх у речення.
Гуманний, гуманітарний; діалектний, діалектичний, діалектологічний; збірка, збірник; стилістичний, стильовий, стильний; уява, уявлення.

В–12

1. Що таке «евфонічність»? Що називається фонетичними варіантами слів, які з них є стилістично маркованими, а які нейтральними? Наведіть приклади.
2. Для яких функціональних різновидів мови характерні лейтмотив і рефрен? В чому полягає їх стилістична своєрідність?
3. Доберіть лексичні дублети до слів іншомовного походження. В яких стилях можуть уживатися ці слова? Введіть виділені слова у речення.

Моносемія, оратор, орфографія, полісемія, прогрес, симптом, флора, хронічний, **хронологічний**, екстрений.

В–13

1. Сформулюйте визначення мовної норми. Назвіть норми сучасної української літературної мови. Що регулюють стилістичні норми?
2. Визначте поняття тонемі. Що таке псевдоалітерації та псевдоасонанси? Наведіть їх приклади.
3. Доберіть лексичні дублети до слів іншомовного походження. В яких стилях можуть уживатися ці слова? Введіть виділені слова у речення.

Асиміляція, біографія, **вояж**, гіпербола, декламувати, дефект, дискутувати, легальний, лексичний, **локальний**.

В–14

1. Визначте поняття стилістичних норм. Що вони регулюють?
2. Визначте поняття «стилістичні фігури». Назвіть їх різновиди. Для яких стилів, жанрів вони є найбільш характерними і чому?
3. Визначте поняття алегорії. У текстах якого жанру цей троп фіксується найчастіше? Наведіть приклади.

В–15

1. Розмежуйте поняття загальна і часткова стилістика, стилістика мови і мовлення.
2. Що ми називаємо ономаіопеєю? Розкрийте зміст понять «власне звуковідтворення» і «звуконаслідування». Яку роль вона відіграє у художньому тексті? Наведіть приклади.

3. Доберіть до поданих слів евфемізми. З якою метою вони вживаються у мовленні?

Брехати, померти, божевільний, старий, дурний.

В–16

1. Що називається колоритно-стилістичними різновидами мови? Дайте коротку характеристику колориту урочистості й інтимності-ласкавості.

2. Визначте поняття конотації.

3. Розмежуйте антитезу, антонімічну іронію, оксиморон.

1. Багатий! Куди не кинь, то все латкою наверх (Н. тв.). 2. Одно крило – моя любов, на другому – моя ненависть. Щоб дух двокрилля не схолов, в мені живуть – і гнів, і радість. 3. В мені живе, в мені не спить жорстоке милосердя (З тв. М. Сингаївський). 4. Добрий баранчик – та по-вовчому виє (Н. тв.). 5. Ви чуєте, як всюди дзвонить тиша... (І. Драч).

В–17

1. Що досліджує практична стилістика? Що єднає практичну стилістику з культурою мовлення?

2. Назвіть приклади власне риторичних фігур. Дайте їм визначення, схарактеризуйте з погляду стилістичної виразності.

3. Складіть речення з поданими словами, в яких би вони виступали у ролі простих означень та художніх (епітетів).

Журливий, чарівниця, зимно, сльози.

Визначте, яку функцію вони при цьому виконують.

В–18

1. Визначте поняття виразності, образності та експресивності.

2. Що таке асонанс та алітерація? Наведіть приклади. Яку роль відіграють ці звукоповтори у художніх текстах?

3. До поданих слів дібрати перифрази.

Ліси, дендропарк «Софіївка», книга.

Використовуючи перифрастичні звороти, написати твір-мініатюру на тему «Уманське диво».

В–19

1. Визначте завдання порівняльної та зіставної стилістик.

2. З якою стилістичною метою використовуються в мовленні омоніми? Назвіть способи реалізації їх стилістичних потенцій. Відповідь підтвердіть прикладами.

3. До кожного слова підберіть відповідний синонім-архаїзм (старослов'янізм), що використовується у художніх творах зі стилістичною метою. Введіть їх у речення.

Говорити, поет, золото, майбутній, губи.

В–20

1. Визначте поняття стилістичної функції, стилістичного прийому, стилістичного засобу.

2. З якою стилістичною метою використовуються в мовленні синоніми? Назвіть способи реалізації їх стилістичних потенцій (евфемізми, перифрази). Відповідь підтвердіть прикладами.

3. Що таке звукова анафора та звукова епіфора? Яку роль відіграють ці звукоповтори у художніх текстах? Наведіть приклади.

В–21

1. З якою стилістичною метою використовуються в мовленні антоніми? Охарактеризуйте способи реалізації їх стилістичних потенцій (антитеза, епітет-оксиморон, антонімічна іронія).

2. Якими стилями представлена сучасна функціонально-стильова система української літературної мови? Охарактеризуйте один зі стилів.

3. Складіть речення з поданими словами, в яких би вони виступали у ролі простих означень та художніх (епітетів). Відповідь підтвердіть прикладами.

Білокрилий, смутний, щедрий, рожевий, молодик.

Визначте, яку функцію вони при цьому виконують.

В–22

1. Як внутрішньо поділяється іншомовна лексика? Наведіть приклади до кожної із груп. Чи властиві їй стильові обмеження?

2. Назвіть основні поняття і категорії стилістики.

3. Складіть пари речень із поданими словами, в яких би вони вживалися для точного називання явищ, предметів, процесів і – для створення образності. Визначте різновиди тропів, які утворилися.

Весна, книга, собор, гомоніти, мріяти.

В–23

1. Що вивчає стилістика художньої мови? У чому полягає її відмінність від літературознавчої стилістики?

2. Розкрийте стилістичні властивості іншомовних слів: стилістична роль екзотизмів та варваризмів у мовленні.

3. Скласти речення з поданими словами:

а) **учитель, дитина**, які, називаючи одиничні предмети, поняття, позначали б їх сукупність, узагальненість; б) **капелюх, очі**, які, називаючи частину, позначали б увесь предмет (об'єкт).

Які тропи утворилися внаслідок такого уживання слів?

В–24

1. Назвіть основні критерії виділення функціонального стилю. Визначте поняття жанру.

2. З якою стилістичною метою використовуються в мовленні пароніми? Назвіть способи реалізації їх стилістичних потенцій. Відповідь підтвердіть прикладами.

3. Складіть пари речень із поданими словами, в яких би вони вживалися для точного називання явищ, предметів, процесів і – для створення образності. Визначте різновиди тропів, які утворилися.

Намистина, осінь, сад, вдивлятися, перешіптуватися.

В–25

1. У чому полягає своєрідність стилістичного аналізу тексту? Назвіть основні методи лінгвостилістичних досліджень.

2. З'ясуйте зміст понять «парономазія», «паронімічна атракція». Чи тотожні ці поняття? Наведіть їх приклади.

3. Скласти художній опис зимового (літнього) ранку, продуктивно використовуючи образні засоби мовлення (епітети, метафори, порівняння). Визначити та виділити їх у тексті.

В–26

1. Функціональна стилістика та її галузі. Коротко окресліть завдання кожної із них.

2. Що таке стилізація? Які види стилізації ви знаєте?

3. До поданих слів дібрати перифрази.

Куріння, алкоголь, наркоманія, СНІД.

Використовуючи відповідні перифрастичні звороти, написати твір-мініатюру на тему «Скажемо – ні!»

В–27

1. У чому полягає стилістична сутність явища полісемії? Що таке тропи? Які стилі є найбільш категоричними щодо вживання багатозначних слів і чому?

2. Розкрийте зміст понять «конотація», «стилістичне значення». Чи тотожні ці поняття?

3. Який ефект створюють парцельовані конструкції, ампліфікаційні та градаційні ряди? В яких стилях найчастіше використовуються?

В–28

1. Метафора та її різновиди, стилістична мета вживання.

2. Яку роль відіграють у тексті повтори слів, словосполучень? Наведіть приклади різностильового використання цих фігур мови.

3. Скласти художній опис літнього (зимового) вечора, продуктивно використовуючи образні засоби мовлення (епітети, метафори, порівняння). Визначити та виділити їх у тексті.

В–29

1. Що таке метонімія та синекдоха? Які є їх різновиди? Наведіть приклади. З якою стилістичною метою вони вживаються у текстах?

2. Що являє собою наголос (постійний, динамічний, логічний, факультативний, емпатичний) у словах, фразах.

3. Охарактеризуйте анафору, епіфору з погляду стилістичної виразності.

В–30

1. Назвіть складові інтонації мовлення. У чому полягають їх стилістичні можливості?
2. Визначте поняття еліпсу й замовчування. Вкажіть їх функціональне призначення в тексті.
3. Що таке образ-символ? Наведіть приклади словесного символу.

В–31

1. Що таке гіпербола, літота? Наведіть приклади. З якою стилістичною метою вони вживаються у текстах?
2. Які функції виконують старослов'янізми у різних стилях мовлення? Наведіть приклади їх уживання.
3. Прочитайте текстові зразки. Як називається кожна із наявних стилістичних фігур? З якою метою автор використав питальні речення? Як інші стилістичні фігури впливають на емоційне забарвлення художнього тексту?

1. Один у другого питаєм: Нащо нас мати привела? Чи для добра? Чи то для зла? Нащо живем? Чого бажаєм? 2. Мій краю прекрасний, розкішний, багатий, хто тебе не мучив? 3. Я не Ганна, не наймичка, я... Та й оніміла [...] Зомлів Марко й земля задрижала. Прокинувся... До матері – а мати вже спала (З тв. Т. Шевченка). 4. Людино, людино, людино, людино! Збери себе воєдино (Л. Костенко). 5. Ви знаєте, що звалося війною? Тоді війною звали братовбивство... (Л. Українка). 6. О часи, о звичаї! (Ціцерон).

САМОСТІЙНА РОБОТА

Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи

Самостійна робота студентів є невід'ємною складовою вивчення навчального курсу. Вона здійснюється за такими напрямками:

- виконання тестових завдань із усіх тем;
- написання рефератів та підготовка повідомлень відповідно до тем курсу;
- виготовлення карток: з текстами різних стилів мовлення (для наступного стилістичного аналізу), з відповідними вправами різних типів; а також схем, таблиць, що узагальнюють теоретичні й практичні аспекти дисципліни;
- ведення термінологічних словників із різних розділів стилістики української мови (словник метамови лінгвостилістики);
- запис на магнітофонну плівку зразків розмовного стилю мовлення від інформаторів (мешканців рідного населеного пункту) для наступного аналізу мовленнєвих особливостей;
- опрацювання науково-методичної літератури з курсу, запропонованої для самостійного вивчення (складання конспекту як особливого виду тексту, створеного у результаті аналітико-синтетичної обробки інформації першоджерела; реферування; презентації);
- система завдань і вправ для самостійного виконання.

На самостійне вивчення виноситься частина питань, що містяться в навчальному плані з вивчення вказаного курсу. Виконуючи відповідні завдання, студенти мають спостерігати за мовними явищами, опрацьовувати теоретичну літературу, узагальнювати результати здійснених досліджень і відповідним чином їх оформлювати.

Самостійна робота частково включає лінгвометодичний аспект вивчення шкільної стилістики, який передбачає з'ясування та узагальнення змісту й обсягу програмового матеріалу зі стилістики в основній і старшій школі, вияв доцільності й достатності стилістичних вправ і завдань, наявних у шкільних підручниках; визначення особливостей проведення роботи над стилями, їх мовновиразовими засобами, а також розвиток умінь достатньо й доречно застосовувати стилістичний матеріал на уроках рідної мови.

Різноманітні форми самостійної роботи (поряд з аудиторною) мають забезпечити:

- поглиблення знань студентів про теоретичну й практичну стилістику сучасної української літературної мови;
- формування мовної компетенції;
- набуття навичок професійного спілкування та отримання необхідної фахової інформації;

– отримання студентами ґрунтовних і систематичних знань з усіх розділів курсу;

– формування вмінь і навичок моделювання (складання), написання та стилістичного аналізу текстів різних типів.

У кінці вивчення кожного модуля на індивідуальній консультації викладач перевіряє рівень засвоєння знань студентами з тем, які виносилися на самостійне опрацювання.

Перелік тем і завдань, що виносяться на самостійне опрацювання

ЗМ 1

1. Історія лінгвостилістичних вчень: зародження стилістичної науки, становлення вітчизняної стилістики, сучасний стан досліджень.

** Укладання конспекту*

2. Сучасні постаті лінгвостилістики (2-3 наукових портрети).

**Створення презентації*

3. Словник лінгвостилістичних термінів із різних розділів стилістики:

1) Теоретичні основи стилістики: стилістика як лінгвістична наука і навчальна дисципліна, стилістична система української літературної мови.

2) Лексичні засоби виразності мовлення: лексико-семантичні групи, слова іншомовного походження.

3) Художньо-образні засоби мовлення: фоніка, експресивна графіка, тропіка, поетичний синтаксис.

**Укладання термінологічного словника*

**Предметний покажчик метамови стилістики*

4. Стилiстика в шкiльнoму курсi української мови: загальні передумови та основні напрями функціонально-стилiстичного вивчення мови.

Питальник:

1) З'ясуйте, у чому полягає основна мета мовної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах? Визначте роль стилістики в шкільному курсі рідної мови.

2) Визначте поняття «стилiстичні уміння та навички», розкрийте суть функціонально-комунікативного аспекту вивчення української мови в загальноосвітній школі.

3) Визначте поняття «стилiстичні вправи», назвіть їх різновиди.

4) У чому полягає специфіка роботи зі стилістики на уроках української мови в основній та старшій школі?

5) Що включає засвоєння у шкільному курсі української мови явищ фонетичної стилістики?

6) Як проявляється стилістична робота із групами слів за значенням на уроках рідної мови? Чи передбачається вивчення в шкільному курсі української мови стилістично виразних явищ антонімії, синонімії, омонімії, паронімії та багатозначності? Якщо так, то назвіть їх.

7) Які різновиди тропів та стилістичних фігур вивчаються в школі? Які навчальні предмети реалізують міжпредметні зв'язки в процесі вивчення художньо-виразових засобів мовлення?

**Формування короткого конспекту відповідей на запитання*

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

Індивідуальна робота має за мету поглибити знання з навчальної дисципліни «Стилістика української мови». Індивідуальним науково-дослідним завданням є підготовка реферату з подальшим його науково обґрунтованим захистом.

Тематика індивідуального завдання має проблемний характер. Студент самостійно обирає тему та визначає зміст роботи, обов'язково узгоджуючи її з викладачем.

Реферат – це короткий виклад дослідження або кількох праць з певної наукової проблеми. У процесі його підготовки необхідно опрацювати одне чи декілька джерел, вибрати найцікавіші положення, найяскравіші приклади.

Вимоги до оформлення:

1. 10–15 сторінок друкованого тексту (самостійність, творчий підхід, уміння працювати з науковою літературою).
2. Друкувати на аркуші А-4, шрифтом Times New Roman 14 кеглем, міжрядковий інтервал 1,5; поля – верхнє/нижнє – по 2 см, ліве – 2,5 см, праве – 1 см.
3. Дотримуватися структури такого виду робіт: титульний лист, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури, додатки (за необхідності).

У вступі обґрунтовується актуальність теми, формулюються мета та завдання дослідження.

Основна частина присвячена досліджуваній проблемі і може бути поділена на окремі розділи.

У висновках узагальнюються результати і даються практичні рекомендації.

Виконане індивідуальне завдання, прорецензоване викладачем, виноситься на захист: виступ і обговорення в аудиторії. Регламент виступу – 10 хв.

Альтернативними є наступні форми тематичного представлення індивідуальних наукових досліджень: **презентація, проект, тези, стаття.**

Методичні вказівки до підготовки індивідуального завдання

1. Оберіть тему.
2. Доберіть науково-навчальну, навчально-методичну літературу, в якій розкривається тема (можна послуговуватися бібліотечними каталогами (алфавітним, тематичним), мережею Інтернет).
3. Складіть план.
4. Опрацюйте літературні джерела.
5. Систематизуйте опрацьований матеріал відповідно до плану.

6. Проаналізуйте та оцініть висвітлену проблему.

7. Оформіть реферат (статтю, тези, презентацію) відповідно до вимог.

8. Подайте реферат (статтю, тези, презентацію) на рецензування викладачеві в зазначений термін.

Орієнтовна тематика

1. Поняття стилю як багатогранне явище лінгвістичної та літературознавчої стилістики.

2. Конотація як лінгвостилістична категорія.

3. Проблемні питання функціонально-стильової диференціації української мови: класифікація стилів у діахронії та синхронії.

4. Художній стиль – «серцевина» стилістичної системи мови (із текстовими зразками підстилів).

5. Епістолярна спадщина видатних діячів культури, майстрів художнього слова у лінгвостилістичному аспекті дослідження (на вибір дослідника).

6. Інтернет-спілкування як різновид епістолярного стилю.

7. Науковий стиль: історія становлення, сучасний стан (зразки текстів внутрішньостильової диференціації).

8. Офіційно-діловий стиль: розвиток і становлення, сучасний стан (зразки текстів внутрішньостильової диференціації).

9. Дипломатичний стиль: специфіка жанрового різновиду.

10. Конфесійний стиль: генетичні особливості (зразки текстів).

11. Жанрові різновиди публіцистики: мовностильова специфіка (зразки текстів).

12. Жанрово-стильові особливості рекламного мовлення.

13. Розмовний стиль і нормативність літературного мовлення (зразки текстів).

14. Стилї мови й мовлення в шкільному курсі рідної мови: принципи вивчення, види вправ і завдань.

15. Теорія трьох стилів. Поняття сучасного експресивного стилю.

16. Колоритно-стилістичні різновиди та функціональні стилї мови: процес взаємодії.

17. Варіантність мовних норм на семантико-лексичному, лексико-фразеологічному, граматичному, стилістичному рівнях мови.

18. Стилїстичні норми сучасної української літературної мови (правила усунення стилїстичних огріхів).

19. Стилїстичні норми в шкільному курсі вивчення рідної мови.

20. Українська стилїстична фонетика.

21. Українська мова як одна з наймилозвучніших у світі.

22. Проблема евфонізації: історичний аспект.

23. Стилїстичні можливості звукової системи української мови.

24. Стилістичні функції вигуків і звуконаслідувань у художньому мовленні.
25. Гаплогія, какофонія, дисонанс, зіяння як фонетичні засоби художньої виразності.
26. Відтворення музики в поетичній мові.
27. Використання фонетичних засобів художньої виразності в українській поезії.
28. Поетичний словник Івана Франка (та інших письменників).
29. Звукопис поезії Павла Тичини (та інших письменників).
30. Багатоголосий оркестр поетичної мови Ліни Костенко.
31. Мовна надмірність і мовна недостатність.
32. Лексичне багатство мовлення.
33. Стилістично-виражальна роль явищ антонімії (синонімії, омонімії, паронімії) у словесних творах художнього та нехудожніх стилів (публіцистика, конфесійний різновид мовлення).
34. Стилістичне призначення різних прошарків лексики (на матеріалі художніх творів, публіцистики, мови сакрального стилю).
35. Територіальні та соціальні діалекти.
36. «Суржикізація» засобів масової інформації.
37. Проблема молодіжного сленгу.
38. Небезпека мовних кліше.
39. Своєрідна образність наукової лексики.
40. Образно-тропеїчні засоби художнього мовлення.
41. Образно-тропеїчні засоби мови релігійних творів.
42. Тропіка мови публіцистики.
43. Стилістичне багатство фразеології.
44. Фразеологічні синоніми й антоніми.
45. Образність як домінуюча риса фразеологічних одиниць.
46. Стилістичні функції фразеологічних одиниць художньої мови (публіцистики) тощо.
47. Фразеологія конфесійного стилю.
48. Явища індивідуально-авторської видозміни фразеологічних одиниць у художній та публіцистичній літературі: способи перетворень, мета вживання.
49. Норми сучасної української літературної мови в шкільній практиці вивчення (лінгвометодичний аспект).
50. Евфонія. Фонетичні засоби виразності в шкільній практиці вивчення української мови (лінгвометодичний аспект).
51. Теорія і практика засвоєння стилістики в шкільному курсі рідної мови: лексико-стилістичні ресурси, функціонально-стильове розшарування словникового складу мови (лінгвометодичний аспект).
52. Теорія і практика засвоєння стилістики в шкільному курсі

рідної мови: стилістичні можливості фразеології (лінгвометодичний аспект).

53. Тропи у шкільному вивченні (цикл навчальних дисциплін).

54. Стилiстичнi функцiї афiксальної деривацiї (на матерiалi художнiх творiв).

55. Оказiоналiзми та їх значення для розвитку української мови.

56. Стилiстична роль слiв-комполитiв (на матерiалi художнiх творiв).

57. Семантична динамiка казкових номiнацiй, утворених словоскладанням.

58. Стилiстична роль граматичної категорiї роду (числа) у творах художньої лiтератури.

59. Особливостi використання власних i загальних назв у лiтературно-художнiх творах українських письменникiв.

60. Стилiстичнi ресурси паралельних форм слiв в українській мовi.

61. Клична форма слiв: стилiстичнi рiзновиди, особливостi та мета вживання.

62. Стилiстичний потенцiал дiєслiвних форм i категорiй (на матерiалi художнього мовлення).

63. Синонiмiя синтаксичних конструкцiй в українській мовi.

64. Однорiднi конструкцiї як стилiстичний засiб художнього мовлення.

65. Фiгури поетичного синтаксису у мовотворчостi українських письменникiв.

66. Стилiстичнi фiгури у мовi публiцистики.

67. Синтаксичнi структури дiловодства.

68. Вiльна пряма мова в газетнiй публiцистичi.

69. Невласне пряма мова («внутрiшнє мовлення») в художньому тексті.

70. Роль цитування в наукових, публiцистичних i дiлових текстах.

71. Стилiстичне багатство односкладних речень.

72. Поетичний синтаксис Шевченкової спадщини (та iнших письменникiв).

73. Поетичний синтаксис художньої мови М. Лукiва (та iнших письменникiв).

74. Стилiстичнi функцiї абзацу.

75. Стилiстика дiалогiв i монологiв.

76. Теорiя i практика засвоєння стилiстики в шкiльному курсi рiдної мови: стилiстичнi засоби словотвору (лінгвометодичний аспект).

77. Теорiя i практика засвоєння стилiстики в шкiльному курсi

рідної мови: засоби стилістичної морфології (лінгвометодичний аспект).

78. Теорія і практика засвоєння стилістики в шкільному курсі рідної мови: стилістичний синтаксис (лінгвометодичний аспект).

79. Стилiстичнi фiгури у шкiльному вивченнi (цикл навчальних дисциплiн).

80. Основні напрями роботи зі стилістики в школі.

81. Види стилістичних вправ і завдань.

82. Види стилістичної роботи з текстом.

83. Класифікація стилістичних помилок.

84. Актуальні питання лінгвостилістичних студій сучасного мовознавства (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.).

85. Історія фоностилiстичних досліджень: становлення і розвиток.

86. Історія та розвиток досліджень з питань лексичної стилістики.

87. Історія граматико-стилiстичних досліджень.

88. Лінгвопоетика як наука: становлення і розвиток.

89. Відомі постаті лінгвостилістики (портрети науковців).

**Тематика за вибором студента*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Бадер В. І. Стилiстика української мови: навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. Луганськ: Видавництво СНУ iм. В. Даля, 2006. 204 с.
3. Бибиc С. П., Єрмоленко С. Я., Коць Т. А. та iн. Лiтературна норма i мовна практика: монографiя / за ред. С. Я. Єрмоленко. Нiжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Полiграф», 2013. 320 с.
4. Бондарєва Н. О. Стилiстика української мови: навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. К.: Четверта хвиля, 2010. 248 с.
5. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови: навчальний посiбник / ред. О. Давидова. Тернопiль: Пiдручники i посiбники, 2004. 256 с.
6. Дудик П. С. Стилiстика української мови: навчальний посiбник. К.: Академiя, 2005. 368 с.
7. Зарицький М. С. Стилiстика сучасної української мови: навчальний посiбник. К.: Парламентське видавництво, 2001. 156 с.
8. Збiрник вправ iз стилiстики української мови: посiбник для студентiв фiлологiчного факультету / укладач I. I. Коломiєць. Умань: РВЦ СОФIЯ, 2006. 106 с.
9. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови: навчальний посiбник. Львів: ПАiС, 2007. 400 с.
10. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови: пiдручник. 3-є вид., переробл. i допов. К.: Вища школа, 1987. 352 с.
11. Коломiєць I. I. Стилiстика української мови: навчально-методичний посiбник для студентiв факультету української фiлологiї. Умань: ПП Жовтий, 2011. 146 с.
12. Конторчук Г. Стилiстика сучасної української мови: практичний курс: навчальний посiбник для студентiв вищих навчальних закладiв. Житомир: Рута, 2012. 219 с.
13. Мацько Л. I., Мацько О. М., Сидоренко О. М. Стилiстика української мови: пiдручник / за ред. Л. I. Мацько. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
14. Основні лiнгвостилiстичнi поняття i категорiї: (словник-довiдник фiлолога) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т iм. П. Тичини; укладач I. I. Коломiєць. 4-те вид., переробл. та допов. Умань: Вiзавi, 2017. 272 с.
15. Пономарiв О. Д. Стилiстика сучасної української мови:

підручник. 3-є вид., переробл. і допов. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

16. Рижко О. М. Стилїстика української мови: практикум: навчальний посїбник для студентів фїлологїчних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: КиМУ, 2008. 250 с.

17. Рижко О. М. Практична стилїстика: навчальний посїбник. К.: НАУ, 2010. 320 с.

18. Словник тропів і стилїстичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. К.: Академія, 2011. 176 с.

19. Стилїстика української мови: навчально-методичний посїбник / упоряд.: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.

20. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1973. 588 с.

21. Українська лїнгвостилїстика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографїчні джерела / за ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Грамота, 2007. 368 с.

22. Чабаненко В. А. Основи мовної експресїї. К.: Вища школа, 1984. 167 с.

23. Шевченко Л., Шулінова Л. Стилїстика української літературної мови: тести, завдання, вправи: навчальний посїбник. Вид. 3-є, допов. і переробл. К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. Кн. 1. 264 с.

24. Шевченко Л., Шулінова Л. Стилїстика української літературної мови: функціональна діагностика тексту: навчальний посїбник. Вид. 2-е. К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. Кн. 2. 388 с.

25. Штонь О. П. Стилїстика української мови: модульний курс: навчально-методичний посїбник для фїлологїчних факультетів вищих навчальних закладів України. Тернопіль: ТНПУ, 2012. 156 с.

26. Шульжук Н. В. Стилїстика сучасної української літературної мови: навчально-методичний посїбник для студентів фїлологїчних спеціальностей ВНЗ. Рівне – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. 304 с.

Додаткова література

1. Бакум З. Фонетико-стилїстичні вправи як засїб підвищення мовної культури учнів. *Українська мова і література в школі*. 2007. № 1. С. 2–5.

2. Бакум З., Бойко Л. Елементи фоностилїстики на уроках словесності. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 2. С. 2–4.

3. Бакум З., Бойко Л. Лінгвістичний аналіз художнього тексту в навчанні української мови: фонетико-стилістичний аспект. *Українська мова і література в сучасній школі*. 2012. № 7–8. С. 25–28.
4. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: навчальний посібник. К.: Вища школа, 1991. 230 с.
5. Беценко Т. Фоностилістичний рівень філологічного аналізу художнього тексту (На прикладі поезії Павла Тичини «О панно Інно»). *Дивослово*. 2013. № 2. С. 33–38.
6. Блізніченко О. Усунення лексичних помилок у вживанні паронімів. Урок української мови. 10 клас. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2012. № 4. С. 36–39.
7. Бондаренко А. Поетичний звукопис у творах Василя Стуса: феноменологічна проекція. *Дивослово*. 2008. № 1. С. 49–52.
8. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Харків: Вид-во ХДУ, 1958. 159 с.
9. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
10. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник. К.: Либідь, 1995. 192 с.
11. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. К.: Наукова думка, 2004. 448 с.
12. Гребньова В. Світ звуків і барв у новелі М. Коцюбинського «Intermezzo». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. № 2. С. 46–53.
13. Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Сербенська О. А. та ін. Словник-довідник з культури української мови. 3-тє вид., випр. К.: Знання, 2006. 368 с.
14. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2008. 488 с.
15. Дорошенко С. І. Граматична стилістика української мови. К.: Радянська школа, 1985. 200 с.
16. Дроздовський В. П. Лінгвостилістичний аналіз прозового тексту: навчальний посібник / відп. ред. С. П. Бевзенко. Одеса: ОДУ ім. І. І. Мечникова, 1975. 47 с.
17. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мовлення). К.: Довіра, 1999. 431 с.
18. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. К.: Академія, 2009. 264 с.
19. Капелюшний А. О. Стилістика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів: Паіс, 2002. 576 с.
20. Качуровський І. В. Основи аналізу мовних форм (стилістика).

Мюнхен; Ніжин, 1994. 135 с.

21. Качуровський І. В. Основи аналізу мовних форм (стилістика): Фігури і тропи. Мюнхен; Київ, 1995. 234 с.

22. Качуровський І. В. Фоніка: підручник. К.: Либідь, 1994. 166 с.

23. Ковальов В. П. Виразальні засоби українського художнього мовлення. Херсон: Херсонська міська друкарня, 1991. 126 с.

24. Кордун П. П. Збірник вправ із стилістики: посібник для вчителів. К.: Радянська школа, 1987. 160 с.

25. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 423 с.

26. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: збірник вправ і завдань. Львів: Світ, 1996. 232 с.

27. Кравець Л. В. Стилістика української мови: практикум: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2004. 199 с.

28. Кулик В. М., Масюкевич О. М. Збірник вправ з стилістики: посібник для вчителів. К.: Радянська школа, 1963. 332 с.

29. Кучеренко І. А. Вивчення стилістики у старшій школі: навчально-методичний посібник. Умань: ПП Жовтий, 2007. 118 с.

30. Лінгвістичний аналіз художнього тексту (теоретичні основи, практикум): навчально-методичний посібник для студентів-філологів закладів вищої освіти денної та заочної форм навчання / укладач І. І. Коломієць. Умань : Візаві, 2018. 175 с.

31. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 1977. 237 с.

32. Мойсієнко А. Звук у системі поетичного тексту (Сприйняття Шевченкового вірша). *Українська мова та література*. 1997. № 40. С. 4–6.

33. Науменко Н. Райдуга звуків і почуттів (Порівняльне дослідження звуко-кольорової образності поезії А. Рембо і Б.-І. Антонича). *Дивослово*. 2005. № 3. С. 49–53.

34. Павлик М. Звукоживопис Павла Тичини. *Українська мова та література*. 1999. № 13. С. 11–12.

35. Пентилюк М. Виховуємо чуття мови (дещо про засоби милозвучності). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С. 5–8.

36. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. К.: Вежа, 1994. 240 с.

37. Пентилюк М. І. Робота з стилістики в 4–6 класах. К.: Радянська школа, 1984. 130 с.

38. Пентилюк М. І. Робота з стилістики у 8–9 класах. К.: Радянська школа, 1989. 112 с.

39. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль: монографія. К.: Наукова думка, 1976. 288 с.
40. Плющ Н. Звуковий живопис у поезії. *Урок української*. 2003. № 4. С. 13.
41. Побідаш І. Л. Практична стилістика української мови: збірник вправ. К.: НТУУ «КПІ», 2011. 64 с.
42. Погиба Л. Г., Голіченко Л. М., Кавера Н. В. та ін. Культура української мови та практична стилістика: збірник вправ. К.: Кондор – Видавничий дім, 2015. 198 с.
43. Поляковська Т. Навчатися для життя (з досвіду проведення «фонетичних» уроків у старших класах. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2010. № 6. С. 28–33.
44. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: навчальний посібник. 2-е вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.
45. Процик Л. Г. Запозичені слова, їх стилістичні функції. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2013. № 13. С. 16–19.
46. Редька Т. Як почути стиль? Матеріали до уроку української з теми «Стилістичні засоби фонетики» в 10 класі. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 4. С. 23–26.
47. Риторичний словник / укладач З. Й. Куньч. Київ: УНВЦ «Рідна мова», 1997. 342 с.
48. Русанівський В. М. Історія української літературної мови: підручник. К.: АРТЕК, 2001. 392 с.
49. Світлична Є. І., Берестова А. А., Цвяшко Ю. О. та ін. Практикум зі стилістики української мови: науковий і офіційно-діловий стилі: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Х.: Вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2002. 283 с.
50. Серажим К. С. Морфологічні засоби стилістики: навчально-методичний посібник з курсу «Практична стилістика сучасної української мови»: для студентів-журналістів / ред. О. Д. Пономарів. К.: Київський університет ім. Т. Шевченка, Інститут журналістики, 1996. 57 с.
51. Серажим К. С. Стилістичне використання засобів словотвору: навчально-методичний посібник з курсу «Практична стилістика сучасної української мови»: для студентів-журналістів / ред. О. Д. Пономарів. К.: Київський університет ім. Т. Шевченка, Інститут журналістики, 1996. 29 с.
52. Серажим К. С. Фонетичні засоби стилістики: навчально-методичний посібник: для студентів-журналістів / ред. О. Д. Пономарів. – К.: Київський університет ім. Т. Шевченка, Інститут журналістики, 1996. 53 с.

53. Серажим К. С. Лексичні засоби стилістики української мови: навчально-методичний посібник. Львів: УАД, 1995. 105 с.
54. Серажим К. С. Фразеологічні засоби стилістики: навчально-методичний посібник. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 1996. 96 с.
55. Соловей Н. Узагальнюємо і систематизуємо знання про засоби милозвучності мови (Урок 1. Явища поетичної фонетики. Урок 2. Засоби милозвучності мови. Стилiстичні можливості фонетики. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2011. № 5. С. 65–72.
56. Соловей Н. Фоностилiстика. Урок української мови. 10 клас. *Українська мова й література в сучасній школі*. 2012. № 6. С. 35–37.
57. Статистичні параметри стилів / відп. ред. В. С. Перебийніс. К.: Наукова думка, 1967. 260 с.
58. Стиль і час: хрестоматія / відп. ред. М. М. Пилинський. К.: Наукова думка, 1983. 250 с.
59. Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики / редкол.: С. Я. Єрмоленко, Г. П. Їжакевич, Т. К. Черторизька. К.: Наукова думка, 1972. 194 с.
60. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Вид. 3-є, зі змін. і доп. К.: Укр. енциклопедія, 2007. 856 с.
61. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Либідь, 2001. 224 с.
62. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
63. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української літературної мови. К.: Радянська школа, 1962. 496 с.
64. Шиприкевич В. В. Питання фоностилiстики. К.: Вид-во Київського університету, 1972. 88 с.

Інформаційні ресурси

1. Нормативна база (закони, положення, Укази Президента України, листи МОН України, постанови Кабінету Міністрів).
2. Матеріали, розміщені на веб-сторінках:
www.education.gov.ua – веб-сторінка МОН України;
www.nduv.gov.ua – веб-сторінка бібліотеки ім. В. І. Вернадського.

ДОДАТКИ
Додаток А
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК МЕТАМОВИ СТИЛІСТИКИ

А	Графон	
Активна лексика		Д
Активний словник	Давноминулий час	
Актуалізація	Демінутиви	
Акцентуаційна норма	Дефісація	
Алегорія	Дисонанс	
Алітерація	Діалектизми	
Ампліфікація		Е
Анафора	Евфемізм	
Анепіфора	Евфонія	
Антитеза	Екзотизми	
Антоніми	Експліцитний	
Антонімічна іронія	Експресема	
Арго	Експресія	
Арготизми	Еліпс	
Архаїзми	Емоційно-експресивна лексика	
Асиндетон	Епанафора	
Асонанс	Епістолярний стиль	
Афіксальна стилістика	Епітет	
Афоризм	Епіфора	
	Етнографізми	Ж
Б		
Багатозначні слова	Жанр	
	Жаргон	
В	Жаргонізми	
Варваризми		З
Виразально-зображальні засоби мови	Забарвлення	
Виразність	Загальноновживана лексика	
Високий стиль	Замовчування	
Відтінок значення	Запитання і відповідь	
Вільна пряма мова	Запозичення	
Власне іншомовні слова	Засоби експресивної графіки	
Власне українська лексика	Застарілі слова	
Вузькоспеціальна лексика	Звуконаслідувальні слова	
Вульгаризми	Звукочис	
	Звукоповтори	
Г	Звукосимволізм	
Гіпербола	Здогадна пряма мова	
Гіперсемантизація		І
Градація		
Грамотична стилістика		

Ідіолект
Імпліцитний
Інверсія
Інтердепенденція
Інтернаціоналізми
Інтонія
Іншомовна лексика
Історизми

К

Какофонія
Каламбур
Калька
Канцеляризми
Кліше
Книжна лексика
Книжні фразеологізми
Колорит висловлювання
Конотація
Контамінація
Конфесійна лексика
Конфесійна фразеологія
Конфесійний стиль
Крилаті вислови

Л

Лейтмотив
Лексика усного мовлення
Лексична норма
Лексична стилістика
Літературна цитата
Літота

М

Макаронізми
Максима
Мейозис
Меліоризація
Метафора
Метод зіставлення
Метод семантико-стилістичного
аналізу
Метод стилістичного
експерименту
Метод структурно-статистичний

Метонімія
Міжстильова лексика
Міжстильова фразеологія
Мовна норма
Морфологічна норма
Морфологічна стилістика
Морфологічні синоніми

Н

Наголос
Напівпряма мова
Наукова лексика
Науковий стиль
Наукові фразеологізми
Невласне пряма мова
Неологізми
Непряма мова
Нестилетвірні ознаки стилю
Низький стиль

О

Образність
Оказіоналізми
Оксиморон
Омоніми
Орфоепічна норма
Офіційно-ділова лексика
Офіційно-діловий стиль
Офіційно-ділові фразеологізми

П

Парадигма стилістична
Парадокс
Паралелізм
Паралельні синтаксичні
конструкції
Пароніми
Паронімічна атракція
Парономазія
Парцеляція
Пасивна лексика
Пасивний словник
Пейоризація
Перифраз
Період

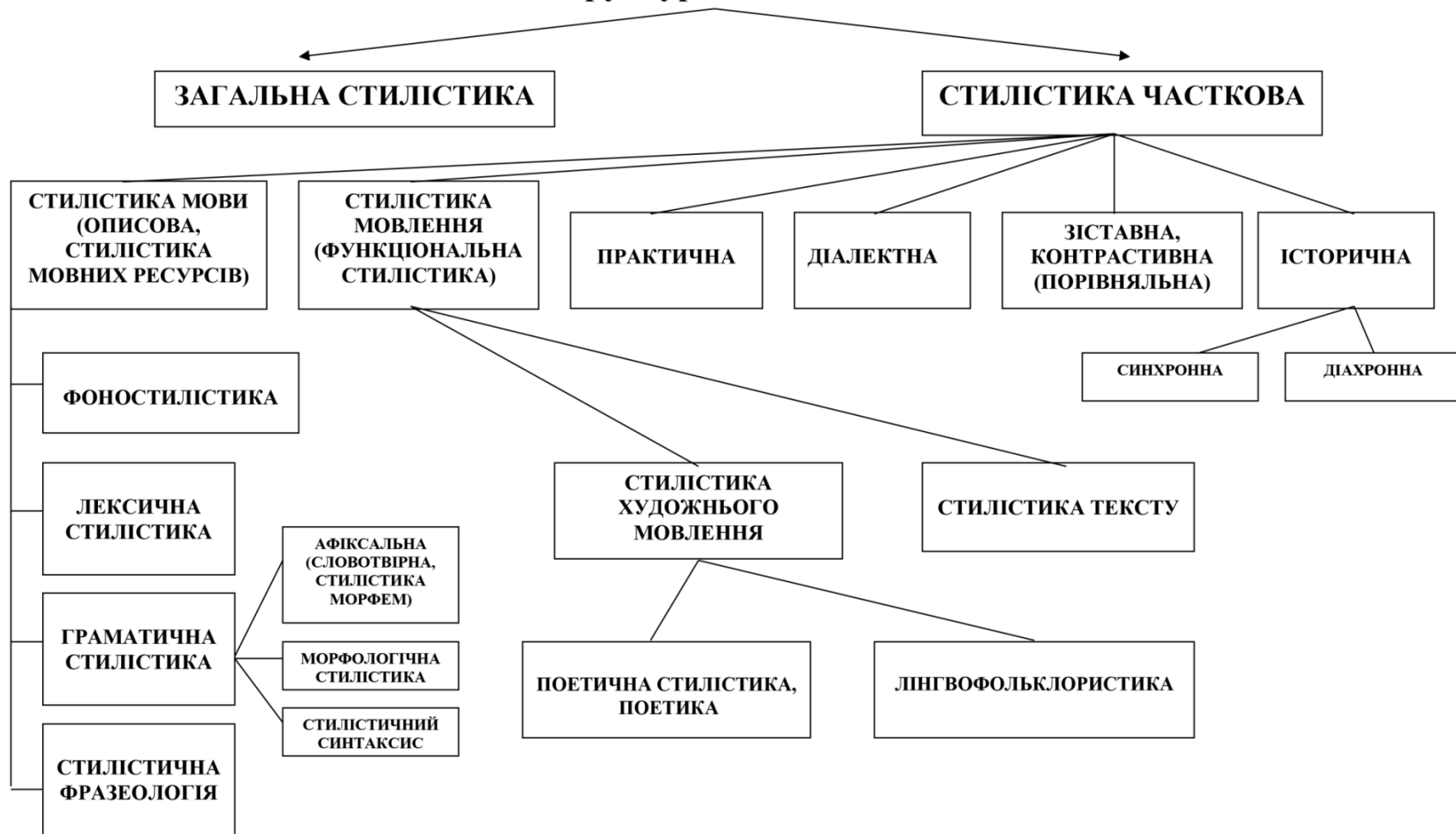
Персоніфікація	Стилістика зіставна
Плеоназм	Стилістика історична
Побутова лексика	Стилістика контрастивна
Повтор	Стилістика мови
Полісиндетон	Стилістика мовлення
Порівняння	Стилістика практична
Приєм експресивно- стилістичної графіки	Стилістика тексту
Приказка	Стилістика художнього мовлення
Прислів'я	Стилістична детермінація
Просторічна лексика	Стилістична норма
Професіоналізми	Стилістична система національної мови
Пряма мова	Стилістичне значення
Публіцистична лексика	Стилістичний аналіз тексту
Публіцистичний стиль	Стилістичний прийом
Публіцистичні фразеологізми	Стилістичний синтаксис
Р	Стилістичні вміння і навички
Ремінісценція	Стилістичні вправи
Рефрен	Стилістичні засоби
Ритмомелодика	Стилістичні фігури
Риторичне звертання	Стилістично забарвлена лексика
Риторичне питання	Стилістично забарвлені фразеологізми
Риторичне ствердження	Стиль
Риторичний оклик	Стиль експресивний
Риторичні фігури	Стиль індивідуальний
Розмовна лексика	Стиль мови
Розмовні фразеологізми	Стиль мовлення
Розмовно-побутовий стиль	Суржик
С	Суспільно-політична лексика
Сентенція	Т
Середній стиль	Тавтологія
Символ	Теперішній історичний час
Синекдоха	Терміни
Синоніми	Тонема
Синтаксична норма	Трансформація
Словотвірна норма	Троп
Старослов'янізми	У
Стилетвірні ознаки стилю	Узуальний
Стилізація	Ф
Стилістема	Фольклоризми
Стилістика	Фольклорні фразеологізми
Стилістика діалектна	

Фонетичні варіанти слів
Фонетичні синоніми
Фонетичні фігури
Фоніка
Фоностилістика
Фразеологічна стилістика
Функція
Функція стилістична

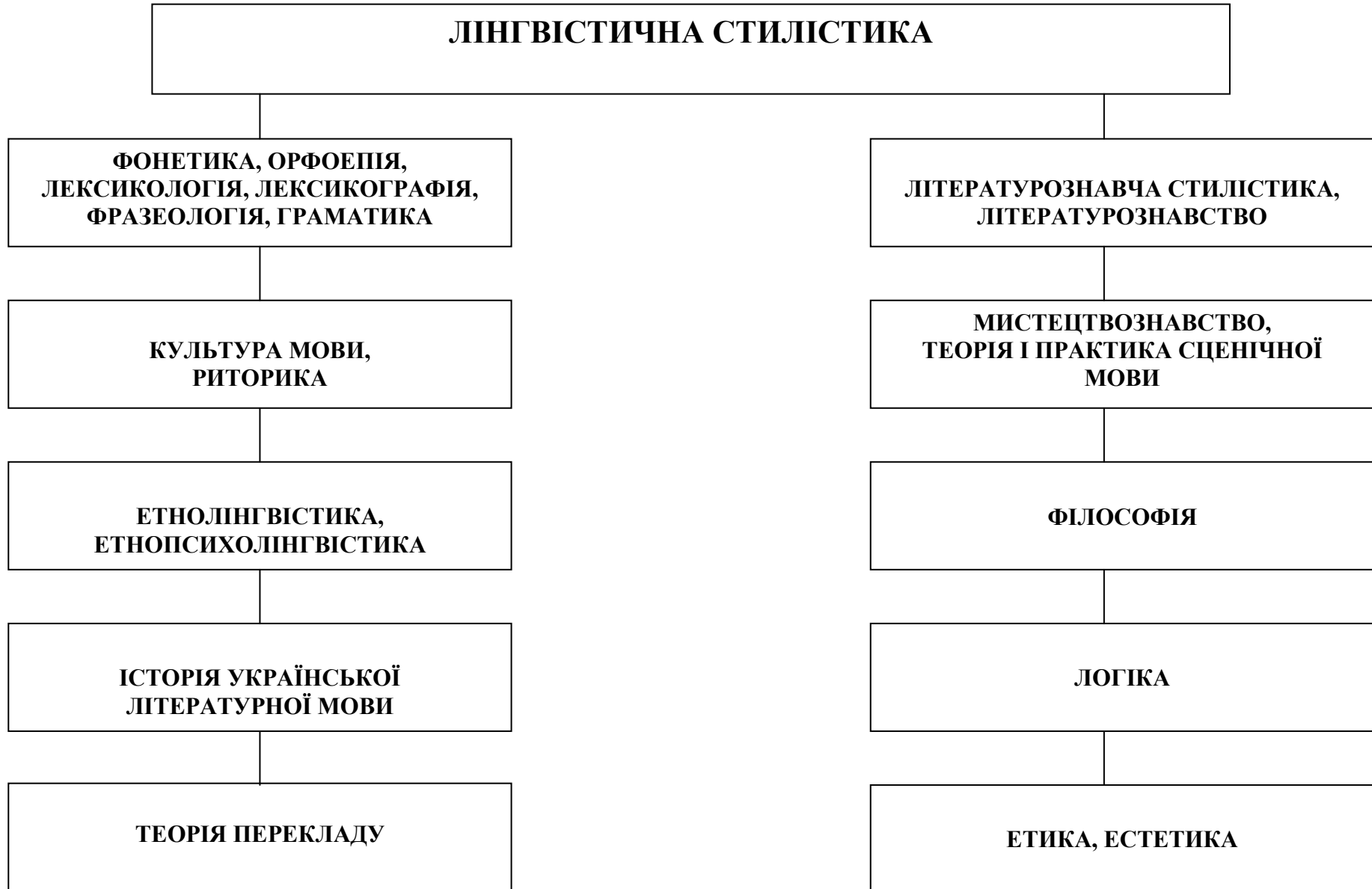
X

Художні фразеологізми
Художньо-белетристичний стиль

Додаток Б
СХЕМИ, ТАБЛИЦІ
Структура стилістики

ЗВ'ЯЗОК ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ З ІНШИМИ НАУКАМИ

СТИЛІСТИЧНА СИСТЕМА МОВИ

ЗАСОБИ МИЛОЗВУЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ЕВФОНІЧНІ ЧЕРГУВАННЯ ЗВУКІВ	ФОНЕТИЧНІ ВАРІАНТИ СЛІВ	
	СТИЛІСТИЧНО НЕЙТРАЛЬНІ	СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНІ (ФОНЕТИЧНІ СИНОНІМИ)
<p>Наявність приставних <i>(і)мла, (Г)анна</i></p> <p>Зникнення початкових фонем <i>гра, Гнат</i></p> <p>Вставні голосні <i>вихор – вихр, вітер – вітр</i></p> <p>Повноголосся / неповноголосся <i>порох – прах, ворота – врата</i></p> <p>Спрощення у групах приголосних <i>щасливий, тижневий</i></p> <p>Фонетична асиміляція <i>милуєшся, здається</i></p>	<p>Варіативність прийменників / префіксів, часток, зворотної частки (постфікса) <i>-ся</i> <i>(-сь) тощо</i> <i>у – в, і – й</i> <i>з – зі – із (зо)</i> <i>і(й)мовірний</i> <i>у (в)чити</i> <i>над – наді (о)</i> <i>під – піді (о)</i> <i>хоч – хоча</i> <i>же – ж</i> <i>би – б</i> <i>учитися – учитись</i> <i>директору – директорові</i> <i>знову – знов</i> <i>більше – більш</i> <i>ввечері – увечері</i> <i>вранці – уранці</i> <i>вгору – угору</i></p>	<p>Фонетичні, фонетико-морфологічні варіанти іменників, дієслів, прикметників, прислівників, а також займенників, числівників прикметникового оформлення <i>думати – думать</i> <i>питає – пита</i> <i>гуляє – гуля</i> <i>ходім – ходімо</i> <i>научати – навчати</i> <i>відтіля – відтіль</i> <i>та – тая</i> <i>у тому – у тім</i> <i>висока – високая</i> <i>червоні – червонії</i> <i>у синьому – у синім</i> <i>може – мо</i> <i>до одного –</i> <i>до 'дного</i> <i>Україна – Вкраїна</i> <i>Оксана – Ксеня</i> <i>Єлизавета – Лисавета</i></p>

ФОНЕТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ

ІНТОНАЦІЯ	ЯВИЩА ПОЕТИЧНОЇ ФОНЕТИКИ
<p data-bbox="181 308 1088 427">НАГОЛОС (СЛОВЕСНИЙ, ЛОГІЧНИЙ, ФАКУЛЬТАТИВНИЙ, ЕМФАТИЧНИЙ ТА ІН.)</p> <p data-bbox="510 483 757 523">МЕЛОДИКА</p> <p data-bbox="409 579 857 619">ТЕМБР ВИМОВИ, ТОН</p> <p data-bbox="577 675 701 715">РИТМ</p> <p data-bbox="465 770 813 810">ІНТЕНСИВНІСТЬ</p> <p data-bbox="454 866 824 906">ТЕМП МОВЛЕННЯ</p> <p data-bbox="566 962 712 1002">ПАУЗА</p>	<p data-bbox="1227 491 1989 579">ЗВУКОПИС (ЗВУКОПОВТОРИ, ФОНЕТИЧНІ ФІГУРИ)</p> <p data-bbox="1507 627 1709 667">РИТМІКА</p> <p data-bbox="1429 722 1787 762">РИМОТВОРЕННЯ</p>

**ЗВУКОПИС
(ЕВФОНІКА)**

АЛІТЕРАЦІЯ

АСОНАНС

АНАФОРА

ЕПІФОРА

РИМА

ДИСОНАНС

**ОНОМАТОПЕЯ
(ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ,
ЗВУКОВІДТВОРЕННЯ)**

ТОНЕМА

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ ЗВУКОПISУ

<p>ЗАСІБ СТВОРЕННЯ МЕЛОДІЙНО-ГАРМОНІЙНОГО ЛАДУ ЗВУЧАННЯ ТЕКСТУ, ДОСЯГНЕННЯ ЕФЕКТУ МУЗИЧНОСТІ ФРАЗИ, РИМУВАННЯ</p>	<p style="text-align: center;"><i>Щось мріє гай — Над річкою. Ген неба край — Як золото.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Мов золото — поколото, Горить-тремтить ріка, Як музика. (П. Тичина)</i></p> <p style="text-align: center;"><i>І співає зорям безустанку таємні пісні, – срібно-дзвонну тую колисанку слухатимеш в сні. (М. Сопілка)</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Ішли ляхи на три шляхи. (Н. тв.)</i></p>
<p>ЗАСІБ ЖИВОПИСАННЯ, КАРТИННОЇ МАЛЬОВНИЧОСТІ, СТВОРЕННЯ ЗОРОВИХ (СЛУХОВИХ) ОБРАЗІВ, АКУСТИЧНОГО ТЛА ХУДОЖНЬОГО ЗОБРАЖЕННЯ</p>	<p style="text-align: center;"><i>А таздиня колисала в яворовій сина. Ноженятами сотало – лебеділа мати. Легіт вабними устами цілував 'му п'яти. А смерека йому клала у колиску шишку. А ялиця ладно пряла з павутиння тиш-шу. (Б. Олійник)</i></p> <p style="text-align: center;"><i>І що кигиче в мертвій цій пустелі? Киги, киги – мов чайка з-над Дніпра. [...] Киги, киги – за ким ти тужиш, пташко? Киги, киги – й тобі своя біда? Терпи, хоч, як і тяжко, як і тяжко, Тут наша кров солоні і руда. (В. Стус)</i></p> <p style="text-align: center;"><i>В небі місяць сяє мрійно, тихі верби шу-шу-шу (Д. Білоус)</i></p>
<p>ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВПЛИВУ, СТИЛІСТИЧНОЇ НАСНАЖЕНОСТІ ТЕКСТУ</p>	<p style="text-align: center;"><i>І заплакала Лілея, І Цвіт королевий Схилив свою головоньку Червоно-рожеву На білеє пониклеє Личенько Лілеї. (Т. Шевченко)</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочуться угорі й спускають на землю мокрі коси. (М. Коцюбинський)</i></p>
<p>ЗАСІБ ЕКСПРЕСИВНОГО УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ</p>	<p style="text-align: center;"><i>Над ожинами, понад жоржинами журавлина жура моя. (А. Мойсієнко)</i></p>

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ СЛІВ
СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ЇХ УЖИВАННЯ**

**БАГАТОЗНАЧ-
НІ СЛОВА
(ПОЛІСЕМІЯ)**

ОМОНІМИ

ПАРОНІМИ

АНТОНІМИ

СИНОНІМИ

**МЕТАФОРИЗАЦІ
Я (СИСТЕМА
ТРОПІВ)**

**КАЛАМБУР
(ГРА СЛІВ)**

**ПАРОНОМАЗІЯ
(ЗВУКОВА
МЕТАФОРА)
ПАРОНІМІЧНА
АТРАКЦІЯ**

**АНТИТЕЗА
ОКСИМОРОН
АНТОНІМІЧНА ІРОНІЯ**

**ПЕРИФРАЗ
ЕВФЕМІЗМ
ПЛЕОНАЗМ
АМПЛІФІКАЦІЯ
ГРАДАЦІЯ**

ІНШОМОВНА ЛЕКИКА

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМИ

ВАРВАРИЗМИ

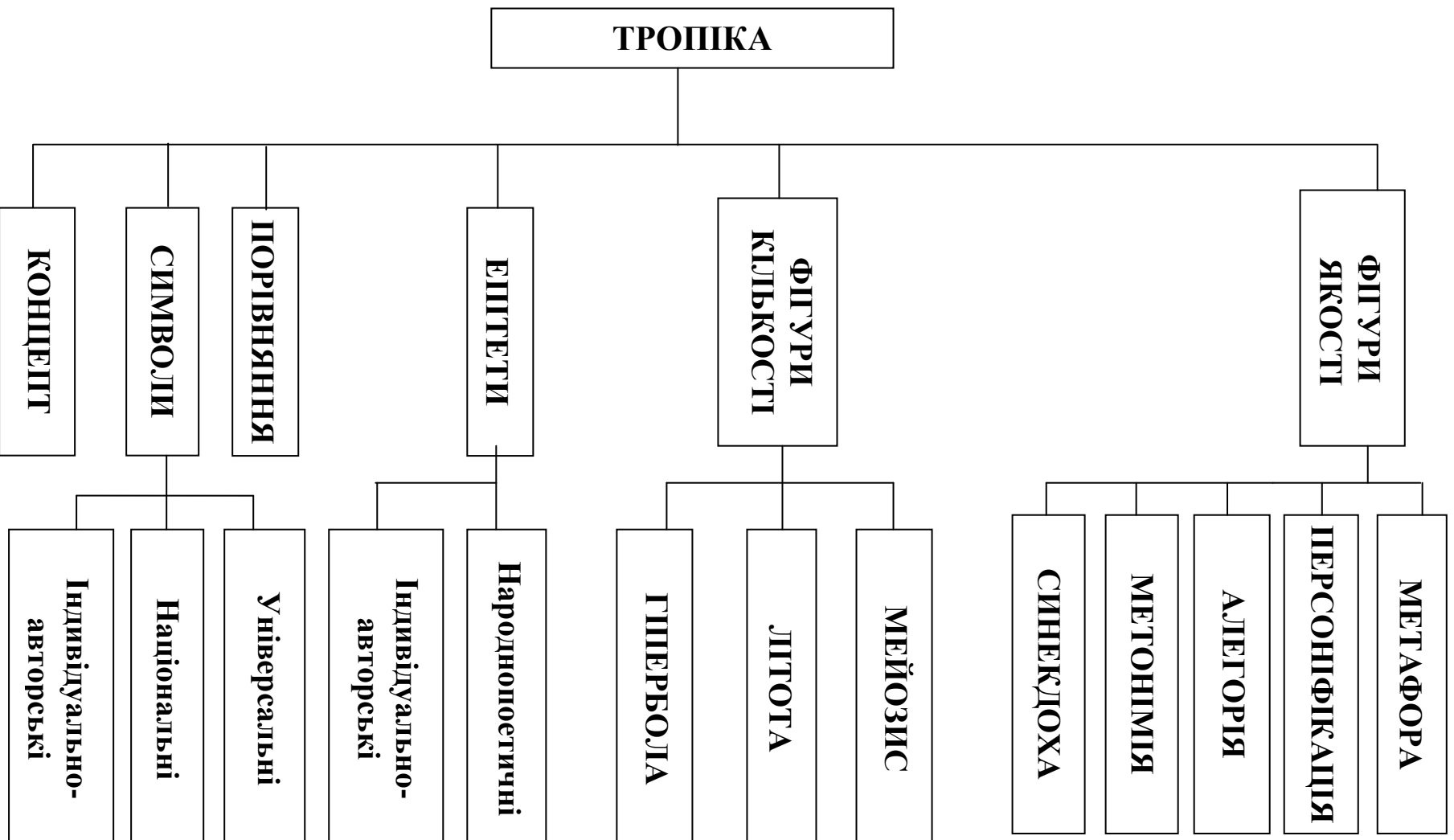
ЗАПОЗИЧЕННЯ

ЕКЗОТИЗМИ

ЕТНОГРАФІЗМИ

**ВЛАСНЕ
ІНШОМОВНІ
СЛОВА**

**СУРЖИК
МАКАРОНІЗМИ**

**ФІГУРИ ПОЕТИЧНОГО
СИНТАКСИСУ**

ЕЛІПС

ЗАМОВЧУВАННЯ

**АНАФОРА, ЕПІФОРА, ЕПАНАФОРА,
АНЕПІФОРА**

ПОВТОР, ТАВТОЛОГІЯ, ПЛЕОНАЗМ

АМПЛІФІКАЦІЯ, ГРАДАЦІЯ

ПАРЦЕЛЯЦІЯ

АСИНДЕТОН, ПОЛІСИНДЕТОН

**ВЛАСНЕ РИТОРИЧНІ ФІГУРИ
(РИТОРИЧНЕ ЗВЕРТАННЯ,
РИТОРИЧНЕ ЗАПИТАННЯ, ЗАПИТАННЯ І
ВІДПОВІДЬ,
РИТОРИЧНИЙ ОКЛИК, РИТОРИЧНЕ
СТВЕРДЖЕННЯ)**

РЕФРЕН, ЛЕТМОТИВ

СИНТАКСИЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ

ПЕРІОДИЧНА МОВА

**СТИЛІСТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**
(Теоретичні основи стилістики. Художньо-виразові
засоби мовлення)

**Навчально-методичний посібник
для студентів-філологів
закладів вищої освіти**

Укладач: І. І. Коломієць